

TEORIJA in PRAKSA

iz vsebine:

- IVO TAVČAR: Komunisti in kultura
- VINKO HAFNER: Družbeno usmerjanje notranje delitve dohodka
- IVAN DOLNIČAR: Vloga armade v sodobni družbi
- PREDRAG VRANICKI: Filozofija danes
- JOŽE SMOLE: Sodelovanje komunističnih in drugih delavskih partij
- ZA OKROGLO MIZO: Problemi kulture v naši družbi

4
april
68

revija
za
družbena
vprašanja

TEORIJA
in
PRAKSA

IZDAJA VISOKA ŠOLA
ZA POLITIČNE VEDE V LJUBLJANI

UREJUJE UREDNIŠKI ODBOR:

Vlado Benko, Vlado Beznik, Adolf Bibič, France Hočevar, Dragana Kraigher, Stane Kranjc, Boris Majer, Lev Modic, Mitja Ribičič, Zdenko Roter, Rino Simoneti, Lojze Skok, Majda Strobl, Mitja Švab, Zvonimir Tanko, Ivo Tavčar, Boris Ziherl

GLAVNI UREDNIK

STANE KRANJC

ODGOVORNI UREDNIK

ZDENKO ROTER

SEKRETARIAT UREDNIŠTVA

Vlado Benko, Adolf Bibič, Albin Mahkovec, Zdenko Roter, Ruža Tekavec, Vinko Trinkaus

OBLIKOVALEC

Jure Cihlař

LEKTORJA

Mojca Močnik in Jože Snoj

UREDNIŠTVO

Ljubljana, Titova c. 102, tel. 311-039
in 311-377

UPRAVA

Ljubljana, Titova c. 102, tel. 311-377
int. 232

NAROČNINA

Letna naročnina za zasebnike 30 din,
polletna 15 din, posamezen izvod 3 din,
za organizacije letna naročnina 40 din,
posamezen izvod 4 din. Za tujino dvoj-
na cena.

*TEKOČI RACUN

501-3-386/2, Visoka šola za politične
vede — za revijo »Teorija in praksa«

ROKOPISE

sprejema uredništvo do 20. v mesecu.
Maksimalni obseg uvodniških člankov
je do 10 novinarskih strani, za članke,
razprave, eseje do 20 strani, za po-
glede, glose, komentarje do 10 strani,
za prispevke v rubriki »Brez ovin-
kov« do 5 strani; rokopisov ne vra-
čamo.

TISKA

ČP »Delo«, obrat Blasnikova tiskarna,
Breg 12—14

letnik V

1968

št. 4

vsebina

KOMUNISTI IN NAS ČAS:	IVO TAVCAR: Komunisti in kultura	531
ZA OKROGLO MIZO:	VINKO HAFNER: Družbeno usmerjanje notranje delitve dohodka	538
POGLEDI, GLOSE, KOMENTARJI:	IVAN DOLNICAR: Vloga armade v sodobni družbi	538
	JANEZ VIPOTNIK: Zveza komunistov in socialistična zveza danes	570
	Problemi kulture v naši družbi	579
	JOSIP GLOBEVNIK: Ustavni sistem in njegovo izvrševanje	602
	BOJAN DANEV: Težnje avtonomne dežele Furlanije — Julijske krajine in Trsta	609
	DANICA JURKOVIČ: Misli ob dveh posvetovanjih	616
ODMEVI:	RENATA MEJAK: Temelji socialistične morale in »neugodne okoliščine«	624
	ZORAN JELENC: Sodobnemu človeku — sodoben koncept vzgoje	632
MNENJA:	DRASKO VILFAN: Nagrajevanje zdravnikovega dela	642
ZNANOST IN DRUŽBA:	PREDRAG VRANICKI: Filozofija danes	655
MEDNARODNO DELAVSKO GIBANJE:	JOZE SMOLE: Sodelovanje komunističnih in drugih delavskih partij	662
BREZ OVINKOV:	PAVEL VINDIŠAR: Nerazumevanje ali potvarjanje?	672
	B. T.: Kronični deficit	675
	ZDENKO ROTHER: Anahronizem?	677
	R. Z.: Vera v Boga — konfekcija?	681
	B. M.: Majhne so te stvari...	684
PRIKAZI, RECENZIJE:	MILAN MACHOVEC: Smisel življenja (Vlado Sruk)	687
	NEDA BRGLEZ: Teden marksistične misli v Franciji	692
	Beleške o tujih revijah	697
	BIBLIOGRAFIJA KNJIG IN CLAN-KOV	700

CONTENTS

IVO TAVČAR: Communists and Culture	531
VINKO HAFNER: Social Orientation of Inner Distribution of Income	538
IVAN DOLNIČAR: The Role of the Army in Contemporary Society	558

THE COMMUNISTS AND OUR TIME:

JANEZ VIPOTNIK: The League of Communists and the Socialist League today	570
---	-----

AT A CIRCULAR TABLE:

Problems of Culture in Our Society	579
------------------------------------	-----

GLOSSES, VIEWS, COMMENTS:

JOSIP GLOBEVNIK: Constitutional System and Its Execution	602
BOJAN DANEV: Tendencies of an Autonomous Country Furlania — Julian region and Trieste	609
DANICA JURKOVIČ: Second Thought at the Occasion of two Consultations	616

ECHOES:

RENATA MEJAK: Foundations of Socialist Morals and »Unfavourable Circumstances«	624
ZORAN JELENC: Contemporary Concept of Education for Contemporary Man	632

OPINIONS:

DRASKO VILFAN: Rewards for the Work of Medical Doctors	642
--	-----

SCIENCE AND SOCIETY:

PREDRAG VRANICKY: Philosophy Today	653
------------------------------------	-----

INTERNATIONAL LABOUR MOVEMENT:

JOZE SMOLE: Cooperation of Communist and Other Labour Parties	662
---	-----

STRAIGHT AWAY:

PAVEL VINDISAR: Misunderstanding or Misrepresenting	672
B. T.: Chronic Deficit	675
ZDENKO ROTER: Anachronism?	677
R. Z.: Belief in God — Ready-made?	681
B. M.: Petty Things...	684

REVIEWS, NOTES:

MILAN MACHOVEC: Sense of Life (Vlado Sruk)	687
NEDA BRGLEZ: A Week of Marxist Thought in France	692
Notes on Foreign Reviews	697

BIBLIOGRAPHY OF BOOKS AND ARTICLES

700

СОДЕРЖАНИЕ

ИВО ТАВЧАР: Коммунисты и культура	531
-----------------------------------	-----

ВИНКО ХАФНЕР: Общественное направление внутреннего распределения доходов	538
--	-----

ИВАН ДОЛНИЧАР: Роль армии в современном обществе	558
--	-----

КОММУНИСТЫ И НАШЕ ВРЕМЯ:

ЯНЕЗ ВИПОТНИК: Союз коммунистов и Социалистический Союз сегодня	570
---	-----

ЗА КРУГЛЫМ СТОЛОМ:

Проблемы культуры в нашем обществе	579
------------------------------------	-----

БЗГЛЯДЫ, ЗАМЕТКИ, КОММЕНТАРИИ:

ИОСИП ГЛОБЕВНИК: Конституционная система и её проведение	602
БОЯН ДАНЕВ: Амбиции автономной области Фурлании-Юлийской краины и Триеста	609
ДАНИЦА ЮРКОВИЧ: Размышления по поводу двух совещаний	616

ОТКЛИКИ:

РЕНАТА МЕЯК: Основы социалистической морали и »неблагоприятные обстоятельства«	624
ЗОРАН ЕЛЕНЦ: Современному человеку — современная концепция воспитания	632

РАССУЖДЕНИЯ:

ДРАШКО ВНАЛФАН: Вознаграждение за труд врача	642
--	-----

НАУКА И ОБЩЕСТВО:

ПРЕДРАГ ВРАНИЦКИ: Философия в наши дни	653
--	-----

МЕЖНАРОДНОЕ РАБОЧЕЕ ДВИЖЕНИЕ:

ИОЖЕ СМОЛЭ: Сотрудничество коммунистических и других рабочих партий	662
---	-----

БЕЗ ОБИНЯКОВ:

ПАВЕЛ ВИНДИШАР: Непонимание или умышленное извращение	672
Б. Т.: Хронический дефицит	675
ЗДЕНКО РОТЕР: Анахронизм?	677
Р. З.: Вера в бога — конфекция?	681
Б. М.: Это вещи незначительные...	684

ОБОЗРЕНИЯ, РЕЦЕНЗИИ:

МИЛАН МАХОВЕЦ: Смысл жизни (Владо Срук)	687
НЕДА БРГЛЕЗ: Неделя марксистской мысли во Франции	692
По страницам иностранных журналов	697

БИБЛИОГРАФИЯ КНИГ И СТАТЕЙ

700

KOMUNISTI IN KULTURA

Moj zapis o odnosu med kulturo in komunisti — a hkrati tudi zvezo komunistov — ne želi in ne more biti kaj več kot zapis tega trenutka; je zgolj pobuda za temeljitejše in obširnejše razmišljanje o tukajšnjem družbenem položaju kulture in o zdajšnji kulturni ravni družbe; omejuje se tudi na eno stran večstranske razsežnosti, ki jo ima kultura v družbi.

Vsekakor ta trenutek kaže na razkorak med načeli in stvarnostjo in na krizo kulture in politike. Reforma družbe in preosnova zveze komunistov sta izhod iz krize. V tem vznemirljivem trenutku komunisti ne moremo biti ne brezbrizni ne ravnodušni do kulture, ki izraža človekovo moč, da obvladuje zakone narave in s tem hkrati zakone človeka samega. Spričo prelomnice, ki smo na njej, je kulturni prerod tudi enačica za prerod socializma, ki mu je kultura tako pogoj kot cilj razvoja.

Prav glede na takšen pomen kulture kot človekove ustvarjalnosti je zdaj za nas najbolj neposredno vprašanje, kako ustvariti v družbi takšno ozračje — in to tja do njenih osnov —, ki bo preseglo nesporazume, spore in spopade iz preteklosti, premagalo še vedno pričujočen primitivistični antiintelektualizem ter vzpostavilo tisto mero medsebojnega zaupanja in medsebojnega spoštovanja, ki je prva podlaga za kakršenkoli ustvarjalen pogovor. Prepričan sem — na temelju zadnjih izkušenj —, da je dialog ne le mogoč, ampak tudi zaželen, predvsem pa potreben, saj je le z njim mogoče spremeniti zdajšnje nezadovoljivo stanje, ki je že ovira vsemu družbenemu gibanju. Seveda ne gre samo za dialog na doslej običajni ravni: kultura—politika, ki je bil večkrat zgolj dogovarjanje z družbenim »vrhom«, z državo in oblastjo, kolikšno

svobodo si bo izborila kulturna dejavnost in kolikšna sredstva ji bo družba zagotovila. Voditi dialog zgolj na tej ravni, bi pomenilo, vztrajati na eni sami ravni odnosov med kulturo in družbo, zoževati sebi življenjski prostor in v resnici samega sebe obsojati na zastoj. Komunisti se moramo zavzemati za mnogorazsežnostni spoj in med kulturo in družbo.

Odnosi med kulturo in zvezo komunistov so bili v preteklosti obremenjeni s tako imenovanim oblastniškim kompleksom, ki je pogojen tako v zgodovini delavskega gibanja kakor v graditvi socializma, kjer so prišle komunistične partije na oblast. Spori med kulturo in politiko odsevajo tako šibkost komunističnega gibanja kot nerazvitost delavskega razreda. Spričo tega je bilo vse podrejeno boju za oblast in ohranitev oblasti. Tako so tudi v kulturi prevladovala politična in razredna merila, ki pa so lahko enostranska in pristranska, ker celote posameznih družbenih pojavov ni mogoče omejiti zgolj na razredne opredelitve. Kakorkoli bi že bil tak odnos zgodovinsko utemeljen in nujen glede na komaj porajajočo se novo družbo, katere obstoj je bil ogrožen, pa danes in tukaj socializem ni več niti negotov poskus niti ne osamljena posameznost, temveč ima za seboj že dolgo dobo in se je uveljavil že širom po svetu. Zaradi tega niso več ne potrebni in ne dopustni nikakršni redukcioniistični postopki, kajti z lastno razredno omejenostjo bi največ škodovali osvobajanju delavskega razreda, nadaljnjemu razvoju socializma. Zreli smo, tako socialistična družba kot komunistično gibanje, da postanemo kritični tudi do samega sebe. Takšno spoznanje in takšna samozavest, ki je v bistvu hkrati kulturno osveščanje, pa sta najboljši pogoj za svoboden razvoj kulture.

Vsekakor je res, da je naša partija prva med socialističnimi državami načelno zavrgla administrativno vlogo partije v kulturi; odpovedala se je primitivnim predstavam o partijnosti umetnosti in znanosti, ki naj bi zgolj služili partiji, ter se odrekla razsodništvu o tem, kaj je umetniška ali znanstvena resnica. Ko je obračunavala s stalinizmom, je z njim obračunala tudi v kulturi in ta obračun teoretično utemeljila v programu leta 1958. Vendar kljub teoretski odpovedi stalinistični politiki tudi poslej ni mogla, da ne bi še plačevala svoj davek antiintelektualizmu. Tudi v njej je obstajala nezaupljivost do inteligence, ki je temeljila na razlagi, da je le-ta kot srednji sloj že po naravi omahljiva in nezanesljiva. Zaradi tega ne bi bilo prav, da bi v želji, preseči sedanje nesporazume med kulturo in politiko, poveljevali odnose med njima v komunističnem gibanju preteklosti, tako pred vojno kot med vojno in takoj po vojni. Tudi takrat so bili nesporazumi, tudi takrat je bila partija kritično razpoložena do kritičnosti kulturnih delavcev. Zaradi občutka nenehne ogrože-

nosti ni bila voljna trpeti kritike lastnih slabosti, čeprav bi prišla iz lastnih vrst, kajti bila je prežeta z dvomi o dobronamernosti kritike in z bojznijo, da ni za kritiko skrit razredni sovražnik. Seveda pa je strah pred razrednim sovražnikom lahko sčasoma postal tudi strašilo za tiste, ki so videli lastne napake in uvideli nevarnost birokratske deformacije socializma. Vsekakor ni res, da bi bili kulturni delavci edini ali celo prvi, ki bi se zavedeli te nevarnosti. Nedvomno gre za sluga vodstvu partije za odločilne spremembe, ki so nas zavarovale pred izroditvijo, vendar tudi ne gre zanikati, da je bil monopol na kritiko, ki je izražal tudi druge monopolizme, vir nenehnih trenj in krčev v družbi. Ni se zaradi tega čuditi neodmerjenosti, neuravnovešenosti in pretiranosti posameznih kritičnih nastopov in izstopov med kulturnimi delavci.

Ni treba, da bi kopali po preteklosti, ugotavljali krivdo in iskali krivce, saj smo se naposled dokopali do spoznanja, da ne gre vseh težav v družbi razlagati niti z delom razrednega sovražnika niti ne samo z lastnimi napakami, temveč da gre več ali manj za težave družbene rasti, za razvojne neusklajenosti in neenakomernosti ter za različne koristi in potrebe posameznih plasti še vedno slojevite družbe — in tako prišli do spoznanja torej, da so konfliktne situacije navsezadnje pač nekaj normalnega tudi v socialistični družbi. Marsikakšna pretekla predstava o socializmu se nam je sesula in se je izkazala kot iluzija. In ali ni ena od teh tudi ta, da v socializmu ne bo sporov med kulturo in družbo? Prepričan sem, da bi bilo idealno sožitje prej škodljivo kot koristno, prej jalovo kot plodno. Komunist načeloma ne more in ne sme idealizirati stvarnosti, čeprav to ne pomeni, da bi moral biti kritik vsega obstoječega.

Med cilji kulturne politike zveze komunistov zatorej ne more biti apriorna skrb za pomiritev, prizadevanje, kako bi preprečila vsakršen konflikt ali kako bi se celo izognila spopadom in boju. Toda v bližnji preteklosti je zveza komunistov pogosto ravnala tako; zlasti potem, ko se je odpovedala direktivi in arbitraži v kulturi. Vse bolj se je namreč omejevala zgolj na t.i. incidentalno politiko. Od časa do časa je še bolj ali manj administrativno posegla v kulturo, da bi kaj preprečila, zavrla ali preusmerila, čeprav se je takim posegom načelno že odrekla, sicer pa je kulturo čedalje bolj prepuščala samotoku. Saj drugače, glede na svoj še vedno oblastniški položaj v družbi tudi ni mogla ravnati. Za boj mnenj, ki ga je propovedovala in se zanj zavzemala in v njem videla sredstvo za razreševanje nujnih razvojnih sporov, pa ni bilo ne stvarnih možnosti niti zanj zveza komunistov ni bila usposobljena. Zato se nekateri zapleti v kulturi zadnjih let niso mogli razplesti drugače kot z ukrepi oblasti, dasi-

račno so bili med vzroki za zaplet tudi oblastniške težnje v sami kulturi. Številne konfliktné situacije, ki so vzniklé v nedavni preteklosti, v različnih kulturnih dejavnostih in različnih kulturnih okoljih, so bile nasploh obtežene s težnjami po delitvi oblasti oziroma z zahtevami po razdelitvi pristojnosti med politiko in kulturo. Vzroki zanje so bila nerazrešena naprotja v kulturi, ki jih politika ni več mogla razrešiti, ne da bi kulturni delavci tudi sami ne prevzemali odgovornosti za odločitve, ne da bi tudi sami ne bili subjekt politike.

Morda bi nekateri zdajšnji znaki kazali, kot da je vzpostavljeno nekakšno ravnotežje sil med kulturo in politiko, kot da smo v stanju premirja in zato nepremičnosti. A vsekakor je čedalje bolj očitno, da položaja ni mogoče preseči s tem, kdo bo koga; da ne teče fronta samo na ravni kultura—politika, temveč da je ta tako znotraj same politike kakor tudi znotraj same kulture. Ne gre torej za delitev oblasti med kulturo in politiko, za to, da bi vsaka suvereno odločala na svojem področju, da pa bi se ne vmešavali druga v drugo. Takšno zamisel lahko da odseva družbena delitev dela, vendar odseva tudi razklanost družbe v njeni osnovi, zaradi tega je tak dualizem neuresničljiv in nemogoč, saj bi nasprotja samo ločevali, ne pa tudi združevali in v boju tudi presegali kot enotnost nasprotij. Samoupravljanje je zato edina realna alternativa za razrešitev oz. sprotno razreševanje odnosov med kulturo in družbo. Ta pa predpostavlja odprtost, ne pa zaprtost področij, medsebojno vplivanje in prežemanje.

Kultura je gotovo bistvena razsežnost tudi same preosnove zveze komunistov. Komunisti se zavedamo, da bomo lahko integrativni faktor v družbi in v kulturi, če bomo tudi sami dejavnik kulture. Zato se mora zveza komunistov čedalje šire odpirati kulturnim delavcem in omogočiti njihove vplive na oblikovanje vse svoje politike, posebej pa še kulturne politike, da preseže stanje, ki se je izražalo kot odnos med »vi« in »mi«, ko se je kulturna politika gradila pretežno mimo in brez kulturnih delavcev. Koliko bo pač zveza komunistov vplivala na položaj in razvoj kulture, bo med drugim odvisno tudi od tega, koliko bodo v zvezi komunistov dejavno prisotni sami kulturni delavci.

Zveza komunistov ima za izhodišče svoje kulturne politike še vedno program, sprejet pred desetimi leti, čeprav bi bilo treba preučiti, ali je v njem kulturna politika ustrezno formulirana, zlasti pa soočiti programska načela s sedanjo prakso. Vendar menim, da je program iz leta 1958 lahko še zmerom podlaga za našo akcijo, saj inavgurira samoupravno družbo in s tem tudi nove vidike za razvoj kulture. Očitki, da zveza komunistov nima izoblikovane kulturne politike, bi glede na to ne mogli vzdržati, vendar pa drži, da je kulturna

praksa zveze komunistov zelo slabo razvidna in da v njej ni dovolj kulturnih pobud.

Toda hkrati s takimi očitki in pozivi zvezi komunistov, naj vendarle kaj stori za spremembo kulturnega položaja, je slišati med kulturnimi delavci tudi trditve, da je zveza komunistov že odveč, da je celo ovira ustvarjalnosti, ker opravlja ideološki pritisk; doba ideologij pa je stvar preteklosti. Takšne razlage seveda niso prav nič neideološke. Izražajo vedno bolj razširjeno privatništvo in privatniški dezangažma, ki odseva podzavesten odpor zoper nekdanji pritisk politike ali pa razočaranost nad neuspehim angažmajem v preteklosti. Gre hkrati za nevero in nemoč, da bi kaj spremenili, za razpad iluzij. Toda prav to dokazuje, kako potrebna je ideološka obnova in obnovljena zveza komunistov, če hočemo, da se končno premaknemo z mesta, kjer že nekaj časa stopicamo in drug drugemu stopamo na noge.

Seveda pa se komunisti zavedamo, da je ideološki monopolizem in monolitizem stvar preteklosti, čeprav take težnje še niso oboladane. Odsevajo preživelo etatistično strukturo in nanjo vezano državno ideologijo, pa tudi arbitražno vlogo zveze komunistov. Onemogoča kakršenkoli miselni kontakt in apriorno zavrača dialog, ki je sedaj pogoj za razmah stvariteljstva v družbi, za njeno čimvečjo učinkovitost in čimvečjo človečnost. Zaradi tega ideološki pluralizem ni le mogoč in dopusten, ampak že obstaja.

V zvezi s tem, ko skušamo prepoznati resničnost, kakršna v resnici je, ko se odpovedujemo iluzijam in apriorizmu, pa je treba povsem stvarno pogledati tudi na kulturo in se odreči vsem njenim mistifikacijam, ki ji nadevajo kdaj skoraj sij nečesa božanskega, kot da je nekaj posvečenega ali kaka narodna svetinja. Ali niso v teh predstavah vsebovani naši religiozni atavizmi, če ne kar še živi idealistični dualizem sveta, predstava o telesnosti, ki je obtežena z izvirnim grehom, in o duši, ki je božjega izvora?

Zaradi tega je prav, da se tudi kulturni delavci zavedajo, da s tem, ko s svojim delom ustvarjajo kulturne vrednosti, ustvarjajo sredstva za lasten obstoj, da nujno stopajo v družbeno delitev dela in si zato v njej in prek nje pridobivajo tudi pravico na delež v družbenem proizvodu. V takšne družbene odnose niso vključeni zaradi tega, da bi se z denarjem tehtala umetniška ali znanstvena vrednost njihovega dela, temveč zato, da bi se njihov delež pri razdelitvi proizvodov objektivirano odmeril. Prav zaradi napačne predstave o lastnem mestu v družbi in o lastnem odnosu z družbo je veliko nesporazumov. Vsekakor je nujno spoznanje, da tudi kulturni delavci ne morejo biti zunaj vladajočih odnosov.

Za komunista je tudi kultura plod človeškega dela in hkrati tudi bistvena človekova potreba. Spričo tega pa, da sloni kulturna politika zveze komunistov na tej ugotovitvi, si mora zveza komunistov toliko bolj prizadevati k vzbuja-
nju in razvijanju kulturnih potreb in h graditvi dejavnega
odnosa do vprašanj kulturnega razvoja. Toda zveza komuni-
stov prvenstveno ne more odvoziti te naloge sami kulturi. Tem
težavnejši bo pač položaj kulture, čim bolj bo sama brezbriz-
na za razvoj kulturnih potreb ljudi.

Ko torej govorimo o osnovnih izhodiščih komunistov
za njihovo kulturno politiko, da so to pač kulturne po-
trebe človeka, ki so mu lastne in nujne za obstoj in razvoj,
potem seveda hkrati ugotavljamo, da je kultura tudi bistve-
na razsežnost narodovega obstoja in razvoj. Toda kakor ko-
munisti niso narodnega vprašanja nikdar omejevali zgolj na
kulturno vprašanje ali ga celo z njim enačili, tako tudi sedaj
ne moremo slovenske kulture izenačevati s slovenskim na-
rodom. Tisti kulturni delavci, ki v svoji kulturni vnemi zo-
žujejo našo narodno bit na kulturo, v resnici ogrožajo narod,
čeprav sami kriče — zaradi kulturnih težav — o narodovi
ogroženosti. Kakorkoli lahko iskreno občutimo ogroženost in
strah za naš narodni obstoj, ker nas je pač malo, vendar ni
treba, da zaradi tega zapadamo zdaj v manjvrednostna ob-
čutja, zdaj zopet v večvrednostna, da zdaj trdimo, kako česa
ne moremo in ne smemo, ker smo majhni, pa se takoj potem
spet obnašamo, kakor da smo veliki, in smo nepopravljivi
megalomani. Uravnovešenost in samozavestna razsodnost nam
je zdaj bolj potrebna kot kdaj. Zavedati se moramo, da mo-
remo kot majhen narod še tem manj sami sebi zadoščati, da
spričo nezadržnega napredka znanosti, tehnike in tehnologije
— rešitve nekaterih vprašanj sploh niso več mogoče v ome-
jenih prostorskih krogih, še zlasti ne v takšnih, kakršna je
Slovenija. Zato velja tudi za nas in za obstoj našega naroda,
da ni važno imeti vse in vsega po malem, temveč predvsem
tisto, kar nas dela tudi v malem velike. Prihodnost sloven-
skega naroda ne more biti prihodnost obrtnika, ki je zaprt
v svoj najožji krog.

Odprtost slovenskega prostora in slovenskega naroda je
za nas še posebej pomembna spričo tega, da je del našega
naroda tudi zunaj meja socialistične republike Slovenije in
Jugoslavije, da ves slovenski narod še ni združen, zaradi
česar lahko to dosegamo na poseben način prav z odprtostjo
meja, ki omogoča živ medsebojni stik. Zveza komunistov kot
sestavni del slovenskega naroda in kot njegovo najnapred-
nejše gibanje seveda ne more biti neprizadeta ob usodi za-
mejskih Slovencev in ima tudi kulturno ustvarjalnost zamej-

skih Slovencev za sestavni del slovenske kulture; le-ta je kajpada tem bolj njen živi del, čimbolj je tudi ustvarjalnost zamejskih Slovencev vezana na usodo vsega slovenskega naroda in čim bolj se naslanja na napredno gibanje v njem. Zamejski Slovenci imajo pač tako svoje pravice kakor tudi dolžnosti do lastnega naroda.

Zveza komunistov je bila doslej nedvomno premalo pričujočna v kulturi, premalo pobudna in tudi premalo zmožna, da bi se uveljavljala zgolj z lastno ustvarjalno kulturno močjo, ne da bi se vmešavala v kulturo od zunaj. Toda, tak ustvarjalni angažma je pogoj, da se tudi sama preobrazi, pogoj za novo politiko zveze komunistov, za njen odnos do kulture — kot tudi za razvoj slehernega komunista, za njegovo osebnostno rast in podobo ter za njegov delež v kulturi in preobrazbi družbe.

Družbeno usmerjanje notranje delitve dohodka

I

Čeprav je poteklo že dve leti in pol od začetka uveljavljanja gospodarske in družbene reforme, je vendarle očitno, da šele zdaj prehaja reforma v svojo osrednjo, odločujočo fazo. Zdaj je že popolnoma jasno, da je proces stabilizacije in intenziviranja gospodarstva, ki je sledil dolgoletnemu obdobju zelo dinamičnega in hkrati ekstenzivnega in neenakomernega gospodarskega razvoja, dolgotrajnejši in težavnejši, kot smo mogli pričakovati na začetku. To najbolj dokazuje dejstvo, da smo ob sprejemanju družbenega plana za obdobje 1966—1970, torej v času, ko smo reformo že uveljavljali in ko je bila visoka gospodarska rast iz prejšnjih dveh let že sama po sebi v občutnem upadanju, še vedno predvidevali tolikšno poprečno letno povečanje družbenega proizvoda in industrijske proizvodnje, kakršnega pri sedanjem stanju lahko pričakujemo šele za konec petletnega obdobja. Očitno sta stabilizacija gospodarstva in njegovo prilagajanje novim zahtevam poslovanja na domačem in tujem tržišču izterjala svojo ceno in določenemu zastoju gospodarske rasti, zlasti pa industrijske proizvodnje, se nikakor nismo mogli izogniti. Daljše zadrževanje takega stanja pa bi zagotovo ogrozilo uspeh reforme in razvrednotilo že dosežene pozitivne učinke. Zato je zdaj vse gospodarstvo in so vsi odgovorni družbeni dejavniki pred nujnostjo, da pospešijo že začeti proces intenziviranja in prestrukturiranja gospodarstva in da vnovič dosežemo našim razmeram ustrezajočo gospodarsko rast.

Eden osnovnih pogojev za to, da bi dosegli ta cilj, je racionalna delitev dohodka gospodarskih organizacij, tako

z vidika zagotovitve neogibne akumulativnosti gospodarstva kot tudi z vidika smotrnega oblikovanja in gibanja osebnih dohodkov. Za objektivno oceno ravnanja gospodarskih organizacij v reformi nam rezultati delitve v letih 1965 in 1966 ne morejo mnogo koristiti, ker zaradi posebnih okoliščin niso dovolj primerljivi. V letu 1965 smo namreč kljub upadanju gospodarske rasti še imeli opraviti s precejšnjim povečevanjem industrijske proizvodnje in celotnega družbenega proizvoda. Poleg tega je bila v drugi polovici leta z devalvacijo in drugimi ukrepi uveljavljena precejšnja preračunilna naravnost dohodka v korist gospodarstva in to je gospodarstvu tudi v letu 1966 omogočilo občutno povečanje dohodka in razmeroma ugodne rezultate delitve. Zato lahko vzamemo za realno oceno šele leto 1967, ko je bila že opravljena revalorizacija osnovnih sredstev in ko so se tudi drugi reformni ukrepi učinkovito uveljavili.

Za najbolj splošno oceno gospodarskih rezultatov v letu 1967 v Jugoslaviji in Sloveniji nasproti letu 1966 nam lahko pomaga naslednji pregled indeksov gibanja nekaterih osnovnih ekonomskih indikatorjev:¹

	SFRJ	SRS
Industrijska proizvodnja	99,7	101,2
Kmetijska proizvodnja	96,0	101,5
Družbeni proizvod		
— nominalni	106,6	109,5
— realni	102,1	103,9
Osební dohodek		
— nominalni	114,0	112,2
— realni	108,4	104,1
Investicije v osnovna sredstva		
— nominalne	94,0	100,5
— realne	88,0	94,0
Sredstva za sklade delovnih org.	— ²	84,4

Iz teh podatkov zlasti udari v oči po eni strani precejšnje povečanje osebnih dohodkov ob stagnaciji ali minimalnem povečanju proizvodnje in družbenega proizvoda, po drugi strani pa občutno upadanje investicij, zlasti pa sredstev za sklade delovnih organizacij oziroma podjetniške akumulacije. Upadanje akumulacije je bilo deloma kompenzirano s povečanjem amortizacije in nekaterih družbenih dajatev.

¹ Podatki zveznega in republiškega zavoda za gospodarsko planiranje in zveznega sekretariata za gospodarstvo — 15. 2. 1968.

² Podatki še niso znani.

Vendar je očitno, da je gospodarstvo lani ob izrazitem zastoju proizvodnje in produktivnosti dela na eni strani ter so razmeroma stabilnih cenah in velikih zalogah končnih izdelkov na drugi strani moglo toliko povečati osebne dohodke pretežno na račun zmanjšanja podjetniške akumulacije.

Prikazana gospodarska gibanja so bila v Sloveniji nekoliko ugodnejša kot v poprečju Jugoslavije, saj je bilo v Sloveniji povečanje realnih osebnih dohodkov skoraj enako povečanju realnega družbenega proizvoda. Zato pa so podatki prav tako ali še bolj neugodni glede intenzivnosti investicij oziroma stopnje akumulacije. To se vidi iz tabele, ki prikazuje udeležbo in strukturo bruto investicij v družbenem proizvodu družbenega sektorja gospodarstva, izraženo v tekočih cenah in odstotkih:³

	1966		1967	
	SFRJ	SRS	SFRJ	SRS
Gospodarske investicije	23,6	22,6	25,4	15,9
— v osnovna sredstva	14,9	12,8	14,6	12,0
— v obratna sredstva	10,7	9,8	10,8	3,9
Negospodarske investicije	6,5	5,2	5,4	4,5
Skupne investicije	32,1	27,8	30,8	20,4

Ta razmerja se nam pokažejo v še neugodnejši luči, če jih izrazimo v gibanju stopnje akumulacije, to je v odstotku udeležbe neto investicij v osnovna sredstva v narodnem dohodku za razdobje 1964—1967; to je prikazano v naslednji tabeli:⁴

	1964	1965	1966	1967
SFR Jugoslavija	14,5	9,4	9,1	7,4
SR Slovenija	12,0	7,1	6,4	4,5

Kakorkoli je mogoče vse te podatke in primerjave različno razlagati ali jih ovreči z drugimi, nasprotujočimi trditvami, vendarle ni mogoče zanikati, da imamo opraviti z očitno težnjo po upadanju celotne družbene in podjetniške akumulacije na račun širjenja osebne in drugih vrst potrošnje, težnjo, ki lahko resno ogrozi uspeh reforme in nas za daljše razdobje obsodi na nizko rast gospodarstva. Znašli smo se torej v položaju, ko je nujno zavreti upadanje akumulativnosti gospodarstva in doseči skladnejše razmerje med gibanjem družbenega proizvoda, produktivnosti in akumulacije

³ Podatki republiškega zavoda za gospodarsko planiranje — 19. 1. 1968.

⁴ Podatki zveznega zavoda za gospodarsko planiranje — 22. 11. 1967, in rep. zavoda za gospodarsko planiranje.

na eni strani ter gibanjem osebnih dohodkov oziroma vseh drugih vrst neproduktivne potrošnje na drugi strani.

V nasprotju s takšno oceno se pojavljajo tudi drugačna mnenja, češ da problem upadanja akumulacije ni zaskrbljujoč in da kljub občutnemu povečanju udeležbe osebnih dohodkov v narodnem dohodku tudi zdaj še nismo dosegli optimalnega razmerja med akumulacijo in osebno potrošnjo. Potemtakem tudi niso potrebni nikakršni posebni ukrepi za zaščito akumulacije, zlasti pa ne kakršnokoli poseganje družbe v notranjo delitev dohodka gospodarskih organizacij. Namesto tega je treba več storiti za nadaljnjo prerazdelitev družbene akumulacije v korist gospodarstva, za smotrnejše investiranje, zmanjšanje zalog, izboljšanje sistema kreditiranja itd.

Ne zanikamo izredne pomembnosti urejanja vseh teh zadev, zlasti pa zmanjšanja nenormalno velikih zalog, kar bi občutno povečalo rentabilnost poslovanja in osvobodilo precejšnja sredstva za investicije. Toda celo ob optimalnem razreševanju teh vprašanj bi ostala racionalna delitev dohodka gospodarskih organizacij in krepitev njihove akumulativnosti bistveni pogoj za stabilno in hitrejšo gospodarsko rast in z njo tudi za rast življenjskega standarda.

II

Da bi mogli objektivno oceniti uspešnost poslovanja oziroma smotrnost delitve dohodka delovnih organizacij in da bi mogli določiti ustrezne metode družbenega usmerjanja notranje delitve, moramo zaradi izredne raznoličnosti v proizvodnih fondih in drugih pogojih za pridobivanje dohodka uporabiti več različnih meril.⁵ Našteli bomo le nekaj najpomembnejših, in to po zaporedju, kakor poteka delitev dohodka gospodarske organizacije:

1. Merilo družbenega proizvoda oziroma splošne družbeno ekonomske produktivnosti dela, izraženo v višini ustvarjenega družbenega proizvoda (neto produkt in amortizacija) na zaposlenega delavca. To merilo je med drugim pomembno tudi za oceno politike amortizacije, ki pri sedanjem sistemu določanja neposredno vpliva na višino in smotrnost delitve dohodka delovne organizacije. Kot je znano, so z zakonom predpisane kot obvezne samo minimalne stopnje amortizacije, ki praviloma ustrezajo intenzivnosti fizične obrabe os-

⁵ Studija jugoslovanskega zavoda za produktivnost dela z naslovom »Projekt revizije sistema enotnih kazalcev poslovanja gospodarskih organizacij in metod njihove uporabe pri delitvi dohodka«, izdelana januarja 1968, vsebuje 32 enotnih meril oziroma kazalcev, od tega 11 kazalcev poslovnih rezultatov, 13 kazalcev pogojev poslovanja in 8 kazalcev delitve.

novnih sredstev in zagotavljajo le njihovo enostavno reprodukcijo. Dobršen del gospodarskih organizacij pa že zdaj uporablja tako imenovano ekonomsko ali tudi pospešeno amortizacijo. To pomeni, da določajo tolikšno stopnjo amortizacije, kakršna ne nadomešča le fizično izrabljenost, temveč tudi moralno oziroma tehnično zastarelost osnovnih sredstev v skladu z napredkom tehnologije in tehnike v določeni proizvodnji. Takšna amortizacija pa vsebuje poleg enostavne reprodukcije tudi elemente akumulacije, ki jih je nujno upoštevati pri oceni uspešnosti poslovanja oziroma delitve dohodka gospodarske organizacije.

2. Merilo neto produkta oziroma celotne nove ustvarjene vrednosti, to je razmerje neto produkta do vloženih sredstev in poprečna višina neto produkta na zaposlenega delavca.

3. Merilo dohodka oziroma merilo uspešnosti poslovanja, to je razmerje dohodka podjetja, s katerim kolektiv samostojno razpolaga, do vloženih sredstev in poprečna višina dohodka na zaposlenega delavca.

4. Merilo podjetniške ali interne akumulacije, to je razmerje dela dohodka, izločenega v sklade delovne organizacije, do vloženih sredstev ali do dohodka delovne organizacije. V prvem primeru gre za razmerje med skladi in vloženimi sredstvi, v drugem pa med skladi in bruto osebnimi dohodki.

Čeprav so vsa navedena merila pomembna za oceno uspešnosti poslovanja, nas tokrat, ko gre za oceno ravnanja gospodarskih organizacij pri notranji delitvi dohodka, zanimata predvsem merilo dohodka in merilo podjetniške akumulacije. V njima se namreč najkonkretnije kažejo tako uspešnost poslovanja in smotrnost delitve dohodka kot tudi družbeni odnosi, ki se na podlagi samoupravnega odločanja uveljavljajo pri tej delitvi. Glede na vsebino naše razprave pa nas še posebno zanima podjetniška akumulacija.

Da gospodarska organizacija pri delitvi dohodka ravna s skrbnostjo dobrega gospodarja, velja zlasti tedaj, kadar izločuje ustrezajoči del dohodka za razširitev materialne osnove in kadar se gibljejo osebni dohodki v skladu s produktivnostjo oziroma rezultati dela. Če po teh merilih ocenjujemo rezultate delitve dohodka v letu 1967, lahko ugotovimo, da se gospodarske organizacije v poprečju vzeto niso tako ravnale, saj so osebni dohodki rasli hitreje od produktivnosti dela, akumulacija, zlasti podjetniška, pa je v občutnem upadanju. V čem so potemtakem vzroki za take težnje, ko pa imamo vendarle vrsto očitnih dokazov o zelo pozitivnem ravnanju gospodarskih organizacij glede mnogih perečih problemov in zaostritev, ki jih je izzvala reforma? Bilo bi zelo neobjektivno, za ugotovljene slabosti delitve dohodka dolžiti gospodarske organizacije nasploh, češ da vodijo kratkovidno poslovno

politiko in ne upoštevajo niti svojih dologoročnih niti širših družbenih koristi.

Treba je upoštevati, da vsaka gospodarska organizacija oblikuje svojo poslovno politiko in deli ustvarjeni dohodek predvsem v odvisnosti od določenih objektivnih okoliščin, ki jih ustvarjata blagovno denarna menjava in obstoječi družbeno ekonomski sistem. Pri tem jo vodijo predvsem njeni podjetniški interesi, zlasti pa neposredni materialni interesi delovnega kolektiva. Seveda je pripravljena upoštevati tudi širše družbene koristi, vendar le toliko, kolikor so po njenem lastnem spoznanju povezane s koristmi delovne organizacije, ali kolikor jo k temu silijo zunanje okoliščine. Samoupravljanje in družbeno lastništvo proizvodnih sredstev sicer pomenita kvalitetno spremembo družbenih odnosov v proizvodnji in delitvi ter osnovo za samoorganiziranje in sporazumevanje proizvajalcev na vseh ravneh družbene reprodukcije. Ne moreta pa bistveno spremeniti realnih odnosov v blagovno denarni menjavi in tudi ne ravnanja gospodarskih subjektov v tej menjavi. To je sicer splošno znana stvar, vendar jo kaže ob tej priložnosti ponoviti, ker se pogosto po nepotrebnem čudimo, zakaj gospodarske organizacije ne oblikujejo svoje politike delitve dosledno v skladu z družbenimi priporočili in planskimi predvidevanji. Vzrok za to je torej lahko v neskladnosti družbenih priporočil in planskih predvidevanj s stvarnimi gospodarskimi tokovi in razporejenjem proizvajalcev, kot tudi v slabostih ekonomskega instrumentarija, ki otežujejo učinkovito usmerjanje delitve dohodka. Kje so torej te slabosti in kako jih odpraviti, da bi čimprej dosegli družbeno optimalne rezultate delitve dohodka?

III

Da bi mogli ustvariti učinkovit sistem delitve dohodka, moramo najprej jasno opredeliti, kaj je v naši socialistični ureditvi, temelječi na samoupravljanju delovnih ljudi in dominantnem družbenem lastništvu proizvodnih sredstev ter ob delovanju osnovnih zakonitosti blagovno denarne menjave, osnovni motiv gospodarjenja in gonilna sila gmotnega napredka.

Za kapitalista kot lastnika proizvodnih sredstev in subjekta gospodarjenja ne more biti osnovni materialni stimulans dohodek v našem smislu besede; to je ekonomska kategorija, ki vsebuje tako stroške delovne sile kot tudi dobiček oziroma akumulacijo. Stroške delovne sile oziroma delavske mezde kapitalist preprosto uvršča v proizvodne stroške: njihova višina ga zanima le toliko, kolikor mu, odvisno od stanja na tržišču delovne sile, vpliva na višino dobička. Resnič-

no ga zanima le dobiček, predvsem pa tisti del presežne vrednosti, ki ga mora reinvestirati v razširitev ali modernizacijo proizvodnje, da bi se mogel obdržati v trdem konkurenčnem boju na tržišču. Tudi kapitalistovi osebni stroški, ki so prav gotovo pomemben stimulans v njegovem prizadevanju, so v razmerju s celotnimi stroški reprodukcije kvantitativno malo pomembni in zato prav tako podrejeni ustvarjanju dobička. Stopnja dobička je torej za kapitalista edino odločujoče merilo za uspešnost gospodarjenja oziroma rentabilnost katerekoli kapitalne naložbe.

Docela jasno je, da v naših razmerah dobiček ali akumulacija ne moreta biti osnovni motiv oziroma materialni stimulans gospodarjenja niti za družbo kot celoto niti za delovno organizacijo, še manj pa za posameznega proizvajalca. Za družbo je ta stimulans celotna novo ustvarjena vrednost kot materialna osnova vsemu družbenemu napredku in s tem tudi razvoju proizvodnih sil. Za delovno organizacijo je ta stimulans podjetniški dohodek, s katerim delovni kolektiv samostojno razpolaga ter ga deli na osebni dohodek zaposlenih s pripadajočimi družbenimi obveznostmi in na sklade oziroma podjetniško akumulacijo. Z razširitvijo dosedanje opredelitve dohodka na celotno novo ustvarjeno vrednost bi prav gotovo povečali zanimanje delovnih kolektivov za njeno oblikovanje in delitev, vendar bi se njihov osnovni interes še naprej zadržal na čistem podjetniškem dohodku. Tudi neposredni proizvajalec je življenjsko zainteresiran na podjetniškem dohodku, osnovni materialni stimulans za njegovo prizadevanje pa je vendarle osebni dohodek.

Kako si to razlagamo? Res je, da je s samoupravljanjem delovnih ljudi in družbenim lastništvom proizvodnih sredstev tudi v blagovni proizvodnji v bistvu ukinjen mezdni odnos in s tem tudi delitev novo ustvarjene vrednosti na potrebno in presežno delo s tisto družbeno ekonomsko vsebino, ki je značilna za kapitalistične družbene odnose. Z združitvijo strokovno proizvodne vloge z upravljavsko funkcijo ter z ukinitvijo odtujenosti delavca od pogojev dela se spreminja tudi njegov odnos do rezultatov dela oziroma do posameznih oblik novo ustvarjene vrednosti. Drugače povedano, osnovna težnja delavca za čimvečjim osebnim dohodkom se zdaj neposredno povezuje z neogibnostjo akumuliranja kot prvim pogojem zanesljivega materialnega napredka. V tem je tudi osnovni pogoj za resnično osvobajanje dela in bistvo družbeno ekonomskega napredka, ki je dosežen s samoupravljanjem in še posebej s tako imenovanim dohodkovnim sistemom.

S tem, ko trdimo, da je delavec resnično zainteresiran tako na osebnem dohodku kot tudi na akumulaciji, pa ne mislimo reči, da je enako zainteresiran na obeh konponen-

tah dohodka. Spredaj prikazani globalni rezultati kot tudi rezultati delitve dohodka posameznih gospodarskih organizacij namreč jasno dokazujejo, da je delavčev interes za povečanje osebnega dohodka primaren, interes za akumulacijo pa le sekundaren. Torej se tudi v njegovem interesu za povečanje celotnega dohodka gospodarske organizacije izraža osnovni interes za povečanje osebnega dohodka. To se najbolje kaže v dejstvu, da sta pri vseh dosedanjih spremembah ekonomskega sistema in gospodarskih nihanjih prav ti dve kategoriji — osebni dohodek in dohodek gospodarskih organizacij — zadržala nenehno čvrst kurz naraščanja in tudi precejšnjo medsebojno skladnost, medtem ko je akumulacija pogosto nihala, v zadnjih letih pa tudi izrazito upadala. Različen odnos do osebnega dohodka in akumulacije prav tako potrjujejo prej zapisani podatki o rezultatih delitve v letu 1967, ko je ob zaostrenih zahtevah poslovanja večina gospodarskih organizacij povečala osebni dohodek na škodo akumulacije, nekatere celo tako, da je akumulacija popolnoma izginila.

Različen odnos delavca do osebnega dohodka in akumulacije ima čisto objektivne materialne razloge kot tudi teoretične pojasnitve. Dejstvo je, da se v samoupravljanju in ob družbenem lastništvu proizvodjalnih sredstev pojavlja delavec v dvojni vlogi. Po eni strani nastopa kot upravljavec celotnega procesa reprodukcije in proizvajalec vrednosti v vlogi gospodarja, ki mora misliti na celotni poslovni rezultat delovne organizacije, od katerega sta odvisna njegov osebni dohodek oziroma njegov življenjski obstoj. Zato se tudi njegov osebni dohodek ali tako imenovano potrebno delo ne pojavlja le kot strošek reprodukcije njegove delovne sile oziroma kot ekvivalent njene vrednosti, temveč predvsem kot vrednostni izraz delavčevega prispevka k združenemu delu celotnega kolektiva oziroma k celotnemu ekonomskemu rezultatu delovne organizacije. Zato v naših razmerah delavec ne more osebnega dohodka oziroma stroškov delovne sile preprosto uvrščati v proizvodne stroške, čeprav mora z njimi seveda kalkulirati kot pomembnim elementom v ceni vsakega proizvoda. Po drugi strani pa je delavec v konkretnem delovnem razmerju z delovno organizacijo in nastopa kot svoboden lastnik svoje delovne sile, na kateri tudi v naših razmerah v določeni meri deluje zakon vrednosti in v novih specifičnih oblikah reproducira mezдно miselnost. Ta dvojna vloga delavca se nedvoumno izraža tudi v njegovem obnašanju, kadar pri delitvi dohodka odloča o razmejitvi med svojimi neposrednimi kratkoročnimi in dolgoročnimi interesi delovne organizacije, to je med osebnimi dohodki in akumulacijo.

Vendar bi bilo zelo napačno trditi, da predvsem ostanki meznega razpoloženja usmerjajo delavca, da v konkretni de-

litvi daje prednost osebnim dohodkom pred akumulacijo. V bistvu gre za zelo preprosto kvantitativno razmerje med obema komponentama dohodka, razmerje, ki objektivno sili delavca k takemu ravnanju. On namreč tudi kot gospodar vsaj praviloma ne more enako obravnavati akumulacije ali ji celo dajati prednost, kot dela kapitalist, čeprav je akumuliranje za enega in drugega objektivna ekonomska potreba. Bistvena razlika je v tem, da kapitalist razpolaga s tolikšno maso dobička v razmerju z maso svojih osebnih izdatkov, da te lahko začasno povsem zanemari in jih podredi akumulaciji, ne da bi si s tem ogrožal življenjsko eksistenco.

V naših razmerah pa delavec tudi kot gospodar ne more tako ravnati s svojim osebnim dohodkom, in to iz dveh vzrokov. Prvič, ker je pri nizki družbeni produktivnosti dela osebni dohodek oziroma potrebno delo v bistvu reducirano na ekonomsko raven meznega dela, pri katerem delavec s poprečnim dohodkom lahko živi tako rekoč le iz rok v usta in si zato ne more dovoliti nikakršnega občutnejšega nihanja v ravni osebnih dohodkov. Drugič, ker je kvantitativno razmerje med individualnim osebnim dohodkom in delom akumulacije, ki pride na posameznega delavca, ali med maso osebnih dohodkov in akumulacijo delovne organizacije takšno, da že samo po sebi daje kvalitetno večjo težo osebnemu dohodku kot pa akumulaciji. Če to izrazimo s konkretnim delitvenim razmerjem med osebnimi dohodki in skladi podjetij v letu 1967, je to 63 : 27.

Res je, da ravnanje proizvajalcev pri delitvi dohodka ne smemo ocenjevati statično in povsem posplošeno. Saj so znani številni primeri delovnih kolektivov, ki so se zavestno odločili za nižje osebne dohodke v korist akumulacije, potrebne za razširitev in modernizacijo proizvodnje. Tudi sicer je mogoče trditi, da delovne organizacije, v poprečju vzeto, razumno ravnaajo s svojim dohodkom in da je sistem dohodka prav zdaj v zaostrenih razmerah reforme pokazal svojo pravo vrednost. Povečanje akumulativnosti gospodarskih organizacij na podlagi porasta produktivnosti dela ali razdelitve družbene akumulacije v korist podjetniške akumulacije, bi prav gotovo še bolj okrepilo odgovornost proizvajalcev za racionalno delitev dohodka in še posebej za racionalno uporabo akumulacije. Vendar vse to lahko samo ublaži, ne more pa odpraviti protislovja med individualnim prisvajanjem osebnega dohodka in družbenim značajem akumulacije, niti spremeniti omenjenih objektivnih tendenc v delitvi dohodka. Položaj in raven potrebnega dela torej nista opredeljena že s samim družbeno ekonomskim položajem proizvajalca v socializmu, temveč sta odvisna tudi od stopnje razvitosti pro-

izvajalnih sil in določenih kvantitativnih razmerij v delitvi novo ustvarjene vrednosti.

Iz vsega tega izhaja tale bistveni sklep: Če je v naših razmerah povečanje osebnega dohodka osnovni materialni stimulan za povečanje celotne nove ustvarjene vrednosti, to nikakor ni razlog za neposredno družbeno reguliranje osebnih dohodkov ali odtujevanje akumulacije od neposrednih proizvajalcev oziroma iz sfere samoupravnega odločanja. Pač pa mora družba zagotoviti tak mehanizem usmerjanja notranje delitve dohodka delovnih organizacij, da bo gibanje osebnega dohodka bolj kot do zdaj odvisno ne le od razpoložljivega dohodka, temveč tudi od ustvarjanja neogibnega minimuma podjetniške akumulacije. Drugače povedano: akumulacija oziroma razširjanje materialne osnove mora postati ne le ekonomska potreba, temveč tudi konkretna družbena obveznost delovnih organizacij in objektivno družbeno merilo za uspešnost njihovega gospodarjenja. Zato bi bilo po našem mnenju potrebno izpopolniti sedanji sistem delitve dohodka z dvema novima, po obliki različnima, po končnem ekonomskem učinku pa zelo podobnima družbenima instrumentoma, to je družbenim reguliranjem minimalne podjetniške akumulacije in progresivnim obdavčenjem dela osebnih dohodkov gospodarskih organizacij.

IV

Zamisel o družbenem reguliranju stopnje podjetniške akumulacije kot merila za notranjo delitev dohodka nikakor ni nova in je bila objavljena že v raznih različicah. Obravnavanje pa se je vedno zaustavilo na dveh bistvenih vprašanjih: prvič, kaj bi to pomenilo za razvoj samoupravljanja in družbenih odnosov, in drugič, ali je taka zamisel v danih ekonomskih razmerah sploh uresničljiva. Žal se ta vprašanja niso nikdar dovolj intenzivno in objektivno razčiščevala, ker je bila že sama zamisel o določanju nekakšnih stopenj akumulacije ali kakršnihkoli drugih obveznih družbenih meril za notranjo delitev dohodka vnaprej okvalificirana kot etatiistično birokratski poseg v samoupravljanje, kot odstopanje od sistema dohodka ali celo kot vračanje na davno opuščeni sistem akumulacije in skladov.

Poskusimo zdaj objektivno in brez predsodkov oceniti, ali je družbeno poseganje v notranjo delitev dohodka v omenjenem smislu sploh potrebno in kakšne bi bile njegove družbeno ekonomske posledice. O tem ni dvoma, da bi odrejanje kakršnihkoli obveznih meril za oblikovanje podjetniške akumulacije pomenilo določeno zoževanje sedanje popolne samostojnosti delovnih organizacij pri delitvi dohodka. Drugo

pa je vprašanje, ali bi bil tak ukrep tudi v resnici v nasprotju s težnjo po vse širšem uveljavljanju samoupravljanja in dohodkovnega sistema. Mislimo prav nasprotno, to je, da bi ureditev, s katero bi zagotovili, da se osebni dohodki oblikujejo v določeni odvisnosti od oblikovanja podjetniške akumulacije, samo povečala ekonomsko učinkovitost in s tem tudi družbeni pomen samoupravljanja. Kajti katerikoli družbeno ekonomski sistem, torej tudi naš samoupravljaljski, lahko pretendira na to, da je najnaprednejši, samo tedaj, če hkrati z najnaprednejšimi družbenimi odnosi zagotavlja tudi optimalni razvoj proizvodnih sil. Samo z občutnim povečanjem proizvodnih sil oziroma družbene produktivnosti dela je namreč mogoče odpraviti tudi protislovja današnjih odnosov v proizvodnji in delitvi in uresničiti popolno osvoboditev dela. Samoupravljanje pa je le sredstvo za doseg tega cilja.

S postavitvijo osebnega dohodka v določeno odvisnost od oblikovanja akumulacije bi dosegli predvsem dva pomembna učinka. Najprej bi s tem, ko bi zagotovili obvezno izločevanje dela dohodka v akumulacijo in tako zožili možnost povečevanja osebnega dohodka brez ustrežajočega povečanja produktivnosti dela, okrepili interes proizvajalca za povečanje podjetniškega dohodka in s tem tudi celotne novo ustvarjene vrednosti. Drugič pa bi s tem, da bi preprečili povečanje osebnega dohodka na račun akumulacije, pospešili proces nadaljnje decentralizacije družbene akumulacije na neposredne proizvajalce, proces, ki ga danes ne zavirajo samo nekatere objektivne okoliščine, temveč tudi subjektivno razpoloženje odgovornih družbenih dejavnikov.

Prav na tem se dejanja razhajajo z načeli in se kaže nekakšna dvoličnost v odnosu do samoupravljanja. Kadar namreč govorimo o samoupravljanju in ravnanju samoupravljalca nasploh, govorimo samo v superlativih, za katere proizvajalec včasih še sam ne razume, s čim jih je zaslužil. Prav tako smo kar se da občutljivi, kadar gre za kakršnokoli formalno zoževanje samouprave in gospodarske avtonomije. Kadar pa dejansko odločamo o kvantumu novo ustvarjene vrednosti, s katerim naj bi proizvajalec res samostojno razpolagal, pa smo do njega mnogo manj tolerantni. To je jasno vidno tudi iz tabele, ki prikazuje strukturo investicij po nosilcih sredstev v Jugoslaviji v letih 1966 in 1967:⁶

Tudi za leto 1968 se obeta prav takšna ali celo slabša struktura, in to kljub zelo jasnim sklepom v vrsti najpomembnejših političnih dokumentov iz zadnjih let o neogibnosti odločnejše decentralizacije sredstev za razširjeno reprodukcijo na neposredne proizvajalce. Nič ne dvomimo, da bi ta proces

⁶ Podatki zveznega sekretariata za gospodarstvo — 15. 2. 1968.

	1966	1967	Indeks
Skupne investicije	100	100	94
Nosilci sredstev			
— gospodarske organizacije	39,3	32,7	78
— druge organizacije	6,6	4,7	68
— banke	38,9	44,9	108
— družbeno politične skupnosti	15,2	17,7	110

radikano pospešilo šele takšno družbeno usmerjanje notranje delitve dohodka, ki bi preprečevalo, da se povečujejo osebni dohodki na podlagi prerazdelitve družbene akumulacije v korist podjetniškega dohodka.

Poleg neposredne ekonomske učinkovitosti bi tak sistem delitve dohodka, ki bi oblikovanje osebnih dohodkov neposredno povezal z oblikovanjem podjetniške akumulacije, koristil tudi uspešnemu uveljavljanju načela delitve po rezultatih dela. Sedanji sistem delitve dohodka namreč omogoča, da se tudi brez večjega naprezanja kolektiva oziroma brez povečanja dohodka lahko povečujejo osebni dohodki na račun akumulacije, vse do njene popolne izginitve ali celo do stečaja podjetja.

Vzemimo dvoje istorodnih podjetij z enako strukturo sredstev, enakimi družbenimi obveznostmi in enakimi tržnimi pogoji, torej z enakimi objektivnimi možnostmi za pridobivanje dohodka. Obe podjetji sta v letu 1967 izplačali tudi enak poprečni osebni dohodek. Vendar je prvo podjetje zaradi večje produktivnosti dela in uspešnejše poslovne politike izločilo v sklade podjetje tretjino ustvarjenega dohodka, drugo podjetje pa ničesar. Kdo bi v tem primeru mogel trditi, da so bili člani obeh kolektivov enako pravično nagrajeni po rezultatih dela!

Marsikdo bi tale zgled takole pojasnil: »Notranja delitev dohodka je stvar samoupravnega odločanja, v katero se družba ne sme vmešavati, vse dokler podjetje izpolnjuje družbene obveznosti in posluje po zakonih. Navedeni primer delitve za obdobje enega leta tudi ne more pomagati objektivni oceni delitve. Kolektiv, ki ne ustvarja nikakršnih skladov, ima pač slabe perspektive za jutrišnji dan, ko ne bo mogel več izplačevati niti sedanjih osebnih dohodkov, a kaj šele, da bi jih povečeval, kot jih bo lahko povečeval oni drugi kolektiv. Lahko pride celo v stečaj in s tem ob svojo eksistenco. Mar ni to najbolj pravična kazen za kratkovidno politiko delitve in jasen opomin drugim?«

Takšno modrovanje vsebuje le pol resnice. Druge pol resnice pa je v tem, da se da v naših razmerah tudi ob neracionalni delitvi dohodka še dolgo životariti na račun zajedanja v

družbene sklade in da končne posledice takšnega ravnanja padajo pretežno na ramena družbe. To vsekakor ne bi bil problem, če bi šlo le za posamezno podjetje ali za neznatno število podjetij. Če pa je v takem položaju večina ali precejšen del podjetij kake gospodarske panoge ali grupacije, družba nikakor ne more biti brezbrizna do njihovega položaja.⁷ Saj delovni kolektivi niso zasebne združbe in tudi ne gospodarijo s svojimi zasebnimi, temveč z družbenimi proizvodnimi sredstvi, ki so jih dolžni ne le obnavljati, temveč tudi razširjati oziroma oplemenjevat. Če to velja za gospodarstvo kot celoto, zakaj to ne bi veljalo kot družbena norma tudi za vsako konkretno delovno organizacijo!

V

V nadaljnji razpravi nameravamo konkretnije prikazati rezultate notranje delitve in gibanje podjetniške akumulacije v gospodarstvu Slovenije, hkrati pa pojasniti tudi možnosti družbenega reguliranja notranje delitve. V naslednji tabeli dajemo pregled delitve dohodka na osebne dohodke in sklade v družbenem sektorju gospodarstva Slovenije za leto 1966 in I. polletje 1967:⁸

Gospodarsko področje	Bruto osebni dohodki		Skladi podjetja ⁹	
	1966	I. 1967	1966	I. 1967
GOSPODARSTO	65,8	72,3	34,2	27,7
industrija	62,5	70,8	37,5	29,2
kmetijstvo	72,2	79,0	27,8	21,0
gozdarstvo	80,1	81,6	19,9	18,4
gradbeništvo	78,0	80,5	22,0	19,5
promet	73,5	84,2	26,5	15,8
trgovina	61,2	63,2	38,8	36,8
obrt	73,0	76,5	27,0	23,5

Če bi pri industriji izločili iz skladov podjetja stanovanjski prispevek, bi za leto 1966 dobili delitveno razmerje približno 70 : 30. Pri tem razmerju je industrija izločila v sklade oziroma akumulacijo 1.320 milijonov S din ali približno 2,8 milijona poprečno na delovno organizacijo. To je lahko na

⁷ Po začasnih podatkih službe družbenega knjigovodstva je v Sloveniji v letu 1967 poslovalo z izgubo 89 gospodarskih organizacij, 452 ali 20 % vseh gospodarskih organizacij pa je poslovalo na meji rentabilnosti, t. j. z neznatno ali nikakršno akumulacijo.

⁸ Podatki republiškega sekretariata za delo — 7. 9. 1967.

⁹ Skladi med drugim vsebujejo tudi stanovanjski prispevek.

videz čisto primerna akumulacija in primerno delitveno razmerje. Če pa to akumulacijo prikažemo v poprečju na zaposlenega delavca ali v razmerju do vloženih sredstev (koeficient interne reprodukcije)¹⁰, vidimo, da ima precejšnje število delovnih organizacij zelo nizko akumulacijo in minimalne možnosti razširjene reprodukcije iz lastnih sredstev.

Iz analize zaključnih računov za 432 od skupno 455 industrijskih podjetij Slovenije za leto 1966¹¹ izhaja, da po višini deleža osebnih dohodkov v dohodku, celo pri njihovi sorazmerno nizki ravni, 11,5 % podjetij ob 90-odstotni udeležbi osebnih dohodkov nima nikakršne podlage za razvoj, da ima 20 % podjetij ob 80-odstotni udeležbi osebnih dohodkov pogoje le za minimalne rekonstrukcije, da ima skoraj 50 % podjetij ob 60—70-odstotni udeležbi osebnih dohodkov le možnosti izbire med manjšimi sprotnimi rekonstrukcijami in dolgoročnim zbiranjem sredstev za večje modernizacijske posege, da pa ima le 17 % podjetij z manj kot 50-odstotno udeležbo osebnih dohodkov možnost večjih modernizacijskih posegov in razširitve proizvodnje z lastno akumulacijo.¹²

Če isti problem opazujemo z vidika, v kolikem času bi industrijska podjetja pri danem razmerju med podjetniško akumulacijo in vloženimi sredstvi lahko v celoti nadomestila vložena sredstva, pa se pokaže, da jih 17 % podjetij ne more nadomestiti v manj kot 24 letih, 18 % podjetij v 8—12 letih, le 45 % podjetij pa v manj kot 8 letih.

Navedeni podatki v najbolj poenostavljeni obliki kažejo po eni strani na daljnosežne posledice sedanje dokaj nizke akumulativnosti gospodarstva in še posebej indutrije, po drugi strani pa na nujnost kot tudi na zapletenost kakršnegakoli družbenega reguliranja notranje delitve dohodka. Vprašanje je, ali je ob izredni raznoličnosti možnosti poslovanja in sedanjih delitvenih razmerjih v gospodarstvu sploh mogoče določiti zares objektivna in hkrati dovolj univerzalna družbena merila za notranjo delitev dohodka, da pa se to ne bi zgodilo v konkretno odrejanje delitvenih razmerij za posamezne delovne organizacije. Drugače povedano: ali je ustvarjanje in delitev dohodka ter gibanje osebnega dohodka

¹⁰ Vložena sredstva so seštevek nabavne vrednosti aktivnih osnovnih sredstev in vrednost vseh zalog po zaključnem računu. Koeficient interne reprodukcije je razmerje med skladi podjetja in vloženimi sredstvi, katerega obratna vrednost $\frac{C}{DI}$ pokaže število let, v katerih bi delovne organizacije ob nespremenjenih okoliščinah in delitvenih razmerjih v celoti nadomestila vložena sredstva.

¹¹ Analiza zavoda SRS za produktivnost dela — avgust 1967.

¹² Pri tem ni računana amortizacija, ki zaradi svoje posebne funkcije in visoke odpisanosti osnovnih sredstev industrije SR Slovenije ne predstavlja pomembnejšega izvora za financiranje razširjene reprodukcije.

in akumulacije sploh mogoče spraviti v okvir nekih trajnejših ekonometričnih modelov, da pa to ne bi privedlo do hujših ekonomskih in socialno političnih pretresov.

Čisto jasno je, da je sedanje rezultate notranje delitve dohodka, posebno pa še razmerje med osebnimi dohodki in akumulacijo, treba jemati kot dano stvarnost, ki je nobena sprememba v sistemu delitve dohodka ne bi mogla hitro in radikalno spremeniti in ki jo je pri vsaki mogoči rešitvi treba jemati kot izhodiščno osnovo za kakršnokoli družbeno urejanje. Predvsem ni mogoče že zaradi nenehnega povečevanja življenjskih stroškov računati z zaustavitvijo slehernega zviševanja ali celo z znižanjem osebnih dohodkov. Izjemoma je to nujno le v posameznih gospodarskih grupacijah in podjetjih, ki so se že znašla v posebno težavnem položaju in ki celo ob minimalni ali nikakršni akumulaciji ne morejo več izplačevati niti dosedanjih osebnih dohodkov. Poleg tega gibanje osebnega dohodka in kakršenkoli sistem nagrajevanja po delu znotraj delovnih organizacij tudi ne moreta biti podvržena nenehnim časovnim nihanjem v tekoči realizaciji dohodka.

Vse to zelo otežuje in zapleta, nikakor pa ne onemogoča določiti minimalne stopnje akumulacije kot obveznega merila za notranjo delitev dohodka.

Podrobna analiza dosedanje notranje delitve namreč kaže, da je kljub izredni raznoličnosti pridobitnih zmožnosti in delitvenih razmerij mogoče za vsako gospodarsko področje, panogo ali ožjo grupacijo izluščiti določene zakonitosti v oblikovanju in delitvi dohodka in iz njih izvesti tudi merila za oblikovanje podjetniške akumulacije. To potrjuje tudi naslednja razvrstitev gospodarskih področij družbenega sektorja gospodarstva Slovenije po osnovnih indikatorjih gospodarjenja v letu 1966, izvedenih iz poprečij na zaposlenega delavca, pri čemer je poprečje za celotno gospodarstvo označeno z indeksom 100:¹³

Gospodarsko področje	Družbeni proizvod	Neto produkt	Dohodek podj.	Nomin. OD	Skladi. podj.
GOSPODARSTVO	100	100	100	100	100
industrija	94	90	99	99	103
kmetijstvo	76	82	86	94	64
gozdarstvo	111	95	88	100	41
gradbeništvo	74	74	82	93	57
promet	100	98	107	112	89
trgovina	117	194	134	112	179
obrt	62	78	88	94	72

¹³ Podatki republiškega sekretariata za delo — 7. 9. 1967.

Prikazani odmiki od poprečij za gospodarska področja pa se seveda naglo povečujejo, kadar se razvrstitev razčlenjuje dalje do gospodarskih panog in ožjih grupacij ali celo do posameznih gospodarskih organizacij. To še zlasti velja za merilo podjetniške akumulacije oziroma delitveno razmerje med osebnimi dohodki in skladi, ki se med posameznimi industrijskimi organizacijami giblje med 100 : 0 in 40 : 60. Isto velja tudi za koeficient notranje reprodukcije, ki se v industriji prav tako giblje med 0 in 20 %, v poprečju pa okoli 8 %. Iz teh podatkov jasno izhaja, da je zares konkretna merila za notranjo delitev dohodka z obiljem relevantnih kazalcev mogoče določiti samo za posamezne delovne organizacije oziroma z njihovimi samoupravnimi akti, da pa more družba določiti le neke poprečne minimalne stopnje akumulacije za posamezne gospodarske panoge ali grupacije. To pa je vsekakor izvedljivo, saj se celo ob tolikšnih razlikah večina gospodarskih organizacij posamezne gospodarske panoge ali grupacije giblje okoli določene poprečne stopnje akumulacije. Ta bi lahko bila izhodišče za določanje obvezne minimalne stopnje akumulacije, ki naj bi jo gospodarske organizacije upoštevale pri delitvi dohodka. Ta stopnja bi po svojem kvantitativnem učinku lahko ustrezala učinku obveznih minimalnih stopenj amortizacije osnovnih sredstev ter nekih normalnih bančnih obresti za vložena obratna sredstva. Prav tako bi se lahko izenačila s kvantitativnim učinkom sedanjih obresti na poslovni sklad; te so že zdaj nekakšno merilo minimalne družbene rentabilnosti vloženi sredstev, ki jih upravljajo delovne organizacije.

VI

Če smo se torej sporazumeli, da je določanje konkretnih družbenih meril za oblikovanje podjetniške akumulacije potrebno in mogoče, potem ostaja le še vprašanje, kako jih je mogoče tudi v praksi uveljaviti, da bi bila res učinkovita. Za dobro polovico gospodarskih organizacij v večini gospodarskih grupacij takšna merila za oblikovanje akumulacije tako ne bi pomenila kake bistvene spremembe, ker že zdaj izločajo v sklade večji odstotek dohodka, kot bi se od njih zahtevalo. Tretjina ali manj organizacij pa bi se znašla v položaju, da bi morala, če bi hotela zadovoljiti obveznosti do akumulacije, bistveno povečati dohodek ali pa ostati pri zatečeni ravni osebnih dohodkov oziroma jih celo znižati. Ker pa je eno in drugo težko izvedljivo, je za te primere mogočih več alternativnih rešitev, kot npr.:

— da organizacija ne more povečati osebnih dohodkov, dokler ne zadovolji obveznosti do akumulacije;

— da ne more spreminjati zatečenega delitvenega razmerja v korist osebnih dohodkov, dokler ne zadovolji obveznosti do akumulacije;

— da lahko povečuje nominalne osebne dohodke samo za uradno ugotovljeno povišanje življenjskih stroškov;

— da lahko povečuje osebne dohodke le v sorazmerju s povečanjem dohodka;

— da gospodarski organizaciji pristojen družbeni organ ali že zakon določi rok, npr. treh let, ko je dolžna zagotoviti določen obseg akumulacije, da pa medtem ni v ničemer omejena v sprotni delitvi dohodka.

Vse te dileme navajajo na možnost, da družba ne bi neposredno določala meril za oblikovanje podjetniške akumulacije ali vsaj ne za večino gospodarskih panog in grupacij, ki poslujejo v normalnih tržnih razmerah, pač pa bi se taka merila določala v obliki sporazumov gospodarskih organizacij, sklenjenih v okviru gospodarskih grupacij in najprikladnejših teritorialnih območij. Takšni sporazumi pa bi poleg meril za oblikovanje podjetniške akumulacije lahko vsebovali tudi okvirna merila za oblikovanje osebnih dohodkov kot tudi druga ekonomska merila, s katerimi je mogoče meriti uspešnost gospodarjenja in pomagati delovnim kolektivom pri uveljavljanju smotrne politike delitve. Čisto konkretno pa bi se s sporazumi določena ekonomska merila uredila s samoupravnimi akti delovnih organizacij. Vendar bi bilo tudi v tem primeru potrebno z zakonom predpisati obveznost takšnega sporazumevanja, njegova osnovna načela in postopek za sprejemanje ter seveda tudi nujne ekonomske in administrativne sankcije za kršenje sprejetih sporazumov.

Prepričani smo, da brez takšne minimalne zakonske ureditve sporazumevanje ne more dati zaželenega učinka oziroma se sploh ne bo uresničilo. Pripravljenost za takšno sporazumevanje namreč vedno kaže le tista večina delovnih organizacij, ki je že zdaj nekje okoli poprečja akumulativnosti in osebnega dohodka v svoji grupaciji. Tiste organizacije, ki so občutno nad ali pod poprečjem in za katere bi bilo takšno sporazumevanje z družbenega gledišča najbolj potrebno, pa se vsaka iz svojih čisto objektivnih vzrokov niso pripravljene sporazumevati. Potemtakem ni pričakovati, da bi sporazumevanje o družbenih merilih za notranjo delitev dohodka moglo biti učinkovito, če se z zakonom ne predpišejo vsaj osnovna načela in obveznosti, ki iz takih sporazumov izhajajo. Verjetno bi se to dalo najprikladneje urediti z novim osnovnim zakonom o oblikovanju in delitvi dohodka gospodarskih

organizacij, ki je že v pripravi. Poleg tega bo za uspešno sporazumevanje vedno potrebno tudi intenzivno usmerjevalno delo odgovornih družbenih dejavnikov, zlasti sindikatov in gospodarskih zbornic.

VII

Smisel učinkovitega družbenega usmerjanja notranje delitve dohodka pa ni le v zagotavljanju nujne akumulativnosti gospodarstva, temveč tudi v doslednem uveljavljanju socialističnega načela delitve po delu. Hkrati s splošnim upadanjem podjetniške akumulacije so se namreč v zadnjem razdobju močnejše zaostрили tudi problemi na področju osebnih dohodkov. Zaostrene zahteve poslovanja, ki jih je sprožila reforma in katerim so se gospodarske organizacije prilagojevale z različnimi uspehi, so nujno privedle do povečanja razlik v višini dohodka in s tem tudi do povečanih razponov v osebnih dohodkih med posameznimi gospodarskimi organizacijami in grupacijami. Takšna očitnejša diferenciacija je seveda nujna in je ne moremo zavirati. Objektivnemu delovanju reforme pa nikakor ni mogoče pripisati vseh tistih nesorazmerij in ekscesov na področju osebnih dohodkov, ki očitno izhajajo iz izjemnega položaja nekaterih gospodarskih grupacij na tržišču, iz slabosti gospodarskega instrumentarija in iz subjektivnega izkrivljanja načela delitve po delu. Ti primeri povzročajo ostro reagiranje delovnih ljudi, hkrati pa precej prispevajo tudi k pretiranemu povečevanju celotnih osebnih dohodkov. Zato je pred družbo neogibna naloga, da se z učinkovitimi ukrepi upre takim težnjam.

V prizadevanju za odpravo očitnih anomalij na področju osebnih dohodkov pa se ne smemo slepiti s tem, da s kakršnimikoli družbenimi merili in ukrepi lahko zagotovimo nekakšno idealno pravičnost; ta že zaradi same raznoličnosti razmer in delovanja zakonitosti tržišča objektivno ni mogoča. Poskus v tej smeri bi nas zagotovo privedel do najhujšega administriranja in uravnilovke, ki bi v resnici povzročila še večje neenakosti in še hujše kršitve načela delitve po delu od tistih, s kakršnimi imamo opravka že danes. Smer naših prizadevanj gre lahko samo za tem, da z ustreznimi izpopolnitvami ekonomskega sistema in sistema družbenega usmerjanja delitve dohodka omejimo očitna nesorazmerja in ekscese na področju osebnih dohodkov na najmanjšo možno mero, da pa pri tem ne slabimo prizadevanj gospodarskih organizacij za večjo produktivnost dela in s tem tudi za večji osebni dohodek.

Najučinkovitejša sistemska rešitev v tej smeri bi bila po našem mnenju uvedba progresivne obdavčitve mase osebnega

dohodka gospodarskih organizacij, ki presega poprečje osebnih dohodkov določene gospodarske panoge ali grupacije.

Tak družbeni instrument bi ob smotrnem določanju osnove za obdavčitev in stopnje progresije imel predvsem tele pozitivne učinke: Prvo, usmerjal bi delitev dohodka v korist neobdavčene podjetniške akumulacije in s tem pripomogel h krepitvi neobhodne akumulativnosti gospodarstva. Drugo, učinkoviteje in pravičnejše od katerihokoli drugih ukrepov bi ublaževal tiste razlike v možnostih za pridobivanje dohodka, ki izvirajo iz različnih, od delovnih kolektivov skoraj neodvisnih faktorjev proizvodnje in ne iz razlik v produktivnosti dela. Tretje, pomenil bi upravičeno dodatno materialno obremenitev tistih delovnih kolektivov, ki čezmerno povečujejo osebne dohodke na škodo lastne akumulacije in v očitnem nesorazmerju z osebnimi dohodki drugih gospodarskih organizacij. Četrto, postal bi važen družbeni instrument globalnega usmerjanja osebnih dohodkov in akumulacije; s tem pa bi znatno povečal tudi učinkovitost kreditno monetarnih ukrepov, ki brez podpore podobnih davčnih instrumentov ne morejo biti dovolj uspešni.

Da bi progresivna obdavčitev osebnih dohodkov res lahko dala takšne pozitivne rezultate, bi bilo najvažnejše določiti primerno osnovo za obdavčitev. Kot že rečeno, naj bi bil obdavčen le tisti del mase osebnega dohodka posamezne gospodarske organizacije, ki presega poprečje osebnih dohodkov določene gospodarske panoge ali grupacije. Uporaba enotnega poprečja osebnih dohodkov za vse gospodarstvo ne more priti v poštev, ker bi progresivna obdavčitev na podlagi enotnega poprečja zaradi občutnih razlik v kvalifikacijski sestavi, produktivnosti dela in sedanjih osebnih dohodkih pregloboko posegla v osebni dohodek posameznih gospodarskih grupacij in jih na ta način lahko destimulirala na vsakem povečevanju osebnih dohodkov in s tem tudi celotne novo ustvarjene vrednosti. Saj je sedanje razmerje med najnižjimi in najvišjimi poprečnimi osebnimi dohodki gospodarskih grupacij v Jugoslaviji približno 1 : 4,7. Čeprav tolikšne razlike prav gotovo niso izraz povsem pravičnega razmerja med grupacijami, bi bilo sedanje poprečje osebnih dohodkov vendarle smotrnejša podlaga za obdavčitev kot pa nekak sklad minimalnih ali kalkulativnih osebnih dohodkov, subjektivno skonstruiranih na osnovi kvalifikacijske sestave.

Zaradi občutnih razlik v družbeni produktivnosti dela in življenjskih stroških med posameznimi teritorialnimi območji, prav tako kot izhodišče za obdavčitev ne prihaja v poštev poprečje osebnih dohodkov posameznih gospodarskih grupacij za območje vse države. Vsak poskus izravnavanja gospodarskih grupacij na nekih jugoslovanskih poprečjih bi imel

enake negativne poslenice kot izravnavanje gospodarskih grupacij na poprečju celotnega gospodarstva, kar bi tak družbeni instrument vnaprej obsodilo na neuspeh. Zato bi bilo potrebno uporabiti le poprečja za območja socialističnih republik in njim prepustiti tudi vse podrobno normativno urejanje take obdavčitve.

Uvedba takšne nove davščine ne bi smela povečati sedanje finančne obremenitve gospodarstva, temveč bi pomenila le določeno prerazdelitev oziroma zmanjšanje drugih družbenih dajatev, zlasti pa proporcionalno delujočega proračunskega prispevka od osebnega dohodka. Prav tako ni nujno, da bi bil novi davek dohodek proračunov, temveč bi ga lahko namensko usmerjali v družbene rezervne sklade ali za druge družbene intervencije v gospodarstvu.

Obseg te razprave nam ne dopušča, da bi podrobneje obrazilili učinkovitost in način uporabe takega instrumenta. Vendar ni treba dvomiti o tem, da bi progresivno obdavčenje nadpoprečno visoke mase osebnega dohodka, ob hkratnem urejanju podjetniške akumulacije, resnično prispevala tako k smotrnemu gospodarjenju z družbenimi sredstvi kot tudi k učinkovitemu družbenemu usmerjanju gibanja osebnih dohodkov in uveljavljanju načela delitve po delu.

●

Z vsem tem še daleč nismo izčrpali vseh možnosti in oblik družbenega usmerjanja notranje delitve dohodka. Osredotočili smo se le na dvoje pomembnih sistemskih rešitev, to je na družbeno reguliranje podjetniške akumulacije in v najkrajši obliki tudi na progresivno obdavčenje mase osebnega dohodka gospodarskih organizacij. Ne mislimo, da ni mogoče nobene izmed navedenih trditev ovreči in da so vse konkretne sugestije tudi uporabne. Opozarjamo le na nujnost in nekatere realne možnosti družbenega usmerjanja gibanja osebnih dohodkov in akumulacije, torej tistih ekonomskih problemov, ki so se v reformi posebno zaostрили in ki bolj kot vsi drugi zahtevajo čimprejšnje rešitve. Zato ne smemo več stopicati na mestu in se lotevati le občasnega in polovičnega ukrepanja, kot je bilo npr. z nedavno sprejetim zakonom o zamrznjenju osebnih dohodkov nekaterih grupacij. Moramo se odločiti za radikalnejše in dolgoročneje sistemske rešitve, ki so res vedno zelo kočljive in včasih tudi nepriljubljene, ki pa lahko v končni posledici bistveno pripomorejo k učinkovitemu gospodarjenju in s tem tudi k uveljavljanju samoupravljanja in socialistične ekonomije.

Vloga armade v sodobni družbi

Znanstvena marksistična misel poudarja glede armade naslednji dve značilnosti:

— Prvič, socialno politični značaj vojaške organizacije je opredeljen z družbeno ekonomskim sistemom, tj. s proizvodnimi odnosi in na njih zasnovano družbeno nadgradnjo; le-ta opredeljuje njene razredne značilnosti glede socialne, razredne strukture vojaške organizacije in njenih političnih nalog, določa pa tudi odnose med razredi in njihovo vojaško organizacijo.

— Drugič, proizvajalne sile in proizvodni odnosi določajo tudi moč armade, oblike njene organizacije, način delovanja — ker je organizacija armade, njena taktika in strategija, kot je poudarjal Engels — pogojena z oborožitvijo oziroma vojaško taktiko in kvaliteto človeškega faktorja.

Na te zakonitosti je opozorila marksistična misel na podlagi analiz zgodovinskega razvoja družbe, države in vojaške organizacije.

Vendar je treba opozoriti še na neko zakonitost — na zakonitost povratnega vpliva države, zlasti vpliva vojaške organizacije na družbeno ekonomske odnose. Vojaška organizacija je zaradi neprenehnih potreb po učinkovitejših in bolj izpopolnjenih bojnih in tehničnih sredstvih v vsej zgodovini v določenem smislu »poganjala« razvoj proizvajalnih sil ter s tem vplivala tudi na razvoj proizvodnih odnosov. Hkrati je potekal drug proces: kolikor bolj sta bili država in armada vladajočemu razredu potrebni za varovanje obstoječih proizvodnih odnosov, kadar so postajali čedalje bolj nevzdržni (to se je kazalo v zaostrovanju razrednega boja in v iskanju izhoda iz krize v vojnah), toliko bolj se je država, prav-

zaprav so se njeni organi javne oblasti, predvsem pa armada, oddaljevali ne le od družbe ter se postavljali nad njo, marveč so se postavljali tudi nad vladajoči razred. Kakor hitro je prišlo namreč do ustanavljanja stalnih armad, so začele le-te skrbeti tudi za lastne interese ter se poskušale kot posebne družbene organizacije (skupine) uveljaviti v družbi in v vladajočih razredih kot samostojna družbena sila, ki je nad družbo in razredom. Natančneje povedano, armade so skušale urejati družbo po svoji presoji, po lastnem vzoru in interesih, skušale so prevzeti skrb za interese vladajoče družbene sile, in to v njenem imenu. V določenih zgodovinskih razmerah jim je to tudi uspelo. Vendar ni bila armada praviloma nikoli samostojna družbena sila; kot taka se ni mogla nikoli konstituirati. Bila pa je kot organizacija in maksimalna koncentracija nasilja v družbi predmet skrbi in interesov določenih družbenih sil. Delovala je in se ravnala v skladu s širšimi interesi tistih družbenih sil, ki so si zagotovile v njej najpomembnejše položaje.

Vladajoče družbene sile, ki so svoje družbene interese uresničevale s sistemom izrabljanja razreda po razredu, so bile objektivno zainteresirane, da državo pa tudi vojsko postavijo »nad« razredne interese ter da ju, zlasti armado, zadržujejo »zunaj« političnega boja. V takih razmerah je postala armada zaščitnik »nacionalnih« interesov, postala je nacionalna, nedotakljiva institucija, ki zagotavlja notranjo in zunanjo trdnost družbene ureditve. »Izločena« iz središča razrednega boja naj bi bila armada kot obča nacionalna vrednota zunaj dosega političnih razrednih interesov, s tem pa toliko bolj gotovo zatočišče političnih interesov vladajočega razreda.

»Nepolitičnost« armade, ki je bila tako značilna na primer za obdobje vzpona kapitalizma, to zelo nazorno potrjuje. Enotnost interesov vladajoče buržoazije še ni pomenila zanikanja naprotij med posameznimi skupinami znotraj nje. Ta nasprotja pa so spričo temeljnih družbenih protislovij precej nepomembna.

Splošni interes vladajočih družbenih sil je bil, ne glede na posamezna odstopanja, da bi oborožene sile ne prišle v doseg spopada teh obrobnihi interesov.

Pravi pomen »supernacionalnosti« armade se je najbolj uveljavil v fazi preraščanja države v silo nad družbo. S tem da je v razmerah, ko je veljalo »kdo bo koga«, prevzemala država (z njo pa tudi armada) vlogo razsodnika, je v resnici varovala koristi vladajočih družbenih sil. Instrument nasilja se je popolnoma uveljavil.

Armada je bila kot orodje za uresničevanje koristi določenih družbenih sil, vladajočega razreda, vedno in neizogibno

eno izmed torišč boja raznih družbenih interesov. Kolikor bolj so bili ti interesi v neskladju, toliko ostrejši in toliko bolj dramatičen je postajal boj. Navsezadnje lahko udeležba oboroženil sil na eni ali drugi strani odloči izid boja. Prav zato so armade tako pogosto predmet spopadov. Razdejanje in rušenje reakcionarnega državnega stroja se uresničuje predvsem z bojem za njegovo poglavitno moč — oboroženo silo države (bodisi da se le-ta razbije ali pa osvoji). Metoda in vsebina tega boja sta odvisni od cele vrste zgodovinskih, splošnih in posebnih okoliščin.

Vse te zakonitosti in težnje, ki dominirajo v celotnem zgodovinskem razvoju države in njene vojaške organizacije, se na določen način in celo bolj plastično kažejo in potrjujejo tudi v sedanjih razmerah. Družbeno ekonomski sistemi oziroma proizvodni odnosi tudi v sedanjih okoliščinah docela jasno opredeljujejo socialno politični značaj vojaških organizacij, njihovo razredno strukturo in njihove politične naloge. Dandanes, ko obstajajo kapitalistične in socialistične države, je razlika znotraj le-teh še toliko bolj opazna in izrazita. Isti dejavniki opredeljujejo tudi moč, obliko organizacije ter način uporabe le-teh — taktiko in strategijo sodobnih armad. Nova orožja, ki imajo nezaslišano rušilno moč, hitrost delovanja in možnost prenosa ognja na tako rekoč neomejene razdalje, kibernetiki sistemi za usmerjanje ognja, za poveljevanje in vodenje bojnih sredstev, kakor tudi nova kakovost človeškega faktorja, v temeljih spreminjajo oblike vojaške organizacije, taktiko, strategijo in fiziognomijo vojne nasploh. Prav zato postaja splošna, globalna vojna vse bolj nesmiselna, lahko rečemo tudi vse bolj nemogoča — pojavlja pa se teorija in praksa omejenih, lokalnih vojn, v katerih je dopustna raba vseh modernih bojnih sredstev in celo »lažjih«
jedrskih projektivov.

Ker razpolaga vojaški dejavnik z velikansko koncentracijo družbenih sredstev in moči za nasilje, je dobil v novejši dobi tudi veljavo sorazmeroma samostojnega faktorja, ki deluje neprimerno močnejše kot nekdanj na tokove gibanj v državah, v posameznih območjih in v svetu kot celoti. Nikdar niso namreč v mirnih obdobjih obstajale tako številčne in bojno pripravljene armade kot dandanes. V svetu je zdaj približno dvajset milijonov vojakov, ki so vedno pripravljene za nagel poseg v akciji. Kolikšna moč je to, lahko ugotovimo šele s primerjavo: v vsem obdobju prve svetovne vojne je bilo pod orožjem približno 64 milijonov vojakov, med vso drugo svetovno vojno pa je bilo mobiliziranih približno 110 milijonov vojakov.¹ Za oborožitev in vzdrževanje armad po-

¹ Po podatkih Enciklopedije Leksikografskega zavoda.

rabijo vlade dandanes približno 140 milijard dolarjev letno. Nikoli doslej vojaški dejavnik ni tako intenzivno vplival na razvoj naravoslovnih, tehniških in drugih znanosti, na razvoj proizvodnih sil in nikoli ni bil tako zelo navzoč v proizvodnji kot je dandanes.

Stara pojmovanja in oblike militarizma, ko je bila vojaška organizacija izolirana od drugih delov družbe in bila »politično nevtralna«, očitno izginjajo, rojevajo pa se nove in s stališča vladajočih družbenih sil neprimerno močnejše in učinkovitejše. To je dandanes docela očitno v nekaterih zahodnih državah, zlasti v ZDA.

Povezanost industrije ter celotnega gospodarstva, znanosti, prosvete itd. z armado, sredstva, ki jih daje vojska, organiziranje in financiranje raznih projektov od vojaških ustanov, zraščanje gospodarstva, vojaške in državne birokracije itd. — so sodobne oblike militarizma in manifestacije veliko globljega procesa etatizacije kapitalizma; le-ta je namreč našel v oblikah »vojaške prisotnosti« zelo primeren vzvod za samouresničevanje. Te oblike so toliko bolj primerne, ker se lahko prikazujejo kot širši, obče nacionalni interes. Pomen tega je najbolj viden v dejstvu, da gre tu za izvenekonomske moderator gibanj, ki bi lahko — s stališča družbenih in političnih interesov vladajočih kapitalističnih skupin — dobila nezaželene smeri. Bremena vojaških potreb so v kapitalističnem svetu nasprotna utež potencialno možnemu družbeno revolucionarnemu napredku, v svetu socializma — če ga pojmuje v najširšem smislu kot družbeni proces — pa so zavora za morebitni še hitrejši družbeni napredek in materialno blaginjo.

V prvem primeru bremena za vojsko zagotavljajo ohranjanje starih proizvodnih odnosov, pa čeprav se v teh okvirih uresničuje občuten razvoj proizvodnih sil. V drugem primeru ožijo materialno bazo, na kateri se grade novi proizvodni odnosi. V tej luči dobiva boj za mir in razorožitev neposredno revolucionaren in političen pomen.

Posebno sta zanimiva vojaški dejavnik oziroma vloga oboroženih sil v deželah v razvoju. Ponekod so lahko le-te trdnjava sil notranje reakcije in kolonializma (kot na primer v nekaterih državah Latinske Amerike), drugod pa so nosilci družbenopolitičnega napredka (npr. v nekaterih arabskih državah, posebno pa v ZAR). Za oba primera pa je značilno, da so armade v teh deželah edine organizirane sile v družbi ter da pogosto prevzemajo vlogo političnih strank. Poslužujejo se jih seveda napredne in nazadnjaške notranje in zunanje družbenopolitične sile kot edinih organiziranih sil v družbi. Sposobnost in moč teh armad je poročstvo za politiko in politično akcijo sil, ki te armade vodi. Te sile nemalokrat

uresničujejo svojo politiko z neposrednim angažiranjem vojske. V afriških državah je bila v zadnjih letih cela serija raznih pučev, državnih udarov oziroma sprememb režimov državne oblasti; izvedle so jih razne vojaške klike bodisi zaradi notranjih plemenskih, grupaških in drugih spopadov, bodisi pod vplivom in s pomočjo tujine (v petih letih je bilo na tej celini 21 državnih udarov, med katere niso prišteti tisti, ki niso uspeli). No, kakorkoli že, v veliki večini teh držav je vojska tista organizirana sila, ki najneposredneje varuje državno ureditev in kakršenkoli družbenopolitični razvoj. To nakazuje vse večji pomen vojaške organizacije oziroma armade v političnem življenju mnogih držav.

Socializem kot družbeno revolucionarni proces, ki s svojo prakso prerašča vse oblike odtujenosti, je moral v teoriji in v praksi obravnavati tudi vprašanja države ter v tem okviru vprašanja armade. Socializmu je po njegovi družbeni naravi tuje sleherno nasilje. Je bistvena negacija z razvojem preseženih družbenih interesov, ki so se uresničevali z nasiljem in so temeljili na nasilju (razrednem, nacionalnem, kolonialnem).

V celotnem obdobju svojega razvoja se socializem neizogibno srečuje s številnimi odpori. Vzroki teh odporov niso le v subjektivnih družbenih interesih, marveč tudi v objektivnih okoliščinah, ki še vedno rojevajo stihijo. Določena regulativna, obrambna in zaščitna vloga države je v takih razmerah imperativna nuja graditve socializma. Za uresničevanje te vloge (ki ima svojo normativno-pravno realnost) mora predstavljati država, ki je socialistični družbi neogibna, določeno družbeno koncentracijo moči, na katero se opira pri uresničevanju te vloge. To je obenem tudi povod za družbene dileme, pred katerimi sta socialistična misel in praksa. Te dileme ne obidejo nobenega izmed funkcionalnih področij sodobne države in seveda tudi ne področja njene obrambe in izgrajevanja oboroženih sil.

Jugoslovanska socialistična teoretična misel in družbena praksa sta z razčlenjevanjem osnovnih marksističnih postavk o državi našli v sistemu samoupravnih družbenih odnosov pot k preraščanju deformacij, ki jih v sebi neizogibno nosi navzočnost državnih funkcij v socializmu.

V okviru tega sistema je treba iskati mesto za vse še nujne državne funkcije. Osmi kongres, zlasti pa IV. in VI. plenarni sestanek CK ZKJ ter zelo dinamična družbenopolitična dejavnost, ki je značilna za procese v naši družbeni reformi, so dali v tej smeri močne in odločilne impulze.

Determinant obrambno zaščitne funkcije naše države v sedanji etapi socialističnega razvoja je več.

Notranja družbeno regulativna in pravno normativna funkcija države, ki nam je še vedno potrebna in ki ne izklju-

čuje niti intervencije administrativno politične narave, še vedno terja oporo v določeni oboroženi sili. Samoupravni socialistični odnosi ter naša praksa, kar oboje zagotavlja polnejše uveljavljanje resničnih neposrednih proizvodnih in življenjskih interesov delovnih ljudi ter njihovih ožjih in širših asociacij, je v tem pogledu zelo ugodno merilo. Načelno namreč omogočajo samoupravni odnosi in praksa združitev družbeno samoupravne funkcije z obrambno zaščitno funkcijo tudi v obliki posebnega vojaškega (milicijskega) organiziranja neposrednih proizvajalcev in državljanov; le-te bi lahko vodila ista samoupravna telesa (izvršni organi teh teles), ki izdajajo normativno-pravne akte in družbeno regulativne predpise. S stališča notranjih potreb — torej če odmislimo vse drugo — bi bilo morda to mogoče. Ne glede na to, da bi ta koncept terjal posebno proučevanje, je treba poudariti, da tudi ta teoretična, načelna možnost (ne gleda na realno možnost realizacije v sedanjih kompleksno ocenjenih razmerah) dokazuje, koliko smo se z našo družbenopolitično prakso samoupravnih odnosov v naši državi — kljub vsem težavam — približali idejno teoretičnim vizijam klasikov marksizma o možnostih, ki jih tudi na tem področju neizbežno nakazuje boj za izgraditev socializma.

Sodobna mednarodna dogajanja zelo nazorno dokazujejo, da je zunanja, obrambna vloga socialistične države funkcionalna potreba njenega notranjega razvoja — pa naj pomeni za njen nadaljnji razvoj še tolikšno breme. Realno gledano, reakcionarne imperialistične sile današnjega sveta ne pričakujejo, da bi lahko zbrisale socializem.

Njihova strateška šansa so pomanjkljivosti socializma kot svetovnega sistema, pomanjkljivosti, ki jim dajejo možnosti, da z izrabljanjem globoko prepletenih protislovnih interesov sodobnega sveta povzročajo občasne udare ter zaostrejuje odnose, da bi ta proces vsaj upočasnili in omejili, če že ne zaustavili. Čeprav gre tu za defenzivno strategijo imperializma, je le-ta po obliki ofenzivna in je lahko za nekatere države tudi zelo dramatična.

Razen vseh vrst pritiskov so tudi lokalne, omejene vojne že večkrat potrjeno dejstvo te politike; zato jih mora zelo resno upoštevati sleherna država, katere razvoj pomeni objektivno spreminjanje sil v svetu v smeri napredka. Omejene vojne so se uveljavile pravzaprav kot vojne, spočete zaradi tega, da bi zaustavile napredna gibanja in težnje v družbenem razvoju posameznih držav ali procesov na posameznih območjih. Zato so moderno opremljene in organizirane vojaške sile, ki so sposobne upreti se napadalcu, mu onemogočiti izrabiti prednosti iznenadenja ter kovanje osnov za vsiljevanje poli-

tičnih pogojev, dandanes imanentna nuja boja za napredek, mir in socializem v svetu.

Eno izmed protislovij sodobnega sveta je v tem, da se le tisti, ki ima dovolj krepko obrambno moč, uspešno bojuje za mir in socializem. Samo zadosti močna armada je lahko jez pred nenadnimi akcijami napadalca, ki hoče z naglimi ukrepi postaviti napredne sile sveta pred izvršeno dejanje (računajoč, da pri tem ne bo preveč tvegal). Močna armada je tudi opora za neodvisno politiko. Z njeno pomočjo se je mnogo lažje upreti raznim pritiskom in izsiljevanjem ter ostati principialen in dosleden v iskanju miroljubnih in družbeno naprednih rešitev mednarodnih problemov, prav tako pa tudi dosleden v izvajanju svoje politike notranjega družbenega razvoja.

Vse dežele in gibanja, ki v najbolj kritičnih trenutkih, kakršni jih lahko dolete, računajo na napredne sile na svetu. morajo biti tudi pripravljene, da v mejah svojih zmožnosti kar največ prispevajo h krepitvi sil napredka v svetu. Največji prispevek je v tem pogledu prav gotovo dejavnost, ki krepi notranjo trdnost, napredek dežela in gibanj, ki jih usposablja za samostojno reševanje problemov, s katerimi se srečujejo — ne da bi oteževali možnosti za napredna gibanja v celoti. Toliko, kolikor to poslanstvo opravljajo, lahko tudi računajo, da so postali integralni del naprednih sil sveta ter da s svojo akcijo lahko pravočasno sprožijo neizmerne potencialne te sil.

Snovanje sodobnega sistema narodne obrambe neizogibno spremlja vrsta problemov, glede katerih si mora biti socializem na jasnem. To je zlasti pomembno za naš samoupravni družbeni sistem.

Učinkovit sistem narodne obrambe in civilne zaščite terja posebno organizacijo, planiranje in vodenje. Ukrepi za zaščito, evakuacijo, vojno proizvodnjo in rezerve morajo biti skladni in ustrezni skupnim ocenam razmer, ki bi jih sodobna vojna vsilila prebivalstvu na celotnem ozemlju.

Priprave in uresničevanje obrambnih načrtov morajo imeti direktivno normativni značaj in so zato po svoji naravi v navzkrižju z duhom našega sistema, zlasti ker neizogibno terjajo tudi administrativne posege v sklade podjetij in družbenopolitičnih skupnosti. Protislovnosti, ki jih vsaj potencialno vsebuje to dejstvo, poudarjajo potrebo, da so vse odločitve, ki so potrebne za ugotavljanje in izvajanje akcij v zvezi z narodno obrambo, dane v izključno pristojnost najvišjih samoupravnih teles od federacije do komune.

Nedvomno s tem ne bomo odpravili vseh problemov. Protislovja med interesi in potrebami (materialnimi in družbenimi), razlike glede načina dela in vodenja, nenehna navzoč-

nost vojaškega elementa, ki je po svoji naravi izvenekonomski itd., morajo povzročiti spopadanje različnih nazorov. Zato je idejno politični boj tudi na tem področju neizogiben. Glede na pomembnost tega boja, kajti gre za zelo občutljivo področje, bi moral biti boj mnogo bolj v središču pozornosti ZK J. Poseben krog vprašanj se odpira v zvezi z izgrajevanjem armade. Ni naključje, da so klasiki marksizma posvetili tem vprašanjem veliko pozornosti. Na prvih kongresih po oktobrski revoluciji je bilo vojaško vprašanje ene osrednjih vprašanj. Načelno stališče klasikov marksizma in celotne teoretične marksistične misli je bilo glede tega zelo jasno; armada je usodno povezana z državo, je njen sestavni del in dokler je še nujna tudi v socializmu, mora biti armada ljudska, tj. v rokah delovnih ljudi. Marksizem je vedno izhajal s stališča, da se mora vsak element nasilja (pa najsi je še tako potreben) krotiti in preprečevati, da ne bi v »imenu« socializma in delovnih ljudi prerasel v silo nad družbo.

Za vsako armado, tudi za socialistično, je značilno določeno zapiranje samo vase. Ker živi pod posebnim režimom, ker je vsa usmerjena k vojni, se je vedno izločala iz »civilnega sveta«.

Za armado sta značilna popoln centralizem in subordinacija v vodenju in v odnosih; v boju se pravica starešin razširi tudi na pravico do življenj podrejenih.

Priprava armade na vojno nenehno pritiska na ekonomske zmožnosti dežele, kar se navadno identificira z interesi in nazoni pripadnikov armade, predvsem njenega aktivnega kadra. To je lahko izvor mnogih opaznih in še mnogih drugih latentnih konfrontacij.

Metodo izvajanja nalog v armadi, v kateri je vse podrejeno volji komandanta, ter odnosi, ki v njej vladajo, se lahko razglašajo za zgled »brezkonfliktnega« sistema. V določenih okoliščinah bi lahko posamezne družbene sile videle v njem tudi ustrezen »model« za vso družbo. Tovrstne težnje so lastne sami naravi vojske kot iz družbe izločene oborožene sile. Armada je vedno integralna komponenta političnega sistema, toda zgodovina kaže na mogoče deformacije slehernega političnega sistema oblasti, vključno z recidivi teh pojavov v socializmu. Če gledamo realno politično, tudi armada kot institucija ne more biti imuna pred določenimi deformacijami.

Zgodovina socializma je sorazmeroma še zelo mlada in zato ne more imeti glede notranje funkcije armade bogatejših izkušenj; naposled to področje tudi ni dovolj proučeno, obremenjeno pa je z dokajšnjo dozo idealiziranja, kar sâmo po sebi — zato ker gre za političen instrument — ni dobro. Étatistični okviri doslej znanih političnih sistemov socializma,

zlasti vodilna in na vseh področjih dominantna vloga partije in njenega aparata, večidel niso dajali dovolj prostora za diferenciacijo armade; le-ta je v bistvu trdno vgrajena v sistem, ki se načeloma od nje bistveno ne razločuje (vsebinske razlike med armadnimi odnosi in odnosi zunaj nje so zelo majhne). Vendar je bilo tudi v teh okvirih nekaj pojavov, ki bi zaslužili večjo pozornost in temeljitejše proučevanje. Ne smemo pa prezreti, da je ovira za širše, zlasti pa javno proučevanje teh pojavov ne samo politični subjektivizem administrativnih vrhov prizadetih dežel, marveč tudi občutljivost problematike, ki je v sedanjih konstelacijah odnosov v svetu povezana z armadami.

Izvajanje procesa družbene in gospodarske reforme v naši državi je moralo neposredneje sprožiti tudi vprašanja, ki se nanašajo na armado. Razprave, ki so se tu in tam načeale, le dokazujejo, da problemi obstajajo in da tudi naša družba ni brez protislovij na »relaciji« med armado in družbo. Razen splošnih — realnih in potencialnih — protislovij, ki sodijo v kompleks izgrajevanja oboroženih sil v socializmu nasploh in ki so značilna tudi za nas, obstaja še nekaj naših posebnosti.

Sodobne okoliščine boja za socializem nasploh in v naši deželi posebej še vedno terjajo od države — ki je vse manj država v klasičnem pomenu besede — da opravlja »tudi v že razvitem samoupravljanju določene pomembne in za družbo nepogrešljive funkcije«. ² Ena teh funkcij »države kot organizirane politične sile« je tudi funkcija obrambe socialistične skupnosti pred zunanjo nevarnostjo in zagotavljanje še prav tako nujne sile, ki stoji za celotno politično pravno ureditvijo, jo varuje in zagotavlja »splošne pogoje za razvoj socialističnih produkcijskih odnosov«.

Seveda pa nam neogibnost nekaterih državnih funkcij ne sme zamegliti objektivno danih protislovij, ki se nujno pojavljajo v procesu gibanja in ki jih povzroča prav dejstvo, da obstajajo država in nekatere njene funkcije v razmerah samoupravne socialistične družbe, kot je naša. Ker služi interesom samoupravnega družbenega razvoja, se mora tudi država socializma podrežati zakonitostim procesa, po katerih se ta razvoj uresničuje; tudi sama mora doživljati korenite preobrazbe, da bi lahko ostala v vseh fazah instrument izpolnjevanja zgodovinskega poslanstva delavskega razreda. Ta proces je zelo zapleten in v njem kulminira razreševanje temeljne dileme, ki stoji pred socializmom kot celoto: etatizem ali samoupravna socialistična družba. Idejnopolični problemi, ki se porajajo iz te dileme, ne zaobidejo nobenega področja druž-

² Teze o reorganizaciji in razvoju ZKJ.

bene dejavnosti in družbenega interesa in je zato nujno, da dobe svojevrstno obliko tudi na področju zaščite in obrambe socialistične skupnosti. Idejnopolitična problematika tega področja je integralni del vsebine idejnopolitičnih gibanj in bojov v naši družbi kot celoti. Od nje se ne more in ne sme ločevati. Nikakršne izjemnosti ne bi smele biti razlog, da teh problemov ne bi obravnavali odkrito in brez obotavljanja. Res je, da moramo pri tem upoštevati nekaj ozirov, ki so umestni, če razpravljamo o obrambi, nikakor pa ne bi smeli biti le-ti španska stena, za katero bi se skrilo tudi tisto, kar se je že preživelo.

Razvojni procesi socialističnega samoupravljanja v naši deželi so družbena osnova za obrambo naše skupnosti. Obramba države je integralna komponenta v uresničevanju samoupravnih pravic delovnih ljudi in stvar njihovega družbenega in osebnega, moralnega, političnega in materialnega interesa. V tem interesu je največja moč naše obrambe. To seveda narekuje, da se tudi razvojni tokovi izgrajevanja naše obrambe in politika njihovega odrejanja uresničujejo v skladu z našo samoupravno politično prakso, in narekuje, da bodo resnično izraz volje organov družbenega samoupravljanja.

To je prvi pogoj za preraščanje teženj po zapiranju, ki so lastne področju obrambe in oboroženih sil, ter odločilni dejavnik pri usmerjanju izgrajevanja oboroženih sil kot instrumenta družbe, namenjenega varovanju in obrambi njenih samoupravnih družbenih odnosov in zagotavljanja splošnih možnosti za njen nadaljnji razvoj.

Ni dovolj, da so oborožene sile le sestavni del političnega sistema socialističnega samoupravljanja. V interesu družbe je, da se le-te v svojem razvoju poslužujejo vseh potencialov dežele (materialnih, proizvodnih, izobraževalnih, znanstvenih in drugih) in se opirajo nanje ter po tej poti prerastejo težnjo po avtarkizmu, ki je samo druga stran zaprtosti. Ta prvina mora biti izražena v izgrajevanju oboroženih sil tudi zato, ker svojevrstno anticipirajo tudi intence družbene in gospodarske reforme. Pri tem ne gre samo za zahtevo po racionalizaciji in ekonomičnosti — čeprav so tudi te pomembne, zlasti ker so objektivno odločilni kazalci družbene smotrnosti danih rešitev — marveč gre tudi za politične implikacije. Avtarkični sistem pelje k izločevanju in možnemu konzervatizmu vseh vrst: znanstvenemu, strokovnemu, idejnemu in političnemu. Ta sistem prija razvoju teorije brezkonfliktnosti, ki pelje k idealiziranju administrativnih odločitev, išče pomanjkljivosti v napakah ljudi, ne pa v zaostalih odnosih, ne trpi ustvarjalne politike in je zagovornik stagnacije. V težavah novega in progresivnega, težavah, ki rastejo iz samoupravne družbene prakse, vidi avtarkizem potrditev lastnega konzervatizma, ne

pa njegove kritike. Boj proti avtarkizmu mora biti konkreten in mora zajeti vsa področja narodne obrambe in izgrajevanja oboroženih sil.

Sodobne razmere boja za mir in socializem terjajo, da imamo sodobno opremljeno vojaško silo in sodoben sistem narodne obrambe. V tem ni in ne more biti nikakršnih dilem. Prav zato je naša družba tako temeljito zainteresirana, da so zasnovani instrumenti njene obrambe na znanstveni podlagi. Subjektivizem v izgrajevanju oboroženih sil, pa najsi je še tako prikrit, je lahko usoden. Večkratno potrdilo za to je v zgodovini vojn. Znanstvena objektivnost pa se lahko uveljavi le v ozračju, ki spodbuja h konstruktivni izmenjavi mnenj ter priznava in verificira samo jezik objektivno danih in znanstveno potrjenih dejstev. Pogoj za tako ozračje je objektivizacija meril za vodenje in upravljanje armade. Sodoben sistem vodenja, ki bo subjektivizem zreduciral na najmanjšo mogočo mero, je nujnost sleherne sodobne organizacije pa tudi armade in pogoj za njeno uspešnost. Prizadevanje v tej smeri morajo spremljati tudi nenehni boji proti tehnokratizmu, pred katerim niso imune niti oborožene sile. Prav nobeno vojaško vprašanje ni tako strokovno, da njegove družbenopolitične plati ne bi mogli dojeti tisti, ki jih najbolj zadeva.

Obravnava problemov naših sodobnih gibanj ne more zaobiti tudi vprašanja odnosov v armadi. Pri tem sta danes značilni dve negativni težnji. Prva, ki venomer potiska v ospredje specifičnosti oboroženih sil, nenehno omenja problem samoupravljanja in armade, konfrontira obstoječi sistem upravljanja in oblikovanja politike v družbi s sistemom operativnega vojaškega poveljevanja v korist tega drugega. Ta težnja je zelo podobna tehnokratski kritiki samoupravljanja, ki samoupravljanju (interpretiranemu vulgarno mehanicistično) zoperstavlja odnose vodenja v procesu proizvodnje in centralizirani sistem tehnološke proizvodne celote prikazuje kot model odnosov v družbi. Druga težnja skuša pod geslom boja za »demokracijo« in samostojne pravice ustvariti okoliščine, v katerih bi lažje uresničevali in zagotovili drobne partikularistične interese. V primerjavi s prvo ta težnja nima izoblikovane celovite platforme in nekoliko spominja na primitivno stihijnost z oznakami anarhoidnosti. Praviloma gre vštric s prvo, ji daje hrano in, kadar bi se lahko izkazala s konkretnimi sklepi, se zreducira v bistvu na prvo.

Posodobljenje, vsestranska modernizacija odnosov v vojski, ki je usklajena s spremembami v njenem sestavu, z zahtevami vodenja sodobne vojne in temu primerne moderne vojaške organizacije so najbolj uspešna pot boja proti omenjenima težnjama.

Odnosi v moderni armadi, kakršno potrebuje socialistična skupnost danes, morajo biti učinkovitejši kot v katerikoli drugi armadi, saj se uveljavljajo v skladu z najširšimi družbenimi samoupravnimi interesi. Še zlasti zato, ker se lahko in se mora nujna in nezamenljiva subordinativna plat teh odnosov izražati predvsem v sferi operativnega vodenja in poveljevanja, tam, kjer je treba dosegati operativno taktično učinkovitost na bazi optimalne uporabe razpoložljivih tehničnih sredstev, realiziranih v maksimalno organizirani enotnosti. Hkrati se lahko odnosi »na oni strani« sferi operativnega poveljevanja nedvomno uresničujejo v razrešitvah, ki bodo spodbujale ustvarjalna prizadevanja in interese celotnega sestava armade in družbe. V tem smo lahko pogumni, ker imamo dovolj idejne moči in ugodne družbene razmere.

Naša sodobna marksistična družbeno teoretična misel je do neke mere zanemarila probleme, ki jih socializmu vsiljuje dejstvo, da potrebuje oboroženo silo. Vzrokov za to je več in niso le subjektivni in notranji. Vendar se s tem ne moremo sprijazniti. Potrebna je objektivna, znanstvena analiza omenjenih problemov, da jih bo pretresla in ocenila; to je nujno tudi zaradi nadaljnjega razvoja socialistične družbene misli in prakse na tem področju. Vsekakor pa pretresanje in analiziranje problemov izgrajevanja oboroženih sil v socializmu ne more biti samo stvar armade niti se tega ne da opravi le znotraj vojaške organizacije (tudi problemi države v socializmu niso bili samo stvar državne administracije). Gre za vprašanja, ki zadevajo najbolj življenjske interese vseh državljanov, vseh njihovih delovnih in družbenopolitičnih asociacij in sodijo med najbolj občutljiva vprašanja slehernega, zlasti pa socialističnega političnega sistema (glede na njihovo družbeno naravo). Zato morajo postati ta vprašanja (izgrajevanja oboroženih sil v socializmu) predmet naše znanstvene družbene misli kot celote. Javna znanstvena in objektivna razprava o teh vprašanjih nam lahko le koristi. Pomagala nam bo, da hitreje prebrodimo pomanjkljivosti in morebitna tavanja, ter omogočila, da jasneje in idejno politično določeneje definiramo neogibne deviacije na tem področju — od anarholiberalističnih pa do birokratsko tehnokratskih.

Seveda pa ne kaže samo čakati na izsledke teoretičnih raziskav. Vzporedno mora potekati tudi konkretno opazovanje in politično ocenjevanje aktualnih teženj in idejnih pojmovanj, takih, kakršna se danes kažejo na področju obrambe in izgrajevanja oboroženih sil.

Janez Vipotnik

Zveza komunistov in socialistična zveza danes

Kljub načelno razčiščenim stališčem se na dnevnem redu naših razprav kdaj pa kdaj pojavlja tematika »odnosi ZK — SZDL in druge družbenopolitične organizacije« predvsem zaradi političnih in družbenoekonomskih preobrazb, spričo katerih smo dolžni soočiti prilagoditev teh stališč z rezultati sedanje družbene prakse. Na podlagi teh spoznanj moramo ugotoviti, kakšne dopolnitve in izboljšave je treba vpeljati, kakšna naj bo dejanska politična usmeritev in katere naloge so pred nami, da bi dosegli hitrejšo prilagodljivost subjektivnih sil novonastali družbeni situaciji in hitrejšo dinamiko reorganizacije posameznih političnih struktur. Potreba po mnogo večji aktivnosti ZK v bazi, kjer potekajo burni družbenoekonomski in politični procesi, je delno zasenčila vprašanje reorganizacije socialistične zveze oziroma drugače: njena aktivnost na tej stopnji preobrazbe še ni dosegla tiste moči in učinkovitosti, ki je značilna za zvezo komunistov. Takšno stanje ohranja preživela pojmovanja o delitvi dela med obema organizacijama, o pomembnosti ene in preživelosti druge ipd.

Dandanes ni potrebno dokazovati nujnost obstoja in delovanja obeh organizacij. Proces, v katerih smo in v katere stopamo, samo še stopnjujejo obstojnost in medsebojno odvisnost ZK in SZDL. Poglavitni razlog za to je čedalje širši razmah demokracije, ki ne more biti večstrankarska, v kateri pa mora biti prostora za različne interese ljudi, za različne poglede, družbene tokove in razpoloženja. In takšna oblika politične strukture je SZDL, znotraj katere aktivno deluje ZK kot vodilna idejno usmerjajoča sila.

V ospredju našega zanimanja je vprašanje, kako pod novimi pogoji reorganizacije političnih organizacij najbolj učin-

kovito vplivati na zavest delovnega človeka, da bo v najbolj demokratični klimi razčiščeval probleme, ki jih rojevajo različni interesi in različni idejni in politični tokovi, toda razčiščeval tako, da bo hkrati prispeval k nadaljnjemu napredku.

Teoretiki ugotavljajo, da se ZK v odnosu do socialistične zveze ne pojavlja niti kot organizacija, ki od zunaj uravnava njeno dejavnost, niti kot ožja organizacija znotraj širše, in sicer z lastnostmi izdvojenega vodilnega jedra. Vpliv in dejavnost ZK v socialistični zvezi temeljita na demokratičnih načelih, ki ne postavljajo pod vprašaj samostojnosti niti prve niti druge organizacije. Ta vpliv se ustvarja tako, da člani ZK enakopravno z drugimi ljudmi delajo v organizacijah in vodstvih SZDL, izstopajo na njenih tribunah in se javno bore za svoja stališča in razumevanja z močjo argumentov in z lastnim zgledom. Prav to tudi omogoča socialistični zvezi, da pri tem, ko sprejema program ZK kot idejno in programsko bazo svoje socialistične usmeritve, ostaja tako organizacijsko kot akcijsko docela enotna.

Odnosi med ZK in SZDL so bili v takšnem smislu začrtani od vsega začetka — od predvojnega formiranja Ljudske fronte, oblikovanja OF pa vse do sedaj. Že Dolomitska izjava ugotavlja, da je »OF bila od vsega začetka osnovana in zamišljena kot vsenarodna organizacija, v katero imajo ne glede na politične, svetovnonazorske, tradicionalne in družbene razlike enakopraven dostop vsi Slovenci in vse zares patriotske slovenske skupine, kakor tudi, da avantgardna vloga v slovenskem osvobodilnem gibanju pripada glede na njen program, organizacijsko strukturo, strategijo in taktiko Komunistični partiji Slovenije. Vsak član KP kot avantgardne organizacije je že avtomatično aktivist Osvobodilne fronte«.

Izredna vloga, ki jo je odigrala OF med vojno za nacionalno in socialno osvoboditev slovenskega naroda, kakor tudi vloga OF v obdobju revolucionarnega etatizma in SZDL v obdobju samoupravljanja ter boja proti birokratizaciji državne oblasti je pomembna ne le kot politična struktura, ki je stalno odvrčala KP od stapljanja in integriranja z državnim aparatom in s tem tudi od birokratiziranja same partije, marveč tudi zato, ker je OF in kasneje SZDL omogočala in razvijala stalno konfrontacijo svoje politike z interesi delovnih ljudi, razvijala kritiko in spodbujala ustvarjalno iniciativo množic.

V razmerah družbene reforme postaja takšna vloga SZDL še bolj očitna. Eden od zadnjih dokumentov izvršnega komi-

teja CK ZK Jugoslavije ugotavlja, da »brez ustrezne vloge in širše uveljavitve Socialistične zveze ni mogoče uspešno izpeljati niti preporoda ZK. Če nočemo obdržati ZK pri starem tipu KP iz administrativnega obdobja, če jo hočemo preoblikovati v pravo vodilno idejno in politično silo, moramo imeti jasno usmeritev, da razvijamo socialistično zvezo kot vse bolj vplivno družbeno silo. Socialistična zveza naj bo mesto in okvir, v katerem se razrešujejo mnoga družbena protislovja, usklajajo interesi in mnenja, razrešujejo dnevne politične naloge s pozicij socialističnega progressa. V bistvu mora biti cilj reorganizacije ZK mnogo močnejše delovanje ZK v socialistični zvezi in ostalih družbeno-političnih organizacijah. Brez tega bi se reorganizacija ZK spremenila v reorganizacijo njene lastne zaprte zavesti«.

II

Učinkovito delovanje politične organizacije sloni na oceni realnega političnega stanja. Pri tem ne gre le za vprašanja, kako potekajo osnovne naloge gospodarske in družbene reforme, delitve dohodka, razvoja samoupravljanja ter realizacije socialističnih konceptov vsebovanih v ustavi, programskih deklaracijah, resolucijah in sklepih ZK in SZDL, marveč tudi za vprašanja, kako, kje in v kakšnih oblikah se ob teh osnovnih nalogah manifestirajo posamezni družbeni interesi in tendence, ali so naš samoupravni mehanizem in njegove politične organizacije zmožni razlikovati in ocenjevati te pojave in spodbuditi vse tisto, kar je napredno in kar zagotavlja razvoj, pa tudi, ali so zmožni razčiščevati, preprečevati in tudi zoperstavljeni se raznim konservativnim in reakcionarnim poskusom.

V našem političnem življenju potekajo pojavi, ki niso vedno v skladu s socialističnimi načeli. Pojavi te vrste nastajajo znotraj, pa tudi zunaj našega političnega sistema, na podlagi različnih interesov. Takšne pojave imamo v obravnavi zunanjepolitičnega dogajanja, imamo jih v gospodarstvu, imamo jih v kulturi. Kar romantično včasih sprejemamo načelo odprtosti naše družbe, ki je samo po sebi sicer koristno in napredno. Toda če je kako izhodišče napredno, s tem še ni rečeno, da je kar vse, kar pride s tujega, sprejemljivo. Natančneje gre ločevati, kaj nam odprtost prinaša dobrega in kaj nam napravlja slabega. Ob aktualnih globoko načrtnih zahtevah, naj bi dobila republika večjo samostojnost pri oblikovanju svoje politike, potem ko poravnava svoje obveznosti do jugoslovanske skupnosti, se tu in tam pojavljajo najrazličnejši priveski, neredko s podpihovanjem separatizma, šovinizma in lokalizma. Pojavlja se sem in tja prepotencirano

poudarjanje nekakšne ogroženosti malega slovenskega naroda, prepotencirano je včasih pogrevanje jezikovne pravde, ob kateri stalno pozvanja tudi značilni slovenski neoklerikalizem. Pod geslom o svobodi tiska in njegovi samostojnosti in podobnem poskušajo posamezniki dobiti v svoje roke monopol nad sredstvi informiranja in odvzeti tako pravico nad njimi iz rok delovnih ljudi. Interes dela cerkve, da stopi na politični oder, da organizira nereligiozne dejavnosti znotraj cerkvene doktrine, narašča ... in podobno.

III

Če ugotavljamo, da se v naši družbi prepletajo različni idejni vidiki, različni interesi, različni tokovi, tedaj obstoji tudi potreba, da ljudje svobodno izrazijo različna stališča, da pa jih najbolj zavestne sile tudi usmerjajo. Če naš politični sistem te možnosti ne bo dajal, tedaj je nevarnost, da bodo ljudje sami iskali in oblikovali oblike za zadostitev svojih interesov. Če torej ne bomo razvijali socialistične zveze z zvezo komunistov kot notranjo silo in s tem v njej omogočali izražanje različnih interesov in mnenj, potem nam ne preostane drugega, kot da se v boju proti zlorabljanju pomanjkljivosti političnega mehanizma oprimemo administrativnih ukrepov, kar je seveda najslabši izhod iz zagate.

Socialistična zveza je za demokratično razreševanje zgoraj omenjenih problemov vedno poskušala prilagajati oblike delovanja različnim potrebam in interesom delovnih ljudi. Predvsem vsebinskim ciljem so podrejene tudi organizacijske oblike. Dosedanja praksa kaže, da je v ta namen najprilagodljivejša oblika organizacija različnih sekcij, v katerih člani socialistične zveze na podlagi svojega interesa razpravljajo o družbenih odnosih na raznih področjih dela. Zaobseženo je vse — od gospodarskih organizacij, kmetijstva, vasi, socialno zdravstvenega področja, izobraževanja, kulture, znanosti, do družbenih odnosov, ki nastajajo, na primer, pri gojitvi revolucionarnih tradicij, pri dejavnostih z mladimi ljudmi, z družbenimi organizacijami, strokovnimi združenji in podobno. Pri tem seveda ne gre za ponavljanje tistega dela, kakršno poteka v strokovnih sekretariatih uprave ali v skupščini, niti za ponavljanje aktivnosti, ki jih posamezne družbenopolitične organizacije in strokovna združenja samostojno opravljajo. Gre za obravnavanje in razvoj družbenih odnosov na omenjenih področjih, ki pa neredko zadevajo tudi idejna gibanja.

Treba je ugotoviti, da potrebe po organizaciji sekcij v socialistični zvezi naraščajo hitreje, kot pa je tempo njihovega ustanavljanja. Ovira za hitrejši razvoj je še vedno strah, da bi s sekcijami, v katerih bi se skušali uveljaviti tuji vpli-

vi, prišlo do težav, ki jim SZDL ne bo kos. Toda v naši politični praksi, ob čedalje večjem razvoju demokracije, se bo treba navaditi, da bodo v razpravi prišla do izraza tudi nasprotujoča si stališča. Gre za spoznanje, da bomo imeli mnogo manj težav, če bo naš politični sistem tako širok in prilagodljiv, da bo lahko obravnaval novonastalo situacijo, da se bodo znotraj njega razčističevali nesporazumi, kar bo seveda tudi administrativno ukrepanje zreduciralo na minimum. SZDL bo toliko bolj napredna in moderna politična organizacija, kolikor bolj bo odprta, kolikor bolj bo demokratična za vse tokove in mišljenja, ki imajo pred seboj socialistične smotre.

Učinkovitost delovanja sekcij je odvisna seveda najbolj od strpnosti tudi pri nosilcih politične aktivnosti. Tisti politični aktivist, ki se je dokopal do edino zveličavnega stališča, da ob vsakem problemu obstajata dve rešitvi, ena, ki je njegova, in druga, ki je napačna, lahko po nepotrebnem zapleta delovanje sekcij. Demokratični način delovanja sekcij zahteva seveda za vsak nastanek temeljite priprave zavestnih sil. Gre v prvi vrsti za komuniste, ki jih predvidena tematika zanima, da so zmožni urejati razpravo v napredno smer. Delovanje komunistov v sekcijah in drugih oblikah SZDL, kakor tudi delovanje v drugih družbenopolitičnih in strokovnih organizacijah, je poleg njihovega angažiranja in delovanja v samoupravnih organih poglavitno torišče, kjer se bore za progresivna stališča s silo argumentov in z lastnim primerom. Delo sekcij v opisanem smislu terja seveda temeljito pripravo komunistov za nastop na tribunah SZDL. Usmerjalo bo tudi delo osnovne organizacije ZK, ki bo vsebino svojega dela preusmerila od »lastne zaprte zavesti«¹ navzven, v široke tribune ter za takšne nastope tudi usklajevala svoj program dela z delom SZDL kot osnovnim samoupravnim instrumentom naše družbe, ki je v njenih akcijah neobhodna prisotnost in angažiranost komunistov.

Aktualne razprave o angažiranju članov SZDL in ZK gre, razen z vidika sekcij, kjer se združujejo ljudje na podlagi svojih interesov in pri tem razčiščujejo predvsem družbene odnose, razpravljanje o angažiranju članov SZDL in ZK, oceniti še z drugega zornega kota. Bilo bi iluzorno misliti, da je za delovanje SZDL mogoče aktivirati krajevno organizacijo kot celoto. Kaj takega je največkrat nemogoče ne le iz vsebinskih, marveč tudi iz praktičnih razlogov, kajti v 1200 krajevnih organizacijah SZDL se giblje število članov od 30 do 7.000. Krajevno organizacijo in njene člane je mogoče aktivirati samo s pomočjo njihovega interesa, glede na njihovo nagnjenost, bodisi v sekcijah in javnih tribunah, bodisi da bodo aktivni in izpolnjevali programske naloge SZDL v druž-

benopolitičnih ali strokovnih organizacijah. Skozi avditorij delavskih univerz se, na primer, v Sloveniji zvrsti letno okoli pol milijona Slovencev, v telesnovzgojnih, športnih in fizkulturnih organizacijah aktivno deluje prek 100.000 članov SZDL, v mladinskih klubih OZN je aktivnih 8.000 mladih ljudi, v organizacijah ZPM je aktivnih več 10.000 članov SZDL. Podobna situacija je v Ljudski tehniki, Planinski zvezi, gasilskih organizacijah, lovskih društvih in tako naprej. Ta aktivnost članov SZDL terja od organizacije SZDL predvsem usklajajočo vlogo. Naloga SZDL pri tem je, da koordinira delovanje teh organizacij, da jim daje podporo, da na svoje izvršne odbore postavlja problematiko teh organizacij in tako združuje progresivne napore, posebne in posamezne interese samostojnih organizacij, skupin in posameznikov v enoten družbeni interes. In SZDL bo učinkovita, če bodo člani SZDL, ki so se vključili v omenjene dejavnosti, prostovoljno opravljali dolžnost, ki jih vežejo na SZDL.

V praktičnih odnosih med ZK in SZDL ter drugimi družbenopolitičnimi organizacijami pa gre opozoriti tudi na nekatere zaviralne pojave. Še vedno naletimo na stališča, da je socialistična zveza transmissijska organizacija. Vsako hierarhično podrejanje SZDL zvezi komunistov ovira politični vpliv na delovnega človeka, predvsem pa omejuje člana SZDL kot avtonomnega nosilca politične in družbene akcije. To seveda ne pomeni da iz organizacije ZK ne morejo priti ideje in predlogi za politično pojasnjevanje stvari v SZDL; narobe, vsaka spodbuda, ki utrjuje interes delovnega človeka, njegove samoupravne pravice in njegove napore za pravično delitev po delu in druge stvari, ki zanimajo in tišče delovnega človeka, je dobrodošla in koristna, toda tudi te iniciative pomenijo za komuniste hkrati obveznost, da se angažirajo v SZDL.

Iz ankete, ki jo je napravil Center za proučevanje javnega mnenja pri Visoki šoli za politične vede v Ljubljani, je razvidno, da je od vsega članstva ZK aktivnih v SZDL 9,5 %. Če ta podatek spremenimo v absolutno število, potem to pomeni, da se pojavlja znotraj SZDL 7.000 aktivnih članov ZK. No, vprašljiva je podpora, ki jo imajo ti kadri pri svojem delu. Gre namreč za vprašanje, koliko je bila usmeritev socialistične zveze zavestno usmerjena h graditvi svoje višje politične kakovosti. V kadrovski politiki obeh organizacij, to je SZDL in ZK bomo morali to spoznanje bolj upoštevati. Ker merimo učinkovitost dela SZDL in ZK s stopnjo razvoja samoupravnih odnosov v naši družbi, pravimo, da komunisti lahko uresničujejo temeljne naloge ZK in SZDL le z osebno udeležbo in učinkovitim delom v organih samoupravljanja. Bistveno je tedaj, da se komunisti vključujejo v samoupravne oblike

dela znotraj svojih delovnih organizacij in lokalnih skupnosti, hkrati pa je enako bistveno tudi to, da se zbirajo, srečujejo in konfrontirajo svoje interese z interesi ostalih nosilcev socialističnega razvoja v organizacijah socialistične zveze, da bi v demokratični razpravi ugotavljali in oblikovali širša družbena stališča, usmeritve in rešitve, ki jim olajšujejo delo v njihovih organih samoupravljanja. Te prakse še ni dovolj. Zaradi tega ugotavljamo, da se v socialistični zvezi pojavlja premalo komunistov. Pri tem gre za dodatno spoznanje, da je organizacijska in delovna struktura SZDL vsebinsko in formalno še premalo dodelana, da ima še vedno preveč splošen in premalo konkreten značaj delovanja.

Toda pri tem ne gre pozabiti na učinkovitost tudi v obratni smeri, na koristen vpliv SZDL na ZK. Delo v SZDL kot najširši obliki družbenopolitičnega organiziranja in aktivnosti ter politične osnove samoupravljanja daje komunistom možnost, da se otresejo vsakršnih birokratskih in sektaških spon ter samozaverovanosti, ki jih tu in tam oddvaja od delovnih ljudi in od baze, kjer potekajo bistvene politične konfrontacije in boj za napredek.

Tu in tam slišimo pripombe, da naša politična struktura ne da zadostnih rezultatov, predvsem zavoljo tega ne, ker se pri njenem delu tematika ponavlja — tako v skupščini kot v ZK, v SZDL in sindikatih, ter da bi bilo treba opraviti delitev dela zlasti med ZK in SZDL. Kakršnakoli delitev dela seveda ne ustreza značaju odnosov med ZK in SZDL. ZK je po statutu sestavni del SZDL in kot takšna tudi v SZDL politično deluje, torej med njima ne more biti delitve dela. Program ZK izhaja z načelnega stališča, da ZK nima svojih posebnih ciljev in interesov, ki bi bili zunaj interesov delovnega človeka in družbene skupnosti ali pa bi šli mimo njiju. Toda člani SZDL sprejemajo od komunistov moč socialističnega prepričanja in le-to spreminjajo v široko socialistično zavest delovnega ljudstva.

IV

V boju za višjo kakovost političnega dela velja opomniti na angažiranje in izrabljanje rezultatov znanstvenih institucij. Obravnavanje in analiza problemov ob upoštevanju znanstvenih raziskav že postaja praksa. Razširiti jo gre v politično delo na vseh ravneh, gre jo uresničevati v nacionalnem okviru, v občinskem merilu in, če je mogoče, tudi v okviru krajevnih organizacij, v skladu s kadrovskimi in materialnimi možnostmi. Učinkovitost solidnega političnega dela je čedalje bolj odvisna od objektivne presoje situacije, od objektivnih informacij o javnem mnenju, od znanstvenih analiz po-

sameznih pojavov, od podatkov strokovnih služb in statistike in podobnega. Politična organizacija pa bo v svojem delu toliko bolj aktualna in sodobna, kolikor tesnejši stik bo ustvarila med osnovnimi organizacijami in vodstvi, kolikor bolj živa bo njihova zveza v obeh smereh.

V

Tako z družbeno reformo kakor z reorganizacijo ZK in SZDL pridobivajo sredstva komuniciranja iz dneva v dan svoj pomen. Njihov domet in njihov vpliv na zavest ljudi izredno narašča. Za ZK in SZDL so sredstva komuniciranja najmočnejše orožje pri uresničevanju političnih programov in političnih akcij. Družbeni interes pa je čim širše družbeno uveljavljanje samoupravljalcev prek sredstev komuniciranja. Nedvomno bo sodobno družbenopolitično delovanje potekalo čedalje bolj prek tiska, radia in TV; socialistična zveza nastopa večidel kot ustanovitelj sredstev za komuniciranje. Njena odgovornost je zlasti pomembna pri razreševanju protislovja, ki obstaja pri delovanju novinarskih kolektivov med svobodno ustvarjalnostjo in družbenim interesom. Pri tem je neogibno enačenje osrednjih in pokrajinskih sredstev komuniciranja. Obseg in vpliv pokrajinskih časopisov kakor tudi obseg in vpliv pokrajinskih radijskih postaj nikakor ne zaostajata za obsegom in dometom osrednjega slovenskega časopisa »Delo« in radia Ljubljana. Tudi vloga pokrajinskih sredstev komuniciranja je zelo pomembna pri oblikovanju zavesti delovnega človeka. Naraščanje pomembnosti sredstev komuniciranja terja tudi večjo zavzetost politične organizacije zanje. Pri tem ne gre niti za cenzuro niti za kontrolo, marveč za to, kako zagotoviti družbeni interes, kako izoblikovati in uresničevati koncept političnega delovanja sredstev komuniciranja na širši fronti in dolgoročno.

VI

Že nekaj časa je odprto vprašanje, kako v spremenjenih razmerah doseči v kadrovski politiki večje sodelovanje, enotnejšo dejavnost in perspektivnejšo politiko vseh tistih organizmov, ki se v posameznih političnoteritorialnih skupnostih ukvarjajo s kadrovsko problematiko. Pri demokratizaciji kadrovske politike so doseženi v zadnjem času dokajšnji rezultati. Po 4. plenumu je bila tudi na tem področju storjena velika preobrazba. Kadrovske komisije so formirane in avtohtono delujejo v političnih in predstavniških organih. Ta dejavnost je dokaj aktivna, toda hkrati gre ugotoviti, da ni dovolj usklajena glede na interese posameznih političnoteritorialnih enot,

od republike do občine. SZDL je glede na svojo širino in značaj dela najbolj poklicana, da organizira koordinacijo v kadrovski politiki, da izmenjuje izkušnje in usklajuje stališča najpomembnejših činiteljev, da usklajuje systemske, organizacijske in metodološke probleme kadrovanja. Predvsem je pomembno oblikovanje dolgoročne kadrovske politike v skladu s perspektivnim gospodarstvom in družbenim razvojem ter uveljavljanjem čimbolj demokratičnih principov ter postopkov na tem področju. Naloge takšne koordinacije, kot je razvidno, ni mogoče primerjati z nekdanjo prakso partijskih komitejev pri izbiri kadrov.

Zdi se, da je prvo obdobje reorganizacije zveze komunistov končano, obdobje, ko je imela ZK opravka sama s seboj, ko je z notranjimi silami preurejala svoje vrste, opravljala selekcijo svojega članstva, združevala interese komunistov po posameznih področjih, oblikovala nove odnose do družbenih organov, vzpostavljala pa tudi nove odnose v lastnih vrstah in pričela bitko za nov način mišljenja in razumevanja svoje vloge. Zdaj prehaja reorganizacija zveze komunistov v svoje drugo obdobje, v obdobje načrtnega idejnega in organizacijskega angažiranja komunistov v sistemu samoupravljanja, v socialistični zvezi, v drugih družbenopolitičnih organizmih. Zveza komunistov ni sama sebi namen. S svojimi člani se mora vključiti v široko mrežo politične dejavnosti množic, njena osrednja funkcija je v povezovanju članov ZK z delovnimi ljudmi, v prežemanju množic z najbolj naprednimi idejami in pogledi, da bi tako s silo svoje prepričljivosti neprestano dvigali samoupravljanje na višjo raven. Čeprav so bili koncepti takšnega delovanja komunistov deklarirani že prej, sedanje ozračje demokratičnega razvoja, v katerem živimo, vedno hitreje spodrina pravila funkcioniranja partije po starih tirnicah. Nadaljnja preobrazba ZK v novem duhu ima učinkovito spodbudo, ima jo v svojih vrstah in ima jo v vsej družbi.

Problemi kulture v naši družbi

Ko je bil intervju o problemih kulture v naši družbi z 2. letošnjo številko revije zaključen, smo kot sklep zapisali, da bomo na pogovor za »okroglo mizo« povabili vse avtorje, ki so svoja mnenja o gornji temi objavili pri nas. Razen avtorjev smo povabili še nekatere člane uredniškega odbora. Odzvali so se: FRANJO DOMINKO, izredni profesor na univerzi v Ljubljani, DRAGO DRUŠKOVIČ, direktor inštituta za narodnostna vprašanja, FRANCE FORSTNERIČ, publicist in urednik iz Maribora, FRANCE HOČEVAR, podpredsednik izvršnega sveta SRS, RADO JAN, direktor gimnazije v Škofji Loki, BORIS MAJER, višji predavatelj na filozofski fakulteti v Ljubljani, MIRA MIHELIČ, književnica, MILOŠ MIKELN, direktor Mestnega gledališča ljubljanskega, JANEZ ROTAR, profesor na pedagoški akademiji v Mariboru, ZDENKO ROTHER, višji predavatelj na VŠPV v Ljubljani, BOJAN ŠTIH, direktor Drame SNG, IVO TAVČAR, družbenopolitični delavec in JOSIP VIDMAR, predsednik SAZU. Pogovor je bil 29. februarja v prostorih Visoke šole za politične vede; objavljeno gradivo je avtoriziran stenografski zapis pogovora.

za okroglo mizo

IVO TAVČAR: Uredništvo Teorije in prakse mi je naložilo dolžnost, naj bi začel pogovor za »okroglo mizo«. Namen pogovora je, da bi soočili različna stališča, da bi se monologi, ki so bili objavljeni v Teoriji in praksi, sprevrgli v dialog za to mizo, in da bi morda nekatera vprašanja, do katerih smo ponekod zavzeli celo nasprotujoča si stališča, obravnavali tako, da bi poskušali dobiti kak napotek za tiste, ki v naši družbi sodelujejo pri urejanju kulturnih vprašanj. Na koncu bi skušali to gradivo, seveda z avtorizacijo posameznih prispevkov iz diskusije, objaviti v Teoriji in praksi.

Razlik v mnenjih je bilo veliko, še več pa enakih ali vsaj sorodnih oz. podobnih stališč o posameznih vprašanjih, ki so bila v uredništvu Teorije in prakse zastavljena kot problem. Marsikatera razlike v stališčih izhajajo iz različnega obravnavanja kulture in iz različnega pojmovanja kulture — včasih ožjega, včasih širšega, včasih zoženega zgolj na umetniško kulturo, drugič razširjenega tudi na vzgojo in izobraževanje, spet drugič upoštevajočega pod tem pojmom tudi stvarno kulturo ali celo način obstoja in razvoja človeka in družbe.

Spričo takih zelo različnih pojmovanj kulture so mogoči, seveda, tudi različni nesporazumi ali različna stališča do posameznih vprašanj. Pogosto pa vendarle zaznavamo misel, da nekateri dvomijo o smotnosti takih pogovorov, češ da se s takimi pogovori večkrat ponavljamo, da se veliko razpravlja, da je veliko besed, dejanj pa malo. Morda bi v zvezi s to mislijo in razpoloženjem, ki se včasih kaže že kot apatija ali resignacija in pesimizem, pričeli pogovor z vprašanjem, v čem je smisel takih javnih razprav, kot smo jo pričeli v Teoriji in

praksi, kaj mislimo, da tako razpravljanje lahko prispeva k urejanju in razreševanju obravnavane problematike. To bi lahko bila iztočnica za današnji pogovor, ob njej pa bi lahko takoj osvetlili drugo misel, vezano na že omenjeno razpoloženje — misel, ki je bila tudi zelo odločno izražena, češ da je kultura vsa povojna leta v posebnem položaju. Če namreč govorimo o posebnem položaju in pomenu kulture, naj bi bila ta posebnost v tem, da je bila kultura nenehno pod nekim ideološkim pritiskom in finančnim omejevanjem. V nekaterih odgovorih je bilo to naravnost rečeno.

Mnenja sem, da bi ti dve misli zadostovali kot iztočnici za začetek današnjega pogovora.

JOSIP VIDMAR: Še neka stvar je nejasna, ki bi jo hotel omeniti v zvezi s prvo iztočnico. — Ni mi namreč jasno, ali je izhodišče nekakšen pesimizem, ki ga imamo nekateri ali ki so ga nekateri izrazili glede kulture in glede smisla takih pogovorov, ali je poglobljena stvar v tem, da se najprej sporazumemo, kaj je kultura in na katero kulturo mislimo ter o kateri kulturi smo razpravljali. Odločiti se moramo, o čem bomo govorili.

MIRA MIHELIC: Mislim, da pesimizem lahko damo kar ad acta; kolikor je bil izražen, je bil izražen bolj retorično, ker sicer bi se pisanja v rubriki in današnjega razgovora ne udeležilo toliko avtorjev. Tega pesimizma ni treba jemati tako resno in zato ne bi kazalo danes razpravljati o njem.

JOSIP VIDMAR: Torej kultura, kritični položaj kulture, kolikor se razodeva v občutkih, ki so precej splošni, namreč da izvaja družba nenehni pritisk — bodisi moralne bodisi finančne, gmotne narave — na kulturo, to naj bi bilo izhodišče za razpravo.

IVO TAVČAR: Za uvod, seveda, iz tega pa se lahko razplete nadaljnji krog vprašanj; torej le za začetek, da pridemo tako v sredino stvari.

MILOŠ MIKELN: Naj ponovim staro resnico: Čim manj je kultura privilegirana, tem bolj je kultura privilegiranih.

Tako stališče, tudi če ga kdo sprejme, nikogar ne obvezuje za tako ali drugačno delitev družbenega denarja, bolj ali manj v korist kulture. S to staro resnico, čim manj je kultura privilegirana, tem bolj je kultura privilegiranih, hočem ugovarjati tezi, ki se je pojavila zadnje čase, da je stroške kulture treba prenesti v večji meri na uživalce dobrin in »proizvodov« kulture.

To želim ilustrirati s preprostim primerom, ki ga vsi poznamo. Že leta slovenske knjige ne kupujemo več toliko kot včasih, ko je bila poceni. Ker knjiga ni več privilegirana, je postala privilegij ekonomsko močnejše situiranih ljudi, v tem smislu privilegiranih, če se ta izraz sme uporabiti v tej zvezi. Podobna je situacija tudi na drugih področjih.

Neštetokrat je bilo rečeno, da je v zadnjem inflacijskem desetletju količina denarja v rokah družbe in posameznikov rastla veliko hitreje, kot je rasel proračun za kulturne ustanove, v prvem primeru tudi za 20%, medtem ko v proračunih za 6, 8, 10% na leto. Zato je nastal določen zaostanek, ki ga zdaj skušamo reševati, deloma na ta način, da bi večje breme prevzel potrošnik teh uslug, deloma pa na hrbtih ljudi, ki delajo v kulturnih ustanovah (s slabo opremljenostjo teh ustanov, z nizkim osebnim dohodkom itd.).

Če bo družba sprejela stališče, da se v večji meri stroški za sedež v gledališču ali na koncertu preloži na tistega, ki ga uporablja, bo ljudi na teh sedežih manj. Tega se je treba zavedati, kajti tak razvoj gre daleč stran od vsega, kar smo pojmovali pod »posebno vlogo kulture v socialistični družbi«. Kultura utegne postati spet potreba ozkega kroga ljudi, znamenje statusa določenega sloja in tako dalje in vse drugo, le množična ne. Pri knjigi se to že vidi.

JOSIP VIDMAR: O tem nisem čisto prepričan. Presenečen sem bil na primer nad sporočilom, ki sem ga danes dobil od založbe in ki govori o tem, kako razpečavajo neke knjige. Tudi v gledališču tega za zdaj ni opaziti in tudi v koncertnih dvoranh ne.

Prej ste govorili o tem, kako se je denar množil v javnih rokah in kako v rokah zasebnikov in da bi posameznik zato lahko prevzel del bremena kulturnih dobrin. Če se je v zasebnikovem žepu denar pomnožil, bi se čudil, zakaj bi zdaj moral kupovati manj knjig kot prej. Zdi se mi, da je nekaj smisla v tem, da naj bi bil del bremena preložen na ramena zasebnika. Seveda je popolnoma jasno, da se nikjer na svetu kultura ne vzdržuje sama, ampak je povsod vzdrževana in obravnavana povsod kot kulturno-vzgojna institucija.

MIRA MIHELICH: O razpečavanju knjig bi jaz vedela povedati nekaj drugega, namreč to, kar je bilo neštetokrat objavljeno, da naše založbe vedno bolj trpijo pod ogromnim bremenom neprodanih knjig. Zaloge knjig gredo v milijarde, zakaj ne znajo teh prodati? Predvsem bi želela tukaj še opozoriti na drago knjigo, ker je njen položaj pri nas tudi dokaz za Mikelново tezo. To je tudi dokaz za neko miselnost, ki je zelo škodljiva in ki vdira na naš knjižni trg, od strani založnikov; ker imajo z drago knjigo največ dobička, se njihovi prodajni oddelki in reklamni oddelki za prodajo take knjige najbolj potrudijo. Da je najdražja knjiga tudi najboljša knjiga, ni nikjer rečeno, vendar se najbolje prodaja, ker jo kupujejo tisti, ki imajo denar. Kupci tudi niso tisti, ki si knjigo najbolj želijo in ki jo najbolj potrebujejo — dijaki, študentje, intelektualci na nekem skromnem položaju. Kupci so tisti, ki jim je vseeno, če morajo za tako knjigo odšteti tudi po 60.000 dinarjev, na primer, za razne enciklopedije, ki to pravzaprav niso, itd.

Zame torej ni noben dokaz, da se slovenska knjiga kupuje in da pride tako med ljudi, kot bi morala, če se dobro prodaja draga knjiga.

JANEZ ROTAR: Odločil bi se vprašanje osvetliti še z ene plati. Zdi se mi, da je to, kar pravi pisateljica Miheličeva, morda znamenje za

določanje okolja in socialne plasti, kar je tu tudi precej navzoče; medtem pa je delovanje neké druge založbe (v nekoliko drugačnem okolju socialnih plasti), ki je precej pestro, zanimivo zato, ker prihajajo v tej založbi do drugačnih spoznanj — da namreč danes v veliki meri kupuje knjigo tako imenovani mali človek. Zakaj? Zato, ker zaradi nižjih dohodkov in zaradi manjših možnosti dobršen del še ni prišel v tisto višjo plast potrošniške družbe, ki kupuje enciklopedije in podobne knjige tudi zaradi razkošno vezanih hrbtov. »Mali človek« kupuje knjige zaradi tega, ker hoče uživati kulturo in biti deležen kulturnih dobrin, v želji, da bi se tudi tako družbeno dvignil. Najbrž so tudi drugi vzroki, zaradi katerih se omejuje, vendar je to vprašanje, ki bi nanj težko odgovorili. Mislim, da ima pri vsem tem danes velik delež televizija. Ta zadovoljuje potrebe ali skuša izpolnjevati čas, ki ga ima najširša socialna plast za to, da ga posveča kulturi. Tisti ljudje, ki so včasih, med dvema vojnama, hodili v kulturne domove te ali one politične in idejne smeri, zadovoljujejo dandanes svoje kulturne potrebe precej ob televiziji. Vprašanje pa je, če le-ta dovolj izpolnjuje njihova pričakovanja in če je programsko pravilno strukturirana.

Iz iste založbe torej vem, da precejšen del knjig — ne toliko knjige z lepo vezavo, ne predvsem reprezentančna dela — tudi kvalitetno manj vrednih, a vmes vendarle dela domače beletristike, kupujejo predvsem mali ljudje. Do tega ne prihaja toliko zato, ker bi ljudje pogosto zahajali v knjigarne, in niti ne zato, ker knjigarna uspešno ponuja knjigo (saj vidimo, da postavljajo pulte s knjigami celo pred prodajalne, da bi s tem pospešili nakup), ampak predvsem po akviziterski poti. Velikokrat je mogoče videti, kako akviziterji prihajajo v podjetja, šole, v uprave in tam uslužbenci kupujejo knjige, medtem ko ljudje z večjimi gmotnimi možnostmi usmerjajo svojo potrošnjo drugam, veliko tudi v zunanji videz. To najbrž močno botruje dejstvu, da predvsem mali človek vzdržuje osnovo današnjih kupcev knjig. Zelo nezadovoljiv pa je položaj, kar zadeva kupovanje knjig med delavstvom, kjer o kaki množičnosti sploh ne moremo govoriti. Če hočemo stvari koreniteje popraviti, je treba začeti v šoli, tu pa je za sedaj žal vse preveč odvisno od osebne vzgojiteljeve zavesti in nagnjenja.

IVO TAVČAR: O knjigi je bilo veliko govora, nanjo je obrnjena velika pozornost kulturnih delavcev, kar je razumljivo, ker je knjiga v zgodovini slovenskega naroda temeljna kulturna vrednota. Vendar bi ne bilo dobro, če bi se zaustavili pri zgolj enem, posebnem vprašanju. Da ne bi izgubljali izpred oči vseh odnosov, je prav, da se povrnemo k vprašanju, ki smo si ga zastavili: ali resnično lahko vztrajamo pri misli oz. trditvi, da ves povojni razvoj označuje dvojni pritisk na kulturo, ideološki in finančni, in ali ni to morda le ena plat vprašanja, ki kaže tudi na določene razlage, značilne zlasti za zadnje obdobje, da posamezne dejavnosti postavljamo drugo poleg druge in da ne učinkujejo druga na drugo; vsaj jaz si ne znam in ne morem razlagati takih samosvojih področij, namreč, da ne bi obstajalo med njimi nenehno medsebojno učinkovanje. Take razlage se mi zdijo zelo enostranske.

FRANJO DOMINKO: Vprašanje moram uvodno pojasniti. Na mene je naredilo vtis, da je Tomo Martelanc, ko je govoril »o kulturi malega naroda«, že od samega začetka izvil znanstveno raziskovanje in izobraževanje sploh in da ni nihče od navzočih profesorjev in tehnikov izrazil nasprotnega mnenja.

Drugi vtis. Razgovarjal sem z nekaterimi mladimi filozofi in jim povedal, kakšni so filozofski problemi, ki zanimajo znanstvenika naravoslovca. Tako, na primer, zahteva odkritje novega, prav majhnega učinka sicer le formalno spopolnitev matematične formule, ki ga opisuje, hkrati pa terja temeljito spremembo predstav, ki so v njenih osnovah. Mladi filozof mi je odgovoril: To vprašanje sodobnega filozofa ne zanima. Morda je to samo stališče nekaterih naših filozofov, vendar sem bil razočaran, saj je to poglobitni problem v znanosti. Znanstvenik bo spopolnjeval formule, toda ali bo po tej poti prišel do resničnih predstav? Kaj je znanstvena resnica, če se ob vsakem koraku znanstvenega napredka predstave v temeljih spreminjajo?

Omenil bi še ugotovitev sekretarja za prosveto in kulturo Srbije, zakaj velik odstotek kmečkih otrok ne obiskuje šol. Sam je anketiral kmete in prejel od njih odgovor, češ »vše šole s svojim programom odtegujejo naše sinove od dela in življenja na vasi in jim zbujajo željo po službah v mestu in v svetu; to je škodljivo, zato nimamo veselja, da bi jih puščali v šolo«. Sekretar je izjavil, da ga ni nihče opozoril, da šola in program ne ustrezata potrebam na vasi.

Še to: te dni smo na univerzi v ožjem krogu razpravljali, kako so naša predavanja v splošnem preveč prakticistična in brez »duha«, smo pa tudi zapazili, kako se študentje večinoma nejevoljno vznemirjajo ob vsaki kulturni ali zgodovinski digresiji, najbolj ob kakšnem citatu v latinščini; njihov interes je bolj konkreten: kako se kaj izračuna ali naredi, samo to hočejo vedeti.

In še to-le: ob obisku neke družine v tujini sem zapazil, da imajo celo zbirko svetovnih romanov v ekscerptih, češ, zakaj bi izgubljali čas z branjem celih del (npr. Ane Karenine).

Brali smo tudi izjavo vidnega matematika, da se pravzaprav razvija nov jezik, mednarodni matematični jezik. Naš živi jezik bo ostal in se razvijal le za izražanje čustev in čustvenih stanj.

Da sklenem: vse to mi narekuje dvome in zanima me, ali so naši pogledi na kulturo in predstave o njej, ki smo jih vajeni, še vedno živi in aktualni; zanima me, kakšne specifične spremembe vnašajo industrijski razvoj, nova tehnologija, televizija, višji standard itd. med ljudi, spremembe, ki vplivajo tudi na preusmeritev v odnosu do kulture, o kateri sodimo, da je edina in stalno ista. Namen je ustreznost, ki se pojavlja na razne načine. Ne znam bolje definirati, zato postavljam vprašanje.

FRANCE HOČEVAR: Ne bi razširjal kulturne problematike na znanost in izobraževanje, čeprav ne zanikam, da obstaja medsebojna zveza. Mislim pa, da je to zelo široka problematika in da ima že kultura, če jo pojmuje kot ožjo zvrst, toliko različnih situacij, o katerih bi se bilo vredno pogovarjati, da nam bodo zadoščale za pogovor za to mizo.

Izhajal bi iz Mikelnove teze, »čim manj je kultura privilegirana, tem bolj je kultura privilegiranih«.

Mislim, da nihče ne zanika, da je položaj v naši družbi tak, da se kultura sama ne more vzdrževati. To je zame jasna postavka in mislim, da jo vsi sprejemamo. Vendar posebno pri nekaterih zvrsteh ne bi izločeval interesa potrošnika. Zdi se mi, da je ta interes silno pomembna stvar, ne samo z materialnega vidika, ampak tudi z vidika ustvarjanja. Menim, da izločimo človeka, kateremu je to ustvarjanje namenjeno, če izločimo potrošnika. Imam občutek, da se v kulturi dogaja in se je dogajalo nekaj podobnega kakor v gospodarstvu, tj. da ne dela za trg, ampak za zalogo. Če se država ne pojavlja samo tako, da s svojimi sredstvi pomaga k razvoju kulture, ampak če so oči ustvarjalcev uperjene v državo kot edini vir njihove eksistence, sta s tem ta država in ta vir dala kulturi svoj pečat, ki je bil pri nas navzoč in ki je dajal neko ideološko obeležje, ne glede na to, ali je poleg tega obstajal še pritisk.

Prej so se neke stvari skušale ilustrirati s knjigo. Po mojem mnenju so knjige že neka taka zvrst, kjer mora biti potrošnik navzoč. Nedavno sem se pogovarjal v nekem našem založniškem podjetju. Pogovor me je navdal z optimizmom, morda večjim, kakršnega čutim za to mizo. Gre za Mladinsko knjigo, založbo torej, ki je najmočnejša in poslovno najbolj prodorna. V tej založbi so se lotili proučevanja našega knjižnega trga — in o njem moramo govoriti — kajti do sedaj ni bilo proučeno, kakšno je povpraševanje, kakšne so možnosti plasiranja, kakšne vrste knjig je potrošnik zmožen in voljan kupovati. Mislim, da šele zdaj prihajamo do tega, da se založbe začenejo ukvarjati tudi s tem vprašanjem, da raziskujejo ta problem pri malem narodu, med drugim problem množične knjige. Dejstvo, da ljudje kupujejo enciklopedije in podobno, še ne pojasnjuje tega problema. Tu se pojavlja še neka druga stvar: da enciklopedij v slovenskem jeziku prej sploh ni bilo. Obstaja nekakšna lakota po teh delih, ki se polagoma zadovoljuje, takšno stanje na našem trgu pa izrabljajo kot konjunktorno vsa založniška podjetja na Slovenskem. To se bo prej ali slej uredilo in je morda enkratni pojav, iz katerega se ne da veliko sklepati.

Mislim pa, da se tudi pri raznih drugih knjigah, pripovednih itd., povečujejo naklade. Mladinska knjiga — vsaj tako so mi pripovedovali — je za slovenske razmere že kar precejšen založniški kolos, saj je imela l. 1967 prometa za 1 milijardo in 700 milijonov dinarjev. Res je, da je tu vseh za skoro 750 milijonov tiskarskih storitev za izvoz. Z razširitvijo njihove dejavnosti pa prihaja tudi do notranjega preliivanja sredstev; založniška podjetja, ki sredstva pridobivajo na razne načine — s tiskarskimi storitvami itd. — s temi sredstvi znotraj podjetja laže kreditirajo knjige.

Res je, kar je omenila tovarišica Miheličeva, češ da so vse naše založbe obremenjene z velikimi zalogami knjig. To pa je pojav, ki je podoben kot pri drugih gospodarskih organizacijah in je posledica prejšnjega obdobja, ko niso dovolj računali na potrošnjo in tržišče. Knjigarne se morajo tega na neki način razbremeniti.

Ne vidim takšnega stanja, da bi naklade knjig upadale, ne vidim stanja, da bi bilo v naši družbi manj zanimanja za nakup knjige. Ravno narobe. Zdi se, da se nekatere stvari obračajo na bolje. Zdi se

mi, da se glede tega, kako bolj prodreti s knjigo, kako povečati naklado, kako knjigo spremeniti v množično slovensko potrebo, stori več kakor kdaj poprej. Prej smo le govorili, ker smo vsi čutili to potrebo, in se zanašali na državno pomoč, zdaj pa o tem razmišljajo založniška podjetja. Mislim, da je to treba samo pozdraviti.

Spominjam se pogovora z Bojanom Štihom o tem, koliko lahko slovensko gledališče poveča udeležbo potrošnika pri vstopnicah. Moram reči, da je gledališče s precejšnjo negotovostjo zvišalo cene, in vendar se je pokazalo, da se kljub zvišani ceni za 20 % obisk ni zmanjšal, ampak se je povečal — pri abonmajih za 25%. Zanimanje pri ljudeh torej je; na potrošnika, ki je pripravljen prispevati, ne smemo pozabljati in se glede sredstev usmerjati samo na skupnost.

Res pa je, da se ta del, ki ga je naš občan pripravljen dati za kulturne potrebe oziroma ki ga daje zanje, ne povečuje sorazmerno z njegovim splošnim standardom. To pa ni kak poseben slovenski pojav, ampak pojav, ki ga danes beležimo v vseh deželah. Rekel bi celo, da je v tem pri nas na Slovenskem bolj kakor v mnogih državah, kjer so družbe mnogo bolj podivjale, pri nas pa le ni tako. Mislim, da je s takim položajem treba računati in je treba vanj aktivno poseči in posegati; tako mora ravnati družba — mislim na oblastne organe — in morajo ravnati kulturne ustanove.

IVO TAVČAR: Na to misel bi navezal naslednje.

Bistveno vprašanje, ki ga zasledimo v razpravah o kulturi, je strah pred tržiščem; v zvezi s tem menimo, da trg ustvarja ugodne okoliščine za nastajanje nepristne kulture, lažne kulture, da je to odpiranje vrat najrazličnejši plaži — in seveda tudi, da se spričo naše odprtosti v svet postavlja tudi vprašanje, kakšna je sploh že podoba našega človeka, kakšen je naš način življenja, kakšni so naši ideali itd. Ali se bomo prepustili tokovom nekaterih ameriških idealov ali se jim bomo skušali vendarle zoperstaviti, se razvijati na samosvoj, izviren način in se uveljaviti v svetu kot samosvoja družba?

Ob tem je nenehno pričujočen strah pred trgom, obsodba trga, ki da je sam po sebi nosilec vsega slabega.

Morda bi se kazalo pogovoriti o tem.

JOSIP VIDMAR: V majhno ilustracijo gospodarskega pritiska sodobnega življenja na kulturo samo tole: Knjiga se je vedno vzdrževala sama. Zdaj se ne vzdržuje. Zakaj ne? Gotovo je, da je nova družba postavila stvari tako, da se knjiga ne more sama vzdrževati. Zakaj je tako? Prej pa se je lahko vzdrževala, in sicer tako, da je kapitalistu, ki je piscem dajal denar, izvrstno šlo in je zalagal knjige. Zakaj je zdaj drugače? To je eno vprašanje.

Gotovo je, da gre pri tem za gospodarski kompleks, npr. za papir, za socializacijo tiskarn, s tem za podražitev tiskarskih storitev itd., za vse, kar spada k stvari. Vendar pa take situacije, da se knjiga sama vzdrževati ne more, ni ustvarila literatura in ne kultura, ampak država. To je dejstvo. Vem to, če avtor na zahodu doživi nekaj naklad svoje knjige, je v dveh letih milijonar — seveda ne samo on, tudi založnik.

RADO JAN: Gre še za dejavnik, ki ga pozabljamo, pa je od sile pomemben: struktura tiskarskih stroškov in sodobna oprema knjige, da o strojnem parku ne govorimo, je neprimerno dražja kot denimo pred petdesetimi leti, ko je Schwentner tiskal Cankarjeve tekste in pri tem za knjigo kot blago porabil komaj 25% sedanjih stroškov. Zdaj pa imamo moderne zmogljivosti, ki ne prenesejo majhnih naklad oziroma so ob nizkih nakladah slabo izrabljene, prav ta neizrabljenost pa draži knjigo, ki je v naših razmerah že tako ali tako draga in tudi v območju ekonomskega odnosa povečuje razdaljo med knjigo in bralcem. Imamo najmanjši knjižni trg v Evropi, ker ne moremo pošiljati naše knjige na druga tržišča. Zato bi si morali prizadevati predvsem za večjo potrošnjo knjige, da bi bile tako zmogljivosti ekonomsko izrabljene.

Posledice v strukturi stroškov pa so jasne: tehnično-komercialna stran pobere levji delež navora pisateljev, ki danes slabše zaslužijo kot prekupčevalci, in še cela vrsta drugih, ki žive zlasti na račun pisateljevega dela.

Hipertrofija v založništvu, dupliranje izdaj, težnja po monopolizmu podražujejo knjigo in jo oddaljujejo od bralca. Seve, so pa še drugi razlogi, nič manj pomembni od teh, pa naj spregovore tisti, ki jih ugotovitve neposredno zadevajo.

JOSIP VIDMAR: Razen tega ne moremo reči, da so naše sedanje slovenske tiskarne predimenzionirane. O tem nisem prepričan. Narobe, neprenehoma čutimo pritisk, npr. na naše znanstvene publikacije, ki jih ne morejo tiskati v slovenskih tiskarnah, v Zagrebu pa je to mogoče v dveh ali treh tiskarnah.

FRANCE HOČEVAR: Ni res, da morajo tiskarne živeti samo od slovenskega trga. V Mladinski knjigi že dlje časa tiskajo za tuji trg. V letu 1968 planirajo 1 milijon dolarjev od izvoženih tiskarskih storitev. To je zelo pomembno v tiskarstvu, prav tako kot drugod v gospodarstvu. Iz razdrobljenega slovenskega gospodarstva bomo morali priti do večjih podjetij, ki bodo specializirana za določeno proizvodnjo, torej na proizvodnjo, ki ne bo računala le na slovenski, ampak na evropski trg. Mladinska knjiga danes tiska ameriške in angleške enciklopedije; to je edino pravilna usmeritev. To je ena zelo pomembnih komponent, ki nas lahko privede do boljšega urejanja zadev tudi v založništvu.

JOSIP VIDMAR: To je res le ob enem pogoju, da naših storitev v inozemstvu ne prodajamo pod lastno ceno. To je bistveno. Če to ni tako, potem drugim knjige cenimo, sebi pa jih dražimo.

To sem omenil samo za ilustracijo gospodarskega pritiska na kulturo.

Druga stvar pa je moralni pritisk.

Vprašanje bom postavil na glavo. Katera panoga v kulturi je za ideološki in za vsakršen pritisk najmanj izpostavljena? Prav gotovo

muzika. In glej: muzika je na Slovenskem med vsemi umetnostmi v tem povojnem času najbolj napredovala, in sicer tako reproduktivna glasba kot produkcija, kompozicija — muzika je najbolj napredna umetnostna panoga na Slovenskem v povojnem času, napravila je največji skok. To je tista panoga, ki je bila najmanj pod ideološkim pritiskom.

Sicer se ne ženiram ideološkega pritiska, da je le pametno izvajati. Prišli smo v to družbo, ustanovili smo socializem, njegova ideologija je dialektični materializem. To je vse v najlepšem redu. Samo to dejstvo ne bi smelo preveč pritiskati na notranje formiranje kulture, na ustvarjanje itd. Vsi pa veste, da se je to vršilo po znamenitih sovjetskih vzorcih nekaj časa precej intenzivno in da se je to šele polagoma omililo ter da je zaradi tega naša kultura čutila pritisk na vseh koncih. Uprizarjali smo razne Simonove, ki so jih naši predstavniki razglašali za višjo kulturo itd. Po tem vemo, kaj smo bili in kako je literatura na vse to reagirala.

Iz tega se moramo izkopati.

IVO TAVČAR: Na vprašanje, zakaj je tak razgovor koristen, bi odgovorili, da zaradi tega — kot je govoril tudi akademik Vidmar — ker gre pri tem tudi za vzdušje, ki je prirodno potrebno, da se stvari uredijo.

JOSIP VIDMAR: Vzdušje je najbrž še pomembnejše: na drugi strani pa tudi o financah lahko govorimo, kolikor hočemo, ko pa vemo, da so trenutno povsem objektivno dane, ne pa objektivno razdeljene. Nekatere stvari imajo nedvomno prednost pred kulturo. Vendar pa v idejno-moralnem odnosu do kulture, o katerem smo prej govorili, pri nas vendarle počasi prihajamo do spoznanja, da je kultura zelo pomemben življenjski faktor, zlasti v socializmu, o katerem ne bom nikdar nehal ponavljati, da ni izvedljiv brez kulture in da je vsako poskušanje uresničiti ga brez kulture, popolnoma iluzorno.

FRANCE FORSTNERIČ: Tu je bil uporabljen pojem »privilegirana kultura« in razumel sem ga tako, da je kultura dotirana. Strinjam se s tako uporabo pojma. Ne da bi se spuščal v podrobnejše razmišljanje o tem, do kakšne stopnje je plačnik kulture lahko posamezen osebni dohodek, ki je že v občanovem žepu, od kje naprej pa naj bo plačnik družbeni dohodek, se strinjam z Mikelnom, da kultura mora biti dotirana. To so spoznali očitno tudi drugod po svetu. Iz vira, ki se imenuje jugoslovanski Press service, povzemam, da sta dva ameriška ekonomista izdelala obširno analizo, s katero sta ugotovila, da se niti najvišja kultura v ZDA ne more vzdrževati sama. To sta ponazorila med drugim celo s primerom Metropolitanske opere, za katero sta trdila, da se niti ob najdražjih sedežih in ložah sama ne more vzdrževati. Podobno sta ugotovila za simfonične orkestre itd. To me je pripeljalo do odgovora, da je kultura nujno dotirana. Vendar se jaz vse-skozi zavzemam za to, da se je treba vprašati, treba je preučiti, kaj dotirati, na katerem mestu in na kakšen način.

Vrnimo se k vprašanju, ki ga je načela Mira Mihelič: h knjigi. Če hočemo videti težave knjige na Slovenskem, velja pregledati različne činitelje. Na primer založništvo. Ugotavljam, da ima npr. založba Obzorja honorarnega urednika (to morebiti ni formula za vse založbe, je pa značilno dejstvo za primer, ki ga navajam), glavnega urednika, direktorja in sploh duhovnega vodjo založniške hiše pa v eni osebi. In ta založba je uspešna. Na drugi strani pa imamo založbe, tu je bilo to že omenjeno, ki vzdržujejo armado administracije in neproduktivnih evidenc. To je vprašanje, na katero bi kazalo usmeriti družbeni pogled in ga ne prepuščati le posameznemu kolektivu. Vidimo neusklajene založniške programe, neracionalnosti, ponavljanja itd. Očitno bi v založništvo morali vdreti neki integracijski procesi.

Pri knjigi pa je še ena stvar, ki je o njej Mira Mihelič že večkrat pisala in govorila: zakaj se pri knjigi ne poslužujemo vzorca nekaterih zahodnih oz. nordijskih dežel, ki so le malo večje od nas, in ne usmerimo naših družbenih dotacij knjige od založb h kupcem, največjim kupcem knjige — to so knjižnice, ki bi lahko odkupile ogromen del, morda celo polovico naklad. S tem bi v bistvu spostili neki tržni odnos, ker bi založbam pustili proste poslovne roke in bi založbe lahko prodajale relativno ekonomsko. Knjižnicam pa bi s tem zagotovili reden dotok novih knjig, ki morda zdaj leže v skladiščih in čakajo, da pride mladina in jih dobi v roke. Knjižnice nimajo dovolj denarja, da bi se založile z dobrimi znanstvenimi in leposlovnimi knjigami — slovenskimi duhovnimi stvaritvami.

Poanta mojega mnenja je torej: smo za zelo razčlenjeno in pretehtano obravnavanje vprašanja, kaj in kako dotirati. To pa v Sloveniji še ni preučeno, ne za knjigo ne za ostala področja kulture.

MIRA MIHELIC: Diskusijo bi dopolnila s številkami in hkrati odgovorila Francetu Hočevanju, ki je tako lepo prikazal položaj slovenske knjige in ilustriral razmere v Mladinski knjigi, da sem nenadoma dobila kar slabo vest, zakaj pisatelji, prevajalci in kulturni delavci, ki se ukvarjamo s tem problemom, toliko vpijemo, da je slovenska knjiga v nevarnosti, ko imamo vendar založbe, ki so tako poslovno trdne; ko vidimo, da se slovenski trg tako čudovito odpira, da je še neizkoriščen in da se da še toliko zaslužiti. Potem pa sem se vendarle spomnila na vse številke in izkušnje, ki so precej drugačne in ki na marsikaj mečejo drugačno luč.

Najprej bi Mladinsko knjigo iz tega izvzela; ima kot založba povsem izjemen položaj, ker se v glavnem ukvarja s slikanicami in svoj slikovni material lahko imenitno razpečava ne samo po vsej Jugoslaviji, ampak tudi v drugih deželah, s praktično poslovno politiko in z zelo dobrimi zvezami. To pomeni, da je Mladinska knjiga glede tega v takšnem položaju, kakor druge založbe niso. To je izjemna situacija.

Poglejmo strukturo stroškov za knjigo. Kako izgleda ta struktura? Tako, da najmanjši delež dobi avtor oz. prevajalec; ta procent je zelo skromen. Za vse druge dajatve cene rastejo, avtorjev procent pa ostane skrajno nizek.

Vračam se k najbolj uspešni založbi; medtem ko mora ta založba vse druge storitve sproti plačevati, je ravno avtor tisti, ki mora

čakati mesece in mesece na svoj že itak skromni honorar, ki je morda ravno pri Mladinski knjigi najnižji, ker je ta velika založba stalno blokirana zaradi svoje strahotne zadolženosti. To pomeni, da tudi na zunaj sijajna slika kot zgled poslovnosti založbe, ki najbolj razume zakon tržišča, znotraj ni tako sijajna in je tu najbolj prizadet ravno proizvajalec, ustvarjalec, avtor.

Če govorimo o trgu — slovensko tržišče še res ni dovolj proučeno. In tako se zgodi, da vse založbe v prizadevanju, da bi čimveč zaslužile, gredo v isto smer in da na slovenskem kulturnem prostoru, ki ni velik in kjer ne moremo vsega absorbirati, dobimo istočasno več popolnih replik nekaterih inozemskih izdaj. Tako DZS Zgodovina umetnosti, MK istočasno Znamenita obdobja človeštva itd.; Živalstvo pri MK in DZS; in podobno; nesrečne Kuharice, v slikah, inozemske pri dveh založbah hkrati — pa bi bila ena inozemska kuharica menda dovolj. Ta založniška politika je zelo neracionalna — žalostno je, da se ni dalo doseči nobenega sodelovanja pri založbah, čeprav toliko govorimo, da naj bi program uskladile in hkrati zdiferencirale. To je v našo splošno škodo, predvsem pa v škodo slovenskih avtorjev, ki njihova dela založbe črtajo s programov, čeprav so pobudniki slovenske izvirne ustvarjalnosti, ki bi jo bilo treba najbolj podpirati — in tudi na škodo kupca. Tako pride slovenski kupec do tega, da mu ponujajo razne variante iste zadeve, ko bi ena sama edicija lahko potrebe popolnoma zadovoljila.

JOSIP VIDMAR: Zato pa lahko izbira!

MIRA MIHELICH: To je zgrešena založniška politika. Na svojo nesrečo sedim pri mnogih posvetovanjih, ki so podobna današnjemu, tudi skupaj z založniki. Ugotavljam, da se je v zadnjih letih pod komercialno politiko struktura knjižnih izdaj v Sloveniji precej poslabšala; struktura kvalitete se je poslabšala, umika se kvaliteta na račun zabavne plaže. Mislim, da smo avtorji pri tem najmanj krivi.

Še majhna ilustracija. Ko sem zadnjič v Hrastniku brala na šolah, sem govorila tudi z učiteljicami. Otroci kupujejo Zvitorepca, ves Hrastnik je preplavljen z njim. Krivda družbe je, da ne zna ustvariti takih pogojev, da bi bila namesto stripov dobra poceni slovenska knjiga dostopna mladim ljudem.

Prej je tovariš govoril o tem, da majhni ljudje kupujejo knjige. To je pri neki založbi zasluga dobrih akviziterjev, ki znajo prepričati kupca. Mi kot družba pa za to vse premalo storimo.

In vprašanje knjižnic. O tem sem že dosti pisala in govorila. K nam v Društvo pisateljev prihajajo pisatelji iz vseh dežel in pogovarjamo se z njimi tudi o tem, kako je ta problem rešen pri drugih majhnih narodih. Tam ravno knjižnice rešujejo založbe, avtorje in splošni kulturni nivo. Kaj pa pri nas? Po uradnih podatkih za Jugoslavijo odkupujejo knjižnice na področju Jugoslavije od celoletne tiraže vsega skupaj 5 do 6%. Na nekem posvetovanju, pri katerem so bili navzoči tudi predstavniki založb Slovenije, smo slišali, da za Slovenijo velja številka 3%. Ne vem, katera številka drži, vsekakor je stvar katastrofalna. Nad tem se moramo zamisliti, ne glede na poslovne uspehe neke velike založbe, ki ima mnogo drugih interesov,

ne samo za izvirno slovensko knjigo in ne glede na uspehe Obzorij, ki jih je treba občudovati.

Vračam se k strukturi stroškov za knjigo. Če računate kot global 100%, v to je vključeno še 25% marže za prodajalca, potem pa ugotovite da sedi na tej knjigi pri veliki založbi še dodatnih 200% za tako imenovani plasma — kar je režija založbe z vsemi plačami direktorjev, šefa prodaje, šefa reklame itd. — je jasno, da tako drage knjige slovenski nacionalni prostor ne prenese. To se bo sicer samo zrušilo, brez prizadevanj družbe. Pač pa bi družba pri knjižnicah morala energično intervenirati.

IVO TAVČAR: Ob tem eno vprašanje: Kakšna je struktura tistih, ki si knjige izposojajo? Tu ne gre za vprašanje cene, ampak res za vprašanje neke potrebe, kulturne privzgojenosti, ki bi narekovala tudi branje knjig. To je pomembneje, kakor da se knjiga prodaja. Tega vprašanja pa se najbrž zgolj s kakimi ukrepi in zgolj z denarjem ne da urediti.

MIRA MIHELIČ: Tudi v kulturno vzgojo je treba vložiti nekaj denarja. Tam se kultura začne.

FRANJO DOMINKO: Ne zdi se mi prav, da se kultura reducira na vprašanje prodaje knjig. Bil sem član komisije za pomoč založniški dejavnosti. Šest let smo se nekateri v njej potegovali za to, da bi komisija delovala po nekem vsebinskem programu; izvršni svet je to stalno odbijal, češ da to ni njena naloga. Tudi večina v komisiji ni bila vedno za to, ker so bili zastopani tudi založniki. Komisija je imela le delen vpogled v njihove račune za posamezno knjigo, nobene besede pa pri njihovem programiranju. Govori se, da mora družba skrbeti za te stvari — in to vodenje se konkretizira v izvršnem svetu —, vendar izvršni svet tega ni hotel razumeti, založbe pa niso hotele pomagati, da bi delovali v to smer. To je moja ugotovitev in povem, da sem bil srečen, ko so me razrešili članstva v tej komisiji.

JOSIP VIDMAR: Razen tega v vseh založbah, ki tako slabo ravnaajo s knjigo, sedijo književniki in pisci. Kdo je potem odgovoren?

MIRA MIHELIČ: Takrat nehajo biti pisatelji. Tu pa se začena vprašanje njihove kulturne odgovornosti, ki je posebno poglavje.

FRANJO DOMINKO: V že omenjenem predavanju je tovariš Martelanc dal podatke, ki potrjujejo moje stališče. Pri 1500 izvodih je prodajna cena knjige 6000 dinarjev; ker je predraga, mora družba subvencionirati 3000 dinarjev. Če bi se ista knjiga prodajala v 4000 izvodih, bi bila krita s ceno 3000 dinarjev. Potrebno bi torej bilo večje število

kupcev. Naši razgledi imajo naklado 8000; da bi krili stroške, bi bila potrebna naklada 16.000 izvodov. Razliko krije letna subvencija 25 milijonov dinarjev.

To pomeni, da bi morali složno kupovati revije in knjige iz same ljubezni do slovenske kulture. Če iščemo te proporce, se mi potrjuje neka številka. Masaryk je napisal, da bi intelektualec malega naroda moral petnajstkrat več žrtvovati kot intelektualec velikega naroda.

Tu pa se kaže problem čisto drugače. Mladinska knjiga ima veliko zaslug, ima pa tudi gotovo negativne strani. Tako, npr., vnaša s svojimi enciklopedijami tujega duha in plitvi pri nas odnos do znanosti. To ugotavljajo že nekateri njeni znanstveni sodelavci.

Nisem tako negativistično razpoložen, da bi hotel ugotavljati le senčne plati. Morda gre za spremembo pri bralcih in oni to zahtevajo. O tem nimam podatkov.

Tudi intelektualec je šibko človeško bitje, ki podlega vplivu standarda in razvoja tehnike; ta vpliv se bo iz leta v leto še zvečeval — povzročajo ga predmeti od pralnega stroja do domačega računalnika. Če hočemo ohraniti kulturo, je za to potrebno neko blágo ali manj blágo nasilje. Zato zastopam stališče, da bi morali zaupati nekaterim našim visokokulturnim ljudem (imenujmo to skupino kulturni odbor ali center ali kakorkoli) nalogo, da začrtajo naš dolgoročni kulturni razvoj in utrdijo pglavitne cilje in pota do njih. Od te skupine bi, mislim, prostovoljno sprejemali tudi obveze, ki bi nam jih naložili. — Problem torej nastane tudi zaradi pritiska, ki preusmerja moj interes na vse druge stvari.

In še eno vprašanje: en milijon dolarjev bo zaslužila Mladinska knjiga za storitve tujini, in to s kapitalom, ki je naš skupen. Vprašujem se, koliko teh dolarjev se vrača v našo kulturo in v kakšni obliki. Ne vem. Tudi to je problem.

DRAGO DRUŠKOVIČ: Pri Naših razgledih smo uvedli majhen »test«, kako se pravzaprav prodaja naša knjiga, in sicer smo za vsako drugo številko zagotovili obvestila iz vse Slovenije o vrstnem redu prodanih oziroma najbolj iskanih knjig. Doslej smo objavili dva takšna seznama, ki sta vsak zase zelo ilustrativna. V zadnjem mesecu nastopa na prvem mestu »Angelika«, zelo pa ljudje kupujejo in berejo tudi J. Knittla.

Ta prijem ni izvirno dejanje, saj ga imajo povsod po svetu. Pri nas smo ga doslej srečali samo občasno. Naši razgledi nameravajo to preskušanje našega okusa opravljati naprej. Čeprav je že zdaj nekoliko preprosta zadeva in je tvegano nastopati z dvema primeroma, naj povem, da se je ob prvi anketi izkazalo, da tudi Kosovel z »Integrali« ni slabo odrezal s četrtim mestom. To pomeni, da se knjige nekoliko dopolnjujejo; ne preseneča pa me, da sta na prvem mestu J. Knittel in »Angelika«. Ta stvar je izredno simptomatična in se bo morebiti potrjevala še naprej.

Potrjuje se tudi s poskusom skromnega slovenskega stripa, z »Zvitorepcem«, ki ga naši otroci radi berejo. Naj bo že kakorkoli — mogoče se bo komu zdelo »nacionalistično« — če, hočemo ohranjati naš jezik, ga moramo pač v vseh publicističnih oblikah. Po

nekaterih okrožjih je »Zvitorepec« tako povozil npr. »Kerempuha«, hkrati pa, kakor pravijo, prinaša tudi nekaj denarja.

Odveč je govoriti samo o enem, edinem izvoljenem ponudniku kulture. Vsi vemo, da je več teh ravni in stopenj. Mislim, da bi bilo koristno preučevati trg, da ga je treba preučevati; seveda zadeva to predvsem založbe, pa tudi pisateljem ne more biti v škodo, če kaj vedo o tem.

Če se ob prehodu na »blagovne odnose« v knjigotrštvu ni zgodilo nič drugega, se je zgodilo to, da je nekatere ljudi prisililo, da se s stališča omenjenih odnosov zanimajo za knjigo; to pa knjigi najbrž ne more biti samo v škodo. Lahko bi navedel tudi primere knjig, ko je založba sprejela subvencijo zanje, a ni poskrbela tudi v času ugodne kritike, da bi jih lahko kupili v glavnih knjigarnah. Ko sem že omenil »kritiko«, sem pomislil tudi na novejša mnenja, da je vsa povojna »kritika« nezadovoljiva.

S tem prehajam na neko drugo vprašanje, ki zadeva tudi prvi del našega pogovora.

Ob teh pomislekih se srečamo s vprašanjem **kvalitete**.

JOSIP VIDMAR: Kar je zelo bistveno.

DRAGO DRUŠKOVIČ: Tedaj gre za kvaliteto samo. Če pa pri kritikih in tudi drugod nastopa celostna otrplost in ne odpovedujejo samo posamezniki, zadeva to splošno zanimanje. Slišali smo mnenja, da eno sovпада z drugim.

Nisem za takšno posplošitev. V anketi sem nekaj o tem zapisal. Tukaj imam dve priči. J. Vidmar ima zelo kritičen odnos do vsakoletne zasnove gledališkega repertoarja. V javnem pogovoru z B. Štihom se je ob različnih stališčih prej omenjenega oblikoval repertoar, kar stvari gotovo ni škodovalo.

Anketa je prikazala dve smeri: eni da smo bolj pesimistični, drugi da so bolj optimistični. Ne znam drugače razmišljati kot na temelju stvarnega gradiva. Tako sem vzel za primer **knjigo** — in napisal, kaj vem o njenem sedanjem položaju. — Razpravljanje sem pripel ob tla. Če me kdo vpraša, kakšni so pojavi v kulturnih ustanovah, kako je s samoupravljanjem, žal ne morem reči drugega kot to, da je to sila na začetku. Tako mi povedo lastne skušnje. Druga stvar so vizije in naše težnje. Mogoče nekaterih stvari niti dobro ne poznamo. Preučiti bi jih morali v celoti, ker se nam kažejo res v nekoliko obrnjeni varianti. Samo deloma so opredeljene zaradi svoje majhne slovenske količine, ki pa je v vseh časih, obdobjih morala iskati in najti svojo varianto.

BOJAN ŠTIH: To anketo sem zelo pozorno prebral. Opomnil bi na naslednje. Zdi se mi, da smo se vsi skupaj izognili problemu, ki živi v okviru vse družbe; ali z optimističnim ali pesimističnim prizvokom, to je sekundarno vprašanje.

V diskusiji o položaju kulture, v katero bi a priori štel vse zvrsti duhovnega življenja od znanosti do ljudske prosvete, vse, kar formira duhovno neodvisnega, zrelega, v kvaliteto usmerjenega človeka, imam tale občutek: če se je v naši družbi neposredno v prvih povojnih letih

pod tujimi vplivi pojavilo razpolovljenje med zelo močno izraženo politiko in ostalimi področji, se nam v zadnjih 2, 3 ali 5 letih življenje razpolavlja med gospodarstvo in vsa ostala področja. Kakor je sedaj proces, da se gospodarstvo postavlja na zdrave matematične in tehnološko moderne temelje, pravilen, se mi zdi, da je v evoluciji naših družbenih odnosov začelo dobivati predimenzionirano vlogo — fetišiziranje gospodarstva. Gre za to, da je potrebno ravnesje med gospodarstvom in kulturno sfero. Zato se, spričo sedanjega položaja, kulturna sfera počuti kot v nesocialističnem statusu, kot v ozadje potisnjena dejavnost, ki bi jo primitiven sociolog prikazal kot razliko med duhovnim in manuelnim delom.

Zadnji čas sem pozorno bral vse podatke o strukturi zaposlenih v industriji. Intelektualec v našem gospodarskem delu družbe je vendarle v veliki večini primitivno cehovsko zapostavljen. Podatki so fatalni. V nekem dnevniku sem včeraj bral, da pride v Srbiji diplomiran ekonomist na 500 do 600 delavcev, v Sloveniji pa na 3500 delavcev. Vprašanje je, kam gredo kadri in kje bodo lahko začeli delovati kot organiziran tehnološki ali intelektualni faktor.

Zdi se mi — ne da bi hotel posegati v kompetence uprave ali politike, ker me ta dva problema tu ne zanimata —, da to razpolovljenost čutimo vsepovsod. Neprestano govorimo o gospodarskih problemih — značilno pa je, da je tu več polomov kot na kulturnem področju in da so tudi dražji. Problem naše politične in družbene misli je, da ta jez, ki se vzpostavlja med tehnokratsko vizijo družbe in dejstvom, da socialistične družbe ni mogoče izoblikovati brez kulturnega deleža, čimprej ukinemo. To postaja sedaj poglavitni družbeni, filozofski, miselni ali tudi politični problem.

Iz tega zornega kota bi morali urejati položaj kulture, njeno funkcioniranje in njeno prisotnost v slovenskem nacionalnem ali družbenem prostoru. Odtod izvira, se mi zdi, znotraj kulturne sfere, silovit cehovski odpor zoper sleherno modernizacijo, zoper sleherno uvajanje širših kvalitetnih vidikov. Tudi del samouprave v teh ustanovah se izživlja na nižji fazi družbene zavesti, ne pa v kvalitetnem in moralno odgovornem delu (osebnost in organizatoričnost).

Zmota, ki sedaj kroži v družbenih sferah, se da ilustrirati na ta način: sistematično preglejte obrazložitve v zvezni in naši skupščini, kadar gre za globale; ali ne obravnavamo kulturni delež, od znanosti do ljudske prosvete, kot faktor proizvodnje? Dokler bo tako, bodo kulturniki nesrečno obrnjeni zgolj k finančnim vprašanjem.

Še en problem: tehnološki pojavi pri modernizaciji gospodarstva in odprtost meja — bolje »odprtost političnega sistema«. Jasno je, da vse to vnaša v našo družbeno sfero tako imenovano potrošniško mentaliteto. Pri vseh zadevi se bojim enega: da ne bi tega v politični obravnavi problema smatrali kot »panem et circenses«. V taki situaciji, kot jo imamo zdaj, se politična ali družbena misel drugače manifestira kot prej. In odprtost prostora moramo energično poseči, da standarda človeka ne bremenimo, ampak da mu dajemo primerne dobrine.

Še en problem, menim, je vezan na to razpolovljenost naše družbe — televizija, ki je o njej že bila beseda v tej diskusiji.

Ne govorim iz občutka konkurence, ker nas, gledališčnike, TV v bistvu podpira zaradi programa, ki ga ima. TV ima zelo razširjeno mrežo sprejemnikov, vendar pa so obiski galerij, muzejev, gledališč,

koncertnih dvoran (čeprav le-te zaradi omejenega prostora ne zajemajo širokega kroga ljudi) prav zaradi individualnega kontakta za duhovno diferenciacijo nedvomno zelo pomembni. TV podlega tehnokratski mentaliteti.

Na koncu še eno vprašanje. Politični pritisk na kulturo, ki se je takoj po vojni uveljavil in ki se je raztezal od komičnega do tragičnega, je zdaj zamenjan s proračunskim omejevanjem. Ta proračunski sistem je povzročil znotraj kulturnih ustanov močno osipanje in nemir. Marsikatera ustanova se je postavila zgolj v položaj črpanja finančnih sredstev in čakanja. Zato so vsi procesi aktivizacije ustanov povzročili vrsto težkih in mučnih situacij. Toda v primeru Slovenjega Gradca smo videli, da je aktivna kulturna politika blagodejna tudi za ostala področja našega družbenega življenja. Močno razvita kulturna dejavnost je obenem tudi izredno pomembna v ostalih pogledih. To bi rad naglasil kot zadnje, zato, da nam finančni mehanizmi, ki se neredko ponašajo s tehnokratsko praznoto, ne bi zavrli aktivnega kulturnega življenja in umetniškega ustvarjanja.

IVO TAVČAR: Prav bi bilo, če bi ob koncu posvetili pozornost še enemu vprašanju, ki je povezano s tem, kar je bilo rečeno: odgovornost republike, nacionalni program — o tem se zadnje čase dosti govori; mnogo hvale se izreka tej nameri. Morda bi bilo dobro kaj reči v zvezi s tem, zlasti še, kako naj bi izoblikovali ta program, kaj naj bi vseboval; dobro bi bilo izreči kako pobudo ali pričakovanje in podobno.

FRANJO DOMINKO: Naj navedem nekatere čisto konkretne momente, ki v neki meri potrjujejo moj predlog, in sicer — da bi moral kdo iz daljše perspektive soditi o nekaterih načrtih pri nas. Izvršni svet daje iz proračuna za kulturo 23 milijard. Pri tem nista všteta niti znanost niti šolstvo. Vsota je namenjena gledališčem, Filharmoniji, RTV, muzejem in podobnim institucijam. To je 1,56 % narodnega dohodka.

FRANCE HOČEVAR: Za vse šolstvo gre 75 do 80 milijard.

FRANJO DOMINKO: Sliši se, da nameravajo razne ustanove v Sloveniji kupiti nekaj IBM računalnikov, menda pet. Računalnik, ki so ga kupili v Beogradu, je veljal okoli 800 milijonov din. Pet računalnikov je precej odstotkov vse vsote, namenjene za kulturo. Da bi ti stroji bili stalno izkoriščeni, bi moral vsak Slovenec nabrati morda po en milijon podatkov na leto. O tem bi moral kdo bolj kompleksno razpravljati in preveriti, ali se nakup sploh splača. Morda bi zadoščala dva računalnika (razlika bi šla za kulturo).

JOSIP VIDMAR: Treba je ustanoviti zbor slovenske raziskovalne skupnosti. Ta zbor bi potem obravnaval vsaj vse tisto, kar zadeva znanost in investicije za znanost.

FRANJO DOMINKO: Drugi zgled, pri katerem morda ne gre za naše investicije.

Italijani nameravajo napraviti pri Doberdobu s pomočjo neke mednarodne ustanove atomski center, ki bi zajel desetine kvadratnih kilometrov (menda 20 km²) in bi zaposloval 2000 do 2500 ljudi. Naši strokovnjaki se tega veselijo in vplivajo na našo vlado, da s simpatijami gleda na to. Naša manjšina v Trstu pa tej gradnji nasprotuje, ker meni, da bo to povzročilo manjšini nacionalno škodo, in zahteva določena jamstva (po mojem mnenju težko uresničljiva).

Na eni strani so naši strokovnjaki zaradi možnosti razvoja svoje stroke za to rešitev, na drugi pa manjšina zaradi svojih interesov njej nasprotuje. Kdo bo razsodil?

JOSIP VIDMAR: To mora razsoditi samo politika, nihče drug. Poslušati mora argumente znanosti in vedeti mora za argumente nacionalne manjšine in te argumente odprto pretehtati.

FRANJO DOMINKO: Mislim, da bi moral biti kak drug forum. Politična oblast mora predvsem živeti od proračuna do proračuna in morda nujno potrebuje devize in dolarje, da bi prebrodila krizo.

JOSIP VIDMAR: Razen če ustanovimo narodni svet, ki bi moral biti nadrejen izvršnemu svetu. To pa je popolnoma nemogoče, kajti nekdo mora gospodariti.

FRANJO DOMINKO: Pri Francozih ni tako. Tam »možgani« delujejo neodvisno.

MIRA MIHELIČ: Morda neko praktično priporočilo republik. Bila sem na Hrvaškem in so mi pripovedovali, da je republika uvedla 5 % dodatni davek na potrošnjo alkoholnih pijač izključno za kulturo. Predlagam, da tudi naša republika uvede kaj podobnega. Republika bo tam obdržala od tega 400 milijonov za spomeniško varstvo, drugo pa dobijo občine — oz. obdržijo — izključno za kulturne namene: knjižnice, gledališke prireditve ipd. Na sličen način bi pri Slovencih lahko zbrali dve milijardi sredstev za kulturne potrebe.

BORIS MAJER: Povrnili bi se k vprašanju nacionalnega programa na področju kulture, ki je bilo postavljeno. Pri tem bi želel opozoriti na povezanost tega vprašanja z delitvijo narodnega dohodka. Že leta in leta ugotavljamo, da v delitvi narodnega dohodka za potrebe kulture in znanosti daleč zaostajamo za razvitimi in celo mnogimi nerazvitimi deželami. Po mojem mnenju je eden izmed vzrokov tega stanja tudi v tem, da na tem področju nismo izdelali dolgoročnega razvojnega programa. Ko gre za konkretno odločitev v skupščini,

koliko je treba dati za potrebe kulture in znanosti, izhajamo največkrat iz splošnega občutka, da je to pač pomembno področje, za katero mora dajati vsaka družba določena sredstva, ne da bi tisti, ki o tem odločajo, imeli popolnoma jasno predstavo o tem, kaj se bo na tem področju s temi sredstvi ustvarilo in kakšne so sploh objektivne potrebe, kakšna sredstva so dejansko potrebna, da se na tem področju ustvari tisto, kar naj bi se ustvarilo po nekem, prav tako nejasnem splošnem občutku. Tako ostaja kot edino merilo poraba sredstev v prejšnjem obdobju — z neznatnimi korekturami navzgor ali navzdol, pač glede na splošno finančno situacijo in mero pritiska s strani kulturnih in znanstvenih ustanov. Menim, da bi nam šele izdelava dolgoročnega razvojnega programa na področju kulture, znanosti in izobraževanja omogočila, da bi presegli to stanje ter začeli voditi tudi na tem, za razvoj celotne družbe tako občutljivem področju, smotrnejšo, racionalnejšo in daljnovidnejšo politiko. Tak program, če bi ga izdelala vsaka stroka in panoga za svoje področje, bi bil velikega pomena ne samo za razvoj vsake med njimi posebej, temveč bi nam — vzet v celoti — omogočil, da bi laže presodili, kaj bi lahko pogrešali, kaj je nesmotrno in neracionalno, kaj pa je nujno potrebno in za kaj je brezpogojno treba zagotoviti sredstva. Izračuni, ki bi postali mogoči na podlagi takih dolgoročnih programov, bi nam tudi omogočili realno primerjavo med potrebami in željami na eni strani in realnimi možnostmi naše družbe na drugi. Prepričan sem, da bi tako dobili objektivna merila, s katerimi bi bilo mogoče mnogo učinkoviteje argumentirati zahtevo za prerazdelitev narodnega dohodka v korist kulture, znanosti in šolstva kakor pa zgolj z abstraktnim sklicevanjem na splošno družbeno pomembnost teh področij.

Drugo, o čemer želim diskutirati, je vprašanje tako imenovanega dvojnega pritiska na kulturo, ideološkega — v prvih povojnih letih — in tržno-blagovnega v sedanjem obdobju. Omejil se bom na tržno-blagovni pritisk. Menim namreč, da ta pritisk vse preveč fetišiziramo kot nekakšno objektivno silo, ki naj bi bila izven ljudi, izven naših konkretnih odnosov in odločitev, ekonomskih in političnih. V resnici pa ni docela tako. Mi sami smo z vrsto lastnih odločitev na najrazličnejših nivojih ustvarili določene specifike našega tržišča, posebej še na področju kulture, kakršne so danes značilne za naš prostor. Nisem prepričan, da so vse te specifičnosti našega trga nujne. Vzemimo npr. vprašanje plaže, literarne in druge. Najbrž se ne bom veliko zmotil, če trdim, da je bil in je še eden izmed glavnih nagibov, ki so povzročili poplavo plaže, težnja nekaterih delovnih kolektivov, da na lahek način veliko zaslužijo, ne da bi jim bile dosti mar moralne, pa tudi politične posledice te njihove odločitve. Taka »literatura«, ko se je enkrat začela množično pojavljati na tržišču, je ne samo našla določen krog kupcev, ki jih je lahko zadovoljevala, temveč je začela vzgajati določen »okus«, določeno mentaliteto, ki se je začela pojavljati kot nova »potreba« na tržišču in tako naprej. Velik del te plaže, ki se ponuja po kioskih in vseh mogočih drugih krajih, vnaša v naš prostor, posebej še v zavest doraščajočih generacij, mentaliteto, ki je ne samo v popolnem nasprotju z vizijo socialistične in kakršne koli humanistične družbe sploh, temveč globoko pod nivojem evropske kulturne tradicije v najbolj nepretencioznem smislu. Imenovati je ne morem drugače kot import ameriškega podeželja. Skratka: sklicujoč se vse

preveč na vsemogočnost tržno-blagovnih zakonitosti, pozabljamo, da smo določene negativne pojave sami priklicali v življenje, da smo sami ustvarili in ustvarjamo strukture, ki se reproducirajo in šele nato začno delovati kot »objektivne« tržne zakonitosti. Tako se naenkrat znajdemo v začaranem krogu, podobni Goethejevemu Črnošolcu, ki ni znal več obvladati sil, ki jih je priklical, ter se opravičujemo, da je tržišče tisto, ki zahteva od naših založb, filmskih hiš, RTV itd., da favorizira prav tako literaturo, prav tako muziko itd. itd. Menim, da je to moment, nad katerim bi se morali zamisliti, da si ne bi s sklicevanjem na tržno-blagovne odnose zapirali oči pred dejstvom, da smo sami ustvarili in ustvarjamo določene specifične našega »tržišča« — v pozitivnem in negativnem smislu.

JANEZ ROTAR: V zvezi s sedanjim in prihodnjim nacionalnim kulturnim programiranjem bi želel dodati naslednje.

Močna nacionalna kultura bo edino lahko tista sila in tisti dejavnik, ki bo ob siceršnji zdravi socialistični rasti zmožen vzdrževati slovenstvo. Kakor je res, da je pojem središčnosti pogojen s kvaliteto in da je kvaliteta mogoča in dejansko tudi lahko obstaja zunaj središča, je pa tudi res, da samo s kriterijem kvalitete nismo nikoli in najbrž tudi v prihodnje ne bomo mogli shajati — posebno ne spričo takšne razvrstitve sil in kulturnih ustanov, kot smo ji priča dvajset in več povojnih let. Hkrati pa tudi drži, da je in da postaja kriterij kvalitete vsak dan bolj pomemben tudi v središčih in kulturnih žariščih zunaj Ljubljane. Vzemimo za primer televizijo. Severovzhodni slovenski gledalci lahko že sedaj izbirajo med tremi programi: ljubljanskim, zagrebškim oziroma srbohrvaškim in avstrijskim (za manj številne pride v poštev tudi madžarski). Jasno je, da pri velikem delu zahtevnejših gledalcev odločajo kvaliteta, prijetnost in zanimivost, potem pride šele nacionalna kategorija. Torej si mora naša nacionalna televizija še bolj prizadevati, da take gledalce pritegne in da jih zadovolji tako z vsebino kot tudi z jezikovnim medijem, z materinščino.

Sploh ima kultura v različnih slovenskih središčih bolj ali manj različno vlogo. Pri nacionalnem in kulturnem programiranju je treba te okoliščine upoštevati med prvimi. Vloga in pomen kulture sta v nacionalnem središču v marsičem bistveno ožja, zato pa bolj neposredna, lahko bi rekli bolj popolna v smislu idealnosti, kot pa v takšnih kulturnih žariščih in središčih, kakor so Koper, Jesenice, Maribor, Brežice. Spet drugače je v takšnem središču, ki ima še močno kmetiško ali pa svojevrstno in po zavesti prav tako močno trško zaledje, kot je v prvem primeru najbrž Kostanjevica na Dolenjskem, v drugem pa Slovenj Gradec.

Pomembno je torej, kaj pojmujeemo z izrazom kulturno žarišče in kakšne posebne potrebe so tu ali tam. Pred kratkim je neki nacionalni demograf objavil, da bo drugo največje slovensko mesto, ki ga je pred kratkim Bojan Štih označil kot industrijska kulturna puščava, štel v nekaj desetletjih 250.000 prebivalcev. Kdor pozna razmere, bo mogel sklepati, da bo takrat razmerje med slovenskimi in drugimi prebivalci v mestu, če bo razvoj le približno tak kot v zadnjih petnajstih letih, takšno, da bo slovenskih prebivalcev kaki dve tretjini, največ tri četrtnine (sedaj jih je namreč dobrih 80 %).

Razumljivo je, da se dandanes ni mogoče iti narodnega obrambništva kot pred kakimi šestdesetimi, osemdesetimi ali več leti. Zato pa je prav, da se slovenstvo kulturno utrjuje; in mora se utrjevati. V takšnih okoliščinah mora torej biti predvsem vloga in moč nacionalne kulture tista, ki bo podpirala naravni narodnostni razvoj. Vse to pa je odločilno odvisno od sedanjega nacionalnega in kulturnega načrtovanja, ki je lahko perspektivno in odgovorno ali pa tudi ne. »Reševanje«, tj. obravnavanje kulture v občinskih mejah, razširjanje in uresničevanje zamisli o občinski kulturi na eni strani in središčni, tj. osrednji slovenski kulturi na drugi strani, je takemu nacionalnemu poslanstvu kulture smrtno nevarno. Izgovarjanje, češ vi tam, na vas je, kako boste razvijali, kako boste gradili, je vse preveč pilatovsko prav spričo neustrezne razvrstitve ustanov (kvalitetnih visokošolskih in znanstvenih ustanov, gledališča, glasbenih teles), ki dajo kakemu središču ob drugih potrebnih pogojih osnovne možnosti za vlogo kulturnega žarišča, in pa ljudi, ki to vlogo potem tudi izpeljujejo, uresničujejo.

Glede tega pa že nekaj let sem čutim neodgovornost nas vseh. Vsakdo v nacionalnem središču, ki je ali ki se ima za kulturnega ali nacionalno političnega in družbenega delavca, bi moral biti soodgovoren za dogajanje in razvoj na Slovenskem, vsaj občutiti bi moral soodgovornost. In vsakdo v zunanjih žariščih in središčih bi moral biti zavzet za celotno rast in nacionalno življenje. In skoraj neizpodbitno je, da je slednja zavzetost dosti bolj živa (in da je dejavna), in sicer iz preprostega razloga, ker razmere same neprestano spodbujajo in kličejo k temu; medtem pa ljudje v središču, posebno če so ostali in delujejo v njem nepretrgoma od svojega šolanja, ne dojemajo v zadostni meri celotne slovenske kulturne in nacionalne problematike, ne občutijo specifičnosti relacij in mednacionalnih razmerij, med katerimi biva slovenski narod. Zato bi za začetek bilo nujno potrebno, da zgradimo in utrdimo v zavesti ljudi splošno slovensko kulturno koncepcijo. Šele na takšnem temelju bi mogli plodnejše in odgovorneje oblikovati dolgoročnejše kulturne načrte. Sedaj pa večina zagovarja svoja stališča in nazore, čeprav pretežno v iskreni skrbi, da se bo začela podirati »hiša očetova«.

FRANCE HOČEVAR: Bojan Štih me je spodbudil, da se spet oglašam.

Mislim, da je poglobitna oznaka naše sedanje družbe ta, da je nezadovoljna s sedanjim stanjem. To velja tako za gospodarsko kot za negospodarsko sfero, in mislim, da je to dobro. Kaže, da obstajajo gonilne sile, ki so usmerjene k napredku. V gospodarstvu je gospodarska reforma pojav, ki v bistvu pomeni težnjo po višji kvaliteti; podobno velja tudi za negospodarsko območje. To se obenem izraža tudi kot pritisk na sredstva in kot zaostren odnos med gospodarstvom in negospodarstvom.

Popolnoma soglašam z Bojanom Štihom, da so težnje, o katerih je govoril, navzoče v naši družbi, zato je potrebno poudariti, da šolstvo, znanost, kultura pomenijo in morajo pomeniti del nacionalnega življenja in napredka v naši družbi, prav tako kot gospodarstvo. Ni si mogoče zamišljati napredka v gospodarstvu brez hkratnega napredka v tako imenovanem negospodarstvu, ker sta v medsebojni odvisnosti.

Ne moremo zaostajati na t. im. duhovnem področju, ne da bi bila obenem oškodovana vsa družba, tudi gospodarstvo.

Opozoriti pa želim na tole:

Malo sem previden, kadar se operira z odstotki in s participacijo kulture pri narodnem dohodku. To so stvari, ki lahko povedo mnogo ali pa malo. Naj bom konkreten! Če gospodarstvo ne napreduje, potem je z relativno majhnimi premiki moč ustvariti procentno sliko velikega napredka; če npr. narodni dohodek stagnira, že majhno povišanje absolutne številke sredstev za šolstvo takoj poveča odstotek udeležbe pri narodnem dohodku. Vsi se moramo zato zavedati, da je odločilna stvar pri napredku družbe vendarle gospodarstvo. Kolikor večji narodni dohodek bomo ustvarili, toliko lažje ga bomo delili in toliko večja bo participacija kulture.

Zdaj pa narodni dohodek zelo počasi napreduje. V l. 1967 je v jugoslovanskem merilu nastopila stagnacija, v slovenskem merilu smo nekoliko na boljšem. Vendar tudi pri nas ni take rasti, kakršno smo predvidevali. Tudi to prispeva k obeležju, da je boj okrog sredstev trši in teže razrešljiv.

Ne samo v takem položaju, ampak sploh se kaže potreba, da se ta vprašanja institucionalno uredijo. Zato se izvršni svet loteva ureditve znanstveno raziskovalnega področja, kjer je potrebno urediti financiranje in vzpostaviti republiški mehanizem za upravljanje in usmerjanje te dejavnosti. Taka potreba se čuti tudi na kulturnem področju — tudi tu je potrebno urediti financiranje iz stabilnih virov, ki bodo omogočali kontinuirano izvajanje nacionalnega kulturnega programa in ustvarili ugodnejše pogoje za umetniško in kulturno ustvarjanje. Tako npr. ne obstaja samo možnost, o kateri je govorila Mira Mihelič, ampak so tudi druge možnosti, ki jih je nujno proučiti in priti do originalnih sredstev, iz katerih bi se lahko financirala kultura. To finančno plat pa je seveda treba povezovati s programiranjem in konceptom.

Zelo značilno je, da se v tem času s takšno ostrino postavlja vprašanje koncepta in pa sredstev, tj. financiranja na raznih področjih, tako na področju gospodarstva kot kulture, zdravstva, šolstva, znanosti itd. Na vseh področjih je naša družba pred nujnostjo, da se dokoplje do koncepta nadaljnjega razvoja. To pomeni, da smo prišli do neke stopnje rasti, za nadaljnji kvaliteten skok pa je potreben koncept razvoja; prav tako je potreben tudi jasen pogled na to, kako urediti financiranje na raznih področjih.

Moram reči, da so vsa ta vprašanja pred izvršnim svetom — in ne samo pred njim — kot osnovne naloge, ki so odprte, deloma že dane v javno razpravo, deloma pa bodo prišle v javno razpravo. Tako je v javni razpravi že organizacija znanstveno raziskovalnega dela; teze o tem, kako naj bi se uredilo financiranje kulturnih dejavnosti, pa bodo v razpravi v najkrajšem času. Ravno leto 1968 je izredno pomembno za urejanje teh vprašanj in zato si bomo morali vsi prizadevati, da jih najustrezneje rešimo v korist boljše kakovosti in napredovanja v samoupravnih odnosih naše družbe.

MILOŠ MIKELN: Kratko pripombo k tej debati. Naj jo povem s primerom: močna, dobra založba v Mariboru, dobro gledališče v Celju ali študijska knjižnica v Kopru — to ni občinski ali komunalni rezultat,

ampak nacionalni rezultat. Dobre kulturne ustanove v komunalnem merilu samo s komunalno vsebino in komunalnimi kadri ni in ne more biti. Tu smo šli predaleč v decentralizacijo sredstev za kulturo. Kultura se v komuni ne more razviti, tu je možen samo nacionalni razvoj.

Celo družbeno stagnirajoča Avstrija ta vprašanja bolje ureja, kot mi. Celovško gledališče, na primer, prejema določen procent subvencije od mesta, drugi del od dežele in tretji delež od države. Isto velja za Francijo, Nemčijo itd.

Kakor sem alergičen nasprotnik vsake centralizacije, vendar poudarjam da je tu treba misliti nacionalno, ker so problemi in rezultati na tem področju zmerom nacionalni, ne pa komunalni.

FRANCE HOČEVAR: V bistvu se strinjam s tovarišem Mikelnom. Dodal pa bi še tole: pri tem ne smejo biti izločeni lokalni prispevki, lokalni viri in lokalni interes, ker bi s tem oškodovali pobudo in ker se morajo vsi interesi medsebojno dopolnjevati.

ZDENKO ROTER: Mislim, da nismo izrekli **popolnoma jasno** še nečesa, kar je bistveno povezano s položajem, vlogo in perspektivo kulture v naši družbi. Josip Vidmar je dejal, »da pri nas vendarle počasi prihajamo do spoznanja, da je kultura zelo важен življenjski faktor, zlasti v socializmu, o katerem ne bom nikdar nehal ponavljati, da ni izvedljiv brez kulture in da je vsako poskušanje, uresničevati ga brez kulture, popolnoma iluzorno«. Bojan Štih pravi, »problem naše družbene in politične misli je, da ta jez, ki se vzpostavlja med tehnokratsko vizijo družbe in dejstvom, da socialistične družbe ni mogoče izoblikovati brez kulturnega deleža, čimprej ukinemo. To postaja sedaj poglavitni družbeni, filozofski, miselni ali tudi politični problem«. Boris Majer ugotavlja: »Menim namreč, da tržnoblagovni pritisk vse preveč fetišiziramo kot nekakšno objektivno silo, ki naj bi bila izven ljudi, izven naših konkretnih odnosov in odločitev, ekonomskih in političnih. V resnici pa ni docela tako. Mi sami smo z vrsto lastnih odločitev...«

Vse to, na kar sem opomnil iz dosedanjega pogovora, vključuje problem, ki ga imenujem **smisel in perspektiva socializma**. Pojavi, o katerih je tekel pogovor — potrošniška mentaliteta, ki začenja prevladovati, določena očitna znamenja oboževanja ekonomije in materialnega — vse to po svoje postavlja vprašanje, kaj razumemo pod socializmom, kaj z njim hočemo in kako si zamišljamo njegovo perspektivo. Tisto, kar smo, prav tako v današnjem pogovoru, imenovali zglede ali vzore, kako npr. rešujejo kulturna vprašanja v Franciji ali v Avstriji, nam ne more in ne sme postati cilj, marveč le mogoče uporabljivo sredstvo. Neprenehoma pa moramo težiti k temu, da poudarimo in ustvarimo tisto, po čemer naj bi bil socializem boljši in uspešnejši tudi v stvareh kulturnega življenja. Zato ne bo nikdar odveč ponovno osmišljanje socialističnega družbenega projekta, njegovih vrednot in njegove kulture. Glede na to, koliko se to poudarja in uresničuje v našem družbenem življenju, me navdajata nezadovoljstvo in črnogledost.

FRANJO DOMINKO: In še vprašanje, zakaj pride v Srbiji po en zaposlen ekonomist na 500 delavcev, v Sloveniji pa na 3000 delavcev? To je naše cehovstvo, ki deluje zelo visoko (so primeri tudi na fakultetah, vendar je aspekt drugačen). To je tudi problem osebne odgovornosti. Mnogim intelektualcem niso problem predvsem plače; nekateri so odšli v tujino, ker so prišli do sklepa, da jih doma ne vrednotimo pravilno. Ta problem je še vedno odprt. Čudim se, da ne znamo meriti sposobnosti človeka (ali ni volje za to?). Ta nezmožnost me silno vznemirja. Tu bi bilo treba nekaj napraviti, da bi s tem omogočili zaposlitev mnogih mladih intelektualcev, inženirjev itd. V praksi pa je to sedaj nemogoče. Poglejmo samo situacijo na nekaterih šolah. Tisti, ki so določeni, da tam te stvari urejajo, raje več delajo, vzamejo ne vem koliko predavanj honorarno, samo da ne bi nameščali novih moči, tudi kadar bi to bilo res potrebno. In nihče ničesar ne naredi proti temu, čeprav je škoda za pouk in šolo očitna.

IVO TAVČAR: Lotili smo se tako obsežnega sklopa vprašanj, da se mnogih niti dotaknili nismo, kaj šele, da bi katero izčrpno obdelali: to tudi ni bil namen našega današnjega razgovora.

Kljub nezadovoljstvu, o kakršnem je bila tu beseda, lahko z zadovoljstvom nezadovoljnih končamo sestanek, ker smo se na njem nekoliko le pogovorili o odprtih vprašanjih — in morda spodbudili nadaljnjo razpravo, ki pa bi morala biti problemsko vedno ožja, da bi lahko bila plodnejša in učinkovita.

Za danes hvala za udeležbo in prispevek k razpravi.

Josip Globevnik

Ustavni sistem in njegovo izvrševanje

Naša sedanja ustavna ureditev je bila uveljavljena z novo ustavo SFRJ in z novimi ustavami socialističnih republik, sprejetimi l. 1963. Nekatere njihove določbe so bile deloma dopolnjene oziroma spremenjene z ustavnimi amandmaji, ki so bili sprejeti v lanskem letu.

Že ob razpravah o predlogih navedenih amandmajev se je pokazalo, da obstojijo v zvezi z izvrševanjem nekaterih ustavnih določb še posamezni drugi odprti problemi. Ti so se razodeli v praksi, med drugim tudi ob konfrontaciji nekaterih rešitev v določbah normativnega dela ustave s temeljnimi načeli, proklamiranimi v uvodnem delu zvezne oziroma republiške ustave. Iz omenjenih razprav so izhajala različna mnenja in predlogi o metodah za urejanje navedenih problemov. Glede uspešne razrešitve nekaterih vprašanj se je že tedaj zdelo, da bo najbrž treba dopolniti oziroma spremeniti ustrezne določbe v ureditvi ustavnega sistema. Spričo narave tako pomembnega političnega dejanja, kot je dopolnitev ali celo sprememba posameznih določb oziroma elementov ustavnega sistema, seveda ni bilo niti dopustno niti mogoče, da bi iskali hitre in morda le začasne nove rešitve, saj bi te mogle temeljiti le na nezadostno analiziranem in slabo preverjenem stanju v praksi. Zato je ob sprejemanju zgoraj navedenih ustavnih amandmajev prevladalo načelno stališče, da je treba najprej vso drugo problematiko vsestransko preučiti in se šele nato odločiti za ustrezno akcijo, vključno za nekatere spremembe samih ustavnih določb.

Na tej podlagi je predsedstvo zvezne skupščine ustanovilo svojo začasno interno komisijo z nalogo, da to problematiko pregleda in jo vsaj v poglavitnem evidentira. Na podlagi

njenega poročila in predloga omenjenega predsedstva je zvezna skupščina ustanovila komisijo (vseh zborov) za ustavna vprašnja. Njena naloga je, da ob sodelovanju z republiškimi skupščinami in drugimi družbenimi faktorji (skupščinami drugih družbenopolitičnih skupnosti, družbenopolitičnimi organizacijami, znanstvenimi, strokovnimi in drugimi organizacijami) ter javne razprave preuči, koliko so načela in določbe zvezne ustave v praksi dejansko uresničene oziroma — v primeru, če niso — kaj bi bilo treba storiti za njihovo dosledno izvrševanje. Prav tako kot pri zvezni ustavi so se tudi v zvezi z izvrševanjem republiških ustav, ki skupno z zvezno ustavo sestavljajo integralni del našega ustavnega sistema, pokazali nekateri problemi. Zato so tudi republiške skupščine ustanovile svoje komisije za ustavna vprašanja z nalogo, da preučijo problematiko v zvezi z izvrševanjem načel in določb republiških ustav. Skupščine niso konkretizirale vprašanj, ki jih je treba preučiti v zvezi z izvrševanjem ustave; to so prepustile komisijam in širši javni razpravi, ki naj predlagajo tudi način in metode za razrešitev problemov.

Namen teh prizadevanj seveda ni in ne more biti ta, da je treba iskati ureditev vprašanj predvsem ali celo edino v dopolnitvah ali spremembah tistih ustavnih določb, ki v praksi niso uresničene oziroma jih še ne izvajamo v celoti. Narobe. Sprememba oziroma dopolnitev ustave naj bi bila predlagana le v primerih, ko izvrševanja ustavnih določb ne bi bilo mogoče drugače zagotoviti. Tu pridejo zlasti v poštev, npr., sprememba zakonodajne politike in revizija nekaterih posebno sistemskih zakonov, izpopolnitve v delovanju skupščinskega sistema, praksa ustavnih sodišč, razvijanje republiške zakonodajne aktivnosti, večja in poglobljena aktivnost osnovnih organizmov družbenega samoupravljanja na področju avtonomnega urejanja medsebojnih odnosov itd. Če pa bi se ob vsestranski in kritični oceni položaja pokazalo, da bi bile res potrebne nekatere spremembe v ustavi, bi bilo treba upoštevati zlasti dvoje. Prvič, spremembe ustave bo mogoče uresničiti samo v okviru obstoječih temeljev ustavnega sistema, ki so v praksi že sprejeti, preizkušeni in potrjeni. Drugič, spremembe naj bi uveljavili restriktivno, se pravi, le, kolikor je to potrebno za odpravo neskladnosti v ustavi ter za izvrševanje in nadaljnje razvijanje ustavnega sistema.

Problematika, ki se bo pokazala ob preučevanju izvrševanja našega ustavnega sistema, bo najbrž heterogena. Namen tega zapisa ni, da bi vanjo globlje posegel oziroma da bi jo analiziral. To bodo storile komisije za ustavna vprašanja ob sodelovanju drugih političnih, družbenih in strokovnih dejavnikov ter širša javna razprava. Naš namen je predvsem,

da opomnimo oziroma registriramo nekatera vprašanja, ki so se pokazala v dosedanji praksi in v nekaterih že znanih javnih obravnavah v preteklih letih, zlasti potem, ko je začela delovati gospodarska in družbena reforma.

Naš sedanji ustavni sistem ima svoje korenine v vpeljavi delavskega samoupravljanja (l. 1950) in v ustavni reformi l. 1953, ki je vzpostavila družbeno samoupravljanje kot novo ustavno kategorijo. Ustavi iz l. 1963 kot ustavi socialistične demokracije je bila immanentna dvojna vloga. Prvič, v negaciji in odpravi prvotnega etatističnega družbenega sistema, ki je svojo nalogo opravil. Drugič, v konstitucionaliziranju družbenega samoupravljanja kot integralne podlage in hkrati vsebine nove družbene in politične ustavne ureditve. Zdi se, da je nova ustava svojo prvo funkcijo bolj uspešno in dosledno uresničila kot drugo. To je seveda povsem razumljivo. Samoupravljanje kot naš družbenoekonomski in politični sistem, ki izhaja iz položaja človeka pri svobodnem delu z družbenimi sredstvi, je namreč v zgodovini povsem nekaj novega; zanj ni vzgledov ne pri nas in ne drugod. V tem kratkem času tudi še nismo dobili toliko lastnih izkušenj, da bi moglo biti samoupravljanje kot sistem že v celoti zgrajeno; vrh tega je tudi samo podvrženo neprestanemu razvoju in njegovim zakonitostim. Pri njegovi graditvi, za katero vsi želimo (večkrat preveč nestrpno), da bi bila opravljena čimprej in čimbolj popolno, smo v bistvu šele na začetku. Ogenj življenjske prakse, ki je že potrdil in sproti potrjuje nove temelje ustavnega sistema, hkrati preverja iz njih izhajajoče konkretne rešitve in ureditve posameznih vprašanj, odnosov in institucij v normativnem delu ustave. V tem okviru se tudi razrešujejo nasprotja, kaže se potreba po reviziji posameznih zakonskih ureditev, ki deloma še nosijo pečat starega, ter se porajajo nekateri problemi, katerih razrešitev bo terjala dopolnitev ali celo spremembo sedanje ustavne ureditve.

V naši politični javnosti ter v strokovni publicistiki je bila v zadnjih letih večkrat izražena kritika glede zvezne zakonodajne politike in zakonodajne prakse. Ponovno smo ugotavljali, da je federacija na področju temeljne zakonodaje presegla okvir svojih zakonodajnih funkcij, kar je oviralo republike, da bi kot suverene državne skupnosti v svojih zakonih uveljavile ureditev, ki resnično ustreza njihovim razmeram in potrebam. Tudi na področju zvezne splošne zakonodaje, ki je doslej premalo prišla do veljave, obstojijo nekateri podobni primeri. Takšno zakonodajno prakso v federaciji so utemeljevali s tem, da so se sklicevali na določbe ustave SFRJ o funkcijah federacije, posebno na tiste njene določbe, ki neposredno ali posredno urejajo njeno zakonodajno pristojnost (113., 116., 119., 120. ter zlasti 160. in 161. člen).

Ker je zakonodajna funkcija družbene skupnosti razdeljena med republiko in federacijo, ki jo slednja izvaja takrat, kadar je federalna zakonska ureditev potrebna zaradi zagotovitve enotnosti družbenega in političnega sistema, je utemeljeno vprašanje, ali ni potrebno opraviti revizijo ustreznih določb ustave. To velja predvsem za omenjene določbe 160. in 161. člena, ki so po mojem mnenju preveč široke in nedoločne, da bi bilo njihovo uporabo v zakonodajni politiki mogoče zanesljivo omejiti na navedeni okvir. Zato bo najbrž pri njih potrebna manjša ali večja sprememba, posebno v primeru, če se bomo v prihodnje usmerili predvsem na temeljno in splošno zakonodajo — temeljno zvezno zakonodajo, ki povzroča največ problemov v praksi in teoriji, pa postopoma ali morda že takoj izločili.

Samoupravljanje, ki je kot sistem z ustavo vzpostavljeno na vseh družbenih področjih, predpostavlja tudi ustrezno samostojno materialno podlago posameznih družbenih celic in organizmov. Takšna materialna samoupravna podlaga mora biti zagotovljena ne samo v delovnih organizacijah, ampak tudi v družbenopolitičnih skupnostih pri izpolnjevanju njihovih funkcij. Široke razprave lani (zlasti v Stalni konferenci mest) so opozorile na določeno protislovje v ustavi, ki na eni strani vzpostavlja občino kot temeljno družbenopolitično skupnost v naši ustavni ureditvi in ji zagotavlja samoupravno materialno podlago, na drugi strani pa zadržuje prejšnji, v bistvu centralistični sistem financiranja družbenopolitičnih skupnosti. Po določbi 125. čl. ustave SFRJ je namreč pridržano zveznemu zakonu, da določa vire in vrste dohodkov družbenopolitičnih skupnosti. Sočasno je federaciji pridržana pravica, da zaradi zagotavljanja enakopravnega položaja delovnih ljudi in delovnih organizacij pri poslovanju in delitvi družbenega proizvoda ali če to terja uresničevanje temeljnih materialnih razmerij, ki jih postavlja družbeni plan Jugoslavije, določi meje, v katerih smejo družbenopolitične skupnosti določati svoje dohodke in druga sredstva. Omenjena izjemna pravica federacije na tem področju se je v praksi spremenila v pravilo in v sistem. Dohodki občin so bili tako v praksi stalno določeni od zgoraj, zaradi česar svoje finančne samouprave v praksi niso mogle uresničiti oziroma so jo lahko uresničevale v zelo omejenem obsegu. Prav tako se je ob razpravah o resolucijah o gospodarskem razvoju v l. 1968 tako v federaciji kot v republikah pokazalo, da obstoječi zakonski sistem glede določanja virov in vrst dohodkov družbenopolitičnih skupnosti, ki temelji na ustavi, v praksi ovira republike pri uresničevanju materialne podlage njihove z ustavo zagotovljene politične suverenosti in finančno ekonomske samoupravnosti. Res je, da je na tem področju treba v skupnem

interesu tudi za v prihodnje zagotoviti možnost nekaterih intervencij na zvezni ravni. Toda potrebno je njihov sedanjí obseg omejiti v skladu s temeljnimi načeli ustave ter jih določneje precizirati. To bo terjalo ustrezne spremembe ne samo sedanjih sistemskih rešitev v zvezni zakonodaji, ampak, po mojem mnenju, tudi nekaterih ustavnih določb (npr. 125. čl.) o funkcijah federacije v tej sferi.

Od značaja, vloge in nalog federacije, kot so v osnovah določeni v temeljnih načelih ustave ter razčlenjene in konkretizirane v njenem normativnem delu, je odvisna tudi njena organizacija, zlasti organizacija same zvezne skupščine. Na tem področju so bile že s I. amandmajem v ustavi SFRJ lani spomladi izvršene nekatere spremembe glede pravic in dolžnosti zbora narodov kot varuha enakopravnosti narodov in narodnosti ter z ustavo zagotovljenih pravic republik. S tem pa je bil storjen le prvi korak na poti, da bi zbor narodov dobil drugačno vlogo v našem skupščinskem sistemu, kot jo je imel doslej. Ob prvi skupni seji zborov zvezne skupščine je podal njen dotedanji predsednik tov. Kardelj referat o »Nekaterih vprašanjih o nadaljnjem razvoju skupščinskega sistema«. V tem referatu je bilo med drugim že ugotovljeno, da postaja z omenjenim ustavnim amandmajem vzpostavljeni novi položaj zbora narodov podlaga za njegov nadaljnji razvoj v predstavniško telo republik, ki bi v nadaljnji perspektivi morda lahko tudi nadomestil zvezni zbor kot splošni politični zbor. Zakaj sedanje razmerje med zveznim zborom in zborom narodov je, kakorkoli je urejeno, dosti komplicirano. Zato si je v nadaljnjem razvijanju tega razmerja treba prizadevati za enostavnejšimi rešitvami. V zvezi z značajem naše federacije, ki ni klasična zveza držav, ampak je socialistična in samoupravna skupnost narodov in delovnih ljudi, bi, po mnenju tov. Kardelja, bolj ustrezalo njenim nalogam, da bi bil zvezni zbor po svojem bistvu in strukturi zbor narodov. Ta pomembna sprememba, če bo do nje prišlo, bo morda imela še nekatere druge posledice v organizaciji zvezne skupščine oziroma v odnosih med zbori, pri čemer pa bo morale ostati nedotaknjeno načelo dvodomnosti. Vse rešitve bodo seveda odvisne od analize dosedanje prakse in dodatnih preučevanj te pomembne problematike.

Simpozij o volilnem sistemu, ki ga je v jeseni l. 1966 organiziral Inštitut za družbene vede v Beogradu, ter analiza volitev, opravljenih v l. 1967, sta pokazala, da bo volilni sistem najbrž moral doživeti nekatere spremembe. To velja za volitve v zvezno skupščino toliko bolj, če se bo spremenila njena struktura. Sedanja ureditev funkcije volitev v predstavniška telesa družbenopolitičnih skupnosti, ki je neposredni sestavni del in izraz samoupravljanja, še ni dobila povsem

ustreznega izraza v volilnih zakonih. Delegatsko razmerje med volilnim telesom in poslancem, kot nasprotje klasičnemu načelu splošnega političnega predstavnštva, in novi značaj poslanskega mandata sta v praksi doslej šele deloma uresničena. Načelo občinske delegacije, po katerem so voljeni poslanci republiške in zvezne skupščine, tudi še nima dovolj teoretično jasnega in v praksi povsem izoblikovanega mesta v volilnem in političnem sistemu. Odprava obstoječih pomanjkljivosti in nejasnosti bo terjala, med drugim, nekatere dopolnitve sedanje zakonske ureditve volilnega sistema. Nadaljnja analiza in preučevanje tega problema naj pokažeta, če bodo potrebne kakšne spremembe tudi v sami ustavi na tem področju.

Na področju komunalnega sistema bo treba omogočiti uresničitev njegove samoupravne materialne podlage, o čemer je bil že spredaj govor. Sedanja ustavna ureditev samouprave v mestih, ki so razdelena na občine, je, kot nam je znano iz nekaterih ustavnosodnih sporov, omogočala deloma različne razlage. Ob pravilnem izhodišču pri razlagi funkcij mesta je bil sicer logičen sklep, da te občine kot integralni del mesta, ki je živa in organska celota, ne morejo imeti povsem enakega statusa in funkcij kot druge občine. Vendar bo morda koristno, da se ob preučevanju izvrševanja ustrezne določbe v republiški in morda tudi zvezni ustavi besedilo jasneje določi oziroma dopolni. V različnih razpravah o komunalni ureditvi je bil govor o premajhnem okviru samostojne normativne sfere občine, ki sta jo v praksi omejevali republiška in predvsem zvezna zakonodajna praksa. To omejevanje bo v prihodnje mogoče odpraviti predvsem s spremembo omenjene zakonodajne prakse, ki naj prepusti občini urejanje odnosov, ki po svoji naravi sodijo v njeno pristojnost. Ni pa izključeno, da bo treba okvir samostojne dejavnosti občine glede normativnega urejanja nekaterih družbenih odnosov v občini bolj določno definirati tudi v ustavi.

V sedanji ustavni ureditvi je organizacija samoupravljanja v delovnih organizacijah precej podrobno določena. Pri tem so v enoten režim vključene gospodarske organizacije in delovne organizacije s področja družbenih služb. To je vezalo ne samo zakonodajalca, ki je ustrezne ustavne določbe razčlenil v zakon, marveč tudi same delovne organizacije, ki s svojimi statuti niso mogle postaviti takšne organizacije samoupravljanja, ki bi jim najbolj ustrezala. Naj na tem mestu omenim samo institucijo upravnega odbora, ki je moral biti kot organ samoupravljanja neposredno ali posredno organiziran v vseh delovnih organizacijah, kar je v praksi ponovno doživelo upravičeno kritiko (npr. pri zakonu o visokem šolstvu). Zato bo treba omogočiti večji prostor samoupravnemu

urejanju v delovnih organizacijah tudi glede vprašanj njihove organizacije samoupravljanja, kar bo zahtevalo nekatere spremembe v ustavi. — Na drugi strani pa je bil z ustavo, ustrezno tedanjim razmeram, samoupravni položaj zavodov, ki opravljajo dejavnosti na področjih družbenih služb, močno zavarovan. Poznejši razvoj je pokazal, da so zaradi tega onemogočeni nekateri posegi družbenopolitične skupnosti oziroma ustanovitelja v to samoupravo, čeprav so družbeno utemeljeni in v nekaterih primerih potrebni. Že ob pripravah temeljnega zakona o zavodih (iz l. 1965) se je pokazalo, da je treba omogočiti uvedbo prisilne uprave tudi pri nekaterih zavodih, kar pa je že zvezna ustavna ureditev — vsaj posredno — preprečevala (18. člen). Naše republiško ustavno sodišče je že dalo formalen predlog, naj bi sedanjo ustavno ureditev glede tega ustrezno spremenili.

Ob pripravi nove zakonske ureditve glede združevanja sredstev v gospodarstvu, ki je bila sprejeta ob koncu preteklega leta, so obširne razprave v političnih in strokovnih forumih opozarjale na ustavni problem glede vloge in položaja preteklega dela. Obstajalo je tudi mnenje, da ta problem v ustavi ni razrešen in da je zlasti združevanje takšnih sredstev v gospodarstvu, posebno še v primeru, ko gre za združevanje domačega in tujega kapitala, nedopustno. Že obravnava v zveznem pravnem svetu je takšno stališče utemeljeno zavrnila, ker je institucija združevanja sredstev delovnih organizacij, in sicer zaradi pospeševanja in razvijanja njihove dejavnosti, v ustavi predvidena (IV. odst. 19. čl. ustave SFR J). Ni izključeno, da bodo sedanje razprave o izvrševanju ustave pokazale, da je treba ustrezno določbo zaradi njene večje jasnosti v ustavi dopolniti.

Življenjska praksa in nadaljnji razvoj našega samoupravnega sistema sta odprla pot novim oblikam združevanja v tako imenovane samoupravne interesne skupnosti. Ustava načeloma pozna samoupravljanje v združenem delu, se pravi v delovnih organizacijah in njihovih skupnostih, ter samoupravljanje v okviru družbenopolitičnih skupnosti. Združevanje v interesne skupnosti (izobraževalne skupnosti itd.), ki ni niti v okviru delovne organizacije niti v okviru meja družbenopolitičnih skupnosti, pomeni nedvomno posebno kategorijo. Ustava sicer ne preprečuje te institucije, vendar bi takšna specifična oblika samoupravljanja, ki že igra in bo v prihodnje igrala še večjo vlogo, najbrž moral dobiti v njej ustrezno mesto. Menim, da je treba sedanjo ustavno ureditev v tej smeri dopolniti.

Kot smo že uvodoma omenili, so v tem zapisu le nesistematično navedeni nekateri problemi v zvezi z izvrševanjem našega ustavnega sistema, ki so bili doslej tako ali drugače

že javno obravnavani. S tem pa seveda ni rečeno, da bodo vsa ta vprašanja vključena v delo komisij za ustavna vprašanja, kakor tudi ne, da bodo razrešitve vseh zbranih vprašanj zahtevale spremembo ustave. Na drugi strani pa bodo v te razprave najbrž vključeni še nekateri drugi problemi, ki so bili že doslej deloma obravnavani, zlasti v strokovni publicistiki in v teoriji (npr. osebno delo, trajanje poslanskega in odborniškega mandata, rotacija, odgovornost za delo v organih upravljanja, pravosodni sistem in njegova organizacija, razmejitve pristojnosti med republiškimi ustavnimi sodišči in ustavnim sodiščem Jugoslavije itd.). Kakšne rešitve bodo v teh primerih potrebne oziroma ali bo s tem v zvezi treba dopolniti oziroma spremeniti ustavo, bodo pokazale nadaljnje analize in preučevanja.

Bojan Danev

Težnje avtonomne dežele Furlanije-Julijske krajine in Trsta

Vojaški puč v Grčiji, še mnogo bolj pa afera Lorenzo-SIFAR¹ v Italiji narekujeta razlago osnovne politične polarizacije v deželah meščanske demokracije s prisposodobno, da take države žive dvojno življenje: eno javno, parlamentarno, demokratično, služečo splošnim koristim družbene plasti, ki jo v parlamentu zastopa večina, in drugo prikrito, vojaško-etatistično življenje, zapisano koristim »države«, velikega kapitala in njegovim meddržavnim integracijam.

¹ Ilustrirani tednik »Espresso« je objavil podatke, da je general Lorenzo, tedaj komandant karabinjerjev in šef SIFAR (Servizio Informazioni Forze Armate), leta 1964 pripravljaval državni udar. General Lorenzo je »Espresso« zaradi »lažnih« vesti tožil. Pred sodiščem pa se je pokazalo ne le, da so navedbe »Espressa« resnične, marveč da so v takih pripravah sodelovale, ali jih vsaj dopuščale še druge, tudi najvidnejše osebnosti italijanskega javnega življenja.

Seveda je življenjska sila dveh polov v posameznih državah različna. Za napredne sile v posameznih državah meščanskega parlamentarizma, za dežele, kjer je parlamentarno-demokratski pol bolj močan, kot na primer, v Italiji, kjer komunistične partije tudi v parlamentu utirajo pot socializmu, bo za njihovo specifično pot v socializmu odločilen kvaliteten skok, ki bi ga pomenila popolna podreditev državne administracije in vojske parlamentu. Z drugo besedo, odločilna bo stopnja moči demokratičnih sil ob veliki preizkušnji, ki bi pokazala, ali so le-te zmožne s svojo udeležbo pri upravljanju države doseči, da bi vojska bolj branila domovino navzven kot »državo« navznoter, da bi vojska branila demokratične ustanove, ne pa hegemonijo večinske politične stranke, da bi branila mir med narodi in državami, ne pa služila koristim imperialističnega zavezništva.

Ob obravnavi afere Lorenzo-SIFAR pred rimskim tribunalom se KPI in demokratične sile v Italiji zares srečujejo s tako preizkušnjo. Zato je razumljivo, da je KPI prav zdaj začela razpravo o potrebi prestrukturizacije italijanske države, v kateri največ govori o nepogrešljivosti udeležbe ljudskega in delavskega elementa v vsej državni strukturi, opirajoč se na Togliattijevo programsko zahtevo, da mora »v centru ustave stati lik državljana — delavca«.

Ne glede na to, da še ni tako, imajo italijanske demokratične sile, za izjemo od drugih držav meščanske demokracije, vendarle svojo veliko prednost, svoje močno oporišče v italijanski republikanski ustavi, sprejeti takrat, ko je bila KPI v vladi in je lahko močno pozitivno vplivala na njeno demokratično vsebino. V njen najbolj napredni del sodi med drugim tudi poudarek, ki ga republikanska ustava daje lokalni samoupravi, ko predvideva ustanovitev dežel (= regione) po vsej Italiji, poleg že obstoječih petih avtonomnih dežel, poleg pokrajin (= provincia) in občin. Zato se italijanski demokrati v sedANJI razpravi o deželnem zakonu — ki jo hoče desnica že drugič preprečiti z diverzijo tipa »filibustering« (namerno permanentno diskutiranje, ki ima za smoter utruditi poslance tako, da bi jeli zapuščati avditorij) — s tem, ko se bore za uresničevanje ustave, bore tudi za večjo udeležbo državljanov pri upravljanju države. Gotovo bo izglasovanje deželnega zakona velik uspeh za demokratične sile v Italiji, pa čeprav zakonodaja še vedno ne priznava organov lokalne samouprave za polnovredne činitelje državne upravne strukture, saj varuhi zakonitosti trde, da to in ono ne sodi v pristojnost občine, pokrajine, dežele, marveč v pristojnost »države«, kot da lokalne samoupravne ustanove niso njen del. Zato z izglasovanjem deželnega zakona boj za lokalno samoupravo v Italiji še zdaleč ni končan.

Dvojnost italijanskega družbenopolitičnega življenja se mora seveda izpričevati tudi v življenju Avtonomne dežele Furlanije — Julijske Krajine (FJK), kamor, še posebej zaradi njenih geoeekonomskih in geopolitičnih posebnosti, na svoj način segajo vsa nihanja italijanske notranje in zunanje politike.

Obisk predsednika Mike Špiljka v Italiji je imel za posledico, da je na začetku leta 1968, kljub velikemu zanimanju za notranjepolitična trenja v centru, v javnem življenju FJK za nekaj časa prevladal interes za bilateralne državne, regionalne in obmejne odnose. Seveda se je ta interes kazal na različne načine, vendar pa ni, kot bi lahko pričakovali, mehanično sledil tradicionalni taktiki političnih skupnosti, v katerih se je porajal, marveč se je kazal bolj spontano in takó, kot so posamezne skupnosti neposredno ocenile prvi obisk predsednika jugoslovanske vlade pri italijanski vladi in papežu.

Večinske stranke in njihovo časopisje, dà, celo posamezniki z desne in nekateri vidni predstavniki katoliške cerkve v pokrajini se poslej zavzemajo za sodelovanje s Slovenijo, Jugoslavijo in vzhodom.

Uradni tisk KPI in SPU se je vzdržal komentarjev, le slovenske skupine v obeh strankah so javno izrazile svoje zadovoljstvo zaradi predsednikovega obiska.

Slovenska skupnost², ki je imela svoje pomisleke glede enotne slovenske delegacije za sestanek s predsednikom Špiljkom in je sprva hotela svojo, ločeno delegacijo, se je ob novem napredku jugoslovansko-italijanskih odnošajev še močneje oklenila demokršćanske stranke in levega centra ter skoraj istočasno izpovedala svojo solidarnost s programom Slovenskega narodnega sveta na Koroškem.³

Za Slovensko kulturno-gospodarsko zvezo je bil razgovor s predsednikom Špiljkom ponovno potrdilo zanimanja, ki ga goji Jugoslavija za slovensko narodno manjšino v Italiji, zavedajoč se, da pomeni prijateljska klima med Jugoslavijo in Italijo enega izmed nepogrešljivih pogojev za izboljšanje položaja Slovencev v Italiji.

Čeprav je bila oddaljenost od centra eden od pglavitnih razlogov za prvotno ustanovitev le petih italijanskih avto-

² SLOVENSKA SKUPNOST je koalicija tradicionalnih slovenskih političnih strank na Tržaškem (brez KPI in SPU), ki ima programski sporazum z levim centrom.

³ Narodni svet koroških Slovencev (NSKS), ki je doslej v zadevah slovenske narodne manjšine na Koroškem sodeloval z Zvezo slovenskih organizacij (ZSO), je v začetku tega leta objavil svoj politični in kulturni program. Program so zaradi nacionalističnih tendenc odklonile avstrijska socialistična in ljudska stranka ter ZSO, za katero pomeni program tudi razcep v prizadevanjih za pravice naše narodne manjšine na Koroškem.

nomnih dežel, ima dežela FJK gotovo še druge svoje posebnosti. Med temi največkrat poudarjajo — govoreč z besedami vidnih politikov in gospodarstvenikov FJK — njeno naravno sposobnost za posredovalno vlogo na meji dveh gospodarskopolitičnih svetov. Domala vse dnevno, tedensko in revialno časopisje, da, celo novinarski krogi, doslej poznani zaradi svoje nenaklonjenosti Jugoslaviji — z izjemo tržaškega »Piccola« in izrazito iredentističnih tednikov — se po obisku predsednika Špiljka zavzemajo za sodelovanje z Jugoslavijo na vseh področjih. Še več, pogosto pravijo, da je na italijanski strani že več iniciative za gospodarsko sodelovanje, da ima Italija vsaj toliko zaslug za prijateljsko atmosfero na meji kot Jugoslavija, da naj se slovenska kultura učinkoviteje predstavi italijanski javnosti in podobno.

Anketa, ki jo je v februarju 1966 organiziral Institut za politične vede tržaške univerze, je pokazala, da imajo težnje po sodelovanju z Jugoslavijo in težnje po konstruktivnih odnosajih med Slovenci in Italijani v FJK svojo zanesljivo oporo v razpoloženju tržaškega prebivalstva: 88 % anketirancev se zavzema za dobre odnose med Jugoslavijo in Italijo in meni, da imajo ti odnosi pred seboj nezadržen pozitivni razvoj.

Na vprašanje »ali so po vašem mnenju za Trst važni ali ne dobri odnosi med Italijo in Jugoslavijo« odgovarjajo z

»zelo važni«	55,2 % (samih študentov 60 %, samih delavcev 62,3 %)
»dovolj«	32,6 %
»malo«	4,1 %
»niso«	2,8 %
»ne vem«	5,3 % anketirancev.

Na vprašanje »ali sodite, da je možno ali nemogoče miroljubno sožitje med Italijani in Slovenci v Trstu« odgovarjajo z

»da«	75,7 % (samih študentov 86,3 % samih delavcev 81,7 %)
»ne«	17,9 %
»ne vem«	6,5 % anketirancev.

Tudi dialog o »edinem« še nerazrešenem vprašanju, t. j. o vprašanju upravičenosti ali neupravičenosti, dokončnosti ali nedokončnosti sedanje jugoslovansko-italijanske meje in o vprašanju za italijansko stran še vedno sporne »cone B«, je zamenjal svoje partnerje. Namesto na dveh straneh meje jih je dobil znotraj same Italije: za nekatere je zdaj tudi to vprašanje urejeno, za druge je prav zdaj pravi čas, da se z namenom po dokončni razrešitvi spet lotimo tudi tega vpraša-

nja, tretji pa sodijo, da je za zdaj najbolje pustiti stvari pri miru in obdržati status quo.

Obisk predsednika Špiljka je dal nov impulz tistim težnjam v javnem življenju FJK, ki se izražajo ne samo v javnem mnenju demokratično razpoloženega prebivalstva, marveč tudi v tistem delu regionalne politike FJK in Trsta, ki vidi njun uspešen gospodarski razvoj samo v njuni široki odprtosti navzven, posebno proti vzhodu. Kolikšna je ta odprtost in kakšna je njena smer, je seveda odvisno od gibanj v italijanski notranji in zunanji politiki, pa četudi sta poslovna samoiniciativnost in samostojnost dežele na področju zunanje trgovine presenetljivo veliki.

Pravica do sprejemanja svojih razvojnih programov je gotovo eden od najpomembnejših elementov deželne avtonomije v Italiji, čeprav je v zakonodajnem smislu tak program le »razčlenitev«¹ državnega programa.

Prepričanje, da je deželi FJK tako rekoč prirojena vloga posrednika med vzhodom in zahodom, je za programiranje njenega razvoja še posebno vzpodbudno.

V osnutku petletnega (1966—1970) razvojnega programa dežele FJK so zapisani naslednji splošni smotri:

- izenačenje ekonomskih pogojev za življenje v FJK z drugimi bolj razvitimi območji Italije;

- izenačenje dohodkov od dela in kapitala med različnimi proizvodnimi sektorji dežele;

- visoka raven družbenih služb;

- racionalna prostorska ureditev dežele;

- največja ekonomska integracija dežele s sosednjimi deželami in z drugimi nacionalnimi ustanovami;

- največja politična, ekonomska in kulturna integracija znotraj dežele;

- demografska ustalitev dežele;

- obnovitev vloge dežele v mednarodni trgovini.

Ker so recesija industrije v največjih središčih (Gorici in Trstu), brezposelnost in izseljevanje najhujši gospodarsko-politični problemi dežele, sodijo predlagatelji petletnega razvojnega programa dežele, da je treba kar največ storiti za to, da bi se umirila nekoristna nihanja v strukturi prebivalstva dežele, posebno pa, da bi se zaustavilo dviganje poprečne starosti prebivalstva, ki ga povzroča stalna emigracija mladine. Vendar program še vedno pričakuje, da se bo v planških letih število prebivalcev v delovni dobi (15—64 let) znižalo od 852.000 na 839.000, predvsem zaradi zmanjšanja števila mladine med 15 in 19 letom.

Ob povečanju prebivalstva od 1.228.000 v letu 1965 na 1.263.000 v letu 1970 računajo — upošteva, da se bo permanentna emigracija ustavila, a občasna umirila, ter da bo za-

poslovanje mladoletnih in starejših manjše, da bo pri 503.000 razpoložljivih delavcih na voljo 485.000 delovnih mest.

Iz prepričanja načrtovalcev, da dežela FJK zaostaja za razvojem drugih območij severne Italije, izvirajo prizadevanja, da naj bi učinkovitost in proizvodnost dela rastli v FJK hitreje, kot ju predvideva nacionalni razvojni program: produktivnost kmetijstva v deželi naj bi napredovala letno za 7 % poprečno (nacionalni program 5,2 %), bruto produkt pa za 2,4 % (2,8 %), produktivnost industrije za 6,4 % (5 %), bruto produkt pa za 8,1 % (7 %).

Za program prostorske in infrastrukturne preureditve dežele je kajpak spet vodilna ugotovitev, da je FJK nepogrešljiv zvezni člen med Italijo in Podonavjem in da je nacionalni interes Italije strniti v FJK tiste produkcijske in trgovinske dejavnosti, ki so po svojem gospodarskem značaju usmerjene proti osrednji in podonavski Evropi.

Očitno je, da išče dežela FJK svojo dobro gospodarsko prihodnost predvsem v še večjem izvozu, čeprav že sedaj izvažajo 25 % vse svoje proizvodnje in gre skozi deželo 60 % vsega italijanskega izvoza v ostalo Evropo. Ker so v tem delu italijanskega izvoza udeležene socialistične države še vedno samo s 6,5 %, so prizadevanja Italije in dežele FJK za poživitev trgovine z vzhodom, v katerem prej ko slej vidita nenasitnega potrošnika svojega blaga, več kot razumljiva. Zato je tudi razumljiva velika operativna samostojnost dežele FJK v zasnavljanju mednarodnih trgovinskih zvez in dogovorov. Na primer:

FJK, Trst in Izrael, med katerimi je vsak na svoj način izoliran ali vsaj omejevan v mednarodnem trgovanju, se intenzivno povezujejo v skupnih interesih z namenom, da bi postal Trst terminal za ves izraelski izvoz v Evropo. Ko Jugoslavija obnavlja v Bonnu svoje gospodarske in politične odnose, se na povabilo dežele mudi v FJK 25 zahodnonemških novinarjev z namenom, da bi obvestili nemške gospodarstvenike o možnostih sodelovanja s FJK in o vabljenosti dežele za nemške investitorje. Ko se mudi na Japonskem naša gospodarska delegacija, ki se zanima tudi za možnost sodelovanja v pomorskem prometu, je v Trstu delegacija japonskih ladjarjev, ki le-tu prireja sprejem za najvišje predstavnike mesta in dežele.

Članki, ki spremljajo razpravo o petletnem razvojnem programu dežele, lahko bolj reliefno kot uradni dokumenti razlagajo ambiciozna pota in smotre dežele FJK. Zdaj tu zdaj tam lahko beremo: o nujni potrebi infrastrukturne preureditve dežele, da bi ustrezala njeni mednarodni organizaciji, o nezamenljivi geoekonomske vlogi Trsta, ki pa je ostal brez »hinterlanda« in brez »umlanda«, o podobnosti med gospodar-

skimi strukturami Slovenije, Koroške in FJK, o zgodovinski mednarodni vlogi dežele, ki mora zlomiti svojo izoliranost in postati most izmenjave med vzhodom in zahodom, o posebni vlogi FJK v evropskih gospodarskih integracijah, o prizadevanjih EGS za odpravo mrtvih kotov, kakršni so FJK, Slovenija in Koroška — a mnogokrat tudi o apriornem prvenstvu FJK in Trsta pri razreševanju takega spleta problemov. Taki članki priporočajo celó gospodarske integracije z obmejnimi deželami, ki sodijo k drugim nacionalnim skupnostim, ne povedo pa njihovi avtorji, kaj konkretnega si pod takimi priporočili predstavljajo.

Ob spremljanju takih pojavov v javnem življenju dežele FJK se venomer same od sebe ponujajo nekatere primerjave med SR Slovenijo in Avtonomno deželo FJK, pa naj bi jih ocenjevali kot upravičene, primerne, dopustne ali ne. Take primerjave ne morejo spregledati operativne prožnosti pri navezovanju mednarodnih trgovinskih odnošajev, s katero hoče dežela urejati probleme svoje perifernosti znotraj in izoliranosti navzven države, posebno pa Trst, ki je zaradi enakih razlogov nenehno na robu gospodarske krize. Tako sta dežela FJK in Trst, zaradi opisanih praznin v njunih gospodarstvih, latentno vabljiva partnerja, posebno za dežele, ki imajo njima komplementarno gospodarstvo.

Katera bo prej zapolnila praznine v gospodarstvu FJK in Trsta, je odvisno od političnih odnošajev med državami, ki jim dežele pripadajo, a tudi od njihove poslovne prožnosti.

Za nas ne sme biti nobenega dvoma o tem, da je koristno in neogibno potrebno spoznavati izkušnje in razvojne ambicije sosednje dežele, posebno še zato, ker so zelo enovite v tem, da je za napredek dežele nepogrešljiva njena odprtost na vse strani.

Vedno ugodnejše objektivne in subjektivne pogoje za gospodarsko sodelovanje na stičišču treh držav pa nemalokrat kalijo pretenciozne ideje o *apriornem*, zgodovinsko priposestovanem prvenstvu FJK, posebno pa Trsta, v tem delu Evrope. Za take ideje je Trst najprej »urbani, gospodarski in kulturni center evropske regije, ki obsega ozemlja FJK, Slovenije in Koroške, Bavarske, Štajerske in Podonavja«, potem pa »emporialno in pomorsko žarišče za vse Sredozemlje in nove afriške države«.

Takó pretenciozne ambicije, ki neprijetno spominjajo na preživete čase, se pojavljajo tudi v razpravah in govorih, ki se hkrati zavzemajo za najbolj demokratične odnose med državami, narodi in ljudmi.

Prej ko slej ostaja prostor »na vrhu« Jadrana, se pravi nad njegovim zalivom, ki sega najgloblje v evropsko celino,

prostor nasprotij, ki jih spet in spet naštevata geopolitična in geoeekonomska literatura. Smemo pa reči, da nikdar doslej ni bilo tolikšnega političnega ravnotežja med temi nasprotji, toliko objektivnih in subjektivnih pogojev za njihovo razreševanje, kolikor jih — ob *apriornem* spoštovanju demokratičnih načel v mednarodnih odnošajih, ob realističnem ocenjevanju njihove medsebojne vplivnosti in stabilnosti — ustvarja sedanji čas.

In kakor pomeni odnos med parlamentom in državo veliko preizkušnjo za ideološko raven in moč demokratičnih sil v državi, tako pomenijo v okviru jugoslovansko-italijanskega sosedstva zanje največjo preizkušnjo odnošaji med ljudmi, občinami, mesti in narodi.

Danica Jurković

Misli ob dveh posvetovanjih¹

Misli, poročil in stališč s posvetovanj ni mogoče na kratko povzeti; toliko manj je mogoče razčleniti in kritično oceniti prispevke referentov in drugih udeležencev. Zato želim v tem sestavku samo ovrednotiti prizadevanja teorije in prakse, kakor jih z mojih vidikov in stališč izpričujeta obe posvetovanji.

Zasnovi posvetovanj sta se bistveno razlikovali:

— Posvetovanje »Funkcija direktora u samoupravljanju« je izhajalo iz pismenih prispevkov referentov, ki so bili predvsem znanstveni delavci in profesorji visokošolskih ustanov.

¹ FUNKCIJA DIREKTORA U SAMOUPRAVLJANJU, Opatija 30. 10. — 1. 11. 1966, Ekonomski institut Hrvatske in Informator iz Zagreba; SAMOUPRAVLJANJE, FORMIRANJE I RASPODELA DOHOTKA U PREDUZECIMA KOJA SU ORGANIZOVANA PO RADNIM JEDINICAMA, Beograd, 18.—22. 12. 1966, Redakcijski svet Savremene prakse iz Beograda.

V razpravi pa naj bi predstavniki delovnih organizacij prikazali svoje izkušnje in rešitve ter ocenili stališča znanstvenih delavcev. Posvetovanje bi tako dalo udeležencem iz delovnih organizacij priporočila in napotke za neposredno delo, znanstvenikom pa smeri in teme za nadaljnja raziskovanja.

— Posvetovanje »Samoupravljanje, formiranje i raspodela dohotka u preduzećima koja su organizovana po radnim jedinicama« pa je temeljilo na prispevkih referentov iz delovnih organizacij. Prispevki so obsegali dva dela:

Prvi del je bil po vsebini enak v vseh referatih, ker so ga oblikovala vprašanja posebnega vprašalnega lista: opis delovne organizacije, vsebina in oblika samoupravljanja, organizacija delovne organizacije, odnosi med delovnimi enotami, položaj strokovnih služb, planiranje, cene, formiranje in delitev dohodka, nagrajevanje, informiranost članov delovne skupnosti.

Drugi del gradiva delovnih organizacij je obsegal področje, o katerem je menila posamezna delovna skupnost, da je pri njih najbolj dognano, npr.: odnosi med delovnimi enotami, formiranje cen v delovnih enotah, interna banka, planiranje, delitev dohodka, nagrajevanje po delu, metoda obračuna in kalkulacij itd.

Na posvetovanju naj bi znanstveni in družbenopolitični delavci ovrednotili doseženo stopnjo razvoja samoupravljanja in dohodkovnega sistema v delovnih skupnostih, obogatili svoje zamisli z opozorili in kritičnimi pripombami iz delovnih organizacij ter neposredno zagovarjali svoja stališča oziroma odgovarjali na vprašanja udeležencev posvetovanja.

Čeprav je bilo posvetovanje »Funkcija direktora...« nadaljnji korak v prirejanju posvetovanj, na katerih se srečujejo in povezujejo znanstveni delavci in predstavniki ter strokovnjaki iz delovnih organizacij in s katerimi želijo prireditelji posredovati delovnim skupnostim rezultate dela znanstvenih delavcev, je pa posvetovanje »Samoupravljanje, formiranje i raspodela dohotka...« vpeljalo novo vsebino in obliko povezovanja znanosti, politike in prakse. Delovno vzdušje, zavzetost in osredotočenost okoli 250 udeležencev posvetovanja, ki je trajalo pet dni, obvezujejo ne samo organizatorje tega posvetovanja, temveč vse, ki pripravljajo podobne sestanke, da nadaljujejo in poglobljajo takšno obliko stikov med teorijo, politiko in prakso. Ta oblika namreč omogoča članom delovnih skupnosti, da na podagi problemov svoje organizacije in svojih delovnih mest neposredno terjajo teoretične, politične ter strokovne odgovore in da primerjajo ter ocenjujejo bodisi zastarela zakonska določila in zaostajanje ali nepopolnost sistemskih rešitev, bodisi pomanjkljivo

pripravljene ukrepe ekonomske politike, katerih posledice so politično in ekonomsko nesprejemljive. (Na posvetovanju »Samoupravljanje, formiranje i raspodela dohotka...« so odgovarjali na vprašanja udeležencev in zagovarjali sedanje predpise tudi predstavniki zveznih organov uprave.)

Kljub raznolikosti obeh posvetovanj pa lahko hkrati obravnavamo njuno vsebino:

1. Samoupravljanje delovnih ljudi je kot nova oblika proizvodnih odnosov in odnosov med ljudmi že tako globoko vgrajeno v družbenoekonomski in družbenopolitični sistem — s tem pa v zavest delovnih ljudi —, da postaja bistvo in središče opazovanja in raziskovanja družbenih, ekonomskih in političnih pojavov ne glede na izhodiščno temo (v prvem primeru je bila to funkcija direktorja in v drugem primeru funkcioniranje delovnih enot v delovnih organizacijah). Če se posameznik tega še ne zaveda v celoti, ne more niti s svojimi raziskovanji in analizami niti z razrešitvami problemov v delovnih organizacijah ustvarjalno, opazno in učinkovito prispevati k materialnemu in družbenemu napredku naše družbe. In narobe, referenti, katerim sta bila poglobljanje samoupravljanja in položaj delovnega človeka izhodišče razmišljanj, so iskali nova pota, nova povezovanja tujih in domačih znanstvenih dosežkov in nove rešitve, ki bi bile ustrezna vsebina, oblika in uresničevanje novih proizvodnih odnosov.

Prispevki iz delovnih organizacij opozarjajo in dokazujejo, da so stališča posameznega referenta odsev stanja in vsakodnevne prakse delovne skupnosti ter možnosti, ki jih je imel posameznik, določena strokovna služba ali delovna skupnost, za urejanje samoupravnih odnosov, za spoznavanje znanstvenih dosežkov in za vpeljavanje sodobnejših metod dela v delovne procese. V tem smislu velja isto za referate znanstvenih delavcev. Zamisli, stališč in razrešitev določenih problemov torej ne moremo in ne smemo dokončno oceniti za ustrezne ali neustrezne, za napredne ali zavirajoče oziroma celo nasprotne družbenoekonomskemu sistemu, saj so predvsem podoba stopnje razvitosti samoupravnih odnosov in dohodkovnega sistema oziroma stopnje teoretske spoznave bistvenih pojavov v družbenih in ekonomskih procesih. Iz vsega gradiva pa lahko črpamo in moramo črpati napotila za politična stališča in akcijo ter ustrezno ekonomsko politiko družbe, pa tudi politiko na drugih področjih dejavnosti, npr.: raziskovanja, vzgoje in izobraževanja itd. Ob izvajanju tako določene politike bodo posamezniki s svojim delom sami pokazali, ali jim je do dejanskega poglobljanja samoupravljanja in razvoja našega družbenoekonomskega sistema — kar edino more biti merilo družbenega vrednotenja

dela in prizadevanj delavcev ne glede na stopnjo izobrazbe in strokovnosti — ali pa so njihova sedanja stališča odsev prizadevanj, ki niso v skladu z načrtano smerjo družbeno-ekonomskega razvoja.

2. Raznolikost okoliščin, v katerih žive in gospodarijo delovne skupnosti in ki določajo vsebino, obliko in načine dela ter delovne postopke, terja od strokovnjakov, da ne iščejo, opredeljujejo in gradijo podrobnih modelov samoupravljanja in notranje organizacije delovnih organizacij. Četudi modeli temeljijo na opazovanju manjšega ali večjega števila delovnih organizacij, so ustrezni samo tistim delovnim organizacijam, ki so podobne opazovanim organizacijam v večini bistvenih elementov. Za vse druge delovne skupnosti je sicer idealni ali optimalni oziroma drugod preizkušeni in z učinkovitostjo potrjeni model neustrezen, ker bodisi prehiteva ali zaostaja za stopnjo razvitosti samoupravljanja in dohodkovnega sistema v delovni skupnosti, kjer naj bi ga uporabili.

V sedANJI fazi — ko je smer družbenoekonomskega razvoja pri nas jasno načrtana in ko vedno bolj spoznavamo, da dosežkov znanosti drugih družbenoekonomskih sistemov, četudi so v njihovi praksi dali neslutene učinke, ne moremo neposredno prenašati in vpenjati v delovne procese ter z njimi v naši družbi urejevati odnosov med ljudmi — bomo pospešili proces poglobljanja samoupravljanja predvsem z opazovanjem in analiziranjem delovanja in odločanja delovnih ljudi v delovnih organizacijah in teritorialnih skupnostih. S takšnim raziskovanjem bomo izluščili faktorje in elemente, ki pospešujejo oziroma zavirajo proces poglobljanja samoupravljanja, predvsem pa nosilce teh teženj in njihovo moč ter načine dela. Seznanjanje z rezultati takšnih opazovanj in analiz strokovnjakov iz delovnih organizacij in znanstvenih ustanov ter prenašanje načinov urejanja določenih problemov od ene delovne skupnosti do druge delovne skupnosti je — kakor je mogoče oceniti — sedaj najhitrejši pa tudi zaželen in s strani delovnih skupnosti sprejet način pospešene- ga družbenega in ekonomskega napredovanja.

3. Prispevki referentov iz delovnih organizacij opozarjajo na soodvisnost oziroma medsebojno pogojenost stopnje razvitosti dohodkovnega sistema in samoupravljanja. S tem potrjujejo ugotovitve raziskav in analiz uspešnosti gospodarjenja delovnih skupnosti, ki izhajajo iz dohodka in dohodka na enoto časa ali zaposlenega kot merila uspešnosti gospodarjenja.² Medsebojna pogojenost je seveda izpričana samo v primeru, če dohodkovni sistem pojmujeemo družbenoeko-

² Raziskave in analize, opravljene na Zavodu SR Slovenije za produktivnost dela od leta 1961 dalje.

nomsko in ne samo ekonomskotehnično ter če samoupravljanje obravnavamo kot revolucionarno nov proizvodni odnos in ne samo kot politično obvezno obarvanje odnosov med ljudmi.

Sicer že različna višina dohodka na zaposlenega povzroča različno ponašanje delovnih ljudi pri delitvi dohodka in ocenjevanju lastnega dela. Višja raven dohodka na zaposlenega praviloma omogoča in terja bolj razvite samoupravne odnose v delitvi dohodka (pa tudi novoustvarjene vrednosti v okviru družbe) in takšne odločitve delovne skupnosti, ki imajo dolgoročne učinke ter ji zagotavljajo obstoj in razvoj, s tem pa pospešeno oblikujejo delovne ljudi v upravljavce in dobre gospodarje. Nizka raven dohodka na zaposlenega pomeni nizko materialno podlago samoupravljanja in zadržuje delovne skupnosti v njihovem ozkem krogu brez spoznanj o možnostih razvoja ter pri nizkih osebnih dohodkih na zaposlenega, ki po eni strani onemogočajo delitev po delu, po drugi strani pa je tudi ne terjajo.

Vendar ta osnovna oznaka položaja in gospodarjenja delovnih skupnosti kakor tudi prikazovanje števila delovnih enot, njihovih medsebojnih odnosov in samoupravne strukture delovne organizacije ne dopuščata že sama po sebi sodbe o razvitosti niti dohodkovnega sistema niti samoupravljanja. Prispevki referentov so nas na obeh posvetovanjih znova in znova opominjali, da je mogoče spoznati stopnjo razvitosti dohodkovnega sistema in samoupravljanja ob jasnih odgovorih na vprašanje o tem:

— ali so delovne enote tako formirane, da člani delovne enote lahko odločajo v celoti o svojem delu, o povezovanju z drugimi delovnimi enotami v okviru delovne organizacije za določanje skupnih ciljev in poslovne politike ter poti njihovega izvajanja in o rezultatih dela;

— ali člani delovnih enot odločajo o vseh elementih svojega proizvoda ali storitev: količini in vrsti, ceni, stroških in dohodku in te odločitve povezujejo v program in plan delovne organizacije, katere sestavni del so;

— ali člani delovnih enot samostojno določajo merila delitve dohodka in odločajo o delitvi dohodka na temelju skupno določene poslovne politike in izdelanih razvojnih programov delovne organizacije;

— ali člani delovnih enot nosijo polno odgovornost za svoje neposredne odločitve in imajo nadzor nad sprejemanjem in izvajanjem odločitev organov višjih ravni upravljanja, na katere so zaradi racionalizacije družbenega dela prenesli del svojih pooblastil.

Na podlagi tega pa:

— ali so normativni akti prilagojeni tem postavkam;

— ali so pooblastila in odgovornost za sprejemanje poslovnih odločitev jasno določena in porazdeljena na organe upravljanja in organe vodenja ter po ravneh organizacijske strukture delovne organizacije, posebej za upravljanje in za vodenje;

— ali sta določena postopek priprave, sprejemanja, izvajanja ter nadzora poslovnih odločitev in sistem sankcij na vseh ravneh organizacijske strukture od delovne enote prek delovne organizacije do višjih oblik proizvodnega povezovanja in poslovnega sodelovanja.

Ker se zapisane pravice in dolžnosti ter medsebojna razmerja ne uresničujejo same po sebi, je treba ugotoviti dejansko stanje in družbenoekonomsko ter družbenopolitično ovrednotiti vsa odstopanja, na podlagi tega pa šele soditi o stopnji razvitosti dohodkovnega sistema in samoupravljanja. Mnenja sem, da moramo pri tem iskati predvsem pota in načine, kako bi se stanje popravilo, in ne toliko krivcev, ter ugotavljati stopnjo odgovornosti posameznikov, skupin ali delovne skupnosti. Ker v preteklosti ustaljeni odnosi in zahteve delovnih mest tega niso izrecno poudarjali, bi nas sedaj takšno delo odvrčalo od dejavnosti in posegov, ki so bistveni za hitrejšo napredovanje. Pri prizadevanjih za spremembo sedanjega stanja dohodkovnih odnosov in samoupravljanja v posameznih delovnih skupnostih in pri naporih za določitev najboljših načinov nadaljnjega razvoja pa moramo posebej paziti na dve vrsti skrajnosti.

Po eni strani, da ne bi pod plaščem samoupravljanja vgrajevali elemente, ki bi delovne enote oblikovali v vase zaprte skupnosti, ki ne bi upoštevale temeljnih zakonitosti večje produktivnosti družbenega dela, in v skupnosti, ki zaradi poenostavljenega razlaganja blagovne proizvodnje, trga in dohodka ne bi bile zmožne spoznavati svojih dejanskih interesov in bi se odločale izrazito kratkoročno, brez posluha za zagotovitev svojega obstoja ter razvoja. Saj so bili med drugim, ugotovljeni celo primeri neodvisnega postavljanja časovnih norm, porabe materiala, odstotka škarta, obračunavanja indirektnih stroškov, priznavanja udeležbe stroškovnih služb v dohodku itd. s strani delovnih enot, dalje primeri samosvojega spreminjanja strukture delitve dohodka in dela dohodka za osebne dohodke glede na višino vsakomesečne realizacije, zahtev po izplačevanju osebnih dohodkov ne glede na povpraševanje in prodajo proizvodov in storitev, odstopanja od načela delitve po delu s sprejemanjem meril delitve, ki izenačujejo dohodke zaposlenih in nespodbudno delujejo na prizadevanja za višjo uspešnost gospodarjenja itd. Vse to so postopki, ki z bistvom samoupravljanja nimajo zveze in ga samo deformirajo ter vedno znova nazvrednotijo.

Po drugi strani pa, da ne bi s sklicevanjem na reformo, stabilizacijo, modernizacijo, racionalizacijo itd. — kar zahteva bistvene spremembe v organizaciji in upravljanju delovnih procesov ter pospešen ekonomskotehničen razvoj, predvsem pa strokovnost in visoko delovno usposobljenost kadrov ter veliko sredstev za razširjeno reprodukcijo — zoževali že uveljavljenih pravic samoupravljalcev, saj bi morali ravno v zvezi s temi novimi procesi pritegniti in obvezati za aktivno sodelovanje v prizadevanjih za pospešen razvoj kolikor mogoče veliko delovnih ljudi.

Zaradi nujnosti strokovne priprave poslovnih odločitev se namreč uveljavljajo poskusi pa tudi rešitve, ki celo temeljne odločitve — o delitvi dohodka, formiranju in porabi sredstev za razširjeno reprodukcijo in razvoj, proizvodnem povezovanju in sodelovanju, kadrovski politiki, politiki nagrajevanja in spodbude za delo itd. — vsebinsko prenašajo z organov upravljanja na organe vodenja oziroma strokovne službe. Takšni postopki se utemeljujejo bodisi z nestrokovnostjo članov organov upravljanja oziroma delovnih skupnosti bodisi z nujnostjo zaščite interesov delovne organizacije (izraženih v politiki dolgoročnega razvoja in potreb po zbiranju oziroma koncentriranju sredstev akumulacije), katerih člani delovnih enot ne samo da »niso sposobni spoznati«, temveč se jim upirajo zaradi »svojih ozkih interesov«. Dodaja pa se še dokazovanje o počasnosti in neracionalnosti poslovanja v delovnih organizacijah zaradi sedanjih pooblastil organov upravljanja. To vse bi bilo »učinkovito in sodobno urejeno«, če bi se odločanje zožilo na ozek krog strokovnih ljudi ali celo na eno samo osebo z velikimi pooblastili.

Tako nas nekateri primeri organizacije in poslovanja delovnih organizacij opozarjajo, da strokovno sorazmerno zelo urejene organizacije lahko zaostajajo v stopnji dejanske razvitosti samoupravljanja in dohodkovnega sistema prav tako kakor delovne organizacije z manj strokovno dognanimi rešitvami organizacije in poslovanja, le da je to prikrito z dobro opredeljenimi in zapisanimi medsebojnimi odnosi v notranjih normativnih aktih. Če takšna delovna organizacija dosega še sorazmerno velik dohodek in takšno raven dohodka na zaposlenega, ki dovoljuje urejanje širših problemov zaposlenih (celo vprašanje odvečnih delavcev), so takšno samoupravljanje, dohodkovni sistem ter poslovna učinkovitost formalno neoporečni. Vendar je v teh primerih nesporno, da samoupravljalci odločajo samo o nekaterih področjih, nekaterih elementih dela in o delitvi samo enega dela dohodka ter da imajo zelo skromen vpliv na razvoj delovne enote in organizacije. Tako ne morejo niti prevzemati odgovornosti niti se ne morejo odločati kot dobri gospodarji, saj na podlagi okr-

njenih samoupravnih pooblastil ne morejo spoznati vseh elementov in njihove medsebojne povezanosti ter pogojenosti za uspešno funkcioniranje celote.

Zaradi takšnih pojavov v nekaterih delovnih organizacijah in bolj ali manj jasno izraženih stališč nekaterih znanstvenih delavcev se toliko ostreje in zahtevneje oblikuje pojem strokovnosti v naši stvarnosti. Iz velike zavzetosti za uvajanje znanstvenih dosežkov, sodobnih metod, tehnik in postopkov v delovne procese lahko posamezni visoko usposobljeni strokovnjaki predvidijo in posvetijo premalo časa temu, da bi prilagodili tuje raziskovalne dosežke izhodiščnim postavkam našega družbenoekonomskega sistema ter stopnji razvoja proizvodnih sil. Tako je mogoče, da v imenu znanosti in ekonomskotehničnega razvoja pridejo celo v navzkrižje s političnimi ustvarjalci, graditelji in zagovorniki samoupravnega sistema, temelječega na družbenih proizvodnih sredstvih, ki po svojem bistvu omogoča in kot pogoj za lastni obstoj zahteva največji nazmah ustvarjalnega dela in množično uporabo ter uvajanje dosežkov znanstvenega in raziskovalnega dela v delo in življenje delovnih ljudi.

Sklepna misel: posvetovanja, kakršni sta bili posvetovanji »Funkcija direktora u samoupravljanju« in »Samoupravljanje, formiranje i raspodela dohotka u preduzećima koja su organizovana po radnim jedinicama«, lahko mnogo prispevajo teoriji, politici in praksi. Vendar samo v primeru, če bomo znali njihova sporočila družbenoekonomsko in družbenopolitično ovrednotiti in črpati iz njih napotke za programiranje dela ter neposredno akcijo v raziskovalni dejavnosti, delovnih organizacijah in političnem delu.

Renata Mejak

Temelji socialistične morale in »neugodne okoliščine«

Stališča in ocene F. Pedička v članku »Neugodne okoliščine v naši moralni vzgoji« (Teorija in praksa, št. 2, 1968) niso povsem neznane pedagoškim delavcem, kajti s tem prispevkom se je avtor že predstavil, in sicer na mariborskem simpoziju, ki ga je priredila (marca 1967) Zveza pedagoških društev Jugoslavije na temo »Odgovornost družbe za moralno vzgajanje mladih«. Na simpoziju se je prispevek F. Pedička pojavil pod naslovom »Protislovja naše moralne vzgoje«. Ugotavljam pa, da se oba prispevka vsebinsko ujemata v vseh bistvenih točkah.

Glede na dejstvo, da je prispevek F. Pedička ponovno pred nami (tokrat v reviji, katere bralci po svoji poklicni ali interesni usmerjenosti niso neposredno in podrobno seznanjeni s pedagoško aktivnostjo in hotenji ter z organizacijskimi težavami znotraj prostora, ki ga v vsakodnevni rabi poimenujemo enostavno šolstvo), sodim, da je treba ob tej priložnosti razčleniti in dopolniti nekatere avtorjeve apodiktične trditve, ovrednotiti metode, ki jih je avtor izbral za verifikacijo svojih stališč, ter na kratko prikazati delo komisije za redigiranje učnega načrta, kar zadeva predmet temelji socialistične morale, katere član je bil tudi F. Pediček.

I

Delež učnih načrtov pri nastajanju neugodnih okoliščin moralnega vzgajanja

Najbrž dandanes ni strokovnega srečanja prosvetnih delavcev, na katerem ne bi zavzeto razpravljali in vrednotili posamezne učne načrte. Celo še več — zapiski iz dnevnega

časopisja kakor tudi dokumenti družbenopolitičnih organizacij pričajo o tem, da se v razpravljanje in vrednotenje učnih načrtov vključuje širša družbena skupnost, ki je posredno ali neposredno zainteresirana za učno in vzgojno delo na šolah. Živahno zanimanje in zavzetost posameznikov ali skupin porajata nemalokrat koristne napotke, ki so v pomoč in v spodbudo pri zapletenih procesih izobraževanja in vzgajanja.

Ob tem pozitivnem odnosu do šole in njenih problemov pa je mogoče opaziti, posebno zadnja leta, da nekateri posamezniki ali skupine pri iskanju vzrokov za neučinkovitost posameznih učnih ali vzgojnih področij pogosto razglashajo učne načrte kot primarni vir vsega neuspeha. Tudi v članku F. Pedička je miselnost, ki daje prevelik poudarek učnim načrtom, saj je očitno, da poglobitve hibe in neuspehe predmetnega področja razlaga kot posledico slabo ali protislovno sestavljenega učnega načrta. Menim, da s pretiranim poudarjanjem pomena učnega načrta zastiramo pogled na probleme, ki so neločljivo, organsko povezani z vso problematiko predmetnega področja, ter s tem absolutiziramo pomen enega izmed dejavnikov, ki lahko spodbudno ali zaviralno vpliva na resnično uspešnost pri poučevanju predmeta. Učni načrt je lahko le sredstvo in ne namen, je le (amorfn) podlaga, ki jo lahko le učiteljeva strokovnost, idejna usmerjenost, človečnost, prizadevnost, kreativnost itd. izoblikuje v končno obliko skozi načrtovan pedagoški proces. (Znano je, da imajo v nekaterih državah, na primer v Italiji pa tudi drugod, izredno skope in okvirne učne načrte. Pozornost pa je usmerjena na celotno interakcijo dejavnikov, ki so pričujočni v pedagoškem procesu.) Izolirano obravnavanje in vrednotenje učnih načrtov, brez upoštevanja dejavnikov, ki često odločilno vplivajo na določeno predmetno področje (npr. učiteljeva osebnost, pomanjkljiva metodična in didaktična obdelava etičnih kategorij, materialno stanje, učbeniki, priročniki) nakazuje, da premočno poudarja pomen učnega načrta, obenem pa ga, ločenega od spremljajočih ga pojavov in procesov, postavi pod kritični mikroskop. Šele na koncu svojega prispevka in ne tudi sproti, ob analizi učnih načrtov, upošteva avtor pri nakazovanju nekaterih predlogov za posredno in neposredno premagovanje neugodnih okoliščin v šolski moralni vzgoji tudi ostale dejavnike, ki vplivajo na področje moralnega pouka in vzgoje.

V prispevku F. Pedička zavzema razpravljanje o predmetu temelji socialistične morale in učnem načrtu za ta predmet osrednje mesto. Ker vsebuje prikaz predvsem le pomanjkljivosti področja, sodim, da je treba opozoriti na nekatere okoliščine, ki so v tesni zvezi z nastajanjem učnega načrta,

kakor tudi na prizadevanja (ki sicer niso rodila adekvatnih rezultatov) za rast in razvoj tega pedagoškega področja.

1. Učni načrt, ki je bil razglašen v Objavah (republiški sekretariat za prosveto in kulturo SRS, 15. IV. 1966) in ki ga je leta 1965 in 1966 obravnaval pedagoški svet SRS na sedmih sejah, posvetno-kulturni zbor skupščine SR Slovenije pa na svoji seji 12. IV. 1966, je le korigiran, dopolnjen učni načrt in ne novi učni načrt. Pri redigiranju so bile upoštevane ugotovitve, mnenja in predlogi vseh zavodov za pedagoško službo, ki so jih zbrali na večini slovenskih osnovnih šol, ter ugotovitve in stališča zveznih posvetovanj, ki jih je prirejal jugoslovanski zavod za šolska in prosvetna vprašanja. To dejstvo navajam le zato, ker nemalokrat slišimo izjave, da nastajajo učni načrti za »zeleno mizo« brez sodelovanja pedagoškega terena.

Omeniti moram tudi to, da je bila izhodiščna podlaga za pripravo korektur učnega načrta za predmet temelji socialistične morale neenaka v primerjavi z ostalimi predmeti, saj se komisija pri svojem delu ni mogla opreti na rezultate petletnega preizkusa učnega načrta iz leta 1959, ker predmet ni bil vseskozi načrtno spremljan in ne preučevan.

2. Pri redigiranju in korigiranju učnih načrtov je na voljo občutno manj časa kot pri oblikovanju novih učnih načrtov in tudi finančna osnova je neprimerno manjša. Kljub časovni stiski je komisija zbrala številne sugestije ter predloge tako učiteljev praktikov kakor tudi strokovnjakov — univerzitetnih učiteljev.

Pri svojem delu se je komisija usmerila predvsem:

- k razčlenitvi in podrobnejšemu prikazovanju snovi — z namenom, da bi se učitelj uspešneje orientiral pri poučevanju;

- k odstranjevanju tematike, ki ne sodi neposredno v interesno področje predmeta (higienske teme, teme s področja spoznavanja narave itd.);

- k vpeljavanju tematike s področja samoupravljanja (predvsem z vidika vplivanja samoupravljanja na razvoj medsebojnih odnosov);

- k vpeljavanju nekaterih aktualnih tem (npr. odnos socializma do religije).

3. Učni načrt v sedanji redigirani obliki je prav gotovo popravil nekatere pomanjkljivosti načrta iz leta 1959, ni pa, seveda, popoln in trajno veljaven. Narava predmeta temelji socialistične morale zahteva nenehno dopolnjevanje, kvalitativno bogatenje učnega načrta — vzporedno z oblikovanjem in razvijanjem socialističnih odnosov v naši družbi.

4. Po vpeljavi redigiranega učnega načrta v šolskem letu 1966/67 je Zavod za šolstvo SRS naprosil pedagoške sveto-

valce zavodov za prosvetno pedagoško službo, naj enako pozorno in redno spremljajo tudi področje predmeta temelji socialistične morale ter organizirajo in razvijajo delo s strokovnimi učiteljskimi aktivni.

Uspešen prispevek k utrjevanju predmeta temelji socialistične morale pomeni dvodnevni seminar »Nekatere etične kategorije in naša družbena praksa« za pedagoške svetovalce zavodov za prosvetno pedagoško službo. (Seminar z isto vsebino bo prirejen spomladi 1968 za aktivne učiteljev TSM tudi zunaj Ljubljane.)

Ker je treba delo v marsičem zastaviti pri temeljih in ker rezultatov dela in prizadevanj ni mogoče natančno in na hitro zaznati, sodim, da so prenagljene pesimistične kakor tudi optimistične sodbe, ki na podlagi nepreverjenih hipotez često absolutizirajo le eno stran pojavov. Znano je, da nekatere studiozno pripravljene raziskave (npr. raziskava pedagoškega inštituta v Ljubljani o moralni podobi osnovnošolske mladine, raziskava »Mladi in religija« M.Tavčarja) niso potrdile pesimističnih vizij posameznikov.

II

1. Pri prebiranju prispevka F. Pedička se vsiljuje vtis, da se je avtor pozanimal le za tekstualni del učnega načrta za predmet temelji socialistične morale, ni pa upošteval ne- ločljivih kohezivnih elementov vseh učnih načrtov, in sicer namena in navodila, ki sta enakovredna sestavna dela učnega načrta. O pravilnosti te domneve me potrjuje avtorjeva zaskrbljenost nad moraliziranjem, moralnim pozitivizmom, pridigarstvom in drugimi deformacijami, ki po njegovem mnenju so v učnem načrtu.

Najbrž je mogoče vsako zapisano moralno normo, sodbo ali etični pojem moralistično, pridigarsko ali še kako drugače interpretirati ali absolutizirati. V našem primeru bo interpretacija učnega načrta odvisna predvsem od človeka, učitelja in vzgojitelja, od njegove kompleksne osebnosti in ne le od učnega načrta.

Zaradi večje jasnosti navajam še izsek iz navodil k učnemu načrtu, ki skuša nevtralizirati pojavljajoče se tendence moralističnega pridigarstva: »... Pri tem se je treba otresti navade, da vedno in povsod dajemo na koncu učne teme moralni nauk, ki naj malo prispeva k pravemu spoznanju in tehtanju moralnih vrednot. V okviru določenih tem se morajo moralne vrednote obdelati samostojno brez moraliziranja in moralnih repkov.« In še dalje: »... Prav gotovo je popolnoma neustrezno pridiganje. S takim načinom ne dosežemo nič, ali bolje: tak način se ne dotakne niti učenčevega čustva niti in-

telekta. Zaključki moralnega vrednotenja morajo sloneti na nizu izkustev in nenehnem primerjanju življenjskih situacij.«

Še nekatere druge trditve kažejo na to, da se je avtor pri obravnavanju problema distanciral od navodil učnega načrta (na primer tam, ko govori o intelektualizmu, o »visoko moralnem razsojanju« itd.) ter da korenine vseh deformacij išče in jih tudi bolj ali manj najde v učnem načrtu za predmet temelji socialistične morale.

Kar zadeva avtorjevo vizijo o zasnovi ustvarjalne moralne vzgoje, ki bi bila primerna za samoupravljaljsko družbo, ugotavljam lahko le naslednje: ko bi bile te misli zapisane v obliki, ki je namenjena in primerna za vsakodnevno šolsko rabo, bi prav tako naletel na splet različnih najstev, ki bi rezultirala iste pojave kot sedanji koncept, kolikor ne bi pričeli hkrati razreševati in odstranjevati ostale silnice, ki zavirajo in obremenjujejo področje moralnega pouka in vzgoje.

2. Preseneča me tudi avtorjeva izjava na strani 286: »Zanimivo je, da se pojavi ta odpor (proti predmetu temelji socialistične morale) še danes kdaj pa kdaj med ljudmi, ki se zanimajo za našo šolo in njeno oblikovalno delo.« Avtorjeva izjava se nanaša na razpravo J. Pihlerja »Razmišljanja o moralnem pouku in moralni vzgoji« (Založba Obzorja, Maribor, 1966), kar naj bi podkrepilo mnenje o odporu »šolnikov in nekaterih državljanov do tega, da si začenjamo uvajati v šolo moralno vzgojo kot poseben predmet«.

V zvezi s Pedičkovim citiranjem iz navedene razprave J. Pihlerja ugotavljam naslednje:

— Imenovani je stalni svetovalec zavoda za prosvetno pedagoško službo v Mariboru, ki za mariborsko področje mimo ostalih zadolžitve opravlja tudi svetovalsko delo za predmet temelji socialistične morale; torej ni nekdo, ki se samo »zanima za našo šolo in njeno oblikovalno delo«, temveč je s svojim znanjem in prizadevanjem aktivno soudeležen pri usmerjanju vzgojnega in izobraževalnega procesa.

— V prispevku F. Pedička je navedeno stališče J. Pihlerja do predmeta temelji socialistične morale tako, da vzbuja pri bralcu vtis, kot da ga le-ta v navedeni razpravi odklanja. Da bi prav osvetlila napačno interpretirano stališče, posredujem le izsek, ki jasno kaže na odnos J. Pihlerja do predmeta temelji socialistične morale v času, ko so bila ponovno v ospredju obravnavana vprašanja in ko se je razpravljalo o tem, ali se naj ohrani moralni pouk kot samostojen predmet ali naj se odpravi. J. Pihler pravi v razpravi tako:

»Ukinitev predmeta na osnovi nekega predpostavljene neuspeha, in to v prvih letih obstajanja tega predmeta, prav gotovo ni premišljena reakcija — kajti če bi gledali na uspehe in upoštevali še mnenje učencev, bi od našega predmetni-

ka v višjih razredih ponekod ostalo zelo malo. Zanimivi so vzroki neuspehov pri moralnem pouku, ki so jih navedli v Srbiji: slabosti učnega načrta, ponavljanje gradiva iz drugih predmetov, življenjska nepristnost, demobilizacija učiteljev na področju moralne vzgoje pri drugih predmetih, intelektualizem, verbalizem, nezanimanje učiteljev, pretvarjanje ur moralnega pouka v stereotipne razredniške ure in neugodne izjave učencev. Razen dveh od naštetih vzrokov bi lahko brez truda našli iste pomanjkljivosti skoraj pri vseh drugih predmetih in bi jih potemtakem tudi lahko pričeli ukinjati.

Pred ukinitvijo moralnega pouka je treba vsekakor misliti tudi na to, da nudi pouk drugih predmetov samo neke etične fragmente in ilustrativne primere, da pride pri drugih predmetih sicer lahko do refleksij, toda le do delnih in nepovezanih posploševanj. To velja tudi za najprimernejše gradivo, za gradivo književnosti. Npr. pri obravnavanju Cankarjeve črtice Skodelica kave lahko pride učitelj le do fragmentarnih asociacij v okviru etične norme spoštovanja in ljubezni do staršev. Če bi učitelj vztrajal pri popolnem obravnavanju te norme, bi nekako zapustil uro slovenskega jezika, ker bi moral večji del časa posvetiti etični materiji in bi se tako nekako izneveril književnemu delu, izobraževanju in vzgoji za književnost po književnosti. Zraven tega gradivo vseh učnih predmetov skupaj ne daje dovolj priložnosti za razmišljanja in asociacije, na katerih bi se lahko zasnoval sistem etičnih prepričevanj in stališč. Vse kar drugi predmeti nudijo, so pač le priložnosti, ki niso razvrščene s stališča etičnega sistema in so v glavnem komponirane bolj ali manj po naključju v snov posameznih razredov na temelju razvojnega sistema znanosti oziroma življenjskih področij, ki jih učni predmeti predstavljajo.«

●

Tretje poglavje Pedičkovega prispevka obravnava odnos med moralno normativnim in moralno deskriptivnim vidikom glede na našo šolsko moralno vzgojo. Pri tem avtor ugotavlja, da sta oba vidika prisotna in »bogato omogočena v učnih načrtih moralne vzgoje«. Za podkrepitev svojih stališč avtor navaja citate M. Kangrge (Etika i sloboda, 1966), ko le-ta v uvodnem poglavju knjige označuje različne mogoče pristope k etičnemu področju. V prispevku F. Pediček ne omenja zgodovinsko-kronološkega pristopa, ostala dva pristopa k etičnim problemom (deskriptivnega in normativnega) pa prenaša neposredno na področje učnega načrta za predmet temelji socialistične morale. To mehanično presajanje iz teoretične sfere etike na specifično področje učnega načrta za predmet temelji socialistične morale povzroča le zunanje efekte, ki

lahko pri bralcu hkrati ustvarjajo mnenje, da sta oba vidika med seboj izolirana in protislovna. Sodim, da v našem primeru ne zadošča navajati le oba vidika, temveč bi bilo treba pojasniti tudi še bit etičnega fenomena, kot to navaja v nadaljevanju teksta M. Kangrga, in sicer tako: »... Ta problem se nam implicitno zastavlja že z omenjenim dualizmom etičnega fenomena, ki se pojavlja, kot smo opazili, po eni strani v deskriptivnem, po drugi strani pa v normativnem vidiku. Ta posebnost etičnega fenomena vsebuje celotno tako imenovano etično problematiko. Če namreč tega dualizma etičnega področja ne spoštujemo ali ne upoštevamo že v samem pristopu k predmetu, potem je gotovo, da bo tak pristop slej ko prej med izvajanjem zašel v nerazrešljive težave in protislovja. Kajti ta dualizem je lastna notranja protislovnost samega etičnega problema, se prav na tej protislovnosti konstituira, je njegova prava bit.« In dalje: »Oba vidika sta v etičnem mediju medsebojno neločljivo povezana, se medsebojno pogojujeta in konstituirata. Posebej in ločeno obravnavati katerega od teh vidikov pojavnosti etike pomeni zaobiti bistvo etičnega fenomena.«

Ni mogoče zanikati dejstva, da pride iz številnih in različnih razlogov v vsakodnevni praksi moralnega vzgajanja in pouka često do ločevanja obeh momentov pri etičnem mediju, vendar je krivda učnih načrtov za to dogajanje v prispevku F. Pedička predimenzionirana.

O negativnih posledicah, ki jih povzročata moralno normativni in moralno deskriptivni vidik in ki so pričujočne in »bogato omogočene v učnih načrtih« in ki se manifestirajo v moraliziranju, v različnih najstvih in imperativih, v pozitivizmu, v intelektualizmu in verbalizmu, velja reči le to, da že bežno branje navodil k učnemu načrtu zreducira prej naštete, strah vzbujajoče negativitete; oživi jih lahko le nestrokov in improviziran pedagoški pristop.

III

Dandanes vse češče beremo in razpravljamo o pomanjkljivem etičnomoralnem vzgajanju in oblikovanju mlade generacije. V zvezi s tem so čedalje pogostejše ugotovitve o moralnem vakuumu in indiferentnosti mladih. Srečujemo ekstremne interpretacije problema: nekateri so popolnoma brezbrizni do teh pojavov, drugi pa pretirano dramatizirajo mladostni nemir ali neprizadetost mladine.

Tudi v prispevku F. Pedička imajo določeni deli pesimističen zven, posebno v razmišljanju o srednješolski mladini, ki je pahnjena, po avtorjevih besedah, v škodljivi moralno oblikovalni vakuum.

Res je, načrtne etičnomoralne vzgoje na srednjih šolah nimamo, vendar ne bi ravnali pravično, če bi spregledali aktivno prisotnost tistih mogočih oblik, ki na nekaterih šolah bolj, na drugih manj prispevajo k oblikovanju medsebojnih (torej tudi moralnih) odnosov. Čeprav so prednosti organiziranega in sistematično vodenega moralnega pouka očitne, ugotavljam, da so tudi na srednjih šolah pričujočne sile (za sedaj še nepovezane), ki prispevajo k moralni rasti učencev in k humanizaciji medsebojnih odnosov. V mislih imam srednje šole, predvsem gimnazije, kjer uspešno delujejo mladinska organizacija, dijaška samouprava, šola za življenje, mladinski tisk itd.

Nedvomno je položaj na strokovnih šolah manj spoden glede možnosti etičnega in moralnega osveščanja mladine. Na strokovnih šolah absorbira strokovno izobraževanje skoro vse razpoložljive časovne kapacitete. Gotovo bodo potrebne dolgoročne študije, ki bi omogočile sestavljanje učnih načrtov na novi podlagi (s selekcioniranjem gradiva in z uvažanjem metod, ki bi usposobile učence za samostojnejšo aplikacijo snovi oziroma teorije v praksi). Sedanji način, ko nenehno dodajamo učnim načrtom nove snovi, postaja pri današnji stopnji razvoja znanosti že neučinkovit. Le s sprostitvijo časa — kar bi dosegli z racionalizacijo dela — bi bilo mogoče temeljiteje razvijati tudi moralni profil mladine, ki se šola na strokovnih šolah.

Kljub težavam, ki nastajajo na strokovnih šolah v zvezi s političnim in moralnim osveščanjem mladine, problema ne gre dramatizirati. To mnenje mi utrjuje tudi pismo mladince B. Č., dijaka TŠŠ v Mariboru (Mladina, št. 5/1968, rubrika: Včasih mi je hudo). V njem le-ta odgovarja mladinki, ki zatrjuje, da se nima za kaj boriti, z besedami: »Obupno zatrjuješ, da se nimaš za kaj boriti? Za mnoge stvari se da boriti... uspeh v šoli, pri športu, v tovarištvu in humanih odnosih do sočloveka, temu osnovnemu načelu socializma... Vedno je nekaj, kar nas upravlja, vodi, daje dolžnosti in pravice. To je družba. In ta družba ima norme. Če hočeš biti njen član, od nje jemati in dajati, se moraš pokoravati njenim nepisanim zakonom...«

IV

V času redigiranja in korigiranja učnega načrta za predmet temelji socialistične morale so se vrstile razgibane razprave; v komisijo so se vključevali strokovnjaki in praktiki, ki so želeli sodelovati pri korigiranju učnega načrta. Delo na tem področju je potekalo v komisiji, in to tako, da je vsak član komisije predložil svojo varianto korekture učnega na-

črta, obenem pa je svoja stališča do predmeta in do vse problematike posredoval v pismenem prispevku. Na skupnih sejah je komisija razpravljala o stališčih in prispevkih posameznih članov komisije, skušala najti sprejemljive rešitve, jih uskladiti z željami terena ter ustrezno formulirati.

Pri tem delu smo se zavedali, da bo dosežen pomemben korak na tem področju le, ko bo skrb za moralno podobo mlade generacije dobila veljavo na vseh ravneh šolanja, ko bo omogočeno zasnovati delo na interdisciplinarni teoretični podlagi in ko bo poskrbljeno za ustrezno etično in pedagoško izobrazbo učiteljev že v času njihovega šolanja.

Avtor članka »Neugodne okoliščine v naši moralni vzgoji« F. Pediček je bil član komisije za redigiranje učnega načrta za predmet temelji socialistične morale, seznanjen je bil z vsemi prispevki ostalih članov komisije kakor tudi z vsemi variantami nastajajočega, korigiranega učnega načrta. Pričakovanega in obljubljenega prispevka, v katerem naj bi razložil svoje poglede na predmet temelji socialistične morale, in pripomb na predlagani korigirani učni načrt pa ni dal. Za njegove sugestije in stališča smo izvedeli šele po sprejetju korigiranega učnega načrta. Vse kaže, da se naša prizadevanja ne zlivajo v strugo enotne in skupne akcije, temveč se raztekajo ob razvodju nesporazumov.

Zoran Jelenc

Sodobnemu človeku — sodoben koncept vzgoje

Z izjemno tenkočutnostjo in posluhom za posebnosti doživljanja mladega rodu je dr. F. Pediček opozoril na nekatere probleme v naši moralni vzgoji v članku »Neugodne okoliščine v naši moralni vzgoji« (Teorija in praksa, šte. 2/1968). Čeprav vprašanje o moralnem oblikovanju naših otrok in

mladine že vrsto let trka na vrata naše zavesti — tako posameznikov kot tudi družbe — se urejanje tega izredno pomembnega vzgojnega in družbenega področja, od katerega je močno odvisna prihodnost naše družbe, neodpušljivo in neodgovorno odлага ter prepušča posameznikom in posameznim kolektivom oziroma organizacijam, da ga stihijsko in neusmerjeno rešujejo. Zato je treba avtorju omenjenega prispevka dati priznanje za pobudo, s katero nam — posameznikom in družbi — nalaga obveznost in nas sili k usmerjeni akciji. Odločitev uredništva revije Teorija in praksa, da o tem organizira širše razpravljanje, nam potrjuje, da je bila pobuda pravilno sprejeta.

F. Pediček zastavlja problem v njegovi širši razsežnosti. Čeprav je predmet njegove kritike predvsem pouk moralne vzgoje, nam njegov prispevek daje vpogled v različne dimenzije moralnega vzgajanja. Brž ko pa so razmišljanju odprta vsa ta vrata, se znajdemo na poteh, ki vodijo do najsplošnejših vprašanj o človeku kot družbenem bitju in kot posamezniku. To so vprašanja in dileme življenja v zahtevah sedanjega časa, vprašanja kakovosti in stopnje moralnih odnosov v naši družbi in vprašanje koncepta, vsebine in metod naše vzgoje. Ker v načelu soglašam s Pedičkovimi osnovnimi trditvami, jih želim v pričujočem prispevku le nekoliko podaljšati in še po drugih vidikih nakazati nekaj smeri za vzgojno prakso in preventivo.

●

V vrsti psiholoških kategorij, ki se oblikujejo v procesu človekovega psihičnega razvoja, pripada v razvojno-psihološki lestvici moralnemu presojanju najvišje mesto. Moralno presojanje kot psihološka kategorija je neločljivo povezano s pojmom osebnosti. Pozitivnost oziroma negativnost osebnosti posameznega človeka je najbolj odvisna od tega, na kakšni stopnji sta vsebina in kvaliteta njegovega moralnega vrednotenja in njegove moralne zavesti. Ker pa je osebnost celovita organizacija lastnosti, ki se oblikuje z vzajemnim delovanjem organizma in socialnega okolja, je za to najvišjo stopnjo njenega izražanja značilno to, da vsebuje vse poprejšnje in nižje razvojno-psihološke kategorije. Končna enotnost ali integracija je mogoča le na podlagi bogate diferenciacije posameznih osebnostnih oziroma psihičnih lastnosti, ki se kontinuirano razvijajo že od človekovega rojstva dalje, če ne omenjamo posebej še dednih zasnov, ki omejujejo oziroma širijo možnosti človekovega razvoja.

Upoštevajoč to psihodinamiko človekovega osebnostnega razvoja nam je danes jasno, da so možnosti za sleherno na-

daljnje oblikovanje človeka in s tem seveda tudi za učinkovito moralno oblikovanje odvisne od tega, kako smo oblikovali otroka v prvih letih njegovega razvoja. Občutek varnosti, čustvena uravnoteženost, intencija po spoznavanju, zdrava ekspanzivnost, temeljna zadovoljenost na področju lastništva, temeljna zmožnost čustvenega in erotičnega prejemanja in dajanja in občutek socialne sprejetosti in uveljavljenosti so temeljne prvine, ki se izoblikujejo že v prvih petih letih otrokovega življenja in pomenijo ogrodje za človekovo poznejšo osebnostno strukturiranost. Le na taki in trdno zasnovani podlagi je mogoče razviti zrelost čustvovanja, notranjo nujno po spoznavanju, dejavno angažiranost v okolju, pozitivno socialno kontaktibilnost in komunikativnost, zdravo zahtevnost na področju lastninskih odnosov, uravnoteženost v čustvenih in erotičnih odnosih ter pravo mero socialne iniciativnosti in prilagodljivosti. Na tej podlagi moremo potem razvijati moralne vrednote, ki si jih postavlja socialistična družba in ki si jih postavljamo posamezniki, pripadniki napredne družbene ureditve.

Pri tako zdravo oblikovanem mladem človeku je naše tveganje veliko manjše, veliko manj je možnosti, da bi njegovo moralno presojanje in ravnanje zašlo na stranska pota. Na drugi strani pa se povečuje verjetnost, da se bo mlad človek aktivno uprl negativnim pojavom in vplivom, na katere nujno naleti v fazi svojega razvoja in tudi pozneje kot odrasel človek.

Dosledno in v logični povezavi s temi ugotovitvami bi morali posvetiti intenzivno skrb vzgoji staršev, ki so temeljni oblikovalci otroka v njegovih zgodnjih razvojnih obdobjih in ki morajo dati otroku prve vzorce za identifikacijo in s tem za humanizacijo in socializacijo. Na današnji stopnji razvoja ni več tehničnih ovir za izvedbo tovrstnih vzgojnih nalog, temveč je bistveno vprašanje, kdo bi tako akcijo organizirano programiral in vodil in kdo jo bo financiral. Nedvomno bi morali v te namene dosti bolj kot doslej izrabiti najsplošnejša komunikativna sredstva — radio, televizijo in časopise — ter posvetiti še večjo skrb kot doslej šolam za življenje in šolam za starše. Velikanske možnosti za izobraževanje in vzgojo staršev bi imela tudi šola, če bi za to dejavnost imela več denarja in če bi jo znala sodobneje organizirati.

Naloge, ki so usmerjene k moralnemu oblikovanju mladega rodu in človekove osebnosti, je mogoče uresničiti le v družbi, ki ima zdravo jedro. Pri tem ne zadošča le to, da

ima družba pozitivna moralna načela in napredno ideologijo — kot jo ima naša družba — temveč je potrebno tudi to, da se ta uzakonjena načela dosledno izvajajo v praksi. Glede tega moramo žal priznati, da naša vest ne more biti dovolj mirna. Narobe, vznemirjeni smo lahko glede naše prihodnosti zaradi različnih pojavov moralno negativnega pojmovanja in ravnanja posameznikov in celih kolektivov, ki ogrožajo težko izbojevano pridobitve socialistične revolucije. Ni moj namen, da bi te ugotovitve, ki so splošno znane in so bile obravnavane že na javnih posvetovanjih (npr. na simpoziju o morali v Ljubljani), nadalje razčlenjeval, jim iskal vzroke in nakažoval rešitve. Neizogibno pa jih je treba omeniti in poudariti, če hočemo količkaj resneje obravnavati problematiko našega moralnega vzgajanja.

Sledeč misli, ki ji dajemo prvenstvo zaradi njene fundamentalnosti — to je, da je treba otroka pravilno oblikovati že od malega — je jasno, da nam nobena, pa čeprav še tako dobro organizirana šola za starše ne bo prinesla pozitivnih sadov, če imamo moralno slabo strukturirane ljudi in odnose. Človek, ki sam ne zaupa v določene moralne vrednote, ne more vzgojiti pozitivne moralne osebnosti, pa če je še tako dobro poučen. Njegovo moralno doživljanje tako ostaja le v intelektualnem območju, v njegovih dejanjih pa se zrcalijo vse druge negativne osebnostne poteze. Prav tako ne more ostati oziroma težko ostane moralno neokrnjen mlad človek, ki je bil sicer v temelju pravilno oblikovan, pa je bil pozneje le preveč izpostavljen slabim vplivom in ni imel dovolj možnosti za pozitivno identifikacijo. Ne smemo pozabiti, da se moralni pojmi in vrednote dokončno oblikujejo v zadnjih fazah otrokovega in mladostnikovega razvoja. S tem ne zanikamo trditve, da je zgodnja doba temelj za moralno rast, temveč jo le dopolnjujemo s tem, da mora biti ta rast kontinuirana in neovirana.

Ne smemo pozabiti tudi na razvojno psihološke značilnosti mladostne dobe. Za to dobo, v kateri se dokončno izoblikujejo pojmi o moralnih vrednotah in življenjski ter svetovni nazor, je značilna labilnost doživljanja in vedenja. Že to povzroča mlademu človeku dovolj negotovosti, če pa se temu pridruži nezaupanje v družbo in njeno zmožnost za uresničevanje razglašanih načel, potem lahko kaj hitro pride do resignacije in negacije družbenih zahtev. Ta notranja nepotešenost pa vodi v lagodnost in neangažiranost, če gre za milejše oblike odpora, ali pa v prestopništvo, če je odpor močnejši. V zadnjem času opazamo in statistično registriramo naraščanje tovrstne problematičnosti mladine. Opozarjati pa nas ne bi smeli le asocialni in antisocialni pojavi, temveč

tudi konstruktivno usmerjena kritika, ki pride od mladih ljudi, tistih, ki si želijo trdnjših moralnih oporišč v svojem ožjem okolju in širši družbeni skupnosti.

Čeprav so nam že precej znani problemi človekove rasti in bivanja v sodobnem svetu, moramo tudi na tem mestu zaradi boljšega razumevanja problematike moralnega vzgajanja mladega rodu poudariti, da sodobno življenje kljub svoji navidezni udobnosti in komfortnosti ustvarja močan psihični pritisk, pod katerim popuščata človekova živčna in duševna odpornost. Hitri razvoj na vseh področjih človekove ustvarjalnosti, zlasti na področju naravoslovnih in tehniških ved, ustvarja vzdušje, polno raznovrstnih, naglo se menjajočih dražljajev, ki le površno zajemajo človeka, toliko, da povečujejo njegovo splošno psihično napetost in razdražljivost. Avtorji, ki proučujejo osebnost sodobnega človeka, dokaj soglasno ugotavljajo: sodobni svet je poln paradoksov; sodobni človek se mora nenehno prilagajati novim razmeram, ne da bi mogel psihično dovolj temeljito doživeti eno stanje; sodobna družba izziva moralne in osebnostne konflikte — ustvarja jezo med potrebami sodobnega človeka in možnostmi za njihovo zadovoljitev; individualni konflikti so predvsem rezultat družbenih in moralnih konfliktov — iz tega izhaja proces odtujevanja; če je količina pritiska, ki ga družba usmerja na posameznika, večja kot količina energije, ki se lahko sublimira, se porajajo nevrotične osebnosti; odtujenost in težnja po lenosti je tipična reakcija modernega človeka in problemov, ki jih poraja odtujeno delo ... in podobno.

Upoštevati je treba, da je pripadnike mlajših generacij ta posebna sociološko-psihološka dinamika glede na njihovo razvojno stopnjo prej in zato močneje zajela kot pripadnike starejših generacij. To pa povzroča tudi specifično in spremenjeno odzivnost za moralne vrednote, ki jim jih posredujejo starejši, v drugačnih okoliščinah oblikovani ljudje. Brez natančnih znanstvenih analiz lahko na podlagi izkušenj rečemo, da opažamo pri mladih zelo pogosto pojave notranje nezadovoljenosti, izgubljenosti, brezcilnosti in pomanjkanje prepričanja o smiselnosti življenja.

Ti pojavi so značilni za ves sodobni svet in tudi države s socialistično družbeno ureditvijo niso imune pred njimi.

Če se povrnemo k izhodiščnemu vprašanju o smiselnosti, umestnosti in ustreznosti moralnega pouka v naših šolah in primerjamo možnosti njegovega vplivanja z elementarnostjo

drugih, že samo doslej naštetih virov moralnega oblikovanja otrok in mladine, potem moremo samo ugotoviti, da je pouk morale v šolah le neznaten del celotnega kompleksa delujočih moralnih vplivov. In še ta je neprimeren po vsebini in obliki. Problemov moralnega vzgajanja mladine prav gotovo ne bomo rešili s takim poukom, pa tudi problematičnost mladine ne izhaja samo iz njegove oblikovalne nemoči.

Če so pomanjkljivosti v elementarnejših in doživljajsko bolj močnih virih moralnega oblikovanja, potem je moralnemu pouku, takemu, kot je sedaj v praksi, dana nerešljiva in jalova naloga gasilca velikega požara z majhnim curkom vode. Po drugi strani pa tak, po vzorcu drugih šolskih predmetov kopiran moralni pouk ne bi bil potreben, če bi vsi drugi viri moralnega oblikovanja delovali idealno, z docela pozitivno oblikovalno močjo. Ker pa takó idealnih vplivov ni in jih tudi nikdar ne bo, se zdi vendarle vloga šole kot moralnega oblikovalca — poleg možnosti, ki jih za to dajejo že drugi šolski predmeti — pomembna. Treba bi bilo le bolj ustrezno in sodobneje urediti vsebino in obliko ter izdelati učinkovitejšo metodiko moralnega vzgajanja na šolah, s čimer bi nadomestili danes že zastarel pouk »moralke«.

Ker obstajajo drugi, osnovnejši viri moralnega oblikovanja in ker ti vplivi nikdar ne morejo biti čisto pozitivni in medsebojno uskladeni, naj bi bila temeljna funkcija šolske moralne vzgoje ta, da bi povezovala različne moralne izkušnje otrok, jih dopolnjevala zlasti z možnostmi moralnega doživljanja v kolektivu, in da bi vse te različne vplive usmerjala in usklajevala z idejnimi smernicami naše družbene ureditve, ne da bi s tem krnila zdravo iniciativo in psiho-socialne značilnosti posameznih učencev. Táko usmerjevalno in usklajevalno vlogo pa bi lahko moralna vzgoja v šoli opravljala le, če bi živahno, fleksibilno in dovolj hitro sledila dogajanju v sodobnem času, v družbi in v doživljanju posameznikov.

Ne bo odveč, če z nekaj zgledi prikažemo našo oblikovalno togost, da ne rečemo celo nezmožnost. To opazamo na vseh ravneh: od družine do vzgojnih ustanov in organizacij za mladino. Že več kot leto dni lahko po radiu poslušamo vsak dan oddaje, ki so namenjene staršem in vzgojiteljem za pomoč pri vzgoji otrok. Tudi na televiziji je bilo o vzgojni problematiki nekaj oddaj, ki so jih pripravili sodelavci vzgojne posvetovalnice v Ljubljani. Ker je marsikatera izmed teh oddaj obravnavala odnose med starši in otroki in je seveda pokazala staršem tudi njihove napake, so začeli starši zaradi tega protestirati in zahtevati, da se spremeni čas oddaje, tako

da je otroci ne bi mogli spremljati. Čeprav so ti protesti staršev razumljivi, obenem kažejo njihovo nezmožnost, da bi ugodno priložnost izrabili za učinkovitejši vzgojni vpliv; z otrokom bi se namreč lahko o vsebini oddaje pogovorili in če je potrebno tudi odkrito priznali svoje napake, hkrati pa bi to bila dobra taktična poteza, s katero bi lahko okrepili svoj stik z otrokom in s tem pridobili nadaljnje možnosti za vzgojno vplivanje. O podobnem primeru, le da se je zgodil na šoli, je pred kratkim pisal časopis »Mladina«. Ker je časopis na svoji zadnji strani, v rubriki »Včasih mi je hudo«, začel pogumneje pisati o problemih spolnosti in spolnih odnosov, se je neka šola odločila, da ne bo več naročala časopisa za svoje učence. Namesto da bi šola izrabila možnost za moralno vzgojo svojih učencev (z diskusijo in kritičnimi razmišljanji), je rajši časopis prepovedala, misleč bržkone, da bo s tako novejso taktiko preprečila razvoj problematičnosti svojih učencev oziroma da bo s tem zavrla njihovo zanimanje za spolnost. V tem so ti učitelji, ki naj bi bili pedagogi, pokazali manj posluha za vzgojo mladine kot duhovniki, ki v okviru svoje organizacije — po navedbah nekega mladince — prirejajo za mladino zelo privlačne razprave, med drugim tudi čisto odkrite pogovore o spolnih vprašanjih.

Zaradi pomanjkanja denarja usihajo v zadnjih letih organizacije, ki so s svojo dejavnostjo močno pritegovale vsaj del mladine in vplivale na pozitivno izrabo njihovega prostega časa, npr., krožki ljudske tehnike, glasbene šole ipd. Ne da bi našli za to primerno nadomestilo, mirno gledamo in nič ne ukrenemo, da bi to usihanje prenehalo. Glasbeniki trdijo, in to utemeljeno, da je marsikateri učenec glasbene šole s svojo širšo kulturno razgledanostjo močno pozitivno jedro v svojem razredu. Statistike kažejo, da je danes v Ljubljani v glasbene šole vključen manjši odstotek celotne populacije otrok kot pred vojno.

Na skupščini ljubljanske temeljne izobraževalne skupnosti so — spet zaradi pomanjkanja denarja — sprejeli sklep, da bodo financirali le tisto dejavnost, ki so jo financirali doslej. Vemo pa, da je šola doslej izrabila zelo malo možnosti za vzgajanje v ožjem pomenu besede in da je njena prva skrb — po mojem mnenju pretirano — posvečena izobraževanju in kopičenju znanja učencev. Sklep omenjene izobraževalne skupnosti torej pomeni, da se vzgoji ne bo posvetilo nič več pozornosti kot doslej. In to kljub zavesti (ali pa smo morda že toliko otopeli), kako deficitarni smo še vedno na področju vzgojnega oblikovanja mladine in otrok.

Naštevati bi seveda lahko še naprej, skoraj brez konca. Koliko neizrabljenih možnosti gre vsak dan mimo nas, mi pa le tožimo, kako je mladina problematična!

Zaradi hitrega razvoja na vseh področjih danes zelo naglo postanemo starokopitni in nezanimivi, če nismo zmožni ujeti utripa sodobnega življenja. Res je, da so obče človeške moralne vrednote trajnejše in se njihova vsebina v bistvu ne spreminja dosti, so pa tudi mnoge take, ki so doživele pod vplivom revolucionarnih sprememb v ekonomsko družbenih odnosih močne preobrazbe, npr. pojem avtoritete očeta, pojmovanje individualne svobode, vprašanje erotično-seksualnih odnosov ipd. Še bolj kot vsebina moralnih pojmov, ki naj bi jih z moralno vzgojo posredovali mlademu človeku, se spreminja način, kako jim te moralne vrednote posredujemo.

Nedvomno je danes najbolj preživel avtoritativen, pridigarski, moralizirajoči način poučevanja o moralnih vrednotah, demogoško prepričevanje in razглаšanje vrednot, ki naj bi jih mlad človek nedoživeto in nekritično sprejel. Demokratičen način sprejemanja, ki omogoča kritično presojo posredovanih vrednot in lastno odločitev o njihovem sprejetju ali zavrnitvi, čedalje bolj zamenjuje metodo avtoritativnega vsiljevanja. Lastno doživetje in izkušnja postajata osnovni vir spoznanja o vrednosti moralnih načel. Tem zahtevam seveda frontalni pouk po vzorcu drugih predmetov ne more več učinkovito zadostiti. Žive, impresivnejše oblike, ki manj uporabljajo verbalno moraliziranje in intelektualistično razglabljanje in bolj izrabljajo možnosti, ki jih daje čustveno doživljanje moralnih vrednot, bolj ustrezajo mlademu človeku. Takih možnosti pa je največ v različnih oblikah aktivnosti in zaposlitve: npr. pri skupnih akcijah, v interesnih kroških, pri poljudno znanstvenem, kulturnem in športnem udejstvovanju pod vodstvom mentorjev, ki imajo občutek in pripravljenost za delo z mladino. Za tako delo program izobraževanja — pouk šolskih predmetov — ne daje dovolj možnosti; intenzivneje bi jih bilo mogoče uporabljati in razvijati le, če bi dosledno vztrajali pri uveljavljanju celodnevne bivanja v šoli. Program celodnevne bivanja oziroma tistega njegovega dela, ki je zunaj rednega pouka, pa bi morali bistveno obogatiti s takimi dejavnostmi, ki imajo večjo vzgojno oblikovalno moč. Zlasti če se bo uveljavil nov delovni čas tudi v šolah, se bomo morali vprašati, ali se bodo mogle obdržati v dosedanji obliki tiste specializirane organizacije, ki skrbijo za izvenšolsko dejavnost otrok in mladine in smotrno izrabo njihovega prostega časa — npr. glasbene šole, pionirski dom, športni klub ipd. Prenašanje teh oblik dela v okvir šolske dejavnosti bi moglo prinesiti izredno obogatitev šolskega programa in obenem večjo udeležbo otrok in mladine pri teh dejavnostih, ki so bile doslej še vedno dosegljive

le nekaterim. Seveda pa bi bilo treba za izvedbo takih načrtov temeljito izboljšati objektivne možnosti šol, zlasti glede prostorov in kadra. Za to je potrebno več denarja; temu pa se tako ali tako ne moremo izogniti, če hočemo izboljšati našo vzgojo.

S tem, ko bi dali večji poudarek praktični dejavnosti in interesnim zaposlitvam, pa ne mislim, da je treba čisto opustiti možnosti za verbalno vplivanje in oblikovanje moralnih pojmov in nazorov. Take oblike morajo obstajati, vendar pa jih je tudi treba prilagajati doživljajskim značilnostim sodobnega mladega človeka. Namesto suhega poučevanja je današnjemu mlademu človeku bržkone bližji pogovor ob raznih dogodkih in doživetjih, ki jih prinaša konkretno življenje. Kulturne in športne prireditve, film, radio in televizija, mladinski klubi in mladinske akcije, mednarodni in drugi dogodki, ki so nam vsak dan pred očmi, so neizčrpen vir za opazovanje, miselno analiziranje, čustveno pristajanje ali zavračanje in oblikovanje končnih stališč in moralnih sodb. Tega ni mogoče poučevati, ni pa tudi prav, če pustimo, da ti raznovrstni dogodki ostanejo le na ravni bežnih vtisov in vzgojitelji ne usmerjajo pozornosti mladine nanje. Če se vprašamo le to, kakšne možnosti ima mladina danes, da se kulturno izobražuje in oblikuje, vidimo, da so te možnosti v primerjavi z možnostmi v preteklosti dosti večje; vendar pa je danes večja tudi možnost, da se okus mladine oblikuje v negativni smeri, kajti hkrati z večjim razponom možnosti se povečuje tudi število virov manjše estetske vrednosti. Če vzgojitelji zanemarjajo oblikovanje estetskih pojmov pri otrocih in mladini, s tem dopuščajo, da se razraščajo negativni vplivi nad pozitivnimi.

Nujni so torej usmerjevalni pogovori ob številnih možnostih, ki jih nudijo za moralno, estetsko in drugo oblikovanje osebnosti mladega človeka današnje razvejano življenje in sodobna komunikativna sredstva. Upoštevajoč dejstvo, da je današnji človek bolj nemiren in psihično bolj napet, da je zaradi tega manj vztrajen, se nagiba k površnosti, pasivnosti in lagodnosti, mu je treba v pogovorih dati čimveč možnosti za individualno izražanje in uveljavljanje. Množične oblike poučevanja morajo zamenjati pogostnejši individualni stiki in delo v manjših diskusijskih skupinah. V teh oblikah se je človek prisiljen bolj aktivno angažirati, mimo tega pa mu ustrezajo tudi zato, ker je pri takem načinu deležen večje pozornosti. V tej smeri daje posebno velike možnosti skupinsko delo z neavtoritativnim sistemom vodenja, kjer je vodja navzoč le kot usmerjevalec diskusije, ki se odvija večidel med člani skupine. Za tako delo pa mora biti vodja usposobljen in mora posebno dobro poznati osnove grupne dinamike. Za

individualne in skupinske oblike dela, s katerimi je mogoče obravnavati prav vse vrste problemov, bi bili najprimernejši posebni strokovni delavci na šolah (psihologi, pedagogi, socialni delavci) ali pa za to posebej usposobljeni učitelji. Pravzaprav je čudno, kako se pri vzgojnem oblikovanju otrok in mladine držimo starih oblik in metod, čeprav vemo, da današnje življenje zahteva nenehno izpopolnjevanje na vseh področjih! Za moralno in vzgojno oblikovanje naše mladine in staršev tudi premalo izrabljamo možnosti, ki nam jih dajejo različni časopisi in revije. Lahko bi nam bile za zgled različne nemške popularne revije, ki te možnosti temeljito izrabljajo, saj redno objavljajo prispevke o vzgojni problematiki, ki temeljijo na najsodobnejših spoznanjih.

Posebno naj poudarim, da mladino lahko pritegnejo le pogovori in druge oblike, ki imajo aktualno vsebino, problemi, ki so aktualni za doživljanje mladega človeka, ki zajemajo dogajanja v sodobnem svetu in aktualne dogodke v našem družbenem življenju, posebno pa še vprašanja medčloveških odnosov v različnih situacijah.

To razmišljanje in vsa druga mnenja o problemih moralnega vzgajanja (mimogrede: o tem se je že veliko govorilo, a malo ali nič napravilo) lahko ostanejo brez večjega učinka, če ne bomo takoj, brez odlašanja in izgovarjanja na pomanjkanje sredstev, opravili zlasti dve temeljni nalogi:

a) Zadolžitev neke institucije, organa, skupine ali vsaj neke strokovne osebe za usklajeno usmerjanje in izvajanje koncepcije in vzgojnih načel naše družbe v praksi. Danes je pri nas v tem dokajšnja anarhija, ki zmanjšuje in ogroža uspešno delo tistih posameznikov in kolektivov, ki so svoje vzgojno delo pravilno usmerili.

b) Analitična, znanstvena proučitev okoliščin, ki omogočajo oziroma otežujejo proces vzgojnega oblikovanja otrok in mladine. Pri tem bi bilo treba zajeti splošne razmere in posebej še moralne odnose v naši družbi in psihološki in moralni profil naše mladine. Na podlagi teh ugotovitev bi potem lahko z večjo gotovostjo načrtovali naša vzgojna prizadevanja.

Tem nalogam gotovo ne moremo odreči prioritetenega pomena, če nam še kaj pomeni resnica, da so otroci naša prihodnost.

Draško Vilfan

Nagrajevanje zdravnikovega dela

I *Uvod*

Ko skušamo ovrednotiti umsko delo, se podajamo v nevarnost subjektivizmov. Še zlasti to velja, ko skušamo ovrednotiti zdravnikovo delo. Da je tako, se ne smemo čuditi: že kot otroci smo se navadili videti v zdravniku nekaj posebnega, obenem spoštovanje in strah zbujujčega. Teh čustvenih vezi in oklepov se ne more čisto otresti niti odrasel človek. In prav je tako. Saj vsi prav dobro vemo, da imajo takšna ali drugačna vzburjenja pomembno vlogo v uspešnosti zdravnikovega dela in so v veliko pomoč njemu kot nam. Seveda se utegnejo stvari tudi marsikdaj zasukati v drugo smer in tako škoditi zdravniku in bolniku. Ta »čustveni« uvod v razpravo menda ni odveč. Zakaj prepričan sem, da nas subjektivizmi, tako zelo pričujoči v individualnih odnosih med bolnikom in zdravnikom, kaj lahko privedejo na stransko pot, kadar hočemo ovrednotiti zdravnikovo delo z merili družbenega dela nasploh. Zato mislim, da se moramo tu osvoboditi sleherne subjektivnosti in pogledati na stvari, kakršne v resnici so. Če bomo storili tako, ne bomo prav nič zmanjšali pomena emocionalne sfere, ki ima v individualnih odnosih mnogokrat odločilno vlogo.

K objektivnejšemu gledanju na zdravnikovo delo nas silijo predvsem tale dejstva:

¹ Popravljen besedilo, prebrano na razširjeni seji sekretariata sekcije »Zdravstvo v samoupravnem sistemu« pri republiški konferenci SZDL Slovenije, 17. januarja 1968.

1. Vsi, ki delamo v zdravstvu, čedalje bolj tarnamo, da je denarja premalo. Vsiljuje se vprašanje, ali ga je res premalo. In če ga je že premalo, ali ga pravilno in smotrno porabljam? Predvsem pa, ali ga tudi pravično delimo?

2. V iskanju kar najbolj ustreznih meril za odvajanje in delitev sredstev za zdravstvo so se pojavili mnogi koncepti, zlasti v zadnjem času. Zato se postavlja drugo vprašanje: kateri koncept se najbolj približuje našim splošnim družbeno-gospodarskim načelom?

3. V današnji razpravi naposled ne moremo mimo nedavno sprejetega koncepta, po katerem naj bi se v prihodnosti financiralo zdravstvo po storitvah, tj. po delu.² Ta sklep nas je pravzaprav postavil pred dejstvo in moramo že zato o njem razpravljati.

II

Višina sredstev za zdravstveno delo³ in vrednotenje zdravnikovega dela

Ni moj namen odgovoriti — vsaj ne neposredno — na vprašanje, ali je denarja za zdravstvo preveč ali premalo. V tem oziru je potrebna predvsem ena ugotovitev: najsi že bodo naše sodbe in želje glede višine sredstev za zdravstvo takšne ali drugačne, mislim, da se moramo predvsem zavedati, da je ta višina odvisna od višine narodnega dohodka in da je vsakokrat bolj ali manj objektivno dana in se lahko trajno povečuje samo z zviševanjem narodnega dohodka.

Za naše razpravljanje je višina sredstev, ki jih družba odmerja za zdravstveno delo, pomembna samo toliko, kolikor iz povedanega izhaja, da tudi vrednotenje zdravnikovega dela ne more biti odvisno od naših želja; vsaj gornja meja mu je vsakokrat postavljena po konkretnih zmogljivostih naše družbe.

Po drugi strani pa mora gotovo imeti pri odmerjanju višine sredstev, ki jih družba daje za zdravstveno delo, pravilno vrednotenje zdravnikovega dela svojo vlogo. Ne glede na to, da mora obstajati tudi spodnja meja, pod katero družba v nagrajevanju ne more iti, je vrednost zdravnikovega dela eden izmed dejavnikov, ki jih smotrna odmera sredstev mora upoštevati. Tako potem naše razpravljanje o vredno-

² Konferenca z direktorji zdravstvenih zavodov, ki jo je sklical 11. decembra 1967 Sekretariat za zdravstvo SRS.

³ Kaj si zamišljam pod zdravstvom oziroma zdravstvenim delom, bom povedal pozneje. Vsekakor pa naj povem že zdaj, da ne moremo zdravstvenega dela identificirati z »zdravstvenim varstvom«, ker je zdravstveno varstvo pač samo določena zvrst zdravstvenega dela.

tenju zdravnikovega dela vsaj posredno prispeva tudi k iskanju pravilnega odgovora na vprašanje, koliko mora družba ob dani strukturi zdravstvene službe dati za zdravstveno delo, in na vprašanje, ali je ta struktura najbolj smotrna.

Pomuditi se nameravam pri ostalih prej omenjenih vprašanjih: ali sredstva, ki jih imamo, tudi pravilno, smotrno in pravično uporabljamo ter porabljamo. Ker imamo danes več teorij in več konceptov, kako vrednotiti zdravstveno delo nasploh in zdravnikovo delo posebej, mislim, da bo prav, če si prav na kratko ogledamo nekaj teh konceptov. Nato bi obrazložil svoje stališče.

III

Koncepti o delitvi sredstev za zdravstvo

Merila za financiranje družbenih služb so seveda dokaj zapletena, na primer, koliko in kako naj se financirajo prosveta, kultura, socialno varstvo idr. Menim pa, da zavzemamo glede tega v zdravstvu kar ugoden položaj. Saj najdemo v njem mnogo prvin, ki nam omogočajo dokajšnjo objektivizacijo in kvantifikacijo. Ta okoliščina nam pa nudi nedvomno tudi zanesljivejšo podlago za racionalizacijo v porabi oziroma razdeljevanju sredstev kot v drugih družbenih službah. In sicer to ne velja samo za zdravstvo nasploh, temveč tudi za zdravnikovo delo posebej.

Preden bi obravnaval to, kar sem pravkar rekel, si oglejmo nekaj teorij, kako si nekateri zamišljajo financiranje zdravstvenega dela, v katerem je seveda poleg materialnih stroškov tudi zdravnikovo delo.

1. Zdravnikovo delo je neizmerljivo in zato je zunaj meja kakršnegakoli prednotenja

Do neke meje seveda ta trditev drži, tako kot za vsako drugo umsko delo. Zato smemo reči, da je cena umskega dela pravzaprav relativna. V skrajnji instanci odmerja ceno zdravnikovem delu družbin »žep«: če je ta poln, bo cena višja, če je pol prazen, bo cena za polovico nižja. Vsekakor pa se mi zdi ta teorija o neizmerljivosti še zlasti v obdobju gospodarske in družbene reforme neprimerna, če že ne škodljiva. Saj temelji na izrecnem subjektivizmu, v katerem se zrcalijo prej elementarne emocije bolnika, ki smo mu rešili življenje, povrnili zdravje ipd., kot pa objektivizacija osebnega dela. Prav iz teh razlogov menda tudi ne srečujemo v nobenem drugem poklicu toliko slavospevov humanizmu, etiki, prizadevnosti, plemenitosti in podobnim vrlinam kot v

zdravniškem. Poudaril pa sem že uvodno, da se moramo nujno znajti v začaranem krogu subjektivizmov, če bi hoteli vrednotiti zdravnikovo delo po neizmerljivih moralno etičnih vrlinah. S tega vidika je vrednost zdravnikovega dela resnično lahko enaka ali ničli ali enaka neskončnemu.

Po mojem mnenju moramo zato gledati na zdravnikovo delo kot na vsako drugo delo: saj zdravnik ne dela nič drugega kot to, česar se je naučil in priučil. In če se je naučil in priučil reševati človeška življenja in vračati zdravje, potem to tudi od njega z vso upravičenostjo pričakujemo in zahtevamo. Pri tem seveda že sama narava zdravnikovega dela implicira ipso facto tudi prej naštete vrline, ki niso izmerljive in tudi ne pri vsakem zdravniku enake. Izmerljivo pa je vsekakor, kot bomo še videli, prav konkretno zdravnikovo delo. Čemu se torej izogibati izmerljivemu?

2. Vrednotenje zdravnikovega dela po uspehu njegovega dela

Kako je z uspehom oziroma rezultatom zdravnikovega dela? Prepričan sem, da bi imeli tudi po tem konceptu še večje sitnosti, kot jih že imamo. Saj so uspehi in rezultati medicinskega dela lahko neposredni, posredni, kratkoročni, dolgoročni, začasni, stalni, oprijemljivi ali ne in — navsezadnje — lahko so pozitivni in negativni, ne da bi bil zdravnik kriv za neuspeh svojega dela. Naj navedem samo dva, tri zglede, pa bomo zlahka priznali, do kakšnih absurdov lahko pride. Če pride, na primer, bolnik z akutnim vnetjem slepiča pravočasno h kirurgu, bo uspeh neposreden, takojšen in očiten. Uspeh bo še imenitnejši, če se operacija posreči na bolj važnem organu, kot je slepič. Če pa bi prišel isti bolnik zaradi takšnih ali drugačnih razlogov prepozno h kirurgu, se utegne zgoditi, da bo rezultat negativen in celo — dokončen. Bolnik bo namreč umrl. Kljub različnemu rezultatu dela pa je kirurg v obeh primerih opravil enako delo, v drugem primeru morda celo več.

Ali: novorojenčku napravimo dokaj zahtevno izmenjalno transfuzijo. Rešimo mu življenje. Uspeh je očiten. Vendar šele čez šest let opazimo v šoli, da njegove mentalne sposobnosti niso takšne, kot bi morale biti. Neposreden medicinski uspeh ob rojstvu se utegne sprevreči tudi čez mnogo let v svoje nasprotje.

Samo še en primer: otroška umrljivost pri nas se je v zadnjih dveh desetletjih precej znižala. Kako naj ocenimo ta nedvomni uspeh? Ali naj ga pripišemo zgolj razvitosti naše pediatrične službe ali zvišanju življenjske ravni ali obema? In če obema, kje naj potegnemo med njima črto?

Takšne in podobne zglede bi lahko naštevali brez konca in kraja, v vseh mogočih variantah in kombinacijah, ne da bi vedno mogli natančneje ugotoviti količino uspeha in še manj to, komu bi ga pripisali. Zato se mi zdi načelo vrednotenja zdravnikovega dela po uspešnosti oziroma rezultatih zelo zelo zapleteno, če ne celo nemogoče.

S tem pa nikakor nočem zanikati pomena uspešnosti in rezultatov v medicinskem delu. Menim pa, da po teh merilih lahko presojamo samo uspehe kake medicinske stroke kot celote, in sicer za daljša obdobja in za vso populacijo.

Taka presoja bo tudi izredno pomembna za zdravstveno politiko družbe in bo vplivala na odmero globala, ki ga bo družba namenila za zdravstveno delo, in razdelitev tega globala na posamezne stroke (nove kapacitete, nove aparature itd.), toda nikdar ne bo, iz navedenih razlogov, mogla biti merilo za vrednotenje dela posameznega zdravnika in za njegove osebne dohodke.

3. Prav tako se mi zdi za vrednotenje zdravnikovega dela nesprejemljivo načelo kvalitete

Gotovo si je treba prizadevati za to, da pri vrednotenju zdravnikovega dela upoštevamo tudi kvaliteto, da torej boljšega zdravnika nagradujemo bolje in slabšega slabše. Toda da bi mogli razločevati med boljšim in slabšim, je potrebno imeti merilo za oceno povprečnega zdravnikovega dela. Tega nam postulat, naj pri vrednotenju izhajamo iz kvalitete, ne daje. Razen tega pa naj posebej opozorim, da ocenjevanje kvalitete zdravnikovega dela pri nas naletava na posebne težave. Treba se je spomniti, da so pri nas za zdaj še vedno take organizacijske sheme, ki onemogočajo bolnikom prosto pot do zdravnika, ker je ta še vedno administrativno trasirana, da sta pretežni večini zdravnikov administrativno določena obseg in vrsta dela itn. V takšnem položaju si zares ne morem zamišljati, kdo naj bi določal stopnjo kvalitete, in še celo ne, kdo bi imel od tega kakršno koli korist. Vendar tudi o tem pozneje.

4. Vrednotenje zdravnikovega dela po količini zdravja

Vrednotenje zdravnikovega dela si nekateri zamišljajo po načelu zdravja. Po tem načelu naj bi bilo zdravnikovo delo — natančno pogledano — višje ovrednoteno, če bi bili ljudje kar najbolj zdravi. V tem ne vidim nič drugega kot paradoks: za nič dela visoki dohodki in za mnogo dela majhni dohodki. Ta ideja je sicer zelo stara in zapeljiva, vendar po mojem mnenju izvedljiva le tam, od koder jo poznamo,

v mandarinski preteklosti. Danes pa ni, če ne zaradi drugega, že zato ne, ker smo spoznali: »Bolezni so bile in bodo naravni spremljevalec v zgodovinskem razvoju živih bitij. Dejstvo je, da se le panorama človeških bolezni nenehno spreminja in da se nenehno spreminja volumen posameznih bolezni, ki ogrožajo človeštvo.« (Cit. A. Engel, generalni direktor Sveta za zdravstvo, Stockholm, 1965.) Mislim, da tudi načelo zdravja ne more biti merilo za vrednotenje zdravnikovega dela in njegove mesečne prejemke.

5. Vrednotenje zdravnikovega dela po načelu bolezni

Vrednotenje oziroma financiranje zdravnikovega dela se je ponekod pri nas uveljavilo po načelu bolezni. Drugače povedano, zdravnikovo delo naj bi vrednotili po diagnozah in ne po opravljenem delu pri različnih boleznih. To načelo bi bilo sprejemljivo, ko bi vsaka bolezen vedno zahtevala enako medicinsko delo in ko bi vsi zdravniki sporazumno upoštevali razvoj znanosti in mu sledili. O tem je bilo že tako dosti povedanega. Zato tu ne bi na dolgo in široko razlagal, kako je to merilo neobjektivno. Neobjektivno je predvsem tudi zato, ker ne moremo v diagnozi oziroma bolezni ugotoviti konkretnega zdravnikovega dela. Mimo vsega so pa diagnoze lahko tudi napačne. Prav tako pa je znano, da zahteva ena in ista bolezen zdaj takšno, drugič zopet drugačno medicinsko delo. In še: trajanje ene in iste bolezni je lahko zdaj krajše zdaj daljše. Eno in isto bolezen v dveh zavodih obravnavajo tudi povsem različno, itn. Že ta bežni pogled dokazuje, da je ta sistem resnično neobjektiven. Zato mislim, da tudi to načelo ne pride v poštev pri vrednotenju zdravstvenega dela nasploh in še posebej ne za vrednotenje zdravnikovega dela.

6. Vrednotenje zdravnikovega dela po načelu odkupa programov oziroma po načelu dogovorov.

Programi zdravstvenega dela in dogovori o njem postajajo čedalje pomembnejši. Prepričan sem, da v prihodnosti sploh ne bomo mogli mimo njih. Toda po drugi strani mislim, da ti programi in dogovori sami po sebi ne morejo biti merilo za vrednotenje zdravnikovega dela. Tako vrednotenje predpostavljajo in so, kar zadeva sredstva, predvidena za nagrajevanje zdravnikovega dela, na njem zgrajeni. Ker na ta način vsebujejo določeno vrednotenje zdravnikovega dela, je tudi moglo priti do misli, češ da oni sami predstavljajo merilo. Prednost programov je drugje: v možnosti smotrnega predvidevanja in poznejšega ugotavljanja, ali sta družba in zdravstvena služba izpolnili vsaka svoje obveznosti.

7. Vrednotenje zdravnikovega dela po načelu pavšala

Z nobenim izmed naštetih konceptov vrednotenja zdravnikovega dela ne bi prišli po mojem mnenju niti tako daleč, kot smo prišli s pavšali, ki so še vedno v veljavi. Čeprav je s pavšali mogoča mnogo večja diferenciacija zdravstvenega dela kot z naštetimi koncepti, pa se seveda pri njih prav tako zakriva zdravnikovo delo.

Kot je znano, smo se nedavno zedinili, da bomo pavšale odpravili in da bomo postopoma prešli na financiranje zdravstvenega dela po načelu storitev. Saj je medicinska storitev edina ekonomska kategorija, v kateri šele lahko najdemo konkretno zdravnikovo delo in torej tudi njegovo ceno.

Ker sem prepričan, da lahko šele s financiranjem zdravstva po storitvah ovrednotimo tudi konkretno zdravnikovo delo, bi se rad nekoliko dlje zadržal pri tem vprašanju. Še več, prepričan sem tudi, da lahko prav načelo financiranja po storitvah krepí humanizem in etiko v našem poklicu, da zagotavlja večjo uspešnost in boljše rezultate medicinskega dela, ker pač omogoča natančnejši pogled v kvaliteto dela. Predvsem pa se mi zdi, da šele storitve lahko vnesejo čisto novo vsebino v naše programe dela, omogočajo primerljivost, nadzor itn.

IV

Vrednotenje zdravnikovega dela skozi prizmo medicinske storitve

Če hočemo torej kar najbolj objektivno ovrednotiti zdravnikovo delo, se mi zdi logično, da se lotimo najprej vprašanja, kaj je zdravnikovo delo nasploh, in šele nato tega, kaj je vrednost oziroma cena konkretnega zdravnikovega dela. Kot sem že dejal, ne smemo iskati ekonomske vrednosti oziroma cene zdravnikovega dela z zornega kota reševanja življenj, vračanja zdravja, odpravljanja bolezni ipd. Po mojem mnenju moramo videti v zdravnikovem delu del družbenega dela nasploh, del v neskončni delitvi človekovega dela, del, ki ga družba prav tako in toliko potrebuje, kot so potrebne zdravniku za njegovo delo in njegovo življenje roké drugih neštetih strokovnjakov. Saj zdravnik ne bi mogel opravljati niti svojega dela niti živeti svojega lastnega življenja brez dela drugih. Potemtakem ugotavljam, da zdravnikovega dela ne moremo vrednotiti izolirano, kot nekaj posebnega, temveč vedno in izključeno znotraj vseh mehanizmov družbenega dela, ki so drug od drugega odvisni in drug z drugim po-
gojeni.

V takšni družbi, kot je naša, moramo po mojem mnenju vrednotiti zdravnikovo delo samo tako, kakor vrednotimo drugo delo. Ne glede na načelno in praktično razliko, ki jo glede posameznih elementov vrednosti družbenega produkta vnaša naš sistem, tudi naša družba upošteva potrebo reprodukcije delovne sile in torej vrednost oziroma njeno ceno, ki je dana s stroški te reprodukcije. Ti so za vsak, tudi intelektualni poklic, relativno dani, čeprav so v naši družbi, kjer delovni človek razpolaga z vsem presežnim proizvodom in v njem v taki ali drugačni meri vedno tudi neposredno participira, mnogo bolj dinamični kot v drugih družbah. Tako je potem mogoče in po mojem mnenju tudi nujno vrednotiti zdravnikovo delo izhajajoč iz vrednosti in cene zdravnikove delovne sile v določeni časovni enoti.

Če sem torej prišel do sklepa, da lahko vrednotimo zdravnikovo delo samo s ceno njegove delovne sile za določeno časovno enoto, potem se moramo tudi zavedati, da ne delajo vsi zdravniki vsak dan časovno enako dolgo niti količinsko v enakem obsegu. In če hočemo kar najbolj objektivno ovrednotiti konkretno — in ne potencialno — zdravnikovo delo, potem nam spet lahko pri tem pomaga edinole kategorija storitev, ki zajema poleg realnih materialnih stroškov tudi čas zdravnikovega dela.

V

Pomen vrednotenja zdravnikovega dela po storitvah za zdravstveno politiko družbe

Angažiranost zdravnika in višina materialnih stroškov nista različni samo med posameznimi zdravniki, med posameznimi ustanovami iste stroke, temveč so zelo veliki razponi tudi med posameznimi strokami. In če hočemo kar najbolj smotrno, pravilno in pravično razdeljevati sredstva za zdravstvo, potem menim, da ne smemo zaradi zapletenosti stvari bežati v poenostavljanje in abstrakcije, temveč je treba iti stvari do dna. Drugače povedano, stvari moramo urejati take, kakršne so, in ne tako, kot bi želeli, da bi bile, brez zapletljivosti. Menim torej, da moramo v razmišljanju o vrednotenju zdravnikovega dela natančno določiti predvsem tole, četudi se morda zdi nepotrebno: Kaj je sploh zdravnikovo delo? (Ne bom razpravljajal o znanstveno raziskovalnem niti o pedagoškem delu, ker sta to zopet posebni kategoriji družbenega dela.)

Če govorimo o zdravnikovem delu, potem imam v mislih izključno tisto zdravstveno delo, ki je plod raziskovalnega in pedagoškega dela. Mislim, skratka, na strokovno

ali na rutinsko delo, kot ga tudi imenujemo. (S tem dopuščam možnost, da se kako rutinsko delo kombinira s pedagoškim ali z raziskovalnim delom, ali z obema hkrati.)

Z razvojem znanosti in še zlasti z razvojem sodobne medicinske tehnologije pa se tudi zdravnikovo rutinsko delo nenehno diferencira in spreminja. Ta spremenljivost in pestrost zdravnikovega dela sta odločujoča dejavnika, ki zopet zahtevata, da se pri vrednotenju zdravnikovega dela opiramo izključno na delo in ne na kake druge prej omenjene elemente, o katerih sem rekel, da nas kaj lahko zavedejo v zmoto.

Pri vrednotenju zdravnikovega dela moramo zato, vsaj tako mislim, najprej upoštevati njegove osnovne elemente, ki jih srečujemo v vseh strokah:

1. spoznavanje ali diagnostiko bolezni,
2. zdravljenje ali terapijo bolezni,
3. preprečevanje ali preveniranje bolezni. (Nekateri istovetijo preprečevanje bolezni z zdravstvenim varstvom in to z zdravstvenim delom nasploh.) Preveniramo pa lahko tudi poslabšanje bolezni ali pa tudi, posredno ali neposredno, smrt. Kot smo pa že na začetku razprave ugotovili, preveniranje ni vedno rezultat zgolj medicinskega dela, temveč tudi rezultatboljševanja življenjske ravni.
4. ponovno usposabljanje bolnika ali rehabilitacija.

Po mojem mnenju ni zunaj teh štirih elementov nobenega več, ki naj bi, vsaj z medicinskega vidika, lahko določal vrednost oziroma ceno katerega koli medicinskega dela.

Vse bi bilo še nekam preprosto, če ne bi, kot sem že rekel, znanost in tehnika vnašali v vsakdanje diagnostično, terapevtsko, preventivno ter rehabilitacijsko delo neznanse delitve medicinskega dela. Ta delitev dosega že danes več kot 40 različnih medicinskih strok; tu jih ne bom našteval. Če imamo pred očmi to dejstvo, se pa moramo vprašati, ali vse te stroke enako obremenjujejo razpoložljiva sredstva ali ne. Docela jasno je, da jih ne. Kajti potrebe prebivalstva glede posameznih medicinskih strok so zelo različne. Prav tako so pa v posameznih strokah zelo različni stroški medicinske tehnologije. Različno dolgo pa je lahko tudi spoznavanje bolezni in zdravljenje pri različnih strokah. Vse to in še mnogo drugega pojasnjuje, da je lahko število ustanov in kadrov pri posameznih strokah zelo različno, kar pogojuje zopet pri različnih strokah različne organizacijske prijeme. Itn.

Že ta bežni pogled v diferenciacijo medicinskega dela dokazuje, da v finančnem pogledu ne moremo metati vseh medicinskih strok v isti koš. Če bomo namreč delali tako, potem se kaj lahko zgodi, da bomo oškodovali eno stroko na račun

druge. In res je, da imamo že danes v Sloveniji nekaj medicinskih strok, ki so bile v preteklosti favorizirane, in druge, ki so zaostale. To se je moglo zgoditi prav zato, ker doslej ni bila mogoča nikakršna družbena kontrola, saj za to nismo imeli ustreznih objektivnih indeksov.

Iz teh razlogov sem tudi prepričan, da je bil sklep že prej omenjene konference, sklep namreč, naj se zdravstvene ustanove v prihodnje financirajo po storitvah, izrednega pomena za nadaljnji razvoj vseh naših medicinskih strok. To velja predvsem za pravilnejše razdeljevanje finančnih sredstev glede kritja materialnih stroškov. Prav tako pa sem prepričan, da nam sprejemanje tega načela omogoča objektivizacijo vrednosti osebnega zdravnikovega dela.

VI

Primer vrednotenja zdravnikovega dela

Pri vsem razpravljanju imam pred očmi tudi praktično izkušnjo z ginekološke klinike v Ljubljani. Kako smo prišli do cene medicinske storitve na nasi kliniki?

Večidel smemo reči, da zahteva vsako medicinsko delo določeno količino zdravnikovega časa. Zato izračunavamo ceno medicinske storitve najprej po konkretnih materialnih stroških in nato po količini zdravnikovega časa. Ta je seveda lahko različna, če je opravil npr. storitev zdravnik sam ali so sodelovali še drugi zdravniki. Ceno zdravnikovega časa pa smo določili iz globala osebnih dohodkov vseh zdravnikov. Pri tem smo predpostavljali, da je ta global od družbe določeni ekvivalent za delo, ki ga opravijo zdravniki.

Kaj smo s tem dosegli? Po mojem mnenju dve dokaj pomembni stvari: prvič, tako, tj. preko števila storitev je mogoče dokaj objektivno oceniti količino vloženega dela, in drugič, to načelo nam omogoča oceniti tudi kvaliteto nekega dela. Če namreč vemo, da gre za kako preprosto medicinsko delo, preprosto v tem smislu, da se ga je zdravnik priučil v razmeroma kratkem obdobju, je ta cena v časovni enoti zagotovo lahko nižja od cene časovne enote pri storitvi, za katero se je zdravnik usposabljal tudi več let.

Pri opravljanju svojega dela se zdravnik enkrat poslužuje bolj ali manj svoje pronicljivosti in čutil, drugič dokaj zapletenih aparatov in instrumentov. In v nepreglednem asortimentu zdravnikovega dela so seveda, kot v drugih poklicih, dela, ki se jih zlahka in v kar najkrajšem času priuči, npr. merjenje krvnega pritiska, ordiniranje zdravila, šivanje rane ipd., in zopet takšna, ki se jih priuči v dolgih letih, npr. elektroencefalografija, kateterizacija srca, operacije na življenj-

sko važnih organih idr. Z malo domišljije si prav lahko ustvarimo sodbo, da je vrednost zdravnikovega dela — tako po času kot po izkušnosti — lahko dokaj različna. Zdi se mi pa povsem razumljivo, da bomo v vrednotenju zdravnikovega dela tem bolj objektivni, čim bolj natančno bo njegovo delo opredeljeno v konkretni medicinski storitvi.

●

Z ocenitvijo zdravnikove delovne sile, vezane na enoto časa in na določeno storitev, pa še nismo izčrpali vseh možnosti za vrednotenje zdravnikovega dela. Z administrativnim vezanjem zdravnika na določeno delovno mesto na eni strani in s krnjenjem svobodne izbire zdravnika na drugi strani smo za zdaj paralizirali nadaljnje mehanizme, ki lahko v kar največji meri ovrednotijo delo konkretnega zdravnika. S to omejitvijo smo namreč paralizirali emocionalne mehanizme, o katerih sem govoril na začetku in o katerih sem rekel, kako pomembno vlogo imajo lahko v individualnih odnosih med bolnikom in zdravnikom. Če sem se v razpravi izogibal vseh takšnih in podobnih subjektivizmov, jih pa moram pač ob koncu razprave posebej poudariti: v mislih imam svobodno izbiro zdravnika. Kati ta ne omogoča samo intimnejšega stika med bolnikom in zdravnikom, ne omogoča samo najkrajše poti do ozdravljenja, ne vnaša samo bolj humanističnih odnosov med bolnikom in zdravnikom, temveč pomeni tudi z vidika vrednotenja zdravnikovega dela nepogrešljiv pogoj.

Predrag Vranicki

Filozofija danes

Razprava na srečanju urednikov filozofskih in socioloških revij socialističnih dežel v Opatiji

Sedanje človeštvo je že globoko zakoračilo v drugo polovico dvajsetega stoletja. Prva polovica je pustila za seboj grenke in tragične izkušnje — dve svetovni vojni, nečloveške režime, koncentracijska taborišča, popolno popredmetenje človeka, izmaličenje njegove osebnosti —, da ne naštevam vseh moralnih zablod in deformacij, skozi katere je šel človek prve polovice našega stoletja oz. jih je moral prebroditi. In to v stoletju največjega napredka človeškega duha, velikih uspehov znanosti in na pragu neslutnih perspektiv.

To vse dokazuje, da je tudi znanost postala blago; da so učenjaki v svoji predanosti tako imenovani »znanstveni resnici« — ki je hkrati zelo primerna španska stena in opravičilo, da si pred zgodovino operejo roke — prav tako postali blago na vseobsežnem modernem trgu in deli velikega mehanizma, ki rabi bodisi zasebnemu ali pa državnemu interesu. Razen nekaj častnih izjem se je vsakdo skrtil za svoje nacionalno ali strokovno obzidje in ne le pozabil na internacionalizem znanosti, marveč tudi spregledal, da vodi to ozko-nationalno k še večji svetovni kataklizmi.

Ta val nacionalnega in strokovnega razvrščanja tudi filozofije ni obšel. Čeprav me zdaj zanima predvsem filozofija, katero je inavguriral Karl Marx, se te vrstice ne bodo tikale samo nje, kajti usode vsebinsko različnih vendar pa istodobnih filozofij so si dandanes podobne.

Filozofija je v tej vsesplošni delitvi dela doživela enako usodo kot druge discipline. Postala je privilegij določenih specialistov; filozofija in filozofi so postali v nekem smislu šolski. Delitev funkcij je terjala od posameznika specializacijo v njegovi stroki; ko pa so se filozofi omejili v okvirih svo-

jih specialnih področij, so se lotevali filozofskih problemov čedalje bolj na »objektiven«, vrednostno-indiferenten, torej »znanstven« način, natančneje: pozitivistično. Eden od vzrokov za tak razvoj stvari je položaj sodobnega filozofa v našem manipuliranem stoletju: so eksperti v svoji stroki, vendar pogosto nimajo stika z življenjsko prakso in se zelo redko čutijo odgovorne za konkretne človeške usode. Vse to je vplivalo, da se je začel zgubljati in da je celo zginil tisti resnični smisel filozofskih prizadevanj, da je zginil celo bistveni objekt filozofskega interesa. Kolikor bolj se je filozofija nagibala k specialističnosti in k formalizmu — ne glede na to, ali k modernemu neopozitivizmu ali k dialektičnemu ontologizmu —, toliko manj je bila filozofija našega časa.

Pri tem sta bili storjeni dve usodni napaki: prvič, kot izreden rezultat se je ocenjevalo razglasitev filozofije za znanstveno, in drugič, filozofija se je razblinila v brezmejnih pozitivističnih omejitvah na dokaze, stališča, zakone in podobno ali na sociološke kategorije (narod, razred, partija, država itd.). Glede prvega, o čemer je bilo že precej povedanega, ne smemo spregledati *primum movens* vsake dosedanje velike filozofije, t. j. prizadevanja, da miselno zajame totalnost človeške prakse in to prakso dojame v vseobsežni totalnosti bivajočega. Ta intencija pa se bistveno razlikuje od znanosti, ki tudi so znanosti, ker parcializirajo nekaj, kar je dano kot totalnost.

S tem ne nameravam zanikati potrebnosti takega parcializiranja in potemtakem tudi ne podcenjevati znanosti, ki je v to nujno usmerjena. Vprašanje je le, ali se lahko s tem docela zadovoljimo. Ali je učenjak le nepristranski raziskovalec in analitik določenega trenutka bivanja in ali se more zadovoljiti le z rezultatom tega raziskovanja ali pa je tudi zgodovinsko bitje, ki s slehernim svojim delom participira na zgodovinskem, pa se mora zategadelj zavedati tudi zgodovinskih konsekvenc svojega raziskovanja?

Ali lahko torej filozofija išče svoje značilno obeležje na tistem področju, ki je samo po sebi parcialno, in ne more ne po metodi ne po intenciji predstavljati smisla in intencije filozofije? Zato se zlasti dandanes terja, naj bo znanost filozofska. To ima dvojni pomen: prvič, da se sama znanost ne zgublja v parcialnem in empiričnem, temveč da vedno deluje tudi na lastnih temeljih, ki vsako znanost približujejo filozofski problematiki — prav zato so upravičena prizadevanja okoli filozofije in teorije prava, politike, prirodnih znanosti itd. In drugič, da se znanost zave zgodovinskih konsekvenc svojih rezultatov, da s svojimi grandioznimi izsledki ne prispeva k uničenju celo same človeške eksistence.

Dandanes je torej mnogo bolj odločilno vprašanje, da bo znanost filozofska in ne filozofija znanstvena, ker to slednje negira filozofijo kot filozofijo. (To seveda spet ne pomeni, da sme filozofija ignorirati izsledke znanosti, ker ne more biti nezainteresirana za zgodovinsko in bivajoče kot tako, znanost pa je brez dvoma eden od najbolj pomembnih momentov te zgodovinske totalnosti).

Če je filozofija »duhovna kvintesenca časa« (Marx) ali, kot pravi Hegel, določen čas izražen v mislih — toda, če še dodamo, ne kot odsev obstoječega, marveč kot njegovo kritično samorazumevanje, kot odkrivanje njegovega smisla, kot intelektualna in racionalna projekcija kreativne, progresivne zgodovinske prakse, potem le-ta ne more biti pozitivistična ne v idealističnem ne v materialističnem smislu. V teh nekaj desetletjih je postala filozofija marksizma institucionalna. V konkretni stalinistični atmosferi, ki še ni docela preučena, je zgubila vse značilnosti filozofije našega časa: postala je ancilla politicae. Kajti medij razvoja in življenja filozofije je svoboda, kot je dejal že K. Marx; kjer pa ni svobode, vzgona drznega duha, ikarskega leta filozofske misli — ki se docela zaveda, da si med tem letom lahko in mora osmoditi krila — mora biti filozofija ali neživljenjska abstrakcija, ki na vsakem koraku opozarja na svoje suženjstvo, ali pa revolucionarna filozofija, ki nosi v sebi negacijo obstoječega stanja.

Problem filozofije ni samo teoretično in znanstveno vprašanje, marveč par excellence življenjsko, človeško, zgodovinsko. Filozofija ne razrešuje le večnih vprašanj človeka in bivanja; narobe: filozofija je teoretični odsev človekovih zgodovinskih muk, kot je tudi teoretični kompas, ne vsakodnevno pragmatičen, brez katerega bi se človek zgubil v brezkončnem svetu empirije, vsakodnevnih kontroverz in porazov, v vsakodnevnih nečloveških situacijah, ki se zde na videz brezperspektivne.

Poslanstvo sodobnega filozofa potemtakem ne sme biti aprioristično omejevanje na formalnologične, spoznavno-teoretične in filozofsko-prirodoslovne probleme, ko pa sodobna družba i v kapitalizmu i v socializmu postavlja pred človeka tako pereča vprašanja. Stopati v filozofiji *samo* po tej poti, pomeni, biti le filozofski strokovnjak, delavec na enem področju človeškega znanja. Ostajati samo znotraj teh meja, pomeni pravzaprav, obrniti hrbet človeškemu in zgodovinskemu, pomeni oportunitizem, pomirjenje z vsem tistim, kar je sedaj anahronistično. Skratka: pozitivistični duh v filozofiji zanika filozofijo kot tako.

Ko je postala marksistična filozofija institucionalna, je storila zelo malo oziroma skoraj nič, da bi, razen redkih izjem, upravičila svoje zgodovinsko poslanstvo. Filozofski učbe-

niki in spisi so polni občudovanja, recimo, Bruna, Servetiusa, Morusa, Diderota, Černiševskega ali Blanquia, ki so bili pripravljeni dati življenje za svoj filozofski credo. Po drugi strani pa se gre molče mimo najbolj očitnih zlorab tudi v socialističnih sistemih.

Mar ni ena od poglavitnih nalog filozofske kritične zavesti, vplivati optimalno na družbo, da bo uresničila take odnose, ki ustrezajo socializmu in družbi dvajsetega stoletja in ki bodo razvrednotili kratkovidne procese proti posameznim filozofom ali literatom, ki so se drznili izrekati kritike ne glede na to, ali so pravilne ali pa napačne? Če filozofi niso v prvih vrstah boja za uresničevanje samoupravnosti človeka, samoupravnega socializma in, da še enkrat ponovim, osnovnih Marxovih, Engelsovih in Leninovih zamisli — potem ne samo, da ni bil dojet smisel Marxove kritike kapitalizma in človekove odtujenosti v takem sistemu, marveč v tem primeru tudi filozofija teh filozofov ni na ravni sodobnih zgodovinskih zahtev in sodobnih zgodovinskih možnosti.

Videli smo torej, da filozofija ne more biti znanost v prej navedenem smislu, ker ji taka znanstvena metoda ne ustreza, ker je njen način argumentacije drugačen in ker njen predmet ni parcialen. Toda, če želimo kot eno poglavitnih značilnosti znanosti upoštevati njeno težnjo, da naravo in človeka razlaga samo s »tostranskimi« kategorijami, potem moramo poudariti, da je »tostranost« poglavitna intencija tudi filozofije; šele ta značilnost bistveno razmejuje prvobitno mitološko mišljenje od kasnejše filozofije. Toda tudi v tem pogledu je med znanostjo in filozofijo razlika. Pomen določene filozofije, vsaj do sedaj, ni bil odvisen od njenega idealističnega ali marksističnega značaja. Narobe, obe obliki filozofije sta bili lahko zgodovinsko prav tako progresivni kot tudi regresivni. Kot moramo priznati, da so pomenile mnoge idealistične filozofije v svojem času velik korak naprej v samoosveščanju človeka, tako so bile tudi nekatere marksistične filozofije teoretično in zgodovinsko konservativne ali reakcionarne, kot na primer stalinizem. Glede tega je še vedno aktualen Leninov aforizem, da je pameten idealizem bližji pametnemu materializmu kot pa zabit materializem.

Sedanje zelo zapleteno, protislovno, dinamično in krčevito obdobje terja adekvatno zapleteno, subtilno, diferencirano, zniansirano, vendar pa radikalno filozofijo, tako marksistično misel, ki se ne bo umikala pred oficialnimi silami in predstavami, pred resnicami, da je $1 \times 1 = 1$, iluzijami in podobnimi fenomeni, ki jih je sodobna zgodovina prepolna.

Zdaj se, po tolikih zgodovinskih izkustvih, zastavlja naslednje vprašanje: prvič, ali obstajajo zgodovinske možnosti in realne pespektive za uresničevanje poglavitnega sociali-

stičnega cilja — samoupravnosti človeka, kajti edino ta proces zagotavlja preraščanje raznih oblik ekonomskopolitičnega odtujevanja. Če te možnosti obstajajo in če je njihovo uresničevanje zgodovinska naloga našega časa, potem se, drugič, moramo boriti za ostvaritev tega filozofskega spoznanja, kar implicira obenem tudi radikalno kritiko sleherne mistifikacije. Če na prvo vprašanje odgovorimo pritrdilno, potem je drugo edina sprejemljiva solucija. Odklanjanje prve teze nas nujno pripelje do znanih etatističnih mistifikacij in ideologij, ki so i v kapitalizmu i v socializmu našle plodna tla.

Na tem mestu nam ni treba posebej dokazovati, da je kapitalizem tako včerajšnji kot današnji, sistem vsesplošne predmetnosti in alienacije. Nas zdaj zanima predvsem socializem, ki ga doživljamo. Progresivne sile so tudi na drugi strani, ki svoje razmere tudi bolje poznajo, vendar to ne izključuje izmenjave mišljenj in ostre medsebojne marksistične kritike. Drugo pa je vprašanje naših marksističnih, internacionalističnih prizadevanj, da spoznamo tudi ostale procese v drugih deželah ter da sodelujemo, miselno in praktično, v vsem svetovnem dogajanju.

Da niso pravkar izpovedana stališča preostra, dokazujejo pretekle in delno tudi še pričujoče zablude in navidezne resnice, ki so zavite v avreolo nedotakljivosti in absolutnosti. Pretehtajmo nekatere od teh v filozofiji:

- nedopustnost slehernega dvoma, da je Stalinov dialektični in historični materializem najvišji dosežek marksistične misli;

- dolga prevlada neke kanonizirane filozofije, ki je kot taka seveda popolnoma zaobšla najvažnejša vprašanja časa;

- dominacija neke mehanicistične koncepcije dialektike, ki se je v takih interpretacijah spremenila v mrtev in dolgočasen ontologizem;

- nedotakljivost teze, da je teorija odraza temelj marksistične gnoseologije, in nedopustnost kakršnegakoli dvoma v eventualne teoretične pomankljivosti Leninovega »Materializma in empiriokriticizma«;

- nedotakljivost bistvenih eksistencialnih vprašanj, najbolj pomembnih za filozofijo dvajsetega stoletja;

- trditev, da je teorija alienacija heglovska ali buržoazna teorija;

- interpretacija zgodovinskega materializma kot filozofske discipline, ki zajema specifične sociološke probleme (razred, narod, država itd.) in s tem njihovo shematiziranje v filozofskih abstrakcijah.

Že to nepopolno naštevanje zadošča za prikaz nastanka take koncepcije marksistične filozofije, ki je bila njena negacija; za prikaz tega, da je nastal tak način filozofskega mi-

šljenja, ki je docela neustrezen za sedanje zgodovinske zahteve in probleme.

Vzemimo podobne primere v sociologiji in ekonomiji:

— v teoriji vulgarni ekonomizem, v politični praksi subjektivizem;

— dominacija popolnoma nemarksistične teze o izgrajenem socializmu, za katerega je značilna vsesplošna prevlada države in državne lastnine;

— fetišiziranje države in partije, to je državnopartijske birokracije, katere skrajnost se izraža v kultu osebnosti;

— nedopustnost kakršnekoli diskusije o odmiranju države, o delavskem in družbenem samoupravljanju;

— nedotakljivost teze o planu kot zakonu socializma, pri čemer so bile izločene kategorije blagovne proizvodnje, vrednosti in trga;

— popolno zaostajanje v analizah in interpretacijah sodobnega kapitalizma;

— koncepcija monolitne partije, ki je pravzaprav pomenila in opravičevala nedemokratske odnose v partiji, čeprav za take odnose, sredi dvajsetega stoletja, ni nobenega opravičila.

To še zdaleč niso vse zablode in pomanjkljivosti, ki so obvladovale socializem v zadnjih desetletjih. Ne pozabimo, da so bila to tako nedotakljiva stališča, da je bil že najmanjši dvom vanje razglašen za herezo, ti »heretiki« pa za sovražnike socializma in celo ljudstva. Sedaj ugotavljamo, da so bile to neresnice ali preproste mistifikacije. To pa spet na najbolj drastičen način dokazuje, da nima nihče pravice do edino pravilne interpretacije marksizma, ker je prav ta težnja nemarksistična. Filozofska, znanstvena in tudi marksistična misel se razvija tako kot zgodovina, ki vsakodnevno rojeva določene fenomene in probleme. Odgovor na to, kaj je pri pojasnjevanju tega zgodovinskega marksistično, nam daje konec koncev — ob povsem normalnih kontroverzah med posameznimi marksisti in gibanji — zgodovinska praksa. Le zgodovina naše marksistične misli in tudi zgodovinski procesi nasploh so edini pokazatelji, kaj je v posameznih teoretičnih in politično-zgodovinskih prizadevanjih živo in kaj mrtvo.

Kdo lahko jamči, da so sedanja teoretična in politična stališča najboljša od vseh mogočih? Znano je, da delajo kdaj pa kdaj prav neverjetne napake v svojih ocenah in praksi ne samo posamezniki, ampak tudi celotne partije (sicer so pa tudi v le-teh samo ljudje). Le nedogmatska obravnava problemov in odprta kritična diskusija zagotavljata, da bo storjenih manj napak in da se uveljavi kritičnost do slehernega teoretičnega in praktičnega koraka. Razen tega je šele taka družbena atmosfera, skupno z nekaterimi strukturalnimi spre-

membami v državnem socializmu in monopolizmu, edina pregrada za vedno mogoče recidive stalinizma.

Ali ne kažejo vsi ti fenomeni, da socializem ni razrešil ene od bistvenih strani življenja sodobne družbe? Ali vsa ta celotna izkustva ne govore ponovno in odločneje od kakršnekoli proklamacije, da filozofija in znanost ne preneseta nikakršnih oktroiranih stališč ali »oficialnih resnic« da je docela svobodna in kritična diskusija osnovni pogoj razvoja sodobne družbe, zlasti pa socializma — in da mora socializem brez kritičnega razpravljanja še vedno rojevati nepotrebne deformacije?

Če je Engels že leta 1889 v razmerah meščanske družbe zapisal v pismu Herstonu Trieru: »Delavsko gibanje temelji na najostrejši kritiki sodobne družbe. Kritika je njegova življenska stihija; kako naj bi se potem sam izogibal kritiki, težil k prepovedi diskusije? Mar mi od drugih terjamo zase svobodo govora le zato, da bi jo zadušili v naših lastnih vrstah?« — kaj bi Engels dejal šele za sedANJI položaj, ko je socializem prevladujoči sistem?

Brez vsakega pretiravanja lahko trdimo — in to nam dokazuje zgodovina socializma ter nekaj desetletij —, da je sleherno prepovedovanje teoretične diskusije (sem prištevam tudi politično) in kritike v socializmu v bistvu antisocialistično in antimarksistično. Birokratiziranje politike in institucionaliziranje marksizma nujno povzročata ohranitev in deformiranje osebnosti.

Kje so teoretična dela (filozofska in sociološka) zadnjih nekaj desetletij iz socialističnih držav, ki bi imela internacionalno vrednost? Naj se izkaže, koliko so bile posamezne socialistične države pripravljene publicirati najboljša marksistična dela iz drugih socialističnih in nesocialističnih držav? Kako naj si racionalno pojasnimo, da so doživljali najboljši marksistični umi dvajsetega stoletja neprestane napade, trpinčenja in obtožbe, češ da so revizionisti izdajalci itd. (Bloch, Lukács, Lefebvre, Fromm, Marcuse, Kolakowski in drugi)? In od koga? Od tistih, katerih zasluga je v tem, da so imeli izjemen položaj v znanstveni ali politični hierarhiji in ker so se v vprašanjih marksizma razglasili za nedotakljive arbitre.

Če torej razpravljamo o naslovni temi — filozofija sedaj — zlasti če gre za marksistično filozofijo, kateri pripisujejo epitet revolucionarnosti, potem je treba enkrat za vselej dojeti, da je največja odlika revolucionarnosti kritična odprtost do vsega obstoječega — tako teoretičnega kot praktičnega — pa pogum in odločnost, da se presežejo vse tiste meje, ki zavirajo bolj sproščen razvoj misli in družbe.

Če se strinjamo, da je bil Oktober zgodovinsko delo prve stopnje, najvišji izraz človeške samozavesti in zgodovinske

kreativnosti, potem ne smemo po revoluciji lomiti človeških zanosov in teženj k nadaljevanju tega ustvarjalnega dejanja, nezadovoljstva z doseženim in stalne kritičnosti do lastnega dejanja. Marksisti ne bi smeli dopustiti, da se socializem izrodi v birokratski etatizem in manipulirano družbo, kar je sodobni kapitalizem, v kateri bo človek priznan le toliko, kolikor je bolj integriran in poslušen.

Sodim, da je že čas, da se lahko prebrodi hegeljanska koncepcija socializma, po kateri je v socialistični (in k temu še birokratski) državi objektivni duh dosegel popolno identičnost z bivajočim. Mar niso bile od Stalina naprej vse proklamacije političnih forumov najbolj preprosto hegeljanstvo? Vsaka etapa je bila razglašena za nujno in edino mogočo; politično spoznanje se je vedno ocenjevalo za najbolj ustrezen izraz zgodovinskega trenutka; nastajal je dojem, da je s tem realiziran najvišji Heglov princip identičnosti mišljenja in bivajočega. Zdi se mi, da sta po Heglu vendarle bila še Karl Marx in Vladimir Iljič.

V prizadevanjih, da se socializem resnično razvije v atraktivno etapo zgodovine človeštva, imajo družbene vede in filozofija prvorazredno vlogo. Toda pri tem je treba prvenstveno razbiti dosedanje strukturo in okvire tako imenovanega dialektičnega materializma. Ločevanje na dialektični in historični materializem, na dialektično teorijo in metodo, na sociologijo in znanstveni socializem, so neživljenjske sheme, ki zavirajo resnično filozofsko in sociološko prizadevanje. Diskusije in polemike o njunih odnosih, o značaju dialektike, o dialektiki prirode ali zgodovine itd. so le otroške igre zgodovinskega obdobja, ki terja prodorno in revolucionarno misel, globoke in pogumne analize.

Vse to dokazuje, da ni in da ne more biti ene same marksistične filozofske koncepcije, če nočemo obstati samo pri najbolj globalnih stališčih. Že sama interpretacija Marxa in Engelsa, torej že izoblikovanih misli, je polna kontroverz in razlik, ki nastajajo glede na tekst, na zgodovinski položaj, individualne sposobnosti itd. Zakaj bi bilo drugače z novimi in izvirnimi poskusi razreševanja problemov, ki stoje pred nami? Popolnoma je razumljivo, da je imela vsaka epoha svojega Marxa, kakor ga bo imela tudi vsaka ustvarjalna filozofska osebnost.

Če je bil to plaidoyer za »historično filozofijo marksizma«, to je za filozofijo našega časa, potem seveda nisem mislil, da naj bi filozofija v svoji angažiranosti posegla za političnim ali kakim drugim pojmovnim aparatom — ne glede na to, da bi moral filozof tudi po tej poti sodelovati v bojih in prizadevanjih svojega časa. Opazovanje vseh problemov sodobnega sveta — od problema alienacije, manipulacije, tehnike, svo-

bode, umetnosti, revolucije, prakse itd., mora imeti tudi filozofsko dimenzijo in utemeljenost. To so momenti obsežnejše filozofske problematike, ki je njihova podlaga. Vendar tu nisem nameraval pisati traktata o biti in smislu filozofije, ker sodim, da je tudi to brezpredmetno. Filozofija se kreira v ustvarjalnih aktih; to dokazuje življenje sleherne filozofije, njena trdoživost v zgodovinskem dialogu človeštva ali pa njena kratkotrajnost.

Kot je znano, smo te naše razgovore posvetili marksistični filozofiji po Oktobru. Nihče ne dvomi, da je Oktober 1917 najbolj pomemben dogodek v najnovejši zgodovini. Vendar pa Oktober ni baldahin, pod katerim bi korakali samo svetniki v politiki in v teoriji. Ne more in ne sme biti protégé in izgovor za vse tiste zgodovinske in miselne pomanjkljivosti desetletij po njem in tudi dandanes.

Zato se mi je zdelo potrebno, da povem nekaj kritičnih besed o našem času in naših dosežkih. Kajti delo Oktobra bomo nadaljevali najbolje, če bomo miselno in filozofsko tako radikalni, kot je bil Oktober zgodovinskopraktičen.

Prevedel: Albin Mahkovec

Jože Smole

Sodelovanje komunističnih in drugih delavskih partij

Ob pripravljalnem sestanku v Budimpešti in ob sklepu o sklicu novega svetovnega posvetovanja v Moskvi so na široki podlagi ponovno aktualizirana nekatera poglavitna vprašanja mednarodnega sodelovanja komunističnih partij in drugih delavskih strank ter naprednih sil in gibanj.¹

V zadnjih letih je bil dosežen pomemben napredek, kar zadeva oblike, metode in vsebino sodelovanja. Zlasti se je široko razvila bilateralna dejavnost komunističnih in drugih delavskih strank ter naprednih gibanj. Čedalje pogostejša srečanja so omogočala vse bolj poglobljeno izmenjavo mnenj in izkušenj, kar je vsekakor prvi pogoj za skupno nastopanje. Tudi sicer je, v celoti gledano, mednarodno sodelovanje postalo bolj razvejano in vsebinsko kvalitetnejše. Tega nikakor ne gre spregledati. Toda dokaj točna je tudi trditev, da dosežena stopnja napredka še zelo zaostaja za velikimi spremembami v sedanjem svetu. Prav tako pa zaostaja tudi za potrebami, ki jih dandanes čedalje bolj jasno vidijo napredne družbene sile.

Sam pojem »mednarodno delavsko gibanje«, ki je sicer zelo v rabi, ni dovolj jasno označen. Pogosto uporabljajo ta

¹ Da bi se izognil morebitnemu nesporazumu, naj omenim, da pričujoči članek nikakor ne predstavlja poskusa analize posvetovalnega sestanka komunističnih partij v Budimpešti. Če s formalnega vidika bi bilo to povsem nemogoče, ker v trenutku, ko je bil rokopis poslan v tiskarno, še niso bili objavljeni vsi dokumenti sestanka in se še ni moglo vedeti za vse njegove rezultate. Avtorju je pripravljalni sestanek v Budimpešti (na katerega Zveza komunistov Jugoslavije ni bila povabljen, ker so bile vabljen samo partije, ki so se udeležile moskovskega posvetovanja leta 1960) bil samo povod za širša razmišljanja o oblikah in vsebini mednarodnega sodelovanja komunističnih in drugih delavskih strank ter naprednih gibanj.

termin zelo poenostavljeno in šablonsko. Povezujejo ga s pojmom enotnosti (včasih celo »monolitne enotnosti«) v pogledih in dejanjih. Pri tem se pozablja, da popolne enotnosti ni, oziroma, da je sploh nikdar ni bilo. Potemtakem tudi ne gre za to, da bi se ponovno zagotovila enotnost, kajti te nikdar ni bilo. Če izhajamo iz konkretnega odnosa do aktualnih vprašanj sedanjega časa, potem vsekakor ne moremo govoriti o enotnosti v mednarodnem delavskem gibanju. Podvojenost ne obstaja samo med komunističnim in socialnodemokratskim delom mednarodnega delavskega gibanja, temveč je tudi socialnodemokratski del znotraj sebe podvojen, kot je podvojen tudi komunistični del delavskega gibanja. Kot se do sedaj ni posrečilo preseči razlik med socialnodemokratskim in komunističnim delom delavskega gibanja, tako je iluzorno misliti, da bi se v prihodnje lahko kar čez noč odpravile razlike znotraj socialnodemokratskih vrst in razlike znotraj komunističnega dela delavskega gibanja. To pa seveda nikakor ne pomeni, da niso potrebna stalna prizadevanja za preseganje teh razlik oziroma za njihovo zmanjševanje ter za iskanje skupne podlage za doseg *akcijske enotnosti* glede urejanja konkretnih vprašanj in izpolnjevanja konkretnih nalog. Dejstvo, da ni monolitne enotnosti niti med komunističnimi niti med socialnodemokratskimi gibanji, kaj šele med prvimi in drugimi, samo po sebi ne vzbuja skrbi, kajti zamisel o monolitni enotnosti je čista fikcija ter s tem tudi navadna iluzija. Povsem drugače pa se zastavlja vprašanje akcijske enotnosti. Na dlani je, da bi bilo področje akcijske enotnosti sedaj lahko neprimerno širše, kot je. Prav tako bi lahko bila tudi stopnja akcijske enotnosti večja, kot je v sedANJI praksi.

V najširšem in najbolj splošnem smislu lahko govorimo o mednarodnem delavskem gibanju, kajti vsako resnično delavsko gibanje je v svojem bistvu internacionalistično usmerjeno (vsaj v smislu občutka in zavesti, da pripada najbolj napredni družbeni sili, ki gradi nov družbeni red). S tega vidika predstavlja že sam seštevek delavskih gibanj v posameznih državah mednarodno delavsko gibanje. In to ne glede na subjektivne ocene politike posameznih partij. Vsako delavsko gibanje je, objektivno gledano, sestavni del mednarodnega delavskega gibanja in tako ali drugače vključeno v njegove tokove. K temu velja prišteti še vsa protikolonialna gibanja in vsa protiimperialistična prizadevanja ter sploh vsa napredna gibanja, ki imajo že po svojem značaju in svoji osnovni usmeritvi veliko skupnega, internacionalističnega z delavskimi gibanji. V tem najširšem smislu mednarodno delavsko gibanje v zadnjih letih gotovo ni nazadovalo, temveč je, narobe, zelo napredovalo. Ob vseh protislovjih in tudi zaostrenih konfliktih (kot je npr., sovjetsko-kitajski)

vendarle ne bi smeli niti za trenutek pozabiti na omenjeni širši pojem mednarodnega delavskega gibanja. To pa seveda ne zmanjšuje, temveč, nasprotno, povečuje pomen, ki ga v sedanjem času imajo konkretna prizadevanja za zmanjševanje nasprotij, za odpravo konfliktov in sporov ter za doseganje večje akcijske enotnosti. Pri tem nam vse dosedanje izkušnje kažejo, da so maksimalistične zahteve o doseganju nekakšne popolne enotnosti povsem nestvarne in da v bistvu več škodujejo kot pomagajo stvari enotnosti. Tudi pri tem ne gre spregledati dejstva, da je enotnost proces preseganja nasprotij in protislovij. Takšno preseganje je mogoče samo na konkretnem področju. Tudi minimalen uspeh pri doseganju akcijske enotnosti v konkretnem vprašanju pomeni veliko več kakor splošno govorjenje o potrebi uvajanja popolne enotnosti.

Že pred leti so se veliko ubadali z dilemo za ali proti svetovnemu posvetovanju komunističnih in delavskih partij. V zadnjem času so prav to dilemo ponekod ponovno forsirali kot nekakšno osrednjo alternativo, pred katero naj bi bile vse komunistične in druge delavske partije. Razvoj dogodkov pa čedalje bolj prepričljivo govori o tem, da je dilema »za ali proti svetovnemu posvetovanju« povsem nestvarna. Bistvena je vsekakor vsebina, ki naj jo ima določeno posvetovanje. Od njegove vsebinske zasnove zavisi, ali bo kako posvetovanje koristno ali ne, ali bo dalo pričakovane rezultate ali pa le-teh ne bo, in bo posvetovanje kot takšno ostalo samo sebi namen. Posvetovanja kot takšnega se ne bi smeli lotevati niti s stališča nekakšnih apriorističnih trditev, češ da je to edina oblika, ki zagotavlja večjo stopnjo enotnosti, niti z nekakšnimi predsodki, po katerih da je vsako posvetovanje že vnaprej obsojeno na neuspeh. Gotovo je, da posvetovanje z dobro vsebinsko zasnovo in z dobrimi metodami dela lahko zelo veliko prispeva k prizadevanjem naprednih sil sveta.

Vsake konkretne pobude, naj bo bilateralna ali multilateralna po svoji obliki, se je treba lotevati z vsebinskega vidika. Če gledamo na stvari s stališča vsebinske zasnove, potem se kaj kmalu pokaže, da ni primerna trditev, po kateri naj bi bile tiste komunistične in ostale delavske stranke, ki se nočejo udeležiti določenega posvetovanja, s tem že a priori nacionalistično in egoistično usmerjene. Internacionalizem in izpopolnjevanje obveznost vsake komunistične partije do mednarodnega delavskega gibanja se ne izpričujeta po stališču do udeležbe na določenem posvetovanju, marveč se kaže ta predvsem v neposredni praksi. Samo družbena praksa in rezultati te prakse so lahko razsodnik o objektivni vlogi politike vsake partije. Subjektivistično etiketiranje posameznih partij (z epiteti: nacionalistična, egoistična, nemarksistična,

revizionistična, dogmatska itd.) lahko samo škoduje dejanskim interesom mednarodnega delavskega gibanja.

Nobeno resnično delavsko gibanje se ne sme zapirati v okvire svoje dežele. Prav tako je samo po sebi umevno, da se ne sme omejevatı samo na dvostranske (bilateralne) oblike sodelovanja z drugimi komunističnimi in ostalimi delavskimi strankami. Potemtakem resnično delavsko gibanje v nobeni državi ne sme biti v načelu proti multilateralnim oblikam sodelovanja in torej tudi ne proti svetovnemu posvetovanju kot takšnemu.

Zveza komunistov Jugoslavije je že nekajkrat zelo jasno povedala, da problem ni v izbiri med bilateralnimi in multilateralnimi oblikami sodelovanja. Očitno je, da so potrebne ene in druge oblike. Problem je v vsebini, ciljih, programski zasnovi in metodah. Od vsebine zavisi odnos do konkretnih oblik in pobud. Vsebinski koncept je poglobiten tako za izbiro konkretnih oblik bilateralnega sodelovanja kot tudi konkretnih oblik multilateralnega sodelovanja in dogovarjanja. Zveza komunistov Jugoslavije je za vse oblike sodelovanja, ki omogočajo enakopravno izmenjavo mnenj in izkušenj ter svobodno diskusijo o problemih sedanjega sveta. Je za vse oblike sodelovanja in za vse konkretne pobude, ki temeljijo na takšni vsebinski zasnovi, ki vsaj minimalno zagotavlja, da bodo prispevale k večji akcijski enotnosti delavskih in ostalih naprednih gibanj.

V ilustracijo doslednosti našega stališča, tj. tega, da v načelu nismo proti tako imenovanim multilateralnim oblikam sodelovanja komunističnih partij, lahko navedemo, med drugim, da je Zveza komunistov Jugoslavije zelo aktivno sodelovala na sestanku šefov komunističnih partij evropskih socialističnih držav v Moskvi, ki je bil sklican po izraelski agresiji. Zveza komunistov Jugoslavije pa se ni udeležila posvetovanja komunističnih partij evropskih držav v Karlovih Varih, ker je menila, da je bila vsebinska zasnova tega posvetovanja preozka in da posvetovanje s takšno vsebinsko zasnovo bržkone ne bi moglo prispevati k razširitvi sodelovanja med evropskimi državami in k razreševanju perečih evropskih problemov. Vsebinsko zasnovo sestanka šefov komunističnih partij evropskih socialističnih držav v Moskvi in kasneje v Budimpešti pa je Zveza komunistov Jugoslavije pozitivno ocenila. Šlo je za dogovor o skupnem nastopu proti izraelski in imperialistični agresiji. Šlo je za dogovor, na podlagi enakopravne in svobodne izmenjave mnenj, o skupnih prizadevanjih za odpravo posledic agresije in za usklajeno široko prizadevanje za podporo Združeni arabski republiki in ostalim arabskim državam, žrtvam imperialistične agresije. Vsebinska zasnova omenjenega sestanka je omogočala svobod-

no izmenjavo mnenj pri analiziranju imperialističnih ciljev in konkretne svetovne imperialistične dejavnosti, med katerimi je bila agresija na arabski svet samo ena od izrazito jasnih manifestacij. Pri tem se je, ob najnovejših izkušnjah, ki jih je svet doživel z izraelsko agresijo, pojavila v zelo akutni obliki potreba po analizi odnosa socialističnih držav do politike neuvrščenosti kot takšne in do neuvrščenosti držav. Vsebinska platforma omenjenih sestankov šefov komunističnih partij evropskih držav se je nanašala na nekatera zelo aktualna vprašanja sedanjega časa in je tudi po svoji metodi in prijemih zagotavljala koristnost takšnega multilateralnega srečanja.

Povsem odveč so razprave o tem, ali je dolžnost komunističnih partij, voditi dosledno protiimperialistično politiko ali ne. Samo po sebi je umevno, da mora biti osnovna usmeritev komunistične partije protiimperialistična, kot je jasno, da se mora boriti za družbeni napredek, kajti drugače sploh ni komunistična partija. Dejanski problemi se zastavljajo v konkretni vsebinski zasnovi in v praktičnem izvajanju protiimperialistične politike. Ni vsaka protiimperialistična politika tudi zares uspešna. Politika, ki je recimo, sekstaška, ki veže pojem družbenega progressa v svetu v vseh državah izključno samo na komunistične partije, politika, ki ne vidi vseh naprednih sil, na katere bi se dalo opreti v protiimperialističnem boju, gotovo ne more biti učinkovita. Merilo uspešnosti protiimperialistične politike se gotovo ne kaže v protiimperialistični frazeologiji in radikalnih frazah. Problem, s katerim se srečujejo vse komunistične partije kakor tudi vsa napredna gibanja, je prav v tem, kako v sedanjih okoliščinah, ob upoštevanju sedanjega spremenjenega sveta in pod konkretnimi pogoji delovanja v svoji državi, razvijati in voditi takšno protiimperialistično politiko, ki bo dejansko najbolj uspešno zoževala področje delovanja imperializma, ga potiskala nazaj in zagotavljala največji mogoči vpliv vseh naprednih sil v svetu na celotne tokove mednarodnega dogajanja.

Takšne oblike mednarodnega protiimperialističnega delovanja, kakršna je bila Kominterni, ki je svoj čas igrala izredno pomembno vlogo, so postale nevzdržne že v letih pred drugo svetovno vojno. Do tega spoznanja so prišli sicer z zamudo, bilo pa je vendarle jasno potrjeno maja 1943, ko so razpustili III. Komunistično internacionalo. Takrat je bilo poudarjeno, da se je delavsko gibanje po vsem svetu že tako razvilo in da so okoliščine, v katerih delujejo komunistične partije, tako zelo različne od države do države, da je praktično povsem nemogoče usmerjati mednarodno delavsko gibanje iz enega središča. Ko se sedaj po vseh izkušnjah iz preteklosti še vedno tu in tam slišijo glasovi o potrebi ponovne uvedbe nekakšnega centra in izdelave »generalne linije«, ki naj bi bila

obvezna za vse komunistične partije, ni odveč citirati najpomembnejši del obrazložitve sklepa o razpustitvi Kominterne iz maja 1943. leta:

»Že VII. kongres Komunistične internacionale, ki je bil 1935. leta, je uvidel spremembe, ki so nastale tako v celotnem mednarodnem položaju kot tudi v delavskem gibanju in ki so terjale od sekcij Kominterne *več gibčnosti in samostojnosti* pri razreševanju nalog, ki so bile pred njimi. Zato je poudaril, naj izvršni komite Internacionale pri reševanju vseh vprašanj delavskega razreda *izhaja iz konkretnih pogojev in posebnosti vsake dežele ter naj se vzdrži od neposrednega omešavanja* v notranja organizacijska vprašanja komunističnih partij.«²

Vsi tisti ukrepi v mednarodnem komunističnem delavskem gibanju po drugi svetovni vojni, ki bodisi niso dovolj upoštevali omenjene ugotovitve iz leta 1935, bodisi so sprejeto načelo kršili, so zelo škodovali vsemu delavskemu gibanju, še prav posebej pa so škodovali protiimperialističnemu boju. Pokazalo se je, da dejanske vsebine posameznih organizacijskih oblik in prijemov ne gre presojati po formalnih deklaracijah. Te so vedno pobarvane s protiimperialističnimi gesli. Potrebno jih je presojati po dejanjih. Pri ustanovitvi Kominforma (Informacijskega biroja nekaterih komunističnih partij) septembra leta 1947 je bilo izrecno poudarjeno, da bo izključna naloga tega organa boj za mir, demokracijo in enakopravnost narodov. V deklaraciji o ustanovitvi Kominforma piše, da je njegov cilj »združevati prizadevanja na osnovi splošne protiimperialistične in demokratske platforme ter zbirati okrog sebe vse demokratske in patriotske sile naroda v boju za mir, demokracijo in enakopravnost narodov«. Ne samo, da Kominform te naloge ni izpolnil, temveč je bila njegova dejavnost skoraj v celoti usmerjena zoper neodvisnost mlade socialistične Jugoslavije. Pod firmo boja zoper imperializem se je prek Informbiroja skušalo uničiti neodvisnost socialistične dežele in uvesti stalinistično hegemonijo. Praktična dejavnost Informbiroja ni imela prav nobene zveze z deklariranimi protiimperialističnimi cilji, kot so boj za mir, demokracijo in enakopravnost, temveč je izredno škodovala prav temu boju.

Razpustitev Kominforma je pomenila izredno pomemben dogodek v vsem mednarodnem delavskem gibanju. Ni šlo za formalno dejanje. V tem aktu so prišle močno do izraza napredne sile in spoznanja o spremembah v svetu in o potrebi novega pristopa k aktualnim problemom kot tudi o nujnosti spoštovanja demokratičnih načel v odnosih med komunistič-

² Podčrtal J. S.

nimi in drugimi delavskimi partijami. Prav v času neposredno pred razpustitvijo Kominforma in po njej je bilo objavljeno nekaj pomembnih dokumentov, med njimi tudi znana Beograjska deklaracija s podpisami predstavnikov Jugoslavije in Sovjetske zveze, v kateri je bilo poudarjeno, da obstajajo različna pota v socializem in da se odnosi med socialističnimi državami kakor tudi med komunističnimi partijami lahko uspešno razvijajo samo na podlagi enakopravnosti in nevmešavanja v notranje zadeve. Omenjene deklaracije s takšnimi načeli so pomenile v pravem smislu mejnik v razvoju vsega delavskega gibanja. Vsaka objektivna analiza razvoja odnosov med socialističnimi državami kakor tudi med komunističnimi in delavskimi partijami bo pokazala, da je bil od sprejetja omenjenih dokumentov do sedaj storjen izredno velik napredek. Ta napredek pa seveda ni bil dosežen z lahkoto. Med deklariranimi načeli in njihovim uveljavljanjem pri delu so bile številne pregreje. Napredovalo se je v nenehnem boju s starimi pojmovanji, z inercijo preteklosti, s preživelimi metodami in okostenelimi pogledi.

Na svetovnih posvetih komunističnih in delavskih partij v Moskvi 1957. in 1960. leta so se že močno uveljavili mnogi novi pogledi na sedanji svet in na vlogo delavskega gibanja pri razreševanju konkretnih problemov. Afirmirali so se tudi mnogi novi pogledi na odnose med komunističnimi in delavskimi partijami. Najpomembnejši je bil vsekakor Apel za mir, ki je bil sprejet na posvetovanju leta 1957. V tem apelu je bila izdelana široka zasnova boja za mir. S širino, kakršno je izpričeval Apel za mir, so bili preseženi mnogi sektaški pogledi na probleme miru in koeksistence. Vzporedno z naprednimi dosežki pa so bili na omenjenih posvetovanjih 1957. in 1960. leta močno pričujočni tudi ostanki preteklosti, ki so se kazali tako v pogledih na aktualne probleme kot tudi v načinu in metodah obravnavanja odnosov med partijami.

V pripravah za sklic svetovnega posvetovanja komunističnih in delavskih partij leta 1957 v Moskvi je bil poudarek na potrebi krepitve enotnosti v mednarodnem delavskem gibanju v boju proti mednarodnemu imperializmu. Toda v sprejetem dokumentu se je veliko govorilo o nevarnosti tako imenovanega revizionizma. V bistvu pa je tako v pripravah kot na posvetovanju samem šlo za poskus premagovanja čedalje večjih razlik v stališčih in pogledih KP Sovjetske zveze in KP Kitajske na stanje v svetu in še posebej na politiko koeksistence. Na posvetovanju leta 1957 se jim ni posrečilo preseči dejanskih razlik; toda pred svetovno javnostjo, zlasti pa še pred množicami v delavskem gibanju, so ustvarjali lažen vtis, da je, z izjemo Jugoslavije, dosežena, kot so takrat poudarjali, popolna enotnost v mednarodnem delavskem giba-

nju. Poglavitni problemi, o katerih so razpravljali na posvetovanju, niso prišli do izraza v samem dokumentu, kajti takrat je še vedno prevladovalo mnenje, da je pred množicami moč prikrivati dejanske probleme v mednarodnem delavskem gibanju in da je formalna deklarativna enotnost pot, ki pelje do pozitivnih rešitev. Kmalu se je pokazalo, da je bila takšna pot zgrešena.

Pri sklicu naslednjega svetovnega posveta komunističnih in delavskih partij, 1960. leta v Moskvi, je bil ponovno poudarek na potrebi krepitve boja proti svetovnemu imperikalizmu. Toda posvetovanje se je končalo z dokumentom, v katerem je bila med drugim ostro napadena socialistična Jugoslavija. Očitno je, da napadi na ZKJ niso bili v prid mednarodnemu boju proti imperializmu. Napad na ZKJ pa je bil storjen zato, da bi se našla neka skupna platforma s KP Kitajske in da bi se tako v javnosti ponovno prikrile dejanske razlike med KP Kitajske in KP Sovjetske zveze. Samo posvetovanje ni niti malo zmanjšalo sovjetsko-kitajskih protislovij, temveč jih je na neki način še bolj zaostriilo. Dosežen pa je bil taktičen kompromis na podlagi napada na Zvezo komunistov Jugoslavije. V sklepnem dokumentu je bilo med drugim rečeno, da se je treba boriti proti svetovnemu revizionizmu, ki »je v koncentrirani obliki podan v Programu ZKJ«. Tej formulaciji je sledila druga formulacija, in sicer o potrebi boja proti dogmatizmu, toda ni se jasno in določno povedalo, kdo je nosilec dogmatizma. Šlo je za gnil kompromis. Na tej podlagi se je hotelo ohraniti fasado nekakšne popolne enotnosti med Sovjetsko zvezo in Kitajsko ter v vsem mednarodnem komunističnem gibanju. Tako imenovana generalna linija, ki je bila tedaj formulirana, je poudarjala potrebo boja na dveh frontah: proti revizionizmu in proti dogmatizmu. Že tedaj smo ugotavljali, da se v mednarodno delavsko gibanje uvaja svojevrstna skrivna diplomacija. V zaprtih krogih so razpravljali o razlikah med Kitajsko in Sovjetsko zvezo. Čeprav je šlo za skrivne pogovore, je bilo jasno, da so imperialistične sile prek svojih obveščevalnih služb kaj kmalu natanko zvedele za vsebino in obseg kitajsko-sovjetskih nasprotij. Dokument s posvetovanja pa je bil napisan tako, da je ustvarjal pred množicami delavskega gibanja vtis, da je vse v najlepšem redu in da je dosežena, kot se je to kasneje poudarjalo v člankih, monolitna enotnost. Ker je bil takšen tudi osnovni pristop k problemom, ki so bili dejanski razlog sklica omenjenega posvetovanja, je bil tudi sam dokument sestavljen tako, da so se v njem pomešala različna stališča — tako tista, ki so zagovarjala potrebo politike koeksistence, kakor tista, ki so izražala dvom o politiki koeksistence. Kasneje je seveda vsak citiral iz dokumenta tisto, kar je njemu godilo, a ignoriral tiste dele

dokumenta, ki mu niso ustrezali. Ko je kmalu po omenjenem posvetovanju postal kitajsko-sovjetski spor javen, se je seveda zgodilo to, da sta se Sovjetska zveza in Kitajska med seboj obtoževali za kršitev sprejetih sklepov na posvetovanjih 1957. in 1960. leta.

Izkušnje iz posvetovanj iz 1957. in 1960. leta govorijo o tem, da bi se v prizadevanjih za doseganje večje akcijske enotnosti med komunističnimi in drugimi delavskimi partijami morale v prihodnje onemogočiti nekatere izmed metod, ki so po svoji vsebini zelo škodljive in ki so bile, žal, močno v rabi v preteklosti. Če se že govori o kontinuiteti posvetovanj iz 1957. in 1960. leta, bi bilo treba jasno ločiti pozitivno od negativnega. Ne zavoljo brskanja po preteklosti in pa pred leti storjenih napakah, temveč zato, da bi se na izkušnjah preteklosti hitreje napredovalo pri urejanju aktualnih problemov v mednarodnem delavskem gibanju.

Sodelovanje med partijami (bilateralnih in multilateralnih oblikah) se lahko uspešno razvija samo na podlagi doslednega uveljavljanja enakopravnosti, medsebojnega spoštovanja, priznavanja samostojnosti vsake partije in doslednega spoštovanja vseh ostalih demokratičnih načel. O tem je bilo v zadnjih dveh desetletjih veliko govora. Sedaj ta načela deklarativno vsi sprejemajo oziroma se zoper nje nihče javno ne izreka. Ideja o enakopravnosti in nevmešavanju v notranje zadeve partij je sedaj splošno sprejeta. V tem se nedvomno zrcali velikanski napredek. Na tej podlagi so mogoča tudi praktična prizadevanja za uresničevanje novih odnosov v vsem mednarodnem delavskem gibanju. Na področju neposredne prakse so sicer mnoge ovire, pa če so rezultat zavestnih hotenj nekaterih sil ali posledica inercije in starih navad. Toda ves razvoj prepričljivo govori o tem, da se v nenehnem spopadu s starimi pogledi in že zdavnaj preseženimi metodami čedalje bolj in bolj uveljavljajo takšne vsebinske in metodološke zasnove, ki odpirajo perspektive bolj poglobljenega sodelovanja v mednarodnem delavskem gibanju in perspektive večje akcijske enotnosti.

Iz splošno sprejetih načel o odnosih med partijami logično izhaja, da se na kakem mednarodnem posvetovanju ne bi smelo napadati določene partije ali skupine partij. Nekaj povsem drugega je svobodna izmenjava mnenj tako o mednarodnih vprašanjih kot tudi o izkušnjah pri graditvi socialističnih družbenih odnosov. Takšna povsem svobodna izmenjava mnenj je izredno koristna. Toda nihče nima pravice vmešavati se v politiko kake partije in presojudati, ali je ali ni njena praksa v graditvi socializma »v skladu z marksizmom-leninizmom«, prav tako pa ni dopustno, da bi se na takšen način ocenjevala zunanja politika kake partije. Sploh pa je v

takšnem kontekstu sklicevanje na »marksizem-leninizem« ne-
vzdržno, saj s tem ni nič dokazano. Kitajska, recimo, zelo
rada deli etikete na vse strani in v svoji propagandi zatrjuje,
da je sovjetska politika revizionistična ter da je KP Sovjetske
zveze izdala marksizem-leninizem.

Ob čedalje večji odgovornosti vsake komunistične par-
tije pred svojim delavskim razredom in svojim narodom se
v ničemer ni zmanjšal pomen znanega gesla »Proletarci vseh
dežel, združite se!« Narobe, potreba po dejanskem in vsebin-
sko ustreznem sodelovanju vseh delov delavskega gibanja je
postala sedaj še neprimerno večja, kot je bila kdaj poprej.
Bistveno vprašanje pa seveda je, kako to doseči. Kar zadeva
metode v odnosih v mednarodnem delavskem gibanju, so bi-
stvene stvari sedaj vsaj načelno razčiščene. Gre le za to, da bi
se pri delu dosledno uveljavljalo načelo *o pravici vseh komu-
nističnih in drugih delavskih partij, da enakopravno sodelu-
jejo v boju za skupne cilje, kakor tudi da dosledno uveljavlja-
jo načelo o svoji dolžnosti, da v protiimperialističnem boju
solidarno delujejo z vsemi silami, ki v sedanjem svetu krep-
ijo mir*, in delujejo v smeri splošnega družbenega napredka.
Komunističnim partijam nedvomno pripada avantgardna
vloga v boju za družbeni napredek. Ta ugotovitev je na sploš-
no vzeto točna. Toda to še nikakor ne pomeni, da je v vsaki
državi prav komunistična partija dejanska avantgardna sila.
Trditi kaj takšnega bi pomenilo zapirati si oči pred stvarno-
stjo. To bi lahko vodilo samo v sektaštvo, kar bi izredno ško-
dovalo protiimperialističnemu boju. Sedaj je verjetno ena iz-
med pglavitnih nalog vseh dejavnikov v mednarodnem de-
lavskem gibanju, da se na zdravih osnovah, to je osnovah po-
polne enakopravnosti in medsebojnega spoštovanja, povezu-
jejo v skupnih prizadevanjih z vsemi silami miru, z vsemi
protiimperialističnimi gibanji in težnjami, z vsemi *tistimi si-
lami, ki so, objektivno vzeto, nosilci boja za družbeni napre-
dek* v svoji deželi. Jasno je, da na te sile ne bi smeli gledati
kot na nekakšno rezervo mednarodnega delavskega gibanja.
To so sile, ki ustvarjalno vplivajo na vse mednarodno doga-
janje. V ta okvir sodi še prav posebej naloga *pravilnega pred-
notenja politike neuvrščenosti*, naloga polnega dojemanja nje-
ne velikanske vloge v boju proti imperializmu.

brez ovinkov

NERAZUMEVANJE ALI POTVARJANJE?

Javno mnenje kot sociološka in politična kategorija v naši družbeni praksi čedalje bolj pridobiva aktualnost in pomen. Razumljivo, da se ob uveljavljanju nove družboslovne discipline pojavljajo dokaj raznolike in svojstvene interpretacije te kategorije. Ta disciplina prav gotovo še vedno išče najprimernejše teoretično in praktično mesto, tako med družboslovnimi vedami kot med uporabniki njihovih izsledkov. Zlasti raziskovanje političnega javnega mnenja zavzema pri nas kvalitativno nove razsežnosti, ki jih do nedavnega nismo bili vajeni. To pomeni, da je obveščanje in seznanjanje z izsledki raziskav političnega javnega mnenja povzročilo določene spremembe v navadah in delovnih načinih v političnem delu in vneslo nove vsebine v politična predvidevanja itd. Na kratko, izsledki raziskovanja političnega javnega mnenja predstavljajo pri nas razmeroma novo področje za dejavnosti političnih institucij in za obravnavanje posameznih družbenih pojavov ali dogodkov nasploh.

Ni moj namen, da v pričujočem zapisu analiziram ali zavzamem stališča do vseh številnih dilem, teženj in razmerij, do katerih prihaja ob tem v praksi. Želim se omejiti na eno samo, zato pa toliko bolj pomembno deformacijo, ki sem jo že večkrat zapazil, namreč na objektivnost ali, natančneje, na pristranost interpretiranja oz. publiciranja kvantitativnih ugotovitev raziskav političnega javnega mnenja.

Žal se moja zapažanja nanašajo samo na prikazovanje rezultatov nekaterih raziskav, ki jih je doslej opravil Center za raziskovanje javnega mnenja pri republiškem svetu sindikatov za Slovenijo. Kakšna je stopnja objektivnosti prikazovanja rezultatov raziskav javnega mnenja nasploh, zatoorej ne morem zanesljivo soditi. Predpostavljam pa, da bo to, kar bom zapisal za raziskave omenjenega centra, imelo nekoliko širši značaj.

Naj svoja zapažanja konkretiziram. Omenjeni center izvaja že dalj časa panelno raziskavo z delovnim naslovom: mnenja o aktualnih političnih vprašanjih reforme. Osnovni raziskovalni pristop k problemu omogoča zasledovanje premikov javnega mnenja o najpomembnejših dogajanjih, pojavih in procesih, spodbujenih ali povezanih z družbeno in ekonomsko reformo. K takšnemu načinu obravnave problema je raziskovalno skupino vodilo spoznanje, da

je reforma dolgotrajen, kontinuiran in izredno dinamičen proces, ki se v različnih kvalitetah izpričuje tako v gospodarskem kot tudi v družbenem življenju. Pri zasnovanju metodologije raziskave je bila sprejeta odločitev, da lahko edino zasledovanje trendov in primerjanja stališč in ocen, zbranih v različnih obdobjih uveljavljanja reforme, nudijo dovolj zanesljive podatke za oblikovanje političnih rešitev in političnih akcij ter samo takšni podatki lahko pomenijo dovolj subtilne ocene dejanskega razporeditve množic.

Citiram nekaj podatkov iz omenjene raziskave. Da je z reformo prišlo naše (jugoslovansko) gospodarstvo v boljši položaj, meni naslednji odstotek anketirancev (delavcev industrije in rudarstva):

julija 1965	26 %
avgusta 1966	52 %
novembra 1967	45 %

Ali na primer ocene življenjskega standarda, ki so seveda tesno povezane z globalnimi relacijami posameznika do potekov gospodarskih gibanj. Neposredno po začetku izvajanja reformnega programa so delavci takole predvidevali svoj prihodnji življenjski standard:

bo boljši	14 %
ostal bo nespremenjen	25 %
standard se bo poslabšal	59 %
brez opredelitve	2 %

Pozneje pa smo dobili ocene, ki so že temeljile na preteklih izkušnjah:

	avgusta 1966	novembra 1967
standard je boljši	13 %	13 %
ostal je nespremenjen	56 %	52 %
standard se je poslabšal	27 %	31 %
brez opredelitve	4 %	4 %

Razporeditve in zaupanje javnosti v realizacijo deklariranih in normativno sprejetih reformnih načrtov in ciljev se je spreminjalo takole:

Reforma se bo uresničila:

	avgusta 1966	novembra 1967
v celoti	19 %	16 %
deloma	62 %	56 %
ne bo se uresničila	4 %	6 %
brez opredelitve	15 %	22 %

(Raziskava iz julija leta 1965 teh podatkov nima).

Sklep, dobljen po deduktivni poti na podlagi zgornjih empiričnih podatkov, ki sem ga zasledil v publicistiki (Delo, 17. II. 1968), pa se je glasil v svoji osnovni poanti takole: razporeditve množic do reforme postaja čedalje ugodnejše. Osebnostno v takšno trditev nisem prepričan. Najbrž bo težko prepričati o pravilnosti in objektivnosti takšnega vrednotenja zgornjih podatkov ne samo sociološko in

družbosloovno izobražene ljudi nasploh, ampak vsakega, ki je sposoben, voljan in dostopen za kritično in analitično mišljenje, torej tudi tiste, ki nimajo preobilice socioloških imaginacij. Vzrok takšnemu obveščanju javnosti o enem pri nas najpomembnejših vprašanj je lahko logično nerazumevanje podatkov in površnost njihovega razbiranja, lahko pa je tudi globlji in gre lahko tudi do namenskega pačenja podatkov oz. njihovega interpretiranja. Pri tem ne smemo spregledati, da imamo opravka s podatki, ki so bili zbrani z doslednim upoštevanjem vseh novejših metodoloških spoznanj, samo da bi bili čimbolj resnični. Popačeno prikazovanje oz. interpretiranje podatkov pomeni, prvič, negacijo strokovnih naporov raziskovalne skupine, drugič, negacijo vloženih materialnih sredstev in, tretjič, zavajanje javnosti oz. prepričevanje javnosti o nečem, kar si kdo verjetno subjektivno želi. Prepričan sem, da je politična škoda, ki jo lahko povzročimo s takšnim napačnim obveščanjem, veliko večja kot pa koristi, ki si jih morda kdo od tega obeta. Menim, da bi bilo bolj moralno, tako do sebe kot do družbe, in politično bolj uporabno, če bi nastopali v javnosti z objektivnimi prikazi in se rajši povprašali po vzrokih določenih premikov javnega mnenja k »negativnemu« polu.

Vendar je to le ena smer deformacij. Priložnost sem imel zaslediti tudi pretiravanja v drugo skrajnost, to je tako politično črnogledo interpretiranje podatkov, da tudi nestrokovno oko hitro opazi določeno (nemajhno) tendencioznost (Ekonomska politika, 24.VI. 1967). To velja za neko drugo raziskavo omenjenega centra. Najbrž se ne moremo in ne smemo v celoti zadovoljiti z ugotovitvijo, da je narava kvantitativnih podatkov raziskav javnega mnenja takšna, da vsakemu interpretatorju dopušča povsem lastne poglede na gradivo in povsem osebne razlage. Ta subjektivnost interpretiranja se lahko tolerira le do določene (nujne) mere. Vsakemu, ki gre prek tega, bodisi zavestno ali ne, hote ali nehote, pa je treba odločno povedati, da si takšnih stvari ne moremo privoščiti iz razlogov, ki sem jih že omenil. Če pa smo pripravljeni nadomestiti tezo, po kateri je avtor pri interpretiranju podatkov lahko povsem svoboden in apriorno determiniran, za tezo, da je podlaga in izhodišče vsake kvalitetne in objektivne interpretacije strokovnost interpretatorja in njegova družbena razgledanost, potem bo škoda neprimerno manjša, če z raziskavami političnega javnega mnenja prenehamo. Če hočemo kvalificirano govoriti o javnem mnenju in če se hočemo izogniti laičnosti njegovega obravnavanja, potem se je treba za to najprej usposobiti. Šele ko bo izpolnjen ta elementarni pogoj, bodo tovrstne raziskave v resnici predstavljale za politične organe in ostale uporabnike realen temeljni okvir za oblikovanje stališč in intencij ali pa koristen korektiv že sprejetih in v praksi uveljavljajočih se sklepov. Družbena vrednost in družbeni ugled teh raziskav pa se bosta za gotovo hitro povečala. Niti prvega niti drugega sedaj še nimamo preveč.

Vemo, da se še vedno prepogosto dogaja, da politično ukrepamo, načrtujemo in predpostavljamo na temelju enostranskih, dostikrat subjektivno obarvanih informacij ali nepopolnih podatkov, in to tudi v primerih, ko bi morali poznati mnenja, stališča, razpoloženja in pričakovanja ljudi, glede na aktualna vprašanja in dogajanja,

zbranih z uporabo znanstvenih in metodološko dognanih metod, ki bi morala postati stalna delovna praksa političnih in družbenih organov in organizacij. Uporaba »političnega posluha«, lastnih občutkov in intuicije prej ali slej pripelje do tega, da so politične ocene dogodkov, ukrepov, akcij ipd. kljub najboljši volji in prizadevanju tistih, ki jih posredujejo, povsem zgrešene. Tako se lahko prav hitro dogodi, da postanejo posamezniki zaverovani v lastne poglede.

Da bo javno mnenje postalo priznan instrument vsakodnevnega demokratičnega življenja, ne zadostujejo samo preverjene analize, ampak je implicitno potrebna objektivnost in usposobljenost vseh, ki izsledke teh raziskav kakorkoli uporabljajo ali publicirajo. Zlasti se je treba navaditi na povezovanje teh rezultatov z rezultati statističnih, ekonomskih, socioloških in drugih strokovnih analiz ali študij. Nisem preambiciozen, če rečem, da obstoje stvarne možnosti, da postane javno mnenje skupno z naporji za ustvarjanje naših socialističnih načel podlaga za demokratizacijo našega političnega sistema in vsakodnevnega življenja.

Ponavljam, ta cilj bo dosežen le delno ali pa sploh ne, če bomo dopuščali spodrsaljaje in improvizacije, ki sem jih omenil. Natančno poročanje in objektivno interpretiranje, torej poročanje, ki dejansko odseva misli, prepričanja in želje ljudi, je prvi atribut, ki mora biti dosežen in zagotovljen pri realizaciji teh ciljev. Stihija in nesolidnost pri zajemanju in analiziranju družbenih pojavov ne bo prinesla kaj več kot zmedo, dezinformiranje, odpor in razvrednotenje metod in rezultatov preučevanja javnega mnenja.

PAVEL VINDIŠAR

KRONIČNI DEFICITI

Leto je za nami in spet delamo obračune. Tudi v socialnem zavarovanju. Računamo, seštevamo, odštevamo in — kot ponavadi — spet deficiti. V nekaterih skladih manj deficitov, v drugih več. Podobno delajo tudi v zdravstveni službi. Ob zaključnih računih se vrstijo preproste in bolj zapletene matematične operacije. Končni rezultat v mnogih, zlasti pa v hospitalnih ustanovah: deficiti, neplačani računi, terjatve neporavnanih obveznosti.

Izhod iz zagate? Nova preračunavanja in premetavanja, omes številne izjave in gore papirja. Obveznosti pa le ostanejo — tudi

tiste iz preteklih let. Račune je treba plačati, zdravstvenim zavodom omogočiti delo in življenje, prebivalstvu ustrezno zaščito, upokojenecem in invalidom tisto, kar jim gre, otrokom boljše varstvo, kot ga imajo, da bi vsaj v naslednjih letih zapustili družino Albanije na lestvici skrbi za mladi rod...

Kje dobiti denar? Ob tem tuhtanju nenadoma šine misel: razpis izrednega prispevka! Večja udeležba uporabnikov (participacija) raje ne omenjamo, ker je že dokaj nepriljubljena beseda, iskanje drugih virov, predvsem notranjih rezerv. In to prav povsod. Predvsem vsakdo pri sebi doma.

To ni nič novega; tako je bilo lani in samo za las drugače predlanskim in še kako leto nazaj. Pa smo vsa ta leta preživeli, bomo tudi letošnje in še naslednje — toda koliko jih bo še?

Deficiti v socialnem zavarovanju so že kronična bolezen in skoraj sodijo v našo domačo folkloro. Primanjkuje sredstev za izplačevanje pokojnin; upokojenecem obljublamo zvišanje in spremembe pokojnin, pri tem pa si zatiskamo ušesa, ko nam očitajo, da zanje ne skrbimo tako, kot so oni skrbeli za svoje upokojenke in za mladi rod, ki so ga vzgajali. Česar nismo storili prejšnja leta, smo se za trdno namenili storiti letos. Se nam bo to posrečilo? Vsi računi kažejo, da bi ob sedanji zaposlenosti, produktivnosti in drugih kazalcih, ki jih upoštevamo pri izračunavanju, potrebovali za pokojnine 13-odstotni prispevek. Kot pa vse kaže, ne bo šlo s tem odstotkom, ker tudi drugi potrebujejo denar — skupna stopnja pa ne sme preseči 27,5%, saj je že to velika obremenitev za gospodarstvo. Vsi uporabniki se bodo morali utesniti v tem okviru. Tisti, ki so bolj, in tisti, ki so manj potrebni. Z različnimi dokazi hočemo prepričati sebe in upokojenke, da nam bo za redna izplačila in za spremembo pokojnin zadostoval 12,5-odstotni prispevek.

Z otroškim varstvom smo tako zaostali, da nas mora biti skoraj sram, zlasti če poslušamo neprestane obljube o skrbi za naše najmlajše. Sredstev za izpolnitev teh obljub pa spet ni. Ostali bomo pri lanskeletni višini prispevka — 1,8%. Pri otrocih nam torej ostane upanje, da bodo dali nekaj več proračuni, delovne organizacije in posamezniki. Malo pa je upanja, da bomo s temi sredstvi za otroško varstvo zapustili rep na lestvici evropskih držav.

Zdravstvom in zdravstvenemu varstvu smo obetali slabe čase že pretekla leta. Trdili smo, da se je za zdravstvo reforma šele začela. Za sedaj so jo občutili predvsem zavarovanci. Zapisane pravice v zakonodaji so jim sicer ostale, zelo pogosto pa jih niso bili deležni, ker ni bilo denarja. Naložili smo jim samoprispevek ter jih potisnili v območja komunalnih skupnosti. Imajo svojo samoupravo, ki pa je bolj formalna, saj so vsi godrnjali. Godrnjali so tudi zdravstveni delavci in sklenili leto — skupno z zavarovanjem — z deficitom. Letos se jim obeta enaka prispevna stopnja kot lani, toda skupna vsota, ki jim bo na voljo, je manjša kot lani. Pravimo, naj iščejo notranje rezerve. Te rezerve bodo kajpak zavarovanci in njihove pravice, saj so pglavitne rezerve zdravstvene službe akumulirane »na višjem nivoju«, odkrivajo se pa sila počasi. Gre za organizacijo, strokovnost, strokovno kontrolo, izrabo kapacitet na širšem — republiškem območju. Teh reči pa ne more urediti nobena zdravstvena ustanova sama zase.

Vsi se zavedamo, da so naše možnosti take, kakršne pač so, in da se lahko spremenijo samo z rastjo produktivnosti. Večina preprostih opazovalcev pa ne razume, zakaj smo iz leta v leto v socialnem zavarovanju deficitni, in to domala v vseh skupinah. Ne razumejo tega, da na začetku vsakega leta ilustriramo s stotino »kazalcev« in gozdom števil, kako bomo poslovali v tekočem letu, kako bomo vse zamujeno popravili in sklenili leto s pozitivno bilanco. Če le kdo podvomi v relativnosti izračunov, je obsut s kopico očitkov in z novo skladovnico števil. Tistega »konec dober — vse dobro« pa ni in ni.

Mnogim ni razumljivo to, da kot socialistična družba često pozablamo, da mora skrbeti za t. im. družbeni standard vsa družba (ne pa posamezniki). Vsem bi bilo ljubše, da bi porabljali le toliko, kot zmoremo. Ne le v socialnem zavarovanju, marveč tudi povsod drugod. Očitno pa je, da socialno zavarovanje le sledi vsem drugim, da pa najraje pokažemo s prstom na to obliko porabe. Vsi bi želeli, da bi že na začetku leta natanko vedeli, koliko bomo morali prispevati v sklade socialnega zavarovanja, da bomo dobili tisto, kar vsi potrebujemo in za kar smo si enotnega mnenja, da je potrebno za vse. Torej realno oceno in tako porabo, o kakršni smo se dogovorili. Dokler pa bo tako, da bomo pokrivali deficite deficitarnega planiranja v podobi najrazličnejših zaplat — pa prav gotovo ne moremo biti zadovoljni.

B. T.

ANAHRONIZEM?

(ob polemiki »Dolenjski list« — »Družina«)

Poseg uredništva verskega lista »Družina« v problematiko šolske vzgoje ali, natančneje, v učnovzgojne namene naše šole ni prvi primer, ki kaže na določeno stališče nekaterih krogov slovenske rimskokatoliške cerkve do laiškega in socialističnega značaja šolstva pri nas.¹ Že pred tem je bilo več javnih opredelitev posameznih cerkvenih avtorjev.² In prav te primerjave nas navajajo k predpostavki, da ima tudi zadnji poseg verskega lista globlje ozadje in da izraža težnjo, ki izvirajo iz dolgoročne usmerjenosti določene

¹ »Anahronizem«, št. 4/1968 str. 11., »Moja zgodba«, št. 5/1968 str. 11.

² Glej npr. polemiko Križnik-Kerševan v študentskem listu »Tribuna«.

cerkvene politike pri nas. Zato bomo uporabili priložnost in opomnili na širše okvire polemike »Družina« — »Dolenjski list«.³

»Družina« sicer želi ustvariti vtis, da brani ustavne svoboščine oziroma da opozarja javnost na to, kako pri nas kljub ustavnim določbam o svobodi vesti in veroizpovedi in podpisu protokola med apostolskim sedežem (Vatikanom) in jugoslovansko vlado obstajajo primeri kršenja teh določb ali vsaj neposredna nevarnost za to, da bi bile kršene. Beseda je o novemških prosvetnih delavcih, ki so religiozni. Po mnenju urednikov »Družine« naj bi obstajala resna nevarnost, da bodo kršene njihove državljanske pravice. Tisti pa, ki jim te pravice omejujejo, so prosvetni delavci komunisti. Uredništvo grozi s tem, da bo zaradi tega (kolikor se sklepi komunistov uresničijo) moral pri jugoslovanski vladi intervenirati celo apostolski sedež. Na neprimernost te grožnje opozarja že »Dolenjski list«, ki tudi sicer dovolj učinkovito zavrača teze o »anahronizmu«, zato ne bomo ponavljali pojasnil o nesmiselnosti takih groženj. Poglejmo raje stvar v bistvu. Italijanski škofje so v svoji nedavni poslanici »Kristjani in javno življenje«⁴ sporočili med drugim tudi naslednje:

— »Drugo načelo, na katero je primerno opozoriti, zadeva legitimno in zdravo laišтво države ... Toda laišтво ne pomeni laicizma, religiozne ravnodušnosti, moralne ravnodušnosti ali, kar je še huje, ateizma, ki so degenerirane oblike zdravega laišťva, po čigar zaslugi država ... vendarle spoštuje in favorizira versko življenje ... ustvarja pogoje, ki so ugodni za razvoj verskega življenja ...«

— »Imamo ljudi in skupine, ki si laišťvo države zamišljajo v povsem protiverskem smislu ... Cerkvi spodbijajo vsako pravico, da posega v javno življenje človeka, ker uživa človek po njihovem mnenju polno pravno in moralno avtonomijo in bi ne mogel sprejeti nobene odvisnosti ali tudi že samega inspiriranja na podlagi verskih doktrin ne ... Od tu njihova prizadevanja, da bi laicizirali javno življenje naše dežele, še posebno šolstvo in družino. To stališče hudo škoduje tudi družbenemu življenju, kajti kjer pogrešamo smisel za boga in spoštovanje božjega zakona, obstaja nevarnost, da bomo pogrešali tudi ljubezen do človeka in spoštovanje pravice ...«

— »Osebe, ki so neposredno angažirane v javnem življenju, delujejo — tudi kadar nastopajo s katoliško kvalifikacijo — v svojem lastnem imenu ... a čutijo se dolžne, da jo (politično ureditev op. p.) krščansko animirajo, bodisi s saniranjem institucij, ki ne ustrezajo pravici in moralnosti, z uveljavljanjem dostojanstva človeške osebnosti in najvišjih človeških vrednot in s tem, da jo (politično ureditev op. p.) bolj usklajajo z višjimi načeli krščanskega življenja ...«⁵

Iz navajanega in iz drugih delov poslanice italijanskih škofov izhajajo nekateri sklepi in vprašanja:

— Zahteva italijanske cerkvene hierarhije je, da država ohrani tako obliko laišťva, da le-to še vedno pospešuje versko življenje.

³ »Dolenjski list« je namreč odgovoril na kritiko. Glej »Dolenjski list« št. 4/1968 str. 18 in št. 10/1968 str. 5.

⁴ L'Osservatore Romano, 24. januarja 1968.

⁵ Prav tam, podčrtal pisec.

Vse druge oblike laišтва države in s tem tudi šole so »degenerirane oblike«, ki jih cerkev odklanja in napada.

— Vse druge oblike laišтва, razen »zdravega« laišтва, torej nimajo smisla »za boga in spoštovanja božjega zakona« ter ustvarjajo v družbi nevarnost, da v njej ne bo več ljubezni do človeka in spoštovanja pravice.

— Katoličani-laiki (tudi prosvetni delavci-katoličani) so dolžni s a n i r a t i institucije (torej tudi šole!), ki ne ustrezajo katoliški definiciji resnice in moralnosti.

— Katoličani-laiki so dolžni biti e n o t n o pričujočni v političnem življenju, da bi bili tako organizirani za »obrambo pred hudo nevarnostjo, pred državnim ateizmom in totalitarno diktaturo.«⁶

Zanima nas, kaj misli o tem uredništvo »Družine«. Ali soglaša s konceptom italijanskim škofov? Če soglaša, naj to odkrito pove, če ima zoper to resne pomisleke, pa bi zagotovilo o drugačnem gledanju našega verskega lista odpravilo marsikateri dvom o usmerjenosti cerkve pri nas, o njenem gledanju na laični značaj naše družbe in tudi šole.

Zdi pa se, da so italijanski škofje le svojstveno aplicirali nekatere dokumente koncila, zlasti koncilsko izjavo o krščanski vzgoji.⁷ Ko izhajajo iz pravic cerkve, ki jih ta »ima pri razvijanju in širjenju vzgoje«, naglašajo avtorji koncilске izjave naslednje:

— »Sveti zbor tudi razglša pravico otrok in mladine do tega, da bodo vzgojeni za pravilno ocenjevanje nraonih vrednot, da se jih bodo osebno oprijeli ter Boga globlje spoznali in ljubili. Zato goreče prosi vse tiste, ki imajo v rokah državno oblast ali vodijo vzgojo, naj poskrbijo, da mladina nikoli ne bo oropana te svete pravice.«⁸

— »Cerkev visoko ceni in skuša s svojim duhom prepojit i n povzdigniti ostala sredstva (poleg verouka op. p.), ki sodijo v skupno dediščino človeštva in ki zelo koristijo nraovstveni vzgoji in izobrazbi ljudi, kakor so družbena občila, raznovrstna kulturna in športna društva, mladinska združenja in predvsem šole.«⁹

— »Cerkev ... mora pokazati posebno razumevanje in pomoč tistim številnim otrokom, ki se šolajo na nekatoliških šolah ... Zato Cerkev zelo hvali tiste oblasti in svetne družbe, ki upoštevajo pluralizem sodobne družbe in dolžno versko svobodo ter pomagajo družinam, da bi se mogli otroci na vseh šolah vzgajati v skladu z nraovnimi in verskimi načeli svojih družin.«¹⁰

— »Ker torej katoliška šola toliko prispeva k spolnitvi poslanstva božjega ljudstva in toliko k razgovoru med Cerkvijo in človeško družbo, od česar imata korist obe, ohranjanje tudi v sedanjih razmerah svoj izreden pomen. Zato ta sveti zbor znova razglša,

⁶ Prav tam.

⁷ Glej slovenski prevod, izdal in založil nadškofijski ordinariat v Ljubljani, 1966. Poznavalci (tudi cerkveni) tega koncilskega dokumenta mislijo, da je ohranil največ tradicionalnih stališč in starih, preživelih aspiracij cerkve, navzlic odporu mnogih koncilskih očetov.

⁸ Prav tam, str. 53, podčrtal pisec.

⁹ Prav tam, str. 55, podčrtal pisec.

¹⁰ Prav tam, str. 56, podčrtal pisec.

da ima Cerkev pravico svobodno ustanavljati in voditi šole vsake vrste in stopnje...¹¹

Koncept, ki načelno velja za cerkev v vseh deželah, je povsem nedvoumen:

— idealna rešitev, za katero se cerkev zavzema, so konfesionarne, torej posebne katoliške šole vseh stopenj, ki naj obstajajo poleg državnih;

— na nekataliških šolah bi morali glede na pravice staršev tudi omogočiti versko vzgojo, da »ne bi bila mladina oropana«;

— cerkev naj si prizadeva »prepojit« s katoliškim duhom vse vzgojnoizobraževalne institucije;

— država ima sicer dolžnost zagotoviti vsem primerno izobrazbo, a »ne sme izvajati nad šolstvom nobenega monopola«, ¹² njena vzgojna funkcija je le dopolnilna. »Njena naloga je. ... da varuje dolžnost in pravice staršev in drugih, ki so udeleženi pri vzgoji, in jim pri tem pomaga.«¹³

Več kot očitno je, da v naših družbenih razmerah cerkev ne more računati na uresničenje tega splošnega koncepta, ker bi bilo to v nasprotju z določbami ustave in zakonov, z ločitvijo države od cerkve in še šole od cerkve ter laičnim značajem naše šole. Toda ali nemožnost uresničitve tega koncepta lahko že pomeni, da so se določeni slovenski cerkveni krogi odpovedali prizadevanjem, da bi dosegli vsaj nekaj, če ne že vsega? Ali ne bi bilo spodbudno, če bi »Družina« spregovorila tudi o tem? Za sedaj obstoje znamenja, ki govorijo za to, da tega najbrž ne bi mogla storiti. Če bo treba, bomo ta »znamenja« tudi pojasnili. Zanesljivo lahko rečemo, da ne gre zgolj za vprašanje, »ali je pri nas prosvetni delavec lahko veran.«¹⁴

Koncilski odlok o laičnem apostolatu¹⁵ pa še z drugega vidika osvetljuje naše vprašanje in predpostavko. »Časni red je treba tako obnoviti, da se bo ob popolni ohranitvi svojih lastnih zakonov skladal z načeli krščanskega življenja in da bo prilagojen različnim razmeram krajev, časov in ljudstev.«¹⁶ Italijanski škofje so uresničevanje te naloge označili kot krščansko animacijo s saniranjem institucij, če njih vsebina ni usklajena z načeli krščanskega življenja. Ljubljanski nadškof dr. Pogačnik je poudaril »polnoletnost in polnovrednost laikov«, zaradi česar ni potrebno, da »kler vrši laiške posle.«¹⁷ Šibenski škof dr. Arnerić, član odbora za laični apostolat jugoslovanske škofovske konference, omenja, »da je bilo potrebno tudi pri nas pričeti s širšo aktivizacijo katoličanov, ki niso duhovniki.«¹⁸

¹¹ Prav tam, str. 57, podčrtal pisec. Izjava v nadaljevanju opredeli, da gre tu za konfesionarne šole vseh stopenj (od osnovne dalje) pa tudi za »strokovne in tehnične šole, zavode za izobraževanje odraslih, za socialno skrbstvo, za tiste, ki zaradi prirojenih pomanjkljivosti potrebujejo posebne nege, dalje šole, v katerih se pripravljajo učitelji bodisi za katehetski pouk ali za druga vzgojna področja« (str. 58).

¹² Prav tam, str. 55.

¹³ Prav tam, str. 54.

¹⁴ »Družina«, št. 4/1968, str. 11.

¹⁵ Glej slovenski tekst, izdal in založil nadškofijski ordinarjat v Ljubljani, 1966.

¹⁶ Prav tam, str. 16, 17.

¹⁷ »Družina« št. 2/1967, str. 1.

¹⁸ Intervju, »Glas koncila« št. 4/1968, str. 5.

V knjižici »Poslanstvo laikov« slovensko cerkveno vodstvo apelira na katoličane, »da sodelujete s cerkvijo tudi v vsem drugem: pri cerkvenem gospodarstvu, ... pri vzgoji mladine... v Južni Ameriki ... že nastopajo na prižnicah proferji, inženirji, sodniki, advokati in izobraženci vseh vrst. Nastopil je čas laškega apostolata. Naša doba nalaga laikom velike in vzvišene dolžnosti.«¹⁹

Prišli smo do naših zadnjih zaključkov in vprašanja. Očitno je, da tudi slovenska cerkev želi večji angažma laikov »izobražencev vseh vrst«. Kolikor gre za večje pravice vernikov pri upravljanju cerkve, da bi bili poslej manj neenakopravni s poklicnim slojem v cerkvi, je to seveda notranja stvar cerkve in »demokratizacije« v njej. Kolikor obstoje tudi želje, da se morajo laiki angažirati v smeri »saniranja« družbenih institucij (in s tem tudi šole), pa dobi vprašanje laičnega apostolata nove razsežnosti. Religiozni prosvetni delavci bi se v smislu vsega, kar smo do sedaj navajali, morali usmeriti na »krščansko animacijo« vzgojnoizobraževalnega programa naših šol vseh stopenj. Tu pa nastaja konflikt, katerega posledice v polnem obsegu za sedaj težko predvidevamo. Če bi obstajalo le vprašanje, »ali je prosvetni delavec pri nas lahko veren«, bi le-tega najbrž ne bi bilo težko urediti, saj bi šlo le za probleme, konflikte in nasprotja, ki so povezana z zasebnim svetovnonazorskim prepričanjem prosvetnega delavca. Rešljivost tega vprašanja tudi ne bi bila bistveno otežkočena zaradi okoliščine, da so tudi med komunisti o tem različna mnenja. »Družini« pa gre bržkone za več od tega. Prav je, da to tudi odkrito povemo, da ne bo ostajal vtis, da pri nas komunisti ogrožajo državljanske svoboščine religioznih državljanov, verski list pa se zavzema za njihove pravice.

ZDENKO ROTER

VERA V BOGA — KONFEKCIJA?

(ali še o nekem načinu verske propagande pri nas)

»Predmet (ali lastnost), ki bi ga potrošniki odklanjali, ker je brez vrednosti, ali do katerega bi bili ravnodušni, ker se bistveno ne razločuje od drugih, njemu podobnih, naredimo privlačen, če ga prikazujemo v zvezi z nečim, kar samo po sebi zbuja obču-

¹⁹ Iz zbirke knjižice, prvi zvezek, založil nadškofijski ordinariat v Ljubljani, 1967, str. 1 in 11.

dovanje in željo po posnemanju,« smo zapisali v sestavku »Predavanje o reklamici¹. Že takrat smo se uprli. Ne le zaradi spoštovanja religioznih ljudi kot soljudi, marveč tudi zaradi velikih upov, ki jih religiozni človek veže na besedo Bog. Uprli smo se določenemu tipu posodobljanja Cerkve pri nas, ki išče vzore v ravnanju tistih Cerkva, ki so docela klonile pred potrošniško miselnostjo in spremenile vero v navadno potrošno blago. Od takrat (l. 1966) pa do danes so posamezni primeri že prerasli v sistem, ki slovensko versko množično časopisje skorajda povsem obvladuje. Poglejmo nekaj zgledov:

1. »O vrhunski športnici, ki je zamenjala stadion s samostanskimi zidovi, smo letos že pisali: To je bila Elza Pasquali, svetovna prvakinja v teku na 30 kilometrov in v teku na eno uro. Pred kratkim je stolpce svetovnega tiska polnila zgodba druge športnice, ki je športno orodje zamenjala z rožnim vencem, športni dres pa z redovniško haljo. Njeno ime je Natalina Sanguinetti... večkratna italijanska državna pravakinja v sabljanju... Čemu se je odrekla tem lepim obetom?... Hotela je dati smisel svojemu življenju... Tudi svoj športni avto je vzela s seboj. Zamenjala ga je za kombi, ki zdaj odlično služi samostanu in sestrām, za volanom pa sedi Natalina Sanguinetti — sestra Marija Flavija. Sestra Marija Flavija ve, da sedaj njeno telo ne bo služilo samo za hrano nepomembnemu kupčku črvov...«²

2. »Adamo, popevka za vas. Življenjska zgodba tega izrednega pevcā je zanimiva... Končno torej zopet eden redkih zvezdnikov, ki mu življenje pomeni nekaj resnega in ne preganja dolgega časa z vsemi mogočimi in nemogočimi avanturami in ekstravagancami... Ravno v tem je tudi trajnost njegovega uspeha, kajti svet, ki ga predstavlja, in vrednote, ki jih podaja, ne bodo nikdar zastarele. Trenutno je v Franciji na vrhu lestvice popevk njegova pesem 'Notre roman'. Najbolj znana pa je še vedno pesem, ki vam jo ta mesec predstavljamo. Inch'Allah — Če Bog hoče.«³

3. »Ti, ki iščeš... ti, ki dvomiš... O Johnu Kennedyju je bilo napisano že veliko knjig... Pri Kennedyjevih je bila vera globoko zakoreninjena in čuvana kot velik zaklad. Niti bogastvo niti slava je nista spodkopala, kar se tako pogosto dogaja... Bog mu je dal modrosti, veliko modrosti... Bil je človek, ki je pri vsej svoji zaposlenosti našel čas, da je molil rožni venec...«⁴

4. »Dalida, popevka za vas... Dalida, ena najbolj oboževanih pevk zabavne glasbe v Franciji... Trikrat poročena in trikrat ločena je bila ljubljena, a obenem strašno zapuščena... V marcu je poskušala narediti samomor s spalnimi praški... Potem se je zgodilo nekaj neverjetnega: časopisi so začeli pisati z velikimi naslovi: Dalida se je spreobrnila, Dalida bo odšla v samostan... Največji katoliški francoski tednik je hotel priti na jasno tej zadevi. Poslali so novinarje in objavili odgovore, ki jih je dala Dalida: 'Mislim, da je skoraj čudež, da sem še danes živa... Nisem se spreobrnila

¹ »Teorija in praksa«, št. 12/1966, str. 1790.

² »Ognjišče«, št. 6/1967.

³ »Ognjišče«, št. 11/1967, str. 26, 27.

⁴ Prav tam, str. 7, 8, 9, 10.

v pravem pomenu besede. Bila sem vedno verna in sem še. Zdaj skušam živeti boljše, bolj pametno. Vzeti si čas za razmišljanje, za branje, za molitev... Rekla sem, da bom šla na duhovne vaje, da bom šla za nekaj dni v kak samostan... — Dalida se je iz svojih grenkih izkustev veliko naučila. Škoda, da toliko drugih ne najde iste poti. Med njimi si morda tudi ti...⁵

5. »Kralj jazza gre vsako nedeljo k maši. Lionel Hampton je ob Louisu Armstrongu in Duku Ellingtonu že dolgo let prav na vrhu lestvice jazz glasbenikov. Letos je nastopil tudi v San Remu. Lionel Hampton je dober katoličan in iskren pristaš sožitja med črnci in belci. Posebno prijateljstvo ga veže s kardinalom Ritterjem iz St. Louisa; na vsak način ga je hotel spremljati v Rim, ko je bil imenovan za kardinala...⁶

6. »To je Mahalia Jackson, slovita črnska pevka iz ZDA. Njen glas je očaral že milijone in milijone poslušalcev tostran in onstran Atlantskega oceana... Posnela je veliko število plošč, ki so dosegle večmilijonske naklade. Toda vedno je ostala — cerkvena pevka...⁷

7. »Jazz-glasbenika pri papežu. Oba ameriška slavna jazz glasbenika Louis Armstrong in Lionel Hampton sta bila s svojima soprogama sprejeta v avdienco pri papežu... Armstrongova žena je katoliške vere, on sam pa je baptist...⁸

8. »Slikar Foujita umrl... V pariških krogih je bil legendarna osebnost; bil je prijatelj slikarja Picassa in Modiglianija... Slikar Foujita je znamenit tudi zato, ker se je zanimal za krščanstvo in se je pred nekoliko leti dal krstiti. Po velikem slikarju Leonardu da Vinciju si je izbral za krščansko ime — Leonard. Pokopali so ga v katoliški kapeli v Reimsu, ki jo je sam okrasil s slikami...⁹

9. »Popevka za vas, Catarina Caselli. Pred dobrim mesecem je v dvorani Tivoli v Ljubljani nastopila znana italijanska pevka lahke glasbe Katarina Caselli. Po mestu so plakati opozarjali na njen obisk. Nekateri so se jezili zaradi te propagande... V počitnicah je imela hudo prometno nesrečo... Takrat se je zaobljubila, da bo šla na božjo pot in se zahvalila Mariji, da je ostala živa in cela. To je tudi storila. Neki novinar jo je vprašal: Katera je najbolj važna stvar v življenju? Zaupanje v božjo previdnost, je odgovorila...¹⁰

10. »Popevka za vas, Al Bano... Za to številko smo vam izbrali pevca z letošnjega San Rema, ki je sicer prišel v finale, pa ne s prav velikim številom točk. To je... Al Bano. Poleg simpatičnega glasu ima tudi veliko drugih človeških odlik... na stene barake je ob svoji postelji prilepil slike Kennedyja in papeža Janeza XXIII. ... Al Bano je iskren in se ne boji povedati tudi tega, kar bi mnogi zamolčali, ker ni 'moderno'. 'Vi ste dobrega srca?' 'Seveda', saj sem rojen v maju in sem pod varstvom Matere Marije, ki jo zelo častim...¹¹

Itn. Itn.

⁵ »Ognjišče«, št. 12/1967, str. 26, 27, 28.

⁶ »Družina«, št. 4/1968, str. 2.

⁷ »Družina«, št. 5/1968, str. 2.

⁸ Prav tam, str. 3.

⁹ »Družina«, št. 4/1968, str. 3.

¹⁰ »Ognjišče«, št. 1/1968, str. 25.

¹¹ »Ognjišče«, št. 3/1968, str. 32—35.

Vsi ti primeri ki smo jih navedli (pa tudi drugi, ki jih ne navajamo), pričajo, da sta tudi uredništvi naših verskih listov ubrali znano pot moderne propagande in reklame. Vera se začenja ponujati ljudem kot nekaj koristnega, prijetnega in neposredno uporabnega. Obravnava se kot sredstvo, kot posebno zdravilo, zdravstvena ali vzgojna metoda, kakor npr. spolni praški, ki jih vzameš, da prideš do spanca; kot posebni preparat, ki ga naliješ v avto, da bi preprečil korozijo motornih batov ali kaj podobnega. In po čem se ta propaganda razločuje od reklamiranja praška »Yeti« osiješke Saponie, ki je dobila v Parizu zlato medaljo, ki ga kupujejo civilizirani Parižani, Italijani td. Če pa kupujejo ta pralni prašek razgledani Francozi, zakaj jim ne bi sledili tudi mi »provincijski« Slovenci!? In če so katoličani ali verni Adamo, Dalida, Mahalia Jackson, Lionel Hampton... in če dosegajo take uspehe v življenju, zakaj tudi ti ne bi postal katoličan, pa boš morda tudi kaj več dosegel... In če tako simpatični manekeni in manekenke nosijo konfekcijo »Varteks«, zakaj je ne bi kupil in nosil tudi ti?

Ne vemo natančno, kakšni so učinki te propagande. Poznamo poslovne uspehe tobačnih tovarn, ki neprenehoma reklamirajo novo vrsto cigarete, »ki ne škoduje zdravju«. Vemo tudi, da so ti uspehi kratkotrajni in ne morejo za daljši čas pridobiti človeškega okusa, če cigareta sama po sebi zares ni boljša od druge. Vemo pa tudi, da propaganda koristne, uporabne vere nima posebne zveze s pravo svetopisemsko vero in Kristusovim naukom, »če hoče kdo iti za menoj, naj se odpove samemu sebi in vzame svoj križ«. Sicer pa sodbo o tem prepuščamo kristjanom. »Vabeči« primeri nas ne morejo preslepiti, da bi marksizem začeli enako reklamirati. Prepričani smo, da bi bil to lahko začetek njegovega konca. Teologom, ki pravijo »Bog je mrtev«, pa moramo pritrditi, kajti bog »Družine« in »Ognjišča« postaja stvar, ki jo človek lahko poseduje kot kako drugo stvar in z njo manipulira.

Z. R.

MAJHNE SO TE STVARI . . .

V množici velikih, resnično usodnih dogajanj, ki trkajo na zavest vsega človeštva, v kopici domačih težav in prizadevanj za njihovo razrešitev stojе nekateri problemi tako na robu naših inte-

resov, da komaj vznemirijo zavest odgovornih. Vznemirljiva je prav ta nevznemirjenost, kadar gre, recimo, za literarno plažo, ki priteka v velikih količinah v naše prodajalne časopisov in je otrokom ter tudi mnogim odraslim edino vsakodnevno berilo. Izdajatelji in avtorji so pred leti še z dokajšnjo sramežljivostjo govorili o tiskanju in razpečavanju tovrstne literature kot pomagalu za premagovanje finančnih težav pri izdajanju klasike in subvencioniranju izvirnih domačih del. Dandanes je dobila tudi najslabša plaža na knjižnem trgu domovinsko pravico; kritika je ne jemlje resno, kar ji ne moremo niti zameriti. Velja pravilo, da trg plažo terja. Literarna plaža se prodaja sama, za reklamo izdelovalcem ni treba dosti prizadevanj. Finančni uspeh (ob vsesplošnih težavah založb pri izdajanju dobre literature) je argument, ki sili k molku, žal, dokaj maloštevilne glasove, da smo odprli zapornice zlu, katerega učinka ni mogoče docela predvideti — ki pa skupaj z mnogimi drugimi anomalijami zdajšnjega časa že kaže čisto oprijemljive posledice. Bržkone vračamo precej več denarja, kot ga iztržimo s prodajo plaže, za posledice mladinskega prestopništva; čeprav je plaža med manj pomembnimi vzroki za kriminal, je ne smemo podcenjevati.

So ljudje, ki trdijo, da dajemo Slovenci v promet zelo zmerno dozo pogrošne literature in da opravljamo s tem še nekakšno uslugo slovenščini, ker bi se mladina sicer oklepala samo plaže, ki prihaja iz drugih jugoslovanskih središč. To, kar se dogaja drugod, da ni naša stvar, da naj vsakdo pometa pred svojim pragom in da naš kupec lahko izbira med dobrim, manj dobrim in škodljivim čtivom; da je ob izoblikovanem okusu pogrošna literatura neškodljiva, da je tako po vsem svetu in zakaj da bi se pri nas potem sprenevedali kot sramežljiva devica itd. itd.

Pred kratkim je orisal Robert Kennedy v »New York Timesu« precej mračno podobo zdajšnjih razmer v ameriški družbi, nemir, ki je zajel deželo, ter moralno stisko, ki raste iz gmotne blaginje: »Pa vendar zdaj glede tega, kar smo ustvarili,« pravi R. Kennedy, »močno dvomimo, ali nam je to tudi zares všeč. Naš nacionalni bruto proizvod presega zdaj 800 milijard dolarjev letno. Vendar moramo k temu prišteti tudi zastrupljanje zraka in reklamiranje cigaret, reševalne avtomobile na avtomobilskih cestah zaradi prometnih nesreč. V to moramo všteti tudi specialne ključavnice na naših vratih kot tudi zapore za ljudi, ki ta vrata odpirajo. V to je všteta sečnja gozdov in blindirana policijska vozila, ki duše nemire po naših mestih. K temu moramo dodati tudi Waytmanovo puško in Spakov nož in televizijske programe, ki poveličujejo nasilje, da bi pospešili prodajo otroških igrač.«

Kdor je opazoval otroške oddelke v naših trgovskih lokalih, je lahko opazil, zlasti med letošnjim novoletnim direndajem, cele kupe igrač, zvestih posnetkov najsodobnejših orožij, s katerim bojuje »demokratični« zahod »umazano vojno« v Vietnamu ali jo pripravlja kje drugje na svetu. Ali smo res že otopeli za take »malenkosti« in ali moramo opičje posnemati vse, kar dela trgovina v Trstu, Celovcu itd. Kaj bi rekli ljudje, če bi igračkarji po vojni ponujali našim otrokom posnetke orožij nacistične Nemčije? Kaže, da imajo

nekateri ljudje, kadar gre za poslovnost, zelo debelo kožo in da ima zadnjo besedo največkrat le dinar. Na to je opomnila že beograjska televizija; vsakdo pa se lahko prepriča, da se ni odtlej prav nič spremenilo.

To so majhne stvari, vendar jih ne kaže spregledati, ker so veliko bolj trdožive kot odpornost naše morale za vplive tuje miselnosti in poslovne otopelosti.

B. M.

Milan Machovec

Smisel življenja

(prispevek k filozofiji
človeka)

prikazi, recenzije

Knjiga *Smisel človeškega življenja — Prispevek k filozofiji človeka*, ki jo je pred desetimi leti napisal češki filozof Milan Machovec, je zanimivo in aktualno razmišljanje o najpomembnejših razsežnostih človekovega bivanja — med ljudmi, v svetu, v zgodovini.

Med petimi knjigami, ki jih je Cankarjeva založba izdala lani v knjižni zbirki *Misel in čas*, to delo gotovo ni najpomembnejše. *Kosikova Dialektika konkretnega* je nedvomno bolj intenzivna in bolj sistematična marksistična intelektualna operacija: *Heideggerjeve Izbrane razprave* niso le dela čisto z vrha sodobnega meščanskega filozofiranja, pač pa pomenijo zelo mnogo kot *prevod*, kot ustvarjanje slovenskega *filozofskega jezika*; *Heglova Filozofija zgodovine* je naše prvo večje soočenje z opusom, ki je najodločilneje vplival na nastanek marksistične filozofije; poljski zbornik *Filozofi in sociologi dvajsetega stoletja* ima veliko informativno vrednost in bo prav gotovo okrepil zanimanje za študij filozofskih in socioloških tokov. (Že ob teh skopih in nenatančnih oznakah posameznih knjig se nam vsiljuje misel, da je imel urednik knjižne

zbirke srečno roko in da gre za dognano založniško dejanje.)

V nečem pa je *Smisel človeškega življenja* le pred drugimi knjigami te zbirke. Najbližji je »poprečnemu bralcu«, tj. tistemu, ki nima globlje, zaokrožene filozofske izobrazbe. Blizu mu ni le zaradi sorazmerno poljudnega izražanja in razlag, pač pa tudi zaradi samega *predmeta*, snovi. Dandanes si mnogi ljudje želijo odgovore na najrazličnejša vprašanja, ki jih ta knjiga obravnava strokovno, prizadeto in odkrito. To so *mravstveni*, »praktično-filozofski« problemi, ki se na najrazličnejše načine pojavljajo v vsakdanjem življenju ljudi, v njihovih medsebojnih odnosih, v proizvodnih, družbenopolitičnih, umetniških in drugih dejavnostih. »Življenjsko filozofijo« ljudi, njihove praktično-teoretične interese za različna vprašanja s področij filozofije, sociologije, psihologije, pedagogike, mentalne higiene itn., bi morali založniški programi še mnogo bolj upoštevati — *razvijati in progresivno usmerjati*. Gre navsezadnje za enega najpomembnejših vidikov utemeljevanja in oblikovanja novih socialističnih medčloveških odnosov, za določene izkustvene razsežnosti marksistične miselne kulture.

In še nekaj: V zadnjih dveh letih sta, na primer, izšli v Celju pri *Mohorjevi družbi* (v zelo velikih nakladah) dve knjigi, ki vsaka po svoje odgovarjata bralcu na vprašanja o osmišljanju življenja. Tako *Smisel življenja* dr. Janeza Janžekoviča kot *Pokoncilski katoliški etos* dr. K. Vladimira Truhlarja sta dosledno izpeljana, zanimivo in dovolj poljudno izražen *katoliški, religiozni odgovor*. Prav zaradi dejstva, da v Sloveniji ni nihče napisal knjige, ki bi neposredno in vsestransko, s stališča zgodovinskega materializma, obravnavala to tematiko, je Machovčevo delo še bolj aktualno — kot *marksistični, ateistični odgovor*, ki seveda vsebuje tudi kritiko religijske npravnosti.

Ob tej priložnosti ne moremo mimo nekaterih vidikov problematike »filozofije človeka« v socialističnih deželah. Ko je l. 1964 pri DZS izšla *Filozofija človeka* Adama Schaffa, konfrontacija marksistične filozofske antropologije z eksistencialistično, smo je bili veseli prav zato, ker smo imeli ob njej priložnost razmisliti o različnih vidikih človekovega bivanja — in Schaff je mojster zgodovinsko materialistične interpretacije. Nedvomno je vzpodbudna ugotovitev, da se je v minulem desetletju zanimanje marksistov močno usmerilo k etični problematiki; jugoslovanski filozofi so bili v tej problemski (pre)usmeritvi nekoliko pred filozofi iz drugih socialističnih dežel. Zato ni nič čudnega, če smo ob branju Schaffa ugotovili, da dosežki naše »filozofije človeka« v nekaterih razsežnostih celo presegajo njegove razlage in da se lahko merijo tudi z imenitno filozofsko kulturo L. Kolakowskega (njegovi *Filozofski eseji* so izšli tudi l. 1964 pri založbi

Nolit v Beogradu). Jugoslovanski filozofi so prav zaradi specifičnih družbenopolitičnih razmer, predvsem zavoljo odločne usmeritve naše družbe v graditev samoupravnega sistema, imeli objektivno boljše možnosti in izkustvene propozicije za oblikovanje razločnejše vizije in perspektive razvoja socialistične družbe; seveda ne bi bilo treba niti omeniti, da tudi pri nas ni manjkalo in ne manjka najrazličnejših konservativnih teženj ter ovir — bodisi *praktičnih* bodisi miselnostnih. Za Machovčevo knjigo bi veljalo približno to kot za Schaffovo. Najboljši primer za to je verjetno njegova kritika »kulta osebnosti«; čeprav poskuša pisec interpretacijo poglobiti, vendarle ne pride dosti dlje od zelo vprašljive uradne teze, po kateri je bil ta »kult« najbolj kriv za najrazličnejše človeške stiske in družbene anomalije. (Seveda moramo pri tehtanju te ali one teze le upoštevati, da je delo ležalo od l. 1957 do l. 1964 v predalu in da sodi, nakljub korekturam, ki jih je pisec v tem obdobju prav gotovo opravil, med »prve lastovke«.)

Tako ali drugače — »filozofija človeka« oz. obča razglabljanja o človeških in družbenonravnih vprašanjih nikakor niso področje, na katerem bi bili jugoslovanski filozofi v podrejenem položaju, pa tudi to je gotovo, da nam lahko samo koristi, če se seznanjamo s posplošeni življenjskih izkustev in s teoretičnimi antropološkimi poskusi mislecev v drugih socialističnih deželah; njihova problematika je v marsičem tudi naša. (Zdi se tudi, da lahko pripišemo samo naključju, da v Jugoslaviji še ni bilo napisano nobeno delo, ki bi na ravni naše marksistične filozofske misli, kompleksno in

popularno razložilo problematiko osmišljanja življenja, saj vemo, da celotno gradivo za takšno knjigo — v najrazličnejših monografijah, člankih, esejih, učbenikih itn. — že obstaja.)

Težko je v kratkem zapisu posredovati vse pomembne prvine tega obsežnega *razmišljanja*; o marsičem ni do konca spregovoril niti sam pisec... Toda osnovne ideje in namene je zapisal Machovec že na prvi strani knjige — kot motto. To je šest stavkov šestih velikih mislecev: Marxova misel spodbuja k naporu iskanju in tveganju; Albert Einstein ugotavlja, da se bo človeštvo lahko ohranilo le z načelno novim načinom mišljenja; Norbert Wiener opozarja, da se mora človek prilagoditi radikalnim spremembam okolja, ki jih je sam ostvaril; Čuang-ce vidi najvišjo blaženost v tisočerihih spremembah, ki jih doživi oseba na svoji življenjski poti; P. Teilhard de Chardin meni, da danes ne gre za »srečno eksistenco«, pač pa za to, da bi *kot ljudje bolj bili*; J. W. Goethe neposredno izraža nujnost osmišljanja bivanja in izpovedovanja trpljenja — »In tam, kjer ljudje nemo trpe, mi je nekakšen bog naročil, naj povem, kaj me žalosti.«

V prologu (*Samo sedem let...*) piše Machovec o okoliščinah, ki je v njih nastajala ta knjiga, pa o odmevih nanjo in na njeno problematiko. Potem, ko izrazi več tehtnih kritičnih pripomb na račun birokratskega in rutinskega razmerja do antropološke usmerjenosti ter tematike in utrdi nekaj izhodiščnih pojmov ter vprašanj, ugotovi, »da je problem 'človeka' in njegovega 'napredka' tudi v komunističnem gibanju — in prav v njem — neznanstveno težak in zapleten«

(str. 15). Pisec prav gotovo ne pretirava, ko na koncu prologa posredno izrazi možnost, da se razmišljanje o smislu človeškega življenja zelo lahko izteče v občutje o absurdnosti vsega (gl. str. 18).

Knjiga je razdeljena na dva dela in vsak del na šest poglavij. Prvi del ima naslov *Izkušnja stoletij*; to je, po Machovcu, tista problematika osmišljanja življenja in npravstvenih snovanj, ki se je v zgodovinskem razvoju že povsem skristalizirala — skratka, imamo že dovolj jasno zavest in izkušnje o pozitivnih in negativnih razrešitvah, o možnostih in nemožnostih.

V prvem poglavju (*Vprašanje*) razpleta pisec temeljne propozicije: Razmišlja o razmerju med posameznim in splošnim — o individuumu in človeškem rodu; pozorno si postavlja vprašanje o sreči; že tu na začetku poudari, da je mogoče vprašanje o smislu človeškega življenja zares rešiti le s p r a k s o, z uresničevanjem v življenju (morda je Machovčevo pojmovanje kategorij »prakse« in »teorije« nekoliko zastarelo, nedialektično, toda interpretacija problema samega zaradi tega ni bistveno okrnjena); s sredstvi filozofije ni mogoče razrešiti problemov osmišljanja življenja, ker je pač življenje samo (človekova eksistenca v določenih družbenih odnosih) izvir vsega *smisla* in *nesmisla*; pisec pravilno ugotavlja, da je materialistična filozofija docela nezdržljiva s kakršnimkoli apriorizmom, s kakršnokoli *etično* razrešitvijo zunaj zgodovinsko razvojnih determinant; zelo pomembna je tudi ugotovitev, da je človeku, *bitju, ki misli*, prav s to »sposobnostjo« dana možnost, da išče smisel svojega življenja; pisec je prepričan, da ima

človeško življenje svoj pravi smisel šele takrat, kadar si ga je človek sposoben sam razodeti in ostvariti; v interpretaciji dominirata *avtonomna нравna pozicija* in specifični *zgodovinski optimizem* — človeštvo se z zgodovinskim razvojem in z lastno ustvarjalnostjo vse bolj bliža *resnici o sebi*; adekvatni odgovor tudi ne more biti kaka *pretekla* osmislitev življenja — pretekli *moralni* modusi, vrednote in ideje so lahko predvsem inspiracija in gradivo za sodobne, originalne *odgovore*, odločitve in dejanja. V drugem poglavju (*Bog*) interpretira Machovec religijski odgovor. Avtorjeva temeljna teza: Verska razlaga smisla življenja ima za osnovo fantastično iluzijo, ki si jo je življenje izoblikovalo, preden je bilo sposobno *pogledati* neposredno samo sebe; naš ateizem je torej neposredno soočenje z življenjem, нравno in intelektualno prizadevanje — najti *odgovor* brez iluzij, brez mistifikacije (gl. str. 50). V tretjem poglavju (*Užitek*) kritizira hedonistično etiko in »moralno prakso« — od subtilnega pa nedejavnega antičnega epikurejstva do vulgarnega »potrošniškega« individualističnega uživanja. Četrto poglavje (*Osebnost*) vsebuje razlago smisla življenja z vidikov dejavnosti, spoznavanja, »mere« in drugih kategorij osebnostne problematike. V poglavju dominira sijajna zgodovinsko filozofska interpretacija naukov antičnih kinikov in stoikov. Teoretično zelo pomembno je peto poglavje (*Prihodnost*), ki obravnava historično razvojno *zastavljene* koncepcije osmišljanja človeškega življenja. Machovec ugotavlja, da je zgodovinsko pojmovanje mogoče samo tam, kjer sta izpolnjena dva temeljna pogoja: *družbeni* (obstajati mora

nezadovoljstvo z družbenimi razmerami) in *miselni* (ljudje se morajo zavedati, da se razmere in institucije lahko spreminjajo). Avtor razlaga problematiko *utopizma* in *hiliastičnih vizij*. Kritizira tudi poenostavljeno, eshatološko pojmovanje *komunizma*. Sklep: »Prihodnost, razumljena kot *dialektika sedanje dobe* — in samo takšno je marksistično pojmovanje, kot notranji spopad »včerašnjega« in »jutrišnjega« v sedanjosti pa je dandanes že nepogrešljiv moment pri določanju smisla življenja vseh in vsakogar« (str. 112). Prvi del sklene poglavje *Resignacija*, v katerem razlaga pisec miselnostne koncepcije o nesmiselnosti življenja, nazore, ki tako ali drugače izražajo skepso in obup. Z vidika psihosociologije in etike je v tem poglavju pomembna interpretacija inteligence kot tvorca in nosilca različnih ideologij. Machovec obravnava avtonomizacijo nekaterih znanstvenih disciplin in umetnosti, ki rezultira v tragično situacijo razdvojenosti »nepraktične modrosti« in »nespametne prakse« (gl. str. 119), navzkrižje »intelektualstva« in »inteligentofobije«, razlaga poskuse treh močnih svetovnonazorskih koncepcij (scientizma, eksistencializma in marksizma), da bi premagale *krizo* družbenosti, razuma in нравnosti, itn. »Sredstva za boj proti resignaciji in skepsi je treba iskati ne le v mučni spekulaciji o »življenjskih problemih«, marveč v takšnih sestavinah življenja, ki nas odvrčajo od intelektualizma, svetobolja, ki dajejo ljudem vsaj relativno notranjo harmonijo, sredstva in pomoč v *krizah razuma*« (str. 128).

Drugi del knjige ima naslov *Perspektiva stoletij*. Machovec piše:

»Ko iščemo smisel človeškega življenja v današnjem času, moramo najprej odkriti in rešiti tudi tiste zapletene probleme 'človeka', ki so značilni prav v naši dobi, ki jih v preteklosti človek ni mogel poznati, ki niso 'klasični', saj doslej še niso popolnoma dozoreli...« (str. 130)

V prvem poglavju (*Vesolje*) Machovec pretresa npravne probleme in prevrednotenja vrednot, ki jih že zahteva ali pa jih šele bo zahteval *čovekov vstop v vesolje*. Drugo poglavje (*Delo*) razširja in pogloblja tisto problematiko, ki jo je delno obravnavalo že poglavje *Osebnost*; pisec najprej *historično* definira delo, na tej osnovi razloži teorijo »tehnične« in »družbene« od t u j i t v e d e l a človekovim potrebam, potem pa preide na nekatere psihosociološke in npravstvene aplikacije te problematike. Zelo zanimivo je socialno psihološko razglabljanje o »prekletstvu dela« in »rajskem brezdelju«, ki se v določenih družbeno ekonomskih okoliščinah ohranjata kot pomembna momenta v življenju in v zavesti ljudi še tudi v družbi, ki gradi socializem. Tretje poglavje (*Sistem*) vsebuje zgoščen prikaz razvoja razmerja oz. nasprotja »človek — sistem«. Piscu je uspelo zelo prepričljivo prikazati vso težavnost te problematike, pa tudi avtentičen marksistični odgovor nanjo — graditev komunističnega »protisistemskega sistema« (ko bi pisec upošteval izkustva jugoslovanske teorije in prakse samoupravljanja, bi bil v tem problemskem območju lahko konkretnější, bolj stvaren). Četrto poglavje (*Humanizem*) prav tako nudi bralcu historično razvojno interpretacijo svojega predmeta — vse do sklepa, ki bi ga lahko na kratko izrazili tako: Najdoslednejši dan-

današnji humanizem je ustvarjalni marksizem, ki je živa in inspirirajoča »filozofija človeka«; in ta človek ni nikakršna abstrakcija ali »idealni tip«, temveč vsak posameznik, vsak naš sodobnik, čuteč, čustvujoč, misleč, mlad ali star, zdrav ali bolan, »dober« ali »slab«, bolj ali manj kultiviran, izobražen, dela zmožen itn., itn. »Komunistično gibanje lahko živi samo na temeljih humanističnega prizadevanja za »višjega človeka«, ki je hkrati cilj in sredstvo kakršnekoli sedanosti; vsestranski razvoj človekove osebnosti je temeljni »ideal« ne za prihodnost, ampak cilj za ta trenutek, za danes, za takoj...« (str. 270). V zvezi s petim poglavjem (*Zgodovina*) bi bilo morda treba zapisati samo to: Tako kot vsak resničen marksist tudi Machovec vedno poskuša misliti s propozicijo *zgodovine*; zgodovinski vidik je navzoč v vsaki razlagi v knjigi. Zgodovinskost je nujno obeležje sleherne marksistične filozofske, etične ali sociološke kategorije. Naj opozorimo, z Machovcem, na vrednost historično materialistične miselne naravnosti za osmišljanje človeškega življenja: »Z zgodovinsko zavestjo se človek osvobaja iz brezizhodnega »izgubljanja človeka« v goli sedanosti« (str. 294). Zadnje poglavje (*Dialog*) je resnični sklep knjige; (epilog *Paradoks upanja* to vsekakor ni). V tem poglavju pisec razglablja o vseh mogočih razmerjih — simpatije, sodelovanja, plemenitenja... Predvsem gre za razmerja človeka do samega sebe in do drugih: »...Z dialogom mislimo najvišjo obliko komunikacije ljudi med seboj, pri kateri si v vzajemnem stiku dveh (ali več ljudi) obe strani zavestno prizadevata, da se človek popolnoma odpre... Dialog

je... *substancialna diskusija*, v kateri se 'aktivirajo' vse notranje sposobnosti partnerjev, ne samo njuno znanje in nazori...« (str. 303). Za posameznika je dialog pot njegovega človeškega kompletiranja, integriranja, kompenziranja njegove — takšne ali drugačne — enostranskosti, neuravnoteženosti. Potem navaja avtor pglavitne pogoje za dialog in ovire, ki ga onemogočajo. Še zlasti zanima Machovca dialog kot vidik marksistične ateistične kulture:

»V prejšnjih dobah je zagotavljala človeku notranji dialog pretežno religija. Človek si je domišljal, da govori z bogom, medtem ko je govoril s svojo *avtoprojekcijo*... 'Boga' se moderni človek razmeroma zelo lahko znebi; gre pa tudi za to, da ne pade pod tisto človeško raven, ki mu jo je pomenila molitev (mistificirani notranji dialog), ampak da se dvigne *nad*njo, to je k *nemistificiranemu notranjemu dialogu*...« (str. 322).

Machovčev *Smisel človeškega življenja* je knjiga, ki jo je vredno prebrati in ob njej razmišljati naprej.

VLADO SRUK

Neda Brglez

Teden marksistične misli v Franciji

V novembru 1967 je Center za marksistične študije in raziskave v Parizu priredil »VI. teden

marksistične misli«. Tako je ta živa tribuna francoskih komunistov postala že veliko več kot tradicionalna; na svojih izredno plodnih debatah zbira čedalje več vnetih pristašev in si pridobiva ugled, ki je že sam po sebi dokaz tako strokovne kot politične visoke ravni in sodobnega pristopa k obravnavanju problemov. V jubilejnem letu oktobrske revolucije in ob 100-letnici Kapitla je bila splošna tema tedna, povsem naravno, prispevek socializma sodobni družbi. S prispevki, predvsem pa v splošni razpravi je sodelovalo veliko uglednih francoskih kulturnih, znanstvenih in javnih delavcev, med tujimi gosti pa so bili: Mistislav Keldych, predsednik Akademije znanosti ZSSR, Alfred Kastler, Nobelov nagrajenec, Henri Filipeč, član Akademije znanosti ČSSR in direktor filozofskega instituta itd.

Teden je odprl Roger Garaudy, direktor Centra za marksistične študije in raziskave. Poudaril je, da je snidenje organizirano v želji, da bi, ob soočenju različnih mnenj, analizirali prispevek socializma sodobni družbi. Taka moderna analiza je zdaj, po 50 letih graditve socializma, po njegovih besedah že mogoča, posebno, ker je jasno, da so novi produkcijski odnosi omogočili doseči ritem ekonomskega, tehničnega in znanstvenega razvoja, ki je presegel kapitalističnega. Tema prvega večera je bila »Socializem, znanost in tehnika«. — Roland Leroy, član PB KPF in sekretar CK, je poudaril, da bodo vsa različna mnenja v tem tednu usmerjena k ugotovitvi, kolikšen je dolg znanosti, tehnike, kulture, demokracije, miru in svobode oktobrske revoluciji. Ugotovil je, da vloga znanosti še nikoli ni bila

tako pomembna kot sedaj, ko njeni rezultati močno vplivajo na naše vsakdanje življenje. Znanost je splošna — toda njena uporaba je takšna, kakor jo določa vladajoči razred. Veliki kapital v kapitalističnem sistemu slepi človeka z rezultati proizvodnje in z možnostmi tehnike, kajti kapitalizem ob napredku znanosti v socialističnih državah ni ostal pasiven, toda po svoji naravi je nezmožen uporabiti napredek tehnike in znanosti za boljše življenje ljudstva. Kultura, svoboda, bogastvo v kapitalističnem svetu — to je podobno bogatašu, ki degenerira sam v sebi in ovira tudi vse, kar je mlado in raste in bo končno vsemu navkljub zmagalo... — M. Keldych (predsednik Akademije znanosti ZSSR) je opisal porevolucijsko razvojno obdobje v SZ in povedal, da je od prvih let nove države izgradnja socializma potekala v znamenju velikih vlaganj in prizadevanj na področju znanosti, tehnike in kulture — od elektrifikacije dežele, ki jo je predvidel že Lenin, do izrabljanja velikih naravnih bogastev. Po II. svetovni vojni je socialistično ekonomsko planiranje omogočilo, da je znanost osvojila še tista osrednja področja, ki so za znanstveni napredek najučinkovitejša: jedrsko energijo, makromolekularno kemijo, elektronske stroje itd. Potrebe teh novih ved so naprej spodbujale raziskovanje, predvsem v fiziki, kemiji in matematiki, da o uspehih v astronautiki niti ne govorimo. Poudaril je še, da je uspeh sovjetske znanosti v materialnem pogledu globoko vplival na koncepcijo evolucije v svetu in da se na področju družbenih ved učinkovitost marksizma-leninizma vsak dan potrjuje. Uresničitev svetovne

znanosti in družbenih procesov našega časa so osnova znanstvene in tehnične revolucije, ki jo živimo. Na koncu je ugotovil, da sedaj že lahko zatrdimo, da socialistična družba ustvarja razmere, v katerih so dosežki znanosti resnično last vseh ljudi.

Michel Langevin (direktor CNRS — Nacionalni center za znanstvene raziskave) je podal zgovorno paralelo med položajem francoskih raziskovalcev in med možnostmi sovjetskih znanstvenikov, ki imajo na voljo tisoče sodobnih laboratorijev in inštitutov.

»Socializem in ekonomija« je bil okvirni naslov drugega večera. Henri Krasucki, član PB KPF, je predlagal, da bi razprava odgovorila na vprašanje: »V čem so izkušnje socialistične ekonomije, kateri so njeni novi problemi, njene mednarodne posledice in rešitve, ki so predvsem koristne za Francijo?« Dodal je, da si ni mogoče misliti nobenega resnega znanstvenega dela, ki ne bi računalo z dosežki in stanjem socialistične ekonomije. Serge Laurent (dr. ekonom. znanosti) je prikazal pomembnost reforme v socialističnem gospodarstvu in poudaril, da problemi reforme niso novi, novo je to, kako se jih lotevajo. Reforma poteka v treh smereh: izpopolniti centralno planiranje (z istočasno krepitevijo iniciativ republik) in povečati pravice podjetij; razviti ekonomsko stimulacijo podjetij in zainteresiranost delavcev; povečati sodelovanje množic v upravljanju. — Jean Triomphe je poskušal prikazati velike težave, ki jih je morala premagati SZ na področju kmetijstva, na področju, ki je v sklopu socialistične ekonomije še vedno najmanj močno. Pojasnil je slabo znane razloge za to, da je v SZ

še vedno 33 milijonov individualnih kmetij, in njihovo vlogo; to ni znamenje neuspeha socialistične graditve ali kak nov vir kapitalizma, ampak znak realističnega obravnavanja problemov. Dodal je, da je napačno soditi, da se je sovjetsko kmetijstvo žrtvovalo za industrializacijo, kajti če se že govori o žrtvah kmetov, je treba tudi povedati, koliko jim je socializem dal. — V diskusiji je sodeloval tudi Henri Filipec, ki je predvsem poudaril, koliko je ČSSR dolžna izkušnjam sovjetskega gospodarstva, in opisal načine, kako se v ČSSR lotevajo urejanja novih vprašanj. — Paul Boccarda (CNRS) je poudaril, da je — kljub vsemu — neizpodbitno dejstvo, da je socialistična revolucija pretresla svet in da nenehno vpliva na življenje ljudstva, ki jo je izpeljalo, in ljudi vsega sveta, kajti od vsega začetka je socialistična revolucija vplivala navzven, predvsem na visoko razvite kapitalistične države. — O pogojih resnične družbene preobrazbe je govoril Andre Barjonet; večina kapitalističnih držav se bolj ali manj usmerja v planiranje; ta evolucija je dokaz kapitalistične socializacije, ki potrjuje Leninovo misel, da je monopolni državni kapitalizem »predsoba socializma« (misel, ki jo je treba razumeti v vsej njeni dialektičnosti). Dodal je, da je »plan po francosko« popolnoma reformističen, plan, ki ne ogroža niti kapitalističnega režima niti sedanje nadvlade monopolov. Miti, ki jih je ustvarila buržoazija, navsezadnje kažejo, kako skuša buržoazija obiti ali celo zanikati osrednje vprašanje, to je vprašanje zasebne ali družbene lastnine nad sredstvi za proizvodnjo, medtem ko gre v končni instanci

za vprašanje razredov in razrednega boja.

Roger Garaudy je uvedel tretji večer (»Socializem, demokracija in človekova osebnost«) z naslednjo mislijo: kapitalizem ustvarja možnosti za človekov razvoj in jih hkrati uničuje. »Formalna« demokracija, ki ne sega do ravni gospodarstva, ki maskira politično igro in ustvarja iluzijo o nevtralnosti države, se obdaja z »abstraktnim humanizmom«, ki je humanizem zgolj za elito in ki razvrednoti kulturo. Dandanes je vprašanje sodelovanja v gospodarskem življenju nadvse pereče: iz zahteve po večji tehnični samostojnosti in po neomejeni pokornosti lastniku sredstev za proizvodnjo izhajajo nova protislovja. V zvezi z izgradnjo socializma v SZ je Garaudy poudaril, da kažejo kljub obdobju »birokratske deformacije« vsi dosežki v demokraciji velikansko napredovanje in popolnoma pozitiven račun. Če hočemo ustvariti resnično demokracijo, mora vsak človek postati središče odločanja in odgovornosti v gospodarstvu, politiki in kulturi. »V naši koncepciji mirnega prehoda v socializem smo večkrat poudarili tezo o pluralnosti strank,« je rekel Garaudy. — V debati je nato sodeloval profesor Georges Casalis, profesor Teološke fakultete v Parizu, ki je menil, da »je največji prispevek socializma na tem področju, da vztraja na kolektivni dimenziji človeške osebnosti«. Sicer pa je sodil, da se bo socialistični režim znašel v stalni napetosti zaradi dualizma: planiranje in svobodna individualna izbira, uradna doktrina in svobodno odločanje, ideološka trdnost in strpnost.

»Upošteva je dosežke socializma, je videti, da je socializem

deloma že uresničil novo podobo človeka, ki jo je dosegel v boju proti razčlovečevalnim silam,« je sklenil pastor Casalis. — Francis Cohen (urednik »La Nouvelle Critique«) je opozoril na več aspektov demokratičnega dozorevanja v SZ in predvsem na to, da se vključevanje državljanov na vsa področja družbenega življenja uresničuje po mnogih poteh (dopisovanje s poslanci zborovanja, tisk, osebni stiki itd.), da pa ne ustvarja »skupin pritiska«, ampak »skupine izražanja«, razpravljanja, predlaganja, odločanja. — Diskusija tega dne je predvsem pokazala, da se kljub razlikam v individualnih stališčih tako komunisti kot predstavniki levice in kristjani strinjajo v več važnih točkah: najprej, da so svoboščine v Franciji 1967. leta »formalne« svoboščine, ki jih družbene neenakosti še povečujejo, nato, da je socializem v SZ dal človeku nujno kolektivno uveljavitev, in končno, da je socializem nujna družbena organizacija za razvoj demokracije in posameznika in da bo ta »socializem« računal z demokratičnimi tradicijami Francije.

Sklepni večer »Tedna marksistične misli 1967« je imel naslov »Socializem, mir in narodnostna osvoboditev«. Robert de Montvallo (urednik revije »Terre entière«) je kot nemarksist zastavil nekaj zanimivih vprašanj: ali nismo prisiljeni priznati, da je politika »razvoja« (oz. politika pomoči nerazvitim deželam) doživela neuspeh? Na tem področju ugotavlja odsotnost vsakršnih resnih, jasnih, učinkovitih programov, ki bi bili uresničljivi in narejeni »po meri« potreb. »Tretji svet postaja obrobnege pomena; pomoč se manjša in nihče ne pomaga nezainteresira-

no,« je ugotovil in zato vprašal, če ni čedalje večja neenakost med industrijskimi in neindustrijskimi deželami rezultat izredno hitrega razvoja, ki je skupen razvitim socialističnim in kapitalističnim državam? Nato je govoril o vprašanju nasilnega in mirnega prehoda v socializem; po njegovem mnenju je tretji svet postavljen pred odločitev, ali za izjemno nasilno pot ali za popolno pretresanje med severom in jugom, pri čemer bi moral tvegati nuklearno vojno. »Če so politike pomoči odpovedale, če se miroljubna koeksistenca izkazuje na videz nasprotna politiki pomoči, če je ideja tretjega sveta o revoluciji irealistična — ali potemtakem ne kaže, da je treba bolje izrabiti možnosti miroljubne koeksistence, ugotoviti, če ni le-ta zmožna zmanjšati nasprotja, ki oklepajo ves svet?« Poudaril je še, da miroljubna koeksistenca ne povzroča, da postaneta »socializem in kapitalizem ena in ista ideologija ali izginotje iste ideologije«. Miroljubna koeksistenca je videti kot oblika brez vsebine, kot odnos brez namena. »Ker je nerazvitost tudi odnos, je nujno, da nerazvite dežele same vodijo svojo zgodovino; torej jim kratimo neodvisnost. Ali pa je neodvisnost sama zadosten pogoj za razvoj? Ali ne bi bilo bolj res, če bi rekli, da je usoda manj razvitih dežel predvsem odvisna od načina, kako bodo razvite dežele vodile tretje obdobje industrijskega časa, obdobje kibernetike in avtomatizacije, udobja in prostega časa?« — Na ta vprašanja je poskušal odgovoriti Jean Suret Canale (CERM). Lakota v svetu ilustrira splošno krizo kapitalizma, ki je nezmožen razrešiti probleme našega časa, je moderna manifestacija

gibanja kapitala po formuli »kopičenje bogastva na eni strani družbe, kopičenje revščine na drugi«, le da, v našem času, na splošno zemeljski ravni. Nasprotovanje zatiranih ljudstev imperializmu je konec koncev protislovje dela in kapitala. J. S. Canale je zavrnil formulo »revni« in »bogati« narodi, kajti ni meje med narodi, ampak med zatiranimi in zatiralci. Ko je obravnaval resnični pomen osvobodilnih nacionalnih gibanj, je menil, da le-ta pogosto označuje nacionalistična ideologija, ki odseva težnje vladajočega razreda v deželah, kjer je delavski razred običajno maloštevilen in sestavljajo večino prebivalstva kmetje in drobni proizvajalci. »Navsezadnje pa bo odločilo to, kar združuje socialistične države, proletarce kapitalističnih držav in nedavno osvobojena ljudstva ter ljudstva, ki se še borijo za neodvisnost.« V zvezi z miroljubno koeksistenco je dejal, da »neuspeh politike pomoči (dodal bi: kapitalistične) spodbuja k misli, da rešitev ni le tam doli, v nekdanjih kolonijah, ampak tudi — in kar zadeva nas — predvsem tu, doma. Najboljšo pomoč, čeprav seveda ne edino, bi nudili tem narodom, če bi tu uveljavili svoje cilje. Če bi v naši deželi prišli vsaj do resnične demokracije, če že ne do socializma, ki bi odvzel moč monopolom, bi bil to uspeh tako za nas kot za ta ljudstva«. Obsodil je gaullistično »pomoč«, ki nenehno poudarja ekonomsko odvisnost tistih, ki jim pomaga. Na koncu je poudaril solidarnost KPF z vsemi protiiperialističnimi boji in dodal, da ta solidarnost ustvarja široko podlago skupne akcije za vse, ki se »sedaj v Franciji sklicujejo na ko-

munizem, socializem, racionalizem ali krščansko vero«.

»Teden marksistične misli« je sklenil Waldeck Rochet. Najprej je poudaril tesne vezi, ki v boju proti imperializmu povezujejo ves sistem socialističnih dežel, narodnoosvobodilna gibanja in delavski razred v kapitalističnih deželah. Poudaril je, da je sedaj treba storiti vse, kar je mogoče, da bi nastala skupna svetovna fronta vseh miroljubnih, revolucionarnih in antiimperialističnih sil kot odgovor agresivni politiki ameriškega imperializma in v obrambo svetovnega miru, narodnostne neodvisnosti in socializma. S tem ciljem je KPF kot večina drugih komunističnih partij za mednarodno konferenco delavskih in komunističnih partij.

Waldeck Rochet je nato govoril o antikomunistični gonji, ki jo vodijo gaullisti in drugi predstavniki reakcije. »Ljudje na oblasti pravijo, da jih vznemirja uspeh KPF in levih sil v zadnjem času. Toda zakaj se predstavniki velikega kapitala in reakcije tako bojijo naše KP?« Prvič zato, je rekel W. Rochet, ker je to delavska stranka, ki brezkompromisno brani interese velikanske množice delavcev proti manjšini izkoriščevalcev. Drugič zato, ker je KPF najvnetejši borec za enotnost delavskih in demokratičnih sil, za enotnost levih sil z jasnim programom, za družbeni napredek in mir, s ciljem, da bi resnična demokracija zamenjala osebno oblast. In končno zato, je KPF najvnetejši borec za enotno neodvisnost narodov in socialistično Francijo. Z namenom, da bi oslabili ta delavski boj proti monopolom in vnesli razkol med leve sile, so se predstavniki velikega kapitala spet zatekli k staram antikomunističnim prij-

mom. »Ker je ta gonja usmerjena k ohranitvi monopolov in osebne oblasti, je vnaprej obsojena na neuspeh, kajti nihče ne more preprečiti uveljavitve delavskega razreda in demokratičnih sil. Razumemo, da to ni vseč veliki buržoaziji, toda če hoče ali ne, je dandanes jasno, da je KPF sedaj velika nacionalna sila, globoko vkoreninjena v narodu, in da brez nje ni mogoče urediti nič velikega in naprednega.« Waldeck Rochet je sklenil izredno uspeli »Teden marksistične misli« z ugotovitvijo, da so široke množice spoznale, da v Franciji ni resnične levice brez komunistov.

beležke o tujih revijah

VOPROSY FILOSOFII
št. 1, januar 1968

J. E. Volkov, *Socializem in proizvodnjska demokracija*, ugotavlja, da nadaljnja izpopolnitev socialistične demokracije predpostavlja med drugim tudi ustrezen razvoj demokracije v proizvodnji, kar naj pomeni, da so delovni ljudje neposredno soudeleženi v družbenih funkcijah upravljanja proizvodnje na vseh ravneh. Pomemben uspeh v tem oziru je bil narejen v letih sovjetske oblasti. Naloge komunistične izgradnje zahtevajo stalno široko in učinkovito udeležbo delovnih množic v upravljanju

proizvodnje. Za ta namen je treba na eni strani nujno razviti objektivne predpostavke, izboljšati ekonomijo, organizacijska in pravna načela, ki morejo edino tvoriti podlago za razvoj industrijske demokracije, na drugi strani pa je nujno potrebno gojiti v samih množicah sposobnost in delno tudi interes in željo za aktivno soudeležbo v delu administracije in upravljanja. Velikanskega pomena v tem oziru je ekonomska reforma, ki se sedaj izvaja v SZ. N. F. Noumova, *Nekatere konsekvence razvoja zahodne sociologije*, je posvetila (?) svoj prispevek predmetu in metodam sodobne sociologije. S tega stališča raziskuje klasično sociologijo, predvsem proces njenega oddvajanja od filozofije zgodovine. *Prevladuje funkcionalni-strukturalni pristop*, kjer se na elemente gleda kot na simetrične v njihovi aktivnosti. Zanemarjena je genetična, historična, vzročna analiza. Avtor poudarja, da je tudi prvi pristop k družbenim pojavom nujen in zakonit na določeni stopnji znanstvene analize, a hkrati poudarja, omejeni značaj take metode za raziskovanje zakonov družbenega razvoja. M. Lifšic, *Liberalizem in demokracija*, ugotavlja, da so v diskusijah o modernističnih tokovih, v umetnosti, ki je potekala v vodilnih sovjetskih revijah, sprejeli pozicijo liberalizma avtorji, ki so v nedavni preteklosti pokazali izredno nestrpnost in shematizem. Kričeče nepravilnosti, storjene v imenu realizma, še niso pozabljene. Realizem je bil pripeljan do banalnosti. Treba je ločiti državljanske pravice umetnika od njegovih zahtev kot umetnika. V. N. Molodšij, *O vlogi matematične prakse v razvoju aksiomatične metode*, skuša odgovoriti na vprašanje, ki ga je že postavila S. A. Janovskaja, kateri so vzroki relativno pozne aksiomatizacije aritmetike prirodnih števil.

-ak

NEW LEFT REVIEW
št. 47, januar—februar

Oliver Todd, *Amerikanci niso nepremagljivi*. Avtor odgovarja na vprašanja uredništva o svojem domesečnem potovanju po Severnem Vietnamu. Todd ugotavlja, da spraševanje o tem, kako se majhen narod sploh lahko upira

najmočnejši vojaški sili na svetu, kaže na nerazumevanje vietnamske vojne, kjer gre za boj za neodvisnost in za zavest Vietnamcev, da se hkrati z vsemi zatiranimi pod imperializmom bojujejo tudi za zatiranje v imperialističnih deželah. Edini učinek, ki ga povzročajo ZDA z bombardiranjem, je moralne narave — skrajnje negativen za napadalca. Po pogovoru s predsednikom FNO je avtor dobil vtis, da vlada Južnega Vietnama po osvoboditvi ne bi bila komunistična, morda ne bi bila niti socialistična. Vietnamci se zavedajo, da bo zmaga rezultat dogajanj v Vietnamu, glede na to ne precenjujejo mogočega odpora v ZDA. V pogovorih Vietnamci kažejo kritičen odnos do Moskve in do Pekinga. Tako so npr. kritični tudi do elementov črnega rasizma pri črnem voditelju Stochely Carmichaelu.

Peter Weiss, *Nujna odločitev*. Pisec objavlja v literarno politični obliki deset delovnih tez. Kljub politični intenci odlikuje teze svojevrstna umetnikova izvirnost in realnost. Weiss piše, da je vsaka njegova beseda politična. Pri tem opredeljuje način uresničevanja svojega teksta, *odvisno od določenega družbenega sistema. Vzhodni sistem* upošteva v umetniškem delu predvsem njegovo praktično funkcijo, medtem ko *gre na Zahodu* predvsem za *absolutizirano merilo tržne vrednosti*. Razmišlja o umetnikovi družbeni izbiri: Vzhod ali Zahod. Izbere socializem, če uresničuje tudi njegovo osnovno načelo, da je treba za izkrivljenim vedno odkriti resnico. Načela socializma po Weissu so: samokritičnost, dialektična diskusija in nenehna naklonjenost za spremembe in nadaljnji razvoj.

Ernest Mandel, *marksizem — anti-kritika Trockega*. Avtor polemizira s kritiko Nievlesa Krassa o politični misli in dejavnost Trockega. Mandel meni, da je v tej kritiki *mного predsodkov in nerazumevanja zgodovinske vloge ustanovitelja Rdeče armade*. Trockemu ni mogoče očitati, da je v svojih političnih pogledih sledil levi socialni demokraciji, kar velja sicer za Lenina, ki si je model teorije partije sposodil od nemških in avstrijskih socialdemokratov (Kautsky, Adler). Krass očita Trockemu, da je zanemaril vlogo avtonomne sile politične institucije, kar Mandel v večjem delu članka dosledno zanika.

Lenin tudi po mnenju Trockega *ni podcenjeval birokratizma*, že leta 1921 je na primer zavrnil definicijo, da je SZ delavska država, temveč je delavska država z birokratskimi manifestacijami. *Stalinova politika je bila v bistvu kontrarevolucionarna*, kar se kaže v spoznavanju s Cangkajskom, v odnosu do Jugoslavije, Kube itd.

Isac Deutscher piše v prispevku *Nemčija in marksizem o nevarnosti nacionalizma v Zahodni Nemčiji*. Pokojni Deutscher je opozarjal na podobnost položaja Weimarske republike, ki je predstavljala interval med dvema diktaturama. To je lahko tudi usoda sedanjega zahodnonemškega parlamentarnega sistema, ki se pa seveda ne bo ponovila na stari način. Avtor razvija tezo, da je bila Nemčija fiksirana v obdobju 16. stoletja in tridesetletne vojne, medtem ko so bile poznejše revolucije, tako npr. leta 1918 in 1945 prinesene od zunaj. Njegova vizija družbenih razmer v Evropi leta 2000 je združena socialistična Evropa. Tako ureditev bi utegnila povzročiti, da bodo morale ZDA konstruirati teorijo »kapitalizma v eni deželi.«

-rr-

STUDIA SOCIOLOGICZNE št. 4, 1967

V članku *Sociologija kulture in semiotika* se S. Żółkiewski loteva ene osrednjih tem sodobnih družbenih znanosti. Poskuša pokazati, kako dosežki semiotike pomagajo, da laže in bolje razrešujemo problematiko zavesti kot posredujoče sfere med družbenimi odnosi in kulturnimi stvaritvami. Pri tem se opira na dela C. Levi-Straussa in sovjetskih strukturalnih lingvistov. Namesto da bi dajali arbitrarne hipoteze o strukturi zavesti, svetovnem nazoru, na primer pisca literarnega dela, je treba ugotavljati, kakšne so v resnici *strukturalne skladnosti kulturnih stvaritev in zgodovinske situacije*. Treba je odkriti *isti sistem znakov*, ki opisuje *isti model sveta* v različnem semiotičnem gradivu (umetniškem delu, družbenem obnašanju; pri tem je delo lahko odsev situacije, njena negacija, modifikacija ipd.). Tako lahko najdemo *skupen jezik za opis heterogenih*

dejstev, ki so bila do sedaj opisovana v različnih in neprimerljivih jezikih. Kot uspel primer take analize navaja prizadevanja R. Barthesa in M. N. Bachtina (Bachtinovo delo *O poetiki Dostojevskega* imamo tudi že v srbohrvaškem prevodu — Nolit, Beograd — opomba pisca).

O »ameriški sociološki leviici in njenem razmerju do Marxa« piše A. Jasinska. V zadnjih desetih letih so »marksistični način analize, neki fragmenti Marxove doktrine in marksistične metode postali trajna sestavina tako ameriškega radikalizma kot ameriških družbenih ved sploh«, ugotavlja L. A. Coser. *Sklicevanje na Marxa postaja znak akademske erudicije*, čeprav v ZDA Marxa poznajo pretežno le po »izbranih tekstih«. Antikomunistična kritika marksizma je v socioloških krogih vedno manj popularna. Oživiljeno zanimanje za Marxa je svojevrsten izraz krize ameriške družbe. Vendar se »Mills-ov neomarksizem z enega vidika pomembno razlikuje od klasičnega marksizma: zgubil je klasični optimizem svojega prednika. Slednji je imel hkrati s kritiko tudi smer, program; Mills formulira kritiko, ne da bi nakazal smer«.

Dve obsežni razpravi sta posvečeni problemu industrializacije: B. Gałęski, *Tipi industrializacije*, in A. Olaszewska-Krukowa, *Industrializacija in vaška lokalna skupnost*.

B. Jałowiecki (*Patologija velikega mesta*) in J. Turowski (*Soseska kot*

osnova družbene strukture in organizacije mesta) se na podlagi tujega in domačega gradiva lotevata nekaterih aktualnih vprašanj sociologije urbanih naselij. Turowski pozitivno ocenjuje koncepcijo soseske (stanovanjskega mikro rajona) in na podlagi poljskega gradiva zavrača kritike, da soseska povzroča segregacijo ljudi v mestih, da razvija lokalni partikularizem ipd.

Obsežna študija H. Kubiaka in W. Kwaśniewicza obravnava na podlagi podatkov s področja Krakowa *demokratizacijo višjega šolstva, priliv študentov iz raznih slojev na visoke šole*. Avtor ob nedvomni demokratizaciji visokega šolstva v povojnem obdobju opozarja na nekatere znake naraščajoče *nevarnosti samoobnavljanja sloja inteligence*: število študentov iz kmečkih vrst upada (čeprav hkrati z upadanjem deleža kmečkega prebivalstva sploh), število študentov delavskega porekla se je ustalilo (na približno 25—30%), toda ob naraščanju števila delavstva lahko to pomeni tudi relativno nazadovanje. *Izreden pomen za rekrutiranje študentov ima sistem srednjega šolstva*, ki mora biti zaradi tega deležen vse pozornosti.

Psihološko in socialnopsihološko tematico obravnavajo članki: Psihoanalitično pojmovanje medčloveških odnosov (Z. Zaborowski), Spoznavna motivacija in obdelava informacij (J. Frentzel Zagórska), Teorija in praksa psihodrame (J. Malewski, J. Pawlik, H. Strzelecka).

-mk-

biblio- grafija knjig in člankov

*(Iz dokumentacije Inštituta za
sociologijo in filozofijo univerze v
Ljubljani)*

A. KNJIGE IN ČLANKI IZ SFRJ

II. FILOZOFIJA

FRAENKEL Charles: Povijesno objaš-
njavanje i tumačenje. Naše teme, Za-
greb 1967/XI, št. 12, str. 2226—2245.

GILBERT-EVERETT Katharine: Zgodo-
vina estetike. (Prevedel: Vital Klabus.)
Ljubljana, DZS 1967. 608 str. (Kultura
in zgodovina. 25.) — 2983-25.

GORIČAR Jože: Beseda o našem huma-
nizmu. Naši razgledi, Lj., 27. jan. 1968,
št. 2.—

HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich: Fi-
lozofija zgodovine. Izbrana poglavja. Iz-
bral in prevedel: Jože Kastelic. Uvod
je prevedel: Primož Simoniti. V Ljub-
ljani, Cankarjeva založba 1967. 333 str.
(Misel in čas. 5.) — I/2484—5.

NOVAKOVIĆ Staniša: Problem metafi-
zike u savremenoj analitičkoj filosofiji.
(Beograd), Institut društvenih nauka
1967. 176 str. — II/10.608.

PLATON: Apologija. Kriton. (Prevedel:
Anton Sovré. Uredil in spremno besedo
napisal: Kajetan Gantar.) V Ljubljani,
Mladinska knjiga 1967. 80 str. (Knjiž-
nica Kondor. 84.) — 3424—84.

RUDOLF BRANKO: Ob robu tako ime-
novanega humanizma in re-izma. Naši
razgledi, Lj., 27. jan. 1968, št. 2.

RUS Vojan: Izvirnost in neizvirnost
slovenske filozofije. Naši razgledi, Lj.,
27. jan. 1968, št. 2.

STOJKOVIĆ Andrija B.: Problem vr-
sta vrednosti u sovjetskoj aksiologiji.
Naše teme, Zagreb, 1967/XI, št. 12, str.
2246—2253.

VODOPIVEC Vlado: Strukturalistična
kritika humanistične zavesti. Sodobnost,
Lj., 1968/XVI, št. 2, str. 113—126.

III. SOCIOLOGIJA

BOSANAC Milan: Vanbračna porodica.
Zagreb Edok 1967. 171 str. — II/10.627.
FIAMENGO Ante: Diferenciranje in
substrukturiranje delavskega razreda.
Komunist, Lj., 12. jan. 1968, št. 3.

MOZINA Stane: Družbene vede in njih
uporaba v praksi. Najprej zagotoviti
spremembe v miselnosti, šele potem na
papirju. Delo, Lj., 27. jan. 1968.

NOVOSEL Pavle: Reforma, samoupravl-
janje i socijalna psihologija predindu-
strijskog mentaliteta. Naše teme, Za-
greb 1967/XI, št. 12, str. 2159—2176.

STANIĆ Gorko: Mladina v sodobni
družbi. Komunist, Lj., 26. jan. 1968,
št. 5.

SOLAK Njegoš: Pračenje i analiza pov-
reda na radu. Produktivnost, Beograd
1967/IX, št. 12, str. 821—825.

SUVAR Stipe: Spremembe v bitni delav-
skega razreda in njegove idejnopolične
avantgarde. Delavski razred in samo-
upravni sistem. Odlomki iz razprave
na sestanku v Bački Palanki. Komun-
ist, Lj., 16. febr. 1968, št. 8.

V. ZNANOST — KULTURA — PROSVETA — ŠOLSTVO

BEZLAJ France: Eseji o slovenskem je-
ziku. Ljubljana, Mladinska knjiga 1967.
183 str. — 11.877.

BIBIČ Adolf: Politična znanost in viso-
košolske institucije za politične vede.
Delo, Lj., 20. jan. 1968.

—: GLASBENO življenje v Ljubljani. K
razpravi o položaju orkestrrov Sloven-
ske filharmonije, RTV Ljubljana in
Opere SNG Ljubljana. Naši razgledi,
Lj., 27. jan. 1968, št. 2.

KOS Janko: Filozofija in srednja šola.
Naši razgledi, Lj., 10. febr. 1968, št. 3.

LIPUŽIČ Boris: Izobraževanje naj bi se
razvijalo skladneje z družbenim življe-
njem. Delo, Lj., 19. jan. 1968.

MEJAK Mitja: Možnost humanizma v umetnostni kritiki. Naši razgledi, Lj., 27. jan. 1968, št. 2.

MERCUN Milan: Anketa, tradicija, stvarnost. Naši razgledi, Lj., 10. febr. 1968, št. 3. (Ob združitvi ljubljanskih orkestrrov.)

PEROVIČ Latinka: Nekateri karakteristike idejnih tokov v kulturi. Seminar: »Kulturna politika samoupravne družbe in ZKJ«. Komunist, Lj., 16. febr. 1968, št. 8.

—: PODRUŽBLJANJE znanja o politiki. Zastopniki šol in fakultet političnih ved o svojih ustanovah. Komunist, Lj., 20. jan. 1968, št. 5.

—: PROSVETNI delavec in sedanjost. Komunist, Lj., 16. febr. 1968, št. 8.

VIDMAR Josip: SAZU in znanost na Slovenskem. Delo, Lj., 27. jan. 1968.

ZIHERL Boris: Na Prešernov dan. Besede... ob podelitvi Prešernovih nagrad. Naši razgledi, Lj., 10. febr. 1968, št. 3.

VI. POLITIČNE VEDE

1. Splošna dela:

VLAHOVIČ Veljko: Spremembe v biti delavskega razreda in njegove idejno-politične avantgarde. Metodološke pripombe. Odlomki iz referata na seminarju v Bački Palanki. Komunist, Lj., 16. febr. 1968, št. 8.

2. Družbenopolitični sistem v SFRJ:

ALBREHT Roman: Od delovne enote do federacije — enoten upravni sistem. Komunist, Lj., 19. jan. 1968, št. 4.

ALTMAN Gavro: Slovenski primer. Komunist, Lj., 16. febr. 1968, št. 8.

ARANDELOVIČ Svetislav: Svojinski odnosi u stambenoj oblasti. Jugoslovenski pregled, Beograd, 1967/XI, št. 11—12, str. 453—458.

BILANDIĆ Dušan: Društveno-političke organizacije u preduzeću i komuni. Beograd, »Rad« 1963. 27. str. (Radnički univerzitet. Ustav SFRJ. kolo 1., br. 6.) — 1/2480—1/6.

DUGONJIĆ Rato: Kakšno javno soočanje mnenj hočemo in imamo? 2. seja zvezne konference SZDL. Velikobolgarski šovinizem. Delo, Lj., 31. jan. 1968.

GORIČAR Jože: Metanje v vodo — metanje na suho. (Ob uvedbi novega delov-

nega časa.) Naši razgledi, Lj., 10. febr. 1968, št. 3.

HOČEVAR Janez: Kadrovska politika — pomembno idejnopolično področje v delovanju ZK. Komunist, Lj., 26. jan. 1968, št. 5.

—: IZBORNI sistem u uslovima samoupravljanja. Materijali simpozijuma održanog u Beogradu 6., 7. i 8. oktobra 1966 godine.) Beograd, Institut društvenih nauka 1967. 360 str. — II/10.620. JAVH Zdravko: Rentabilnost zdravstva. Zdravstvo ne sme biti kaznovano za napake, ki jih dela gospodarstvo. Naši razgledi, Lj., 10. febr. 1968, št. 3.

KAVČIČ Stane: Nujno je potrebno, da slovenska skupščina odloča o delitvi našega nacionalnega dohodka. Odgovori... v »Politiki« Delo, Lj., 10. jan. 1968.

KNEŽEVIĆ Radovan: Statuti i konstituisanje Socijalističkog saveza. Jugoslovenski pregled, Beograd 1967/XI, št. 11—12, str. 473—478.

KOVAČEVIĆ Milivoje: Donošenje zakona i drugih opštih akata. Jugoslovenski pregled, Beograd, 1967/XI, št. 11—12, str. 445—448.

KRESE Leopold: Slovensko gospodarstvo za samostojnost republik pri odločanju prispevne stopnje. Delež federacije v družbenem proizvodu republike naj bi se zmanjšal. Delo, Lj., 19. jan. 1968. KRIVIC Vladimir: Demokratičnega socializma ni mogoče utrjevati brez spoštovanja ustavnosti. Delo, Lj., 11. jan. 1968.

LUK Albina: Zapisek ob makedonskem vprašanju. Naši razgledi, Lj., 10. febr. 1968, št. 3.

—: MATERIJALNI položaj opštine i putevi njenog samofinansiranja (savetovanje Stalne konferencije gradova, Beograd 21.—22. XI. 1967). Komuna, Beograd, 1967/XVI, št. 11, str. 1—47.

MIKLIČ Rado: Ne le obvezna zaposlitev, marveč tudi usposobitev. Delo, Lj., 6. jan. 1968.

MIRTIC Franček: Demokratizacija, enotnost in idejni boj komunistov v Ljubljani. Referat na 1. seji mestne konference ZKS Ljubljana. Delo, Lj., 9. jan. 1968.

—: »MLADINA v samoupravnih odnosih slovenske družbe in naloge komunistov«. Diskusija o težah: Karla Novak, Rudi Rizman, Adi Zunc. Komunist, Lj., 26. jan. 1968, št. 5.

—: »MLADINA v samoupravnih odnosih slovenske družbe in naloge komunistov.« Diskusija o tezah: Dace Krumpek, Emil Rojc, Jože Volfand. Komunist, Lj., 9. febr. 1968, št. 7.

NEUMAN Zdravko: Invalidnost in humanost. Sodobna invalidska zakonodaja in njeno uresničevanje. Naši razgledi, Lj. 27. jan. 1968, št. 2.

—: OSMI plenum CK ZKJ (V Ljubljani, Komunist 1967.) 116 str. — 9087—8/8. PECAR Janez: Poravnalni sveti. Povzetek raziskave. Pravnik, Lj., 1967/XXII, št. 11—12, str. 501—509.

ROBEK Marija: Otroško varstvo — odločilno. V premislek: zakaj ne bi v Ljubljani razpisali samoprispjevka občanov. Delo, Lj., 27. jan. 1968.

ŠKRBIČ Milan: Društveno-ekonomska uvjetovanost potrošnje za zaščitu zdravlja. Naše teme, Zagreb, 1967/XI, št. 12, str. 2177—2225.

TRIPALO Mika: Enakopravnost narodov — temelj enotnosti. Komunist, Lj., 26. jan. 1968, št. 5.

ZALIK Martin: Ali je aktivno in organizirano delo v NOB dejansko ali pravno vprašanje. Pravnik, Ljubljana, 1967/XXII, št. 11—12, str. 445—450.

3. Politični sistemi in organizacije:

BRANKO Ivan-Iztok: Grška armada — kaj je to? Delo, Lj., 6. jan. 1968.

JAKIČ Mugbil: Iti naprej. Gospodarstvo bo opravilo odločilno vlogo in vplivalo na demokratizacijo na vseh ravneh življenja. Zapiski iz Češkoslovaške. Komunist, Lj., 16. febr. 1968, št. 8.

KUSEJ Gorazd: Oktobrska revolucija in ustavni razvoj prve socialistične države. Pravnik, Lj., 1967/XXII, št. 11—12, str. 403—414.

—: SOCIJALNO-ETNIČKA struktura i politički pokreti. (Indija, Alžir, UAR, Kenija.) (Napisali: Dragoljub Nešić, Stojan Gligorić, Zoran Atanacković i Vladimir Tomac. Beograd, Institut za izučavanje radničkog pokreta 1967. 510 str. (Politički sistem i pokreti nerazvijenih zemalja. 1.) — 11.865—1.

4. Delavska in progresiona gibanja:

DAVIČO Oskar: Saigonska tema. Komunist, Lj., 16. febr. 1968, št. 8.

Le DUAN: Vietnamska revolucija. Taktika in strategija gibanja v Južnem Vietnamu. Naši razgledi, Lj., 10. febr. 1968, št. 3. (Iz Rinascita)

—: INDUSTRIJSKA demokratija u Zapadnoj Evropi. Stručna redakcija: Branko Pribičević. Beograd, Institut za izučavanje radničkog pokreta 1967. 364 str. (Sindikalni pokret u savremenom svetu 1.) — 11.869—1.

—: POSVETOVALNI sastanak v Budimpešti. Komunist, Lj. 19. jan. 1968, št. 4.

STANKOVIĆ Čedomir: Težavna pot do skupnega programa. Francoska levica. Komunist, Lj., 16. febr. 1968, št. 8.

TURK Majda: Revolucionarni nemir med zahodnonemškimi študenti. Delo, Lj., 20. jan. 1968.

5. Mednarodni odnosi:

ALTMAN Gavro: Odgovornost Evrope. Ob Titovem potovanju v Azijo in Afriko. Komunist, Lj., 12. jan. 1968, št. 3.

DAVIČO Oskar: Variacije na temo vasi San Stefano. Komunist, Lj., 9. febr. 1968, št. 7.

HEKAL Mohamed Hasanein: Zapletenost medarabskih odnosov. Od kartumske do rabatske konference na vrhu. Naši razgledi, Lj., 27. jan. 1968, št. 2.

McWILLIAMS Carey: Bodočnost politike Združenih držav. Komunist, Lj., 9. febr. 1968, št. 7.

MATES Leo: Črna senca vietnamske vojne. Komunist, Lj., 1968, št. 4.

VII. POLITIČNA EKONOMIJA IN GOSPODARSTVO

ALLEG Henri: »Revnici narodi nasproti bogatim«. Druga konferenca Združenih narodov za trgovino in razvoj. Naši razgledi, Lj., 10. febr. 1968, št. 3. (Iz France Nouvelle.)

BAJT Aleksander: Odgovornost za reformo. Vjesnik, Zagreb 1967, 6., 7., 8., 9., 10., 11., 13., 14. dec. (Feljton Vjesnika.)

BRICELJ Franc: Ugotavljanje osebnega dohodka s pravnega vidika. Pravnik, Lj., 1967/XXII, št. 11—12, str. 458—469.

BUTINAR Josip: K preučevanju teženj po specializaciji kmečkih gospodarstev. Naše gospodarstvo, Maribor, 1967/XIII, št. 7, str. 401—412.

DRAČE Džemal: Poljoprivreda posle donošenja mera privredne reforme. Jugoslovenski pregled, Beograd 1967/XI, št. 11—12, str. 487—492.

DRAGISIC Dragoljub: Teorijske osnove istraživanja tržišta. Beograd, Naučna knjiga 1967, 144 str. — II/10.617.

EREMIN A.: Preduzeće i sistem upravljanja proizvodnjom. Produktivnost Beograd, 1967, št. 12, str. 780—784.

JAKIC Mugbil: Zastareli proizvajalec ali kdo je resnični pobudnik napredka. Komunist, Lj., 16. febr. 1968, št. 8.

JAKSA Andrej: Zakon o oblikovanju in družbeni kontroli cen. Pravnik, Lj., 1967/XXII, št. 11—12, str. 489—498.

MILENKOVIC Ziva: Komunalna privreda u reformi. Komuna, Beograd, 1967/XIV, št. 12, str. 12—15.

NEDOG Janez: Devizni režim in gospodarstvo. Naši razgledi, Lj., 27. jan. 1968, št. 2.

PASTUOVIC Nikola: Metodologija za određivanje efekata stručnog obrazovanja na produktivnost. Produktivnost, Beograd, 1967/IX, št. 12, str. 826—834.

PEGGIO Eugenio: Italija in dolar. Naši razgledi, Lj., 27. jan. 1968, št. 2. (Iz Rinascita.)

POKORNI-SALABOV Vladimir: O složenosti problema nezaposlenosti i mogućnostima njenega rešavanja. Ekonomsko tehnički pregled — Izobrazba rukovodilaca, Zagreb 1967/XIX, št. 11—12, str. 3—8.

POLAJNAR Anton: Nove perspektive zaposlovanja. Komunist, Lj., 12. jan. 1968, št. 3.

RADOVANOVIĆ Miliya: Zajednička ulaganja domaćih preduzeća i saradnja sa inostranom privredom. Jugoslovenski pregled, Beograd 1967/XI, št. 11—12, str. 483—486.

STANKOVIC Dušan: Značaj organizacije rada u savremenoj poljoprivrednoj proizvodnji. Produktivnost, Beograd 1967/IX, št. 12, str. 801—803.

TRINKAUS Vinko: Delitev zahteva sistemске rešitve. Komunist, Lj., 19. jan. 1968, št. 4.

TRINKAUS Vinko: Uravnilovka pri nagrajevanju strokovnjakov. (2). Komunist, Lj., 9. febr. 1968, št. 7.

VESEL Franc: Nekaj misli o proizvodnem sodelovanju naših podjetij s tujimi partnerji. Naše gospodarstvo, Maribor 1967/XIII, št. 7, str. 430—439.

VESELICA Vladimir: Nesporazumi oko investicija. Naše teme, Zagreb 1967/XI, št. 12, str. 2133—2158.

VUKSANOVIC Radoslav: Kretanje robno-novčanih odnosa i cena. Produktiv-

nost, Beograd, 1967/IX, št. 12, str. 790—792.

VIII. SREDSTVA MNOZICNEGA OBVEŠČANJA IN JAVNO MNENJE

DJURASKOVIC Djuro: Avtonomija tiska. Komunist, Lj., 12. jan. 1968, št. 3.

MICHARD Henri: Kontrola filmov in zaštita mladih. Studija iz odgovorov na anketo. Naši razgledi, Lj., 27. jan. in 10. febr. 1968, št. 2 in 3.

—: NE ZAVEDAMO se pomena sredstev javnega obveščanja. Posvetovanje o informiranju v ZK: Stane Dolanc, Boris Mikuš, Miro Zakrajšek, Milan Merčun, Franček Drenovec. Komunist, Lj., 16. febr. 1968, št. 8.

NUHIC Muhamed: Sloboda štampe i njeno ostvarivanje u društvenim uslovima u Jugoslaviji. Diplomski rad na Visokoj školi političkih nauka u Beogradu. Ljubljana, Visoka šola za politične vede 1964, 111 str. — IV/1959.

TODOROVIC Mijalko: Tisk-orožje revolucionarne akcije družbe. Komunist, Lj., 9. febr. 1968, št. 7.

IX. RELIGIJA IN VERSKE ORGANIZACIJE

DUQUESNE Jacques: Kardinal Šeper zamenjal Ottavianiya. Naši razgledi, Lj., 27. jan. 1968, št. 2.

PAVEL VI. — papež: Apostolska konstitucija — paenitemini. Apostolska konstitucija—indulgentiarum doctrina. Slovenski prevod. Ljubljana, Nadškofijski ordinariat 1967, 45 str. — II/10.633.

TRUHLAR Vladimir: Pokoncilski katoliški etos. V Celju, Mohorjeva družba 1967, 214 str. — 11.879.

X. ZGODOVINA — GEOGRAFIJA

GRAFENAUER Bogo: »Zgodovina človeštva« v slovenščini. 1. knj., 1. zv.: Jacqueta Hawkes, Prazgodovina. DZS Lj. 1967. Naši razgledi, Lj., 27. jan. 1968, št. 2.

HUSA, Vaclav: Zgodovina Čehov in Slovakov. (Dejiny Československa. Prevedel: Viktor Smolej.) Ljubljana, Državna založba Slovenije 1967, 437 str. (Kultura in zgodovina 28.) —2983—28.

NEDOG Alenka in Milica Kacin-Wohinz: Kronološki pregled dogodkov iz

zgodovine delavskega gibanja na Slovenskem 1930—1941. Ljubljana, Inštitut za zgodovino delavskega gibanja 1967. 177 str. (cikl.) — 11.868.

KLOPČIČ France: Oktober in narodi Jugoslavije. Znanstveno posvetovanje v Kotoru oktobra lani. Naši razgledi, Lj., 27. jan. 1968, št. 2.

NEKRIC A. M.: 22. junij 1941. Sovjetski zgodovinar o okoliščinah ob napadu na Sovjetsko zvezo. (III.) Naši razgledi, Lj., 10. febr. 1968, št. 3.

B. KNJIGE IZ TUJINE

II. FILOZOFIJA

—: The COGNITIVE Processes. Readings (By) Robert J. C. Harper, Charles C. Anderson, Clifford M. Christensen, Steven M. Hunka. (2. print.) Englewood Cliffs, Prentice-Hall (1965.) 711 str. — II/10.597.

COHEN Morris Raphael: Reason and Nature. An Essay on the meaning of scientific method. London, Collier-Macmillan Lmt. — The Free Press of Glencoe 1964. 470 str. — 11.852.

CORNORTH Maurice: Marxism and the Linguistic Philosophy. New York, International Publ. 1965. 384 str. — II/10.575.

III. SOCIOLOGIJA

2.) — 5898—2a

CLINARD Marshall B.: Slums and Community Development. Experiment in Self-Help. New York-London, The Free Press-Collier-Macmillan 1966. 395 str. — II/10.623.

—: CZŁOWIEK w organizacji przemysłowej. Socjologiczna monografia zakładu przemysłowego. Praca zbiorowa pod redakcją Marii Hirszowicz. Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1965. 313 str. — II/10.632.

GIBBS Jack P.: Status Integration and Suicide. A Sociological Study. Eugene, Oregon, University of Oregon 1964. 225 str. — II/10.606.

HAWLEY Amos H.: Human Ecology. A theory of community structure. New York, The Ronald Press Co. 1950, 456 str. — II/10.589.

JOHNSON Elmer Hubert: Crime, Correction, and Society. (3 print.) Homewood, The Dorsey Press 1966. 792 str. — II/10.598.

MAKARCZYK, Waław: Czynniki stabilizacji w zawodzie rolnika i motywy migracji do miast. Wrocław (itd.), Zakład Narodowy im. Ossolińskich 1964. 202 str. 8 — II/10.651.

GROSS Neal: Explorations in Role Analysis: Studies of the School Superintendency Role. (By) Neal Gross, Ward S. Mason, Alexander W. McEachern. (4. print.) New York (itd.), John Wiley & Sons 1966. 379 str. — II/10.604.

IV. PSYCHOLOGIJA

GHISELLI Edwin E.: Theory of Psychological Measurement. New York (itd.), McGraw-Hill Book Co. 1964. 408 str. — II/10.590.

—: The POLITICS of Education in the Local Community. Edited by Robert S. Cahill and Stephen P. Hencley. Danville, The Interstate Printers & Publishers 1964. 251 str. — II/10.612.

THIRTHA N. V.: National Integration. (A Study in Social Foundations of Education.) 1. ed Delhi, University Publ. 1964. 154 str. — II/10.574.

VI. POLITIČNE VEDE

MILLEN Bruce H.: The Political Role of Labour in Developing Countries. (2. print.) Washington, The Brookings Institution 1964. 148 str. — II/10.592.

POPRAVEK

Tiskarski škrat je v 3. številki revije v prispevku »Religija in sodobni človek« na strani 513 začetek drugega odstavka bistveno popačil. Namesto pravilne formulacije »Religiološka orientacija, ki jo je na VSPV in v slovenski publicistiki pričel...« stoji »Religiozna orientacija...«. Avtorju se zaradi te neljube pomote opravičujemo.

iz vsebine naslednjih števil

• JOSIP VIDMAR: O slovenskem nacionalnem vprašanju • AKTUALNI INTERVJU: Federacija, republike, narodi, narodnosti in zbor narodov • HELENA PUHAR: »Neugodne okoliščine v naši moralni vzgoji« • MARKO KOS: Napake v jugoslovanskem konceptu raziskovalne dejavnosti ter njena perspektiva • SLAVKO MILOSAVLEVSKI: Demokratizacija zveze komunistov • ROGER GARAUDY: Marksizem in Theilard de Chardin • MIROSLAV PEČULJIČ: Socializem in razrednost • A. FINŽGAR: Proizvajalna sredstva kot družbena sredstva in sredstva gospodarskih organizacij • VLADO VODOPIVEC: Gospodarska reforma in »mitologizacija« samoupravljanja